

37 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Branka Grošelj

NA DNU

Položaj beračev
in brezdomcev
od konca 19. stoletja
do leta 1940

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
Ljubljana 2018

Inštitut za novejšo zgodovino

37 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Branka Grošelj

NA DNU

**Položaj beračev in
brezdomcev
od konca 19. stoletja
do leta 1940**

ZALOŽBA INZ

Odgovorni urednik dr. Aleš Gabrič
Založnik Inštitut za novejšo zgodovino
ZBIRKA RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES 37
ISSN 2350-5664

Branka Grošelj
NA DNU
Položaj beračev in brezdomcev
od konca 19. stoletja do leta 1940

Recenzenta dr. Andrej Studen
dr. Dragica Čeč

Jezikovni pregled Katarina Gomboc
Prevod povzetka Borut Praper
Oblikovanje Barbara Bogataj Kokalj

Tisk Medium d.o.o.

Naklada 300 izvodov

Izid knjige je Javna agencija za raziskovalno dejavnost
podprla Republike Slovenije

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
316.662-058.51(091)
GROŠELJ, Branka, 1975-

Na dnu : položaj beračev in brezdomcev od konca 19. stoletja do leta 1940 / Branka Grošelj ; [prevod povzetka Borut Praper]. - Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2018. - (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones, ISSN 2350-5664 ; 37)

ISBN 978-961-6386-95-1
298589696

VSEBINA

- 7 UVOD

- 15 **ZAKONSKI OKVIRI PRAVNE OBRAVNAVE MARGINALNIH SKUPIN**
- 16 Socialna zakonodaja od nemške zgodbe do Kraljevine SHS
- 22 Avstrijska kazenska zakonodaja
- 28 Prestopek beračenja
- 34 Prestopek potepanja
- 40 Kazenska zakonodaja Kraljevine Jugoslavije
- 44 Beračenje in potepuštvu v Kraljevini SHS/Jugoslaviji
- 48 Odgonska zakonodaja in odprava nezaželenih oseb

- 57 **PRISILNA DELAVNICA – KAZEN ALI POMOČ?**
- 67 Prisilna delavnica v Kraljevini
- 71 Poboljševalnica
- 81 Oddelek za prisilno vzgojo maloletnic v Begunjah
- 82 Državna vzgajališča v Glini, Slavonski Požegi in Pahinjskem

- 83 **BERAČENJE**
- 90 Preprečevanje beračenja na primeru mesta Ljubljana
- 98 Miloščine in poklicni berači
- 106 Taktike beračenja
- 111 Otroci berači
- 116 Lajnarji in ostali poulični glasbeniki

119 POTEPUŠTVO

- 124 Zdravilo za potepanje je delo
- 130 Potepuhi
- 135 Potepuhi na podeželju
- 139 Ljubljansko zavetišče in brezdomci v Ljubljani
- 148 Ženske: beračice in potepuhinje

155 ROMI

- 170 Odnos javnosti do Romov

179 PODOBA BERAČEV IN POTEPUHOV V POROČILIH

- 180 Podatki, pridobljeni ob aretacijah beračev in potepuhov
- 188 Berači in potepuhi v dnevnem časopisju
- 196 Odnos družbe do beračev in potepuhov

209 SKRB ZA UBOGE

- 210 Občinska oskrba
- 221 Ljudska kuhinja
- 223 Pomožne akcije, delovna taborišča in stara Cukrarna
- 225 Velika gospodarska kriza
- 232 Zimska pomoč v Ljubljani
- 236 Delavna taborišča – kolonije
- 242 Mestna kuhinja, prenočevalnica in ogrevalnica v stari Cukrarni

251 POVZETEK

263 SUMMARY

277 VIRI IN LITERATURA

291 IMENSKO KAZALO

UVOD

Konec 19. stoletja med drugim pomeni tudi obdobje socialne negotovosti za velik del prebivalstva. Sprejeta socialna zakonodaja, ki se je začela v srednji Evropi uvajati v drugi polovici 19. stoletja, je sicer olajšala življenje industrijskemu delavstvu, ni pa vključevala niti vseh delavcev niti vseh zaposlenih. Najrevnejši prebivalci so bili tako še vedno odvisni od občinskih podpor in dobrotelnosti. Obdobje od konca 19. stoletja pa je bilo tudi obdobje postopnega spreminjanja pogleda na revščino in vzrokov zanjo, kar je prišlo do izraza predvsem po 1. svetovni vojni, ko so države zaradi težkih socialnih razmer in naraščajočega števila ljudi, ki so potrebovali pomoč, dopolnjevale obstoječo zakonodajo in sprejemale nove socialne zakone, ki so vključevali vedno večje število prebivalstva. Vendar pa je tudi v tem obdobju dobršen del prebivalstva ostajal nezaščiten in posledično odvisen od javne pomoči ter dobrotelnosti, saj so bili vsi tisti, ki jih socialna zakonodaja ni vključevala ali pa so bili njeni ukrepi nezadostni, venomer izpostavljeni tveganjem. Če se je odnos do revnega prebivalstva postopoma spreminjal, pa so posamezniki z dna družbe, berači in potepuhi, ostajali marginalizirani, preganjani in stigmatizirani ter odvisni od javne dobrotelnosti skozi celo obravnavano obdobje.

Pričujoča knjiga obravnava marginalni skupini beračev in potepuhov, temo, ki je v slovenskem zgodovinopisju dokaj slabo raziskana, saj je to zgodba o ljudeh z družbenega dna, ki so živeli in umirali anonimno, za seboj pa niso puščali sledi, ne pisnih in ne pomembnih, junaških dejanj. Sama sem želela odgovoriti predvsem na vprašanje, kdo so bili berači in potepuhi, kako so se preživljali, na kakšen način so jih oblasti preganjale, kakšen odnos so imeli do njih njihovi sodobniki in kako, če sploh, je bilo zanje poskrbljeno. Pri iskanju odgovora na slednje vprašanje sem se zavedala, da je zgodovinar lahko nehote pristranski, saj se ne more izogniti, da na problem ne bi gledal z današnje perspektive v poskusu ovrednotenja razmer.

Knjiga prostorsko zajema nekdanjo deželo Kranjsko v okviru Avstro-Ogrske monarhije oziroma kasnejšo ljubljansko oblast v Kraljevini SHS oziroma Dravsko banovino v Kraljevini Jugoslaviji s poudarkom na mestu Ljubljana, časovno pa zajema obdobje od konca 19. stoletja do leta 1940. Omenjeno obdobje tvori – v smislu kazenske zakonodaje – pravni okvir zakonskih ureditev, sprejetih v drugi polovici 19. stoletja, ki so ostale v veljavi z določenimi popravki in spremembami v obravnavanem obdobju. Uvodoma sem okvirno predstavila oba pravna sistema, tako avstrijskega kot tistega iz Kraljevine Jugoslavije, podrobneje pa del zakonodaje, ki je urejal prestopke beračenja in potepanja, ter sankcije, ki so bile namenjene kaznovanju in »korekciji« beračev in potepuhov, kot tudi mladoletnim osebam, ki so predstavljale bodočo potencialno grožnjo tedanji družbi. Zakonodaja sicer tvori osnovo moji raziskavi, saj menim, da najbolj razkriva odnos države in posledično tudi družbe do beračev in potepuhov ter položaj, ki ga je v njej imela obravnavana populacija.

Kot beračenje je bilo obravnavano nagovarjanje tujcev za miloščino v denarju ali stvarih v denarni vrednosti, na javnem kraju oziroma od hiše do hiše. Vendar pa kot beračenje niso bile razumljene prošnje za storitve ali usluge in tudi ne ponujanje manjših uslug v zameno za miloščino, čeprav po teh ni bilo povpraševano. Berači so se včasih ukvarjali tudi s prodajo drobnih predmetov (vžigalic, vezalk, razglednic, rož), kar sicer ni bilo

obravnavano kot beračenje, se je pa pogosto beračenje skrivalo za fasado dovoljenih dejavnosti. Zlasti so bili na udaru potujoči poklici, na primer krošnjarjenje, zaradi česar je bilo v očeh javnosti obravnavano kot legalno beračenje. Podobno je veljalo za igranje glasbil na ulici, pri čemer je smiselno izpostaviti lajno kot stereotipno glasbilo beračev. Za takšno ali drugačno izvajanje glasbe na ulici je bilo potrebno pridobiti uradno dovoljenje, pri tem pa je bilo potrebno zadovoljiti določene pogoje, kar naj bi preprečilo izkoriščanje dovoljenj raznim delomrznežem. Lajnanje, pa tudi ostalo igranje glasbil, ni bilo razumljeno kot delo, hkrati pa tudi ne kot beračenje, predstavljalo je obliko socialne pomoči revežem, ki niso bili sposobni za nobeno drugo delo. Kljub temu je bilo lajnanje razumljeno kot krinka za beračenje in lajnarji kot berači, ki so se z vrtenjem ročice izogibali aretaciji, kar je razvidno tudi iz poimenovanja »Bettelmusikanten«. Pogosto pa je bila ocena, ali je šlo v dani situaciji za beračenje ali ne, vsaj tisto, ki ga je potrebno preganjati, prepuščena interpretaciji in prosti presoji okoliščin, kar je temeljilo na ocenjevanju reveža, torej njegovi upravičenosti do miloščine.

V okviru raziskave o položaju beračev in brezdomcev sem sicer uporabljala izraz 'potepuh' za označevanje brezdomne populacije, ker je bil to izraz, ki je bil uporabljan skozi večino obravnavanega obdobja¹ in je označeval posameznike, ki se niso preživljali z lastnim delom in ki niso imeli stalnega bivališča (prebivali so na prostem, v provizoričnih zatočiščih, in se potepali iz kraja v kraj). Te posameznike so v to prisilile ekonomske razmere ali pa so se iz določenih razlogov odločili za takšen način življenja (razlogi za takšen način življenja so lahko bile družbene razmere, osebne težave, duševna zaostalost, brezdelnost). Izraza 'berač' in 'potepuh' se včasih tudi izključujeta, saj niso bili vsi, ki so beračili, brezdomci (obubožani prebivalci, reveži v ubožnicah), spet drugič se prepletata, saj je bilo veliko beračev brezdomnih oziroma so se potepuhi preživljali tudi z beračenjem, čeprav ne nujno le s tem. Tako se tudi v virih

1 Izraz 'brezdomec' se v časopisju pojavlja v poznih dvajsetih letih 20. stoletja.

pogosto uporablja izraz 'beraški potepuh'.² Obe kategoriji je zato težko ločiti, včasih je to tudi nemogoče, saj se prakse obojih pogosto ne razlikujejo, obojim pa je skupno življenje v skrajnem pomanjkanju in na robu družbe. Sama sem kot 'berače' obravnavala pretežno brezdomce in ostale reveže v mestu, ki so se preživljali z zbiranjem miloščin, kot 'potepuhe' pa tiste, ki so se gibali med kraji in zadrževali predvsem na podeželju, saj je to tudi v obravnavanem obdobju ustrezalo definiciji potepuštva, ki naj bi trajalo daljši čas in potekalo iz kraja v kraj. Na podlagi tega sem raziskala specifične razlike in podobnosti med obojimi, odnos do njih, taktike preživljanja, ki so bile odvisne od njihove lastne iznajdljivosti ter pomoči drugih. Organizacija skrbstva za ubožno prebivalstvo me je zanimala glede na položaj beračev in brezdomcev, kajti v pomanjkanju ustanov in sredstev za pomoč obubožanemu prebivalstvu so posamezniki, ki so ostali prepuščeni sami sebi, zapadli v vrste beračev in potepuhov. Tako je bil padec iz kategorije revnega, a poštenega prebivalca, v kategorijo marginalcev dvomljivega značaja hiter.

V svoji raziskavi sem ugotovila, da sta bili skupina beračev in skupina brezdomcev oziroma potepuhov heterogeni, saj je bila pomanjkanju izpostavljena široka množica prebivalcev, ki se je ločila glede na spol, starost, poklic, zdravstveno stanje in življenjske okoliščine, ki so posameznika potisnile v skrajno revščino. Položaj posameznika so določale različne okoliščine, ki so bile del vsakdanjega življenja: bolezni, invalidnost, nesreče in poškodbe, starost in onemoglost, smrt tistega, ki je preživljal družino, (pre)številni otroci, brezposelnost, mezde, ki niso zadostovale za preživetje, pa tudi ekonomski cikli, sezonska gibanja, naravne nesreče, slabe letine. Ljudje (stari, bolni, pohabljeni ...) so bili prepuščeni životarjenju ob pičlih podporah, če so jih sploh bili deležni. Socialno skrbstvo pa so izvajale občine, ki so imele omejene resurse tako v smislu finančnih zmožnosti kot namestitvenih kapacitet v ustanovah (v ubožnicah³, hiralnicah).

2 Prim.: ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1434, fol. 2.

3 Revne hiše (ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1433, fol. 13, 31. 1. 1906), siromašnice (ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1433, fol. 44, 1906).

Hiralnica sv. Jožefa

(MNZS, Fototeka, foto Fotografski atelje Davorin Rovšek, SL1673)

Beračenje invalidov, starejših in otrok pa kaže zlasti na pomanjkljivo socialno zakonodajo oziroma zaščito in popolno odsotnost socialne varnosti. V teh razmerah je bila javna dobrodelnost ključna za preživetje posameznikov z dna družbe. V skupino beračev in potepuhov so bili vključevani tudi brezposelni, ki iz različnih razlogov niso dobili dela. Ker pa se je zlasti po 1. svetovni vojni odnos do brezposelnosti pričel spreminjati, so se le-ti iz te skupine izločili in tako bili osvobojeni avtomatične negativne oznake, vendar le do trenutka, ko so postali preštevilni (v poznih dvajsetih letih 20. stoletja) in ponovno predmet moralnega razlikovanja.

Odnos družbe do beračev in brezdomcev se je gibal vse od preganjanja in kaznovanja do dobrodelnosti in dajanja miloščine. Pomembno vlogo pri odnosu tedanje družbe do obravnavanih obrobni družbenih skupin imajo tudi stereotipi oziroma splošno razširjene predstave o teh ljudeh kot o kriminalcih, alkoholikih, prenašalcih bolezni ter splošni grožnji življenju in premoženju. Najpogostejši razlog zavračanja brezdomcev je po

mnemu Michelle Perrot temeljil na dejstvu, da so le-ti pogosto sami zavračali obstoječo moralo in družbene norme, njihov način življenja pa je predstavljal odmik od prevladujočih idej o takratni idealni družbi.⁴ Zavračanje brezdomcev pa je služilo tudi v opomin, da je takšen način življenja nesprejemljiv. Posebno pozornost sem namenila tudi odnosu do žensk na obrobju družbe, ki so bile še posebej izrazito izpostavljene moralni presoji, ter Romom, za katere se je v obravnavanem obdobju sicer uporabljal zgolj izraz 'cigani', kar je bil takrat ustaljen izraz za pripadnike romske skupnosti. Romi oziroma cigani so tvorili posebno marginalno skupino, ki je bila označena tako 'beraška' kot 'potepuška' in so bili preganjani na podlagi obeh kaznivih dejanj. Pripisovana pa so jim bila tudi druga odklonilna dejanja, kar je pogosto izhajalo iz sovražne naravnosti do Romov zaradi njihove etnične pripadnosti, drugačne kulture in načina bivanja. Zanimiva se mi zdi ugotovitev, da so se Romi sami počutili upravičene do miloščin, ker so bili zelo revni in brez zemlje ter tako v slabšem položaju glede na večinsko prebivalstvo.⁵ Predvsem pa me je zanimalo tudi vprašanje, kako se je razlikoval odnos do obeh skupin, žensk z roba družbe in Romov, glede na takrat sprejete družbene norme, vrednote in moralo.

Skozi celotno obravnavano obdobje je zelo prisotna delitev ljudi z družbenega dna na vredne in nevredne oziroma upravičene in neupravičene do pomoči. Ta delitev se odraža tako pri občinski obravnavi prošenj za podpore kot pri javni dobrotelnosti. Razlikovanje ljudi oziroma določitev nekoga za upravičenega oziroma vrednega pomoči je temeljila na ugotavljanju morale, dobrih značajskih potez in (preteklega) načina življenja posameznika, kar je izhajalo iz razumevanja revščine kot posledice nemorale. Poglavitno pri ocenjevanju in presojanju upravičenosti do pomoči je bilo ugotavljanje delovne sposobnosti posameznika, njegove pripravljenosti za delo ter preteklega dela.⁶

4 Perott, *The Homeless*, str. 258–259.

5 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 140, 144.

6 Kdor se ni bil zmožen preživljati z lastnim delom (zapuščene ženske z otroki, otroci, vdove, invalidi, ostareli), je bil upravičen do pomoči. Tukaj je šlo predvsem za ženske.

Samo razlikovanje pa je tudi negativno vplivalo na postopek dodeljevanja pomoči.⁷ V obdobju od konca 19. stoletja je prihajalo do postopnega ločevanja morale od revščine ter zavedanja o vplivu zunanjih dejavnikov, pri čemer je postajalo razvidno, da ni bilo mogoče razlikovati revščine, ki naj bi izhajala iz krivde posameznika oziroma njegovih značajskih potez, od tiste, ki je bila posledica okoliščin in okolja, ker so bili vsi ti dejavniki povezani in prepleteni. Na področju socialnega skrbstva je bil to velik napredek, ki pa se ni nujno odražal v praksi. Sama pomoč je v najboljšem primeru omogočala zgolj golo preživetje in na noben način ni prispevala k trajnemu izboljšanju položaja.

Pričujoče delo temelji na različnih virih, arhivskem gradivu, strokovni literaturi, časopisnih člankih in člankih strokovnih revij, ki vsak zase povedo del zgodbe, le skupaj pa tvorijo celotno podobo raziskovane teme. Pri tem gre omeniti, da bi vsako izmed poglavij lahko bilo predmet posebnih raziskav.

Pripadniki skupin, ki jih obravnavam v knjigi, sami niso ustvarjali virov, zato nam le raziskava različnih zgoraj omenjenih virov omogoča vpogled v način življenja teh posameznikov. Žal pa tudi ti ne razkrivajo posameznih življenjskih zgodb, ki bodo tako ostale za vedno skrite.

Osnova za knjigo, ki je pred vami, je doktorska disertacija, ki je predelana v skladu s potrebami in navodili založbe ter je nastala na pobudo dr. Žarka Lazarevića, ki bi se mu na tem mestu rada še posebej zahvalila. Vsako rojstvo knjige potrebuje podporo in nasvete, brez katerih tudi pričujoča knjiga ne bi nastala.

Tisti, ki so bili delovno sposobni, vendar se niso preživljali z lastnim delom, so bili označeni kot delomrzni, berači in potepuhi. V teh primerih je šlo predvsem za moške (Fuch, *Gender and Poverty*, str. 11–12). Zato tudi v prošnjah revnih ljudi za podpore zasledimo poudarjanje nezmožnosti za delo in izpostavljanje preteklega dela, ki je bilo opravljano do trenutka, ko to zaradi razlogov, na katere prosilci niso imeli vpliva, ni bilo več mogoče (Prim.: ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1449, fol. 646, 1902).

7 Prim.: Fuchs, *Gender and Poverty*, str. 11–13. Elster, Weber, Wieser, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, str. 931.

**ZAKONSKI
OKVIRI PRAVNE
OBRAVNAVE
MARGINALNIH
SKUPIN**

SOCIALNA ZAKONODAJA OD NEMŠKE ZGODBE DO KRALJEVINE SHS

Socialna zakonodaja se je iz Nemčije, ki je imela celovit koncept socialne politike,⁸ razširila po Evropi, in skoraj vse zahodne evropske države so imele vsaj en tip zavarovanja za nesreče, bolezen ali starost, ki so jih regulirale države.⁹ Avstrijska država je reševanje socialnih problemov prepuščala privatni iniciativi¹⁰ vse do osemdesetih let 19. stoletja, ko so jo naraščajoči socialni problemi prisilili k učinkovitejšemu delovanju na socialnem področju, kar je vodilo k sprejetju socialne zakonodaje,

- 8 Nemčija je leta 1881 sprejela Zakon o državnem socialnem zavarovanju, ki je obsegal zdravstveno varstvo, varstvo pred nesrečami pri delu in starostno zavarovanje, s katerim je bila ustanovljena prva socialna država. Leta 1883 je bilo sprejeto bolniško zavarovanje, ki je bilo leta 1886 razširjeno na vse delavstvo, leta 1884 nezgodno zavarovanje, leta 1889 invalidsko in starostno ter leta 1911 še zavarovanje za primer smrti.
- 9 V Angliji je bil leta 1878 sprejet Factory and Workshops Act, ki je uvedel inšpekcijo dela, ki je bila pod državnim nadzorom, leta 1897 pa Workmen's Compensation Act, ki je delavce zavaroval za primer nesreče pri delu, njihove družine pa za primer smrti. Na Ogrskem in v Italiji je bilo bolniško in nezgodno zavarovanje uvedeno leta 1891, v Franciji leta 1898, bolniško, invalidsko in starostno pa leta 1911. V Rusiji in Romuniji je bilo obvezno bolniško zavarovanje uvedeno leta 1912, leta 1913 pa na Norveškem. Na Švedskem je bilo leta 1891 uvedeno omejeno bolniško državno zavarovanje, leta 1901 pa nezgodno zavarovanje. Leta 1913 je bil izdan zakon o pokojninskem zavarovanju, ki je zajemal celotno prebivalstvo ne glede na njihovo zaposlitev.
- 10 Reševanje socialnih stisk je bilo videno kot stvar dobrotelosti in samopomoči, vsak posameznik je bil odgovoren zase in ni imel pravice od države pričakovati, kaj šele zahtevati, pomoči, kajti: »To pa dela iz ene strani lenuhov, iz druge pa preuzetnežev, katerim nobeno plačilo ne zadostuje, in slednjič lahkoživcev, ki se zanašajo na krušno mater »državo«, zapravljajo, na bodočnost pa ne mislijo.« (*Slovenski gospodar*, 8, št. 49, 3. 12. 1874, naslovnica, Državne naprave za uboge).

Notranjost bivališča revne družine z dvema otrokoma, Trbovlje
(MNZS, Fototeka,SL9743)

ki pa je zajemala le delavsko zaščitno zakonodajo. 28. decembra 1887 je bil sprejet *Zakon o nezgodnem zavarovanju* in 30. marca 1888 *Zakon o bolniškem zavarovanju*. Kljub temu da je omenjena zakonodaja predstavljala napredek na socialnem področju in je pomembno vplivala na položaj delavstva, pa je imela številne pomembne omejitve in pomanjkljivosti, ki so se kazale v dejstvu, da ni obravnavala vseh delavcev enako, ni zajemala velikega dela populacije, zato je mnogo ljudi živelo brez kakršne koli socialne zaščite.

Vsi delavci niso imeli enake zaščite in enakih pravic, medtem ko kmetijski delavci v zavarovanje sploh niso bili vključeni. Socialno zavarovanje naj bi zmanjševalo tveganje za revščino tako, da bi delavskemu razredu pomagalo, da se zaščiti za primere negotovosti, povezane z mezdnim delom, ki je bilo vedno bolj razširjeno, in tudi tveganji, povezanimi z življenjskim ciklusom in družinsko strukturo (v primeru starosti, velikosti

Skupine stanovanjskih hišic v gramozni jami za Bežigradom
(MNZS, Fototeka, SL9757)

družine, smrti hranilca), in bi hkrati utrdilo osnovna načela dela in zanašanja nase. Na drugi strani naj bi zavarovanje olajšalo mestne blagajne pri plačilih podpor.¹¹ V najslabšem položaju je bila populacija, ki je bila popolnoma izvzeta iz zavarovanja. Zlasti je bilo prizadeto kmečko prebivalstvo, ki se je v skrajni sili lahko obrnilo le na javno pomoč.

Vsi, ki so bili izključeni iz zavarovanja, so bili v okoliščinah, v katerih so ostali brez dohodka oziroma sredstev preživljanja, takoj odvisni od podpor in miloščin, kar jih je potisnilo v družbeno izolacijo. Socialno skrbstvo so izvajale občine, ki pa so imele omejena sredstva, zato so izvajale izločevalno selekcijo, pri čemer so prosilce ločevale na upravičene in neupravičene do javne pomoči na podlagi osebnostnih in moralnih lastnosti. Največja slabost tega sistema je bila, da se občine niso ukvarjale s preprečevanjem vzrokov za revščino, temveč so le blažile posledice. Največ težav pri izvajanju socialnega skrbstva so imele podeželske občine, ki so bile manjše in gospodarsko slabše razvite,

11 Prim.: Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 100, 152.

zato je bilo število podpirancev in višina podpor zanemarljiva. Poleg tega da večina prebivalstva ni bila zavarovana za primer onemoglosti, starosti¹² in smrti, pa socialna zakonodaja sploh ni predvidevala zavarovanja za primer brezposelnosti, kar je bila posledica dojemanja brezposelnih kot brezdelnežev, ki so delo izgubili po lastni krivdi, hkrati pa je obstajal strah, da bi podpore za brezposelnost zmanjšale motivacijo delavcev, da bi si iskali delo. Vse podpore, ki so izhajale iz zavarovanja, so bile pomoč v skrajni sili, ki naj bi preprečila obubožanje in olajšala občinam skrb za uboge. Za najbolj revne je bil tako edini izhod beračenje. Zelo pomembno je bilo delovanje dobrodelnih društev, ki naj bi bila posrednik med reveži in javnostjo, s čimer so želeli izkoreniniti beračenje, hkrati pa so na ta način poskušali zapolniti vrzeli, ki jih je puščal javni sistem. Vendar pa zaradi naraščanja števila tistih, ki so potrebovali pomoč, privatna dobrodelnost ni bila učinkovita in zadostna.

Temelji socialne zakonodaje na Slovenskem so bili postavljeni že v 80. letih 19. stoletja. Kljub temu da takratna socialna zakonodaja ni reševala vseh problemov, ki so se pojavljali v tedanji družbi, je vseeno nudila odlično podlago za nadgradnjo. 14. maja 1922 je bil sprejet *Zakon o zavarovanju delavcev*, ki je urejal vse vrste zavarovanj z izjemo zavarovanja ob brezposelnosti (urejal je nezgodno, bolniško in pokojninsko zavarovanje; slednje se je izvajalo šele od 1. septembra 1937 dalje)¹³ in je poe-

12 Starostno pokojninsko zavarovanje je bilo smatrano za nepotrebno, ker je bilo v nasprotju z zavarovanjem za onemoglost, ki je bilo pogojeno s popolno nezmožnostjo za delo, pogojeno z izpolnitvijo določene starosti. Starost sama po sebi ni bila obravnavana kot zadosten razlog za prekinitve delovnega obdobja, saj naj bi bil vsak, ki je bil pri visoki starosti še vedno sposoben za delo, hvaležen za ta dar in ne bi smel zahtevati pokojnine. V Nemčiji so starostne pokojnine tako dosegale komaj višino minimalnih pokojnin za onemoglost (Henock, *The Origin of the Welfare State*, str. 191).

13 10. septembra 1919 je bil ustanovljen Pokrajinski pokojninski sklad, ki je obstajal do 7. maja 1935. Narodna vlada za Slovenijo ga je ustanovila za pomoč upokojevcem in rentnikom, saj je bila, tako kot upokojevcem, v težkem položaju; od Avstro-Ogrske je prevzela zavarovance, ne pa tudi potrebna materialna sredstva. Pokrajinski pokojninski sklad je vodil Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani (Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 163). Rudarji so bili pokojninsko zavarovani pri bratovskih skladnicah, železničarji pri humanitarnih fondih, nameščenci v javnem in zasebnem sektorju pri Pokojninskem zavodu za nameščence (pokojninsko zavarovanje za nameščence postane obvezno v celi državi 1. septembra 1937), državni uslužbenci pa pri državnem

notil delavsko zaščito. Vendar zavarovanje ni bilo enotno za vse zaposlene, poleg tega pa zakon ni vključeval celotnega prebivalstva. Maja 1922 je bil sprejet zakon, namenjen zaščiti ubogih, starih in nemočnih oseb. Predvideval je pomoč vsem odraslim osebam, ki niso bile zaščitene z zakonom o invalidih. Skrb zanje je prevzela občina, v kateri so bivali, v primeru večjih potreb pa tudi država. Vendar predpisi o izvajanju tega zakona nikoli niso bili sprejeti, zato ni zaživel v praksi.¹⁴

V novi državi je bila bistvena sprememba na socialnem področju zavarovanje za primer brezposelnosti. 5. decembra 1918 je bil osnovan oddelek za brezposelnost pri poverjeništvu za socialno skrbstvo Narodne vlade v Ljubljani, pri okrajnih glavarstvih in mestnih magistratih pa so bili ustanovljeni evidenčni uradi za brezposelne delavce in nameščence.¹⁵

Vprašanje skrbi za brezposelne je bilo v praksi rešeno z uvajanjem podpor za brezposelne in ustanovitvijo borz dela, ki pa zaradi nizkih proračunskih sredstev niso mogle zadovoljivo opravljati svojih nalog, kar je prišlo najbolj do izraza v času gospodarske krize v tridesetih letih. Čeprav so bile podpore dobrodošle, so bile nizke in kratkotrajne. Država je v sodelovanju z občinami poskušala reševati brezposelnost z javnimi deli in lajšati položaj brezposelnih delavcev z izrednimi podporami, vendar so bila tudi ta sredstva nezadostna.

Socialno zavarovanje ni bilo enotno, z enakimi pravicami za vse zaposlene, kmečko prebivalstvo pa je bilo še dalje izključeno iz socialnega zavarovanja.

Socialno skrbstvo je bilo v rokah občin, ki so imele zlasti na podeželju omejena sredstva. Tako so bili reveži na podeželju najbolj ogroženi, saj so živeli v okolju, kjer praviloma ni bilo organizirane pomoči, občine pa so bile večinoma finančno

pokojninskem skladu. Delavci so bili pokojninsko zavarovani šele od leta 1937 (Kresal, *Socialna politika*, str. 485).

14 Perič, *Jugoslavensko socialno zakonodavstvo*, str. 392.

15 Vse brezposelne osebe so tem uradom posredovale podatke o bivališču, domovinski občini, poklicu, zadnji zaposlitvi, plači, datumu odpusta iz vojske in o tem, kakšno delo so pripravljene opravljati (Kresal, *Pregled razvoja*, str. 124).

prešibke, da bi jim lahko nudile zadostne podpore, zavetišč pa praviloma ni bilo.

Občine so pomoč nudile v obliki denarnih podpor, podpor v hrani, kurjavi in oblačilih ter zatočišč v zavetiščih. Ker pa so bile podpore nezadostne, so bili tisti, ki so bili deležni podpor, pa tudi tisti, ki so bili nastanjeni v ustanovah, pogosto prisiljeni beračiti.¹⁶

Tako je bila za reševanje socialnih problemov še dalje ključna dobrodelnost, tako javna kot organizirana.

16 Prim.: Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 53, 56.

AVSTRIJSKA KAZENSKA ZAKONODAJA

27. maja 1852 je bil sprejet *Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih*, ki je stopil v veljavo 1. septembra 1852. Ta zakon je bil nova, izpopolnjena izdaja *Kazenskega zakona zoper hudodelstva in težke policijske prestopke*, ki je bil izdan dne 3. septembra 1803 in je pomenil poenotenje kazenskopravne ureditve na področju vsega avstrijskega cesarstva. Posebnost tega zakona je bila v tem, da je, za razliko od prejšnjega zakona, ki je združeval materialno kazensko pravo s procesnim kazenskim pravom, obravnaval samo materialno kazensko pravo.

Na Slovenskem je ta zakon veljal do 1. januarja 1930, ko je stopil v veljavo *Kazenski zakon Kraljevine SHS*, v primeru prekrškov in prestopkov pa je veljal tudi še po tem datumu.

V vmesnem obdobju so bili sprejeti zakoni, ki so pomenili noveliranje določb splošnega kazenskega zakona iz leta 1852 ali pa so podrobneje obdelali posamezna področja, ki so bila prej zajeta v avstrijskem kazenskem zakonu.

Področje potepuštva in beračenja so urejali sledeči zakoni: *Zakon zastran priganjanja obče škodljivih oseb v posilno delavnico z dne 15. julija 1870* (št. 24), *Zakon da se dene v red policijska odprava in odgonstvo z dne 27. julija 1871* (št. 88), *Zakon zoper vlačugarje in delomrzneže z dne 10. maja 1873* (št. 108), 24. maja 1885 pa sta bila sprejeta *Zakon št. 89 drž. zak., s katerim*

se okrepljejo kazensko-pravna določila o tem, koga je dopuščeno držati v prisilnih delavnicah ali popravnicah, in Zakon št. 90 drž. zak. o prisilnih delavnicah in popravnicah.¹⁷

Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih je bil razdeljen na dva dela. V prvem delu so bila obdelana hudodelstva, v drugem delu pa pregreški in prestopki. Danes bi za 'hudodelstva' uporabili izraz 'zločini', za 'pregreške' in 'prestopke' pa izraza 'prekrški' in 'prestopki'. Hudodelstva so bila najtežja kazniva dejanja. Nekdanji težki policijski prestopki, ki so spadali med upravne delikte in so jih sodili upravni in ne sodni organi, pa so prešli v pristojnost sodišč in so jih razdelili med pregreške in prestopke. Pregreški so bila težja kazniva dejanja od prestopkov. »Splošnih pravil, ki bi omogočala ločevanje pregreškov in prestopkov, zakon ni vseboval, temveč je za vsako posamezno kaznivo dejanje določil, ali je pregrešek ali prestopok.«¹⁸ Nadalje je bil zakon razdeljen na splošni in posebni del. Tako splošni kot posebni del sta bila ločena posebej za hudodelstva in posebej za pregreške in prestopke.

Kot hudodelstvo je bil definiran naklep, ki »ne šteje samo takrat v krivico, kadar se je pred ali pri začetju ali opuščanju zlo, ki je s hudodelstvom združeno, naravnost premislilo in sklenilo; ampak tudi kadar se je iz drugega hudobnega namena kaj začelo ali opustilo, iz česar zlo, ki je zavoljo tega nastopilo, večji del prihaja ali vsaj lahko priti more«. Hudodelstvo je bilo mogoče storiti s storitvijo ali opustitvijo. K hudodelstvom pa niso šteli dejanj, ki so jih zakrivili duševno bolni ali pijani ljudje, ki se svojih dejanj niso zavedali, če ob storjenem dejanju še niso dopolnili štirinajst let, ali če je bilo dejanje storjeno v zmoti ali samoobrambi.¹⁹

'Pregreški' in 'prestopki' so bila dejanja ali opustitve, za katera je lahko vsak sam vedel, da niso dovoljena, ali kjer je storilec glede na svoje osebno stanje vedel, da je prekršil pravila (»po svojem staležu obrti, opravilu ali po svojih razmerah«).

17 Vodopivec, *Postava in hudodelstvo*, str. 119.

18 Melik, *Kazensko sodstvo na Slovenskem*, str. 76, 79.

19 *Zbirka avstrijskih zakonov*, §1–11.

Pregrešek in prestopek je bilo tudi tisto dejanje ali opustitev dolžnega ravnanja, pri katerem ni bilo »hudobnega namena in iz njega ni nastopila škoda ali kvar«. ²⁰

§ 57 je našteval 39 različnih zločinov, od tistih, ki so se nanašali na samo državo, pa do zločinov, ki so se nanašali na posameznika.

Pregreški in prestopki so bili razvrščeni v tri skupine: 1. Kazniva dejanja zoper javno varnost, 2. Dejanja zoper varnost posameznika, 3. Dejanja zoper »javno nrvnost«. ²¹

Avstrijski kazenski zakon je poznal eno vrsto kazenskih sankcij, in sicer kazni. Za hudodelstvo je bila izrečena smrtna kazen z obešanjem ali kazen ječe. Kazen ječe se je delila na »ječo« in »težko ječo«. Kazen ječe je bila lahko dosmrtna ali pa je trajala od šest mesecev do dvajset let, kakor koli je bilo določeno. Obsojenci so med prestajanjem kazni delali. Kazen ječe je bilo možno pooprčiti, kot je določal § 19:

- »a.) S postenjem;
- b.) z odkazovanjem trdega ležišča;
- c.) z držanjem samši zaprtega;
- d.) s samotnim zaklenjanjem v temnico;
- e.) s tepenjem s palico ali šibo; ²²
- f.) z izgnanjem iz dežele po prestani kazni.«

Obseg teh pooprstitev je bil natančno določen in omejen. Izgon iz dežele je bilo možno izreči le tujcu in »moral se je na vselej na vse kronovine avstrijskega cesarstva razprostreti«. Pri izrekanju kazni so upoštevali tako oteževalne okoliščine kakor tudi olajševalne. Storilcem kaznivih dejanj, ki še niso dopolnili dvajset let, ni bilo možno izreči smrtne kazni, ampak le kazen dosmrtno ječe ali kazen ječe, za dobo od deset do dvajset let. Pogojne obsodbe ali neznatne družbene nevarnosti avstrijski kazenski zakonik ni poznal. ²³

20 Vodopivec, *Postava in hudodelstvo*, str. 120–121. *Zbirka avstrijskih zakonov* §233–239.

21 *Zbirka avstrijskih zakonov*, str. 106 (§278–525).

22 Odpravljeno z Zakonom z dne 15. novembra 1867, prav tako kakor vklepanje v verige.

23 *Zbirka avstrijskih zakonov*, §12–55.

Za pregreške in prestopke so veljale kazenske sankcije, kot jih je določal § 240 avstrijskega kazenskega zakona:

- »a.) V denarjih (z globo);
- b.) z zapadom blaga, prodajnih reči ali oprave;
- c.) izgubo pravic in dopuščenj;
- d.) z zaporom;
- e.) s tepenjem;
- f.) z odpravo iz kraja ali;
- g.) iz kronovine, ali;
- h.) iz vseh kronovin avstrijskega cesarstva.«

Slednjo je bilo mogoče izreči le tujcem. Kazen zapora je lahko pomenila zapor ali hud zapor, lahko pa je bila določena tudi kazen hišnega zapora »bodisi na samoobljubo ne iz hiše oditi ali s postavljeno stražo«. Zapor je lahko trajal od 24 ur do šest mesecev. Kazen zapora je bila lahko poostrena, kot je določal § 253:

- »a.) Postenje;
- b.) težeje delo;
- c.) trdo ležišče;
- d.) posamsko zaprtje;
- e.) samotno zaklenjenje v temnici;
- f.) tepenje.«

Trajanje posameznih poostritev in kriteriji za njihov izrek so bili natančno predpisani.²⁴

Tako kot za hudodelstva so tudi za pregreške in prestopke veljale oteževalne in olajševalne okoliščine pri odmeri kazni.²⁵

Mladoletne storilce kaznivih dejanj, stare od deset do še ne dopoljenih 14 let, so obravnavali bolj prizanesljivo. Otroke, stare do deset let, ki niso bili kazensko odgovorni, so prepuščali domačemu ustrahovanju.

²⁴ Vodopivec, *Postava in hudodelstvo*, str. 121–123.

²⁵ *Zbirka avstrijskih zakonov*, §240–268.

- Mladoletne osebe so bile lahko krive, kakor je določal § 269:
- »a.) S kaznivimi dejanji, ki bi po svoji lastnosti hudodelstva bila, pa se, če jih nedorašeni store po § 237 samo kakor prestopki kaznujejo;
 - b.) s takimi kaznivimi dejanji, ki so že sama na sebi le prekrški ali prestopki.«

Za kazniva dejanja pod točko a. je bilo možno izreči kazen od enega do šestih mesecev in jo tudi poostriiti. Mladoletni kaznjenci so morali delati, vendar je bilo delo prilagojeno njihovim zmožnostim. Za njihovo vzgojo je bil določen tudi dušni pastir ali katehet. *Zakon z dne 24. maja 1885 o prisilnih delavnicah in popravnica*h je v § 8 določal, da je bilo možno mladoletnega storilca kaznivega dejanja, za katerega ni bilo vidne nobene druge možnosti, oddati v popravnico (poboljševalnico). Mladoletniki, ki so zagrešili pregrešek ali prestopok, so bili prepuščeni domačemu ustrahovanju, razen v primerih, ko je bilo očitno, da je bilo domače okolje nepri- merno in je samo po sebi negativno vplivalo na vzgojo.²⁶

Avstrijska zakonodaja se je omejevala na represivne ukrepe, ki so bili usmerjeni na kazensko pravno zatiranje beraštva in potepuštva, ne da bi pri tem vzela v ozir socialne okoliščine, v katerih sta bila tako beraštvo kot potepanje spremljevalna pojava brezposelnosti. Poskus omejevanja beračenja in potepanja je vseboval tudi § 4 zakona št. 89 z dne 24. maja 1885, ki je določal upravičenost občine do dodelitve dela vsaki za delo sposobni osebi, ki je zaprosila za podporo. Vendar pa ta poskus ni bil uspešen, ker občine niso imele primernih del za dodelitev vsem prosilcem. Hkrati pa je iz te določitve izhajala predpostavka, da je bila vsaka za delo sposobna brezposelna oseba brezposelna po lastni želji in odločitvi, prav tako pa pri tej določbi ni šlo za posredovanje dela v pravem pomenu, temveč le za nekakšno nadomestilo za dano podporo. Za obravnavo posameznika kot berača oziroma potepuha je bil poleg jasno izraženega dejanja

26 Vodopivec, *Postava in hudodelstvo*, str. 127. Zbirka avstrijskih zakonov, § 269–273. povzeto iz: Grošelj, *Prostitucija v Ljubljani*, str. 6–9.

prošenja miloščine odločilen zunanji videz, ki je kazal na pomanjkanje sredstev. Največja pomanjkljivost zakonodaje je bila v tem, da ni ločevala poklicnih beračev oziroma beračev, ki so beračili iz navade, od tistih, ki so beračili občasno zaradi težkih ekonomskih razmer, v katerih so se znašli zaradi brezposelnosti in nezadostnih sredstev za preživljanje.²⁷ Glavni očitek zakonodaji je bilo dejstvo, da so bili v kategorijo potepuhov tako lahko uvrščeni tudi brezposelni posamezniki, ki so sicer lahko dokazali, da so nedavno izgubili delo in so iskali novo zaposlitev, ob njihovem prijettu pa je zadostovala in bila upoštevana okoliščina trenutnega pomanjkanja sredstev preživljanja, na podlagi katere so bili lahko kaznovani z nekaj dnevnim priporom in nato odgnani v domovinsko občino.²⁸ Takšna obravnava je bila krivična, imela pa je tudi škodljive posledice tako za družbo kot za posameznike same, ki so bili stigmatizirani ter ujetniki v začaranem krogu revščine in preganjanja.

Kazenska zakonodaja, od katere se je dejansko pričakovalo korekcijsko delovanje na socialnem področju, seveda ni dosegala želenih učinkov, saj so bili vzroki, zaradi katerih so bili posamezniki primorani v beračenje in potepanje, pogojeni z dejavniki, na katere zakonodaja ni imela vpliva. Prav tako pa je bil vpliv na posameznike, ki so bili zakrknjeni potepuhi ali berači in so bili vajeni občasnega bivanja v zaporih, prisilni delavnici ter drugih represivnih ukrepov tudi omejen in je deloval zastraševalno le v primeru posameznikov. Potepuški zakoni so lahko do neke mere začasno omejili potepanje in beračenje, dolgoročno pa ga niso mogli preprečiti.

Tako beračenje kot potepanje nista bili kriminalni dejanja, vendar pa sta bili povezani s kriminalnimi praksami zaradi nenehne eksistenčne ogroženosti posameznikov, ki so živeli na robu družbe, zaradi česar so prehajali med legalnimi in nelegalnimi načini preživljanja ter so zato predstavljali potencialno nevarnost v očeh oblasti pa tudi prebivalstva.

27 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 499, 703. Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 199.

28 Probst, *Die Naturalverpflegsstationen*, str. 65.

PRESTOPEK BERAČENJA

Beračenje je bilo v *Zakonu o hudodelstvih, pregreških in prestopkih* iz leta 1852 obravnavano v drugem delu, ki je urejal pregreške in prestopke. V poglavju O pregreških in prestopkih zoper javno nравnost ali lepo vedenje so bila v § 500 definirana vsa dejanja, ki jih je ta zakon prišteval h kršitvam javne nравnosti.²⁹ Beračenje in s tem povezane kazni so urejali §§ 517–521.

S sprejemom *Zakona s katerim se ukrepljejo kazensko-pravna določila o tem, koga je dopuščeno držati v prisilnih delavnicah ali popravnica*h, z dne 24. maja 1885 št. 89, so bili §§ 517–521 razveljavljeni, beračenje pa je urejal § 2,³⁰ ki je v prvi točki beračenje definiral kot prosjačenje na javnih mestih ter od hiše do hiše, kar danes ni več običajno, včasih pa je bilo pogosto.

29 Zakon z dne 27. maja 1852, št. 117, § 500: »Skrbnost zakonodavstva po svojem namenu ne vtesnuje pojma razžalitve javne nравnosti samo na taka dejanja, ki zamorejo sama na sebi stud obuditi in javno pohujšanje dati; ona ji prišteva tudi dejanja, ki po svoji lastnosti k razširjanju spridenega življenja ljudi pripomagajo, kakor tudi taka, s katerimi so kakor njih navaden nasledek združeni neredi in razuzdanost.« Temu paragrafu je dodana pripomba, da so »nečista« le tista dejanja, ki »zadevajo spolne odnošaje«.

Po le tej določbi gre kakor pregreške ali prestopke zoper javno nравnost v tukaj izrečenih primerih kaznovati:

a.) nečistost, b.) veliko in občno pohujšljivo razžalitev nравnosti ali sramežljivosti, c.) beračenje, d.) prepovedane igre, e.) pijanstvo, f.) druge večje nenravnosti.

30 Zakon z dne 24. maja 1885, št. 89, § 2: »Zaradi beračenja bodi pokaznjen: 1. Kdor na javnih mestih ali od hiše do hiše hodeč berači ali iz delomržnje javno v boga ime prosi. 2. Kdor nedoraslega otroka k beračenju zavede (zapelje), beračit pošlje ali to komu drugemu prepusti. Kazen je oster zapor od osmih dni do treh mesecev.«

Beračenje na javnih mestih je obsegalo beračenje na krajih, ki so bili splošno dostopni širši javnosti (na ulici, v gostilni, kavarni ...). Berači so lahko svojo prošnjo izrazili ustno, z napisi ali gestami, ki so jasno izražale njihov namen. Hkrati pa so svoj položaj in namen izkazovali tudi s svojim fizičnim videzom in izpostavitvijo telesnih hib, s katerimi so pritegnili pozornost in vzbujali sočutje. Hišno beračenje pa je bilo omejeno na ožji, čeprav naključen krog ljudi. Obsegalo je beračenje po poljubnih hišah in stanovanjih, v primeru večstanovanjskega objekta, pa čeprav po določenih kriterijih³¹ oziroma pričakovanjih. Potrebno pa je razlikovati te primere od primerov, ki niso bili kaznivi. To so bili primeri, v katerih je posameznik prosil miloščino od oseb, ki so mu bile znane, se pravi ni beračil od hiše do hiše, temveč od osebe do osebe.³² Hkrati pa za beračenje od hiše do hiše ni bil pogoj opravljanje obrti.³³ Določeni načini beračenja, kot je izpostavljanje pohabljenih delov telesa ter kazanje ran ali hlinjenje poškodb in bolezni, niso bili posebej ali strožje kaznovani.

Berače so lahko kaznovale tudi občine, ki so jih zasačile pri beračenju, z zaporno kaznijo do pet dni, v primeru, da niso bili kaznivi po kazenskem zakonu.³⁴

§ 2 istega zakona je v drugi točki obravnaval siljenje oziroma napeljevanje otrok k beračenju ali oddajanje otrok tretji osebi z namenom beračenja, s strani starša ali skrbnika, pri čemer ni bilo potrebno, da je bil skrbnik v sorodstvu z otrokom.³⁵ Beračenje otrok oziroma privajanje otrok na beračenje je bilo problematično zlasti zato, ker so bili otroci še posebno občutljivi za sprejemanje slabih vedenjskih vzorcev, ki so vodili v način življenja, ki je temeljil na odvisnosti od podpore okolja in pogosto v kriminal.

31 Izbor hiš oziroma stanovanj, kjer so bivale premožnejše osebe oziroma tiste, kjer je bilo več možnosti za pridobitev miloščine.

32 V prvem primeru gre za naključno beračenje, v drugem primeru pa za točno določen, nameren izbor oseb.

33 Kramarji so bili pogosto osumljeni, da so opravljanje obrti izkoriščali kot krinko za beračenje. Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 439.

34 Zakon z dne 28. avgusta 1883, § 12.

35 Otroci, ki so že v rani mladosti beračili, niso mogli odrasti v koristne člane družbe in so postali poklicni berači, ki so pogosto postali tudi kriminalci (Segrave, *Begging in America*, str. 87).

Kazen za beračenje je bila poenotena in zaostrena ter je predvidevala hud zapor od osem dni do treh mesecev.³⁶

Beračenje je bilo razumljeno kot na tujca usmerjena prošnja za miloščino, denar ali predmete v denarni vrednosti, zaradi dejanske ali domnevne revščine. Kot tujci so bile v tem smislu mišljene vse osebe, ki iz nikakršnega razloga niso bile moralno odgovorne podpirati prosilca miloščine.³⁷ V primeru, da je bila prošnja usmerjena na prosilcu znano osebo, to ni bilo obravnavano kot beračenje in zato tudi ni bilo kaznovano. Dejavnje beračenja je bilo izvršeno s prošnjo za miloščino, pri tem pa je morala naprošena oseba to kot tako tudi razumeti, v nasprotnem primeru je šlo le za poskus beračenja.³⁸

Kot beračenje ni bila obravnavana prošnja za storitve ali usluge in tudi ne ponujanje manjših uslug v zameno za miloščino, čeprav po teh ni bilo povpraševanja, saj se je slednje razumelo kot opravljanje nekakšne vrste dela oziroma vsaj kot pripravljenost opravljanja dela. Pogosto pa se je beračenje skrivalo za fasado dovoljenih dejavnosti, kot je na primer prodaja rož, vžigalic, razglednic, s čimer so se pogosto ukvarjali tudi otroci.³⁹ Prav tako kot beračenje ni bila razumljena prošnja, naslovljena na dobrodelna društva ali osebe, ki so same ponujale podporo oziroma so bile znane po svoji dobroti ob določenih priložnostih (na primer miloščine ob praznikih). Izjema pa so bili primeri, v katerih je bilo ugotovljeno, da je bila javna dobrodelnost zlorabljena zaradi delomrznosti. Ti primeri so se razlikovali od uličnega oziroma hišnega beračenja, kjer je bila prošnja

36 Zakon z dne 24. maja 1885, št. 89, § 2, izrečena kazen je bila enaka ne glede na to, ali je bilo kaznivo dejanje beračenja strojeno prvič ali pa je šlo za ponovitev kaznivega dejanja. Prav tako je zakon zahteval enako kazen za tiste, ki so beračili sami, in za tiste, ki so za beračenje izkoriščali otroke.

37 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 438.

38 Tak je primer beraških pisem, kjer je morala biti naslovniku znana vsebina pisma, pismo je moralo biti dejansko prebrano. V primeru obračanja na javno dobrodelnost pa je zado-stovala objava oglasa v časopisu (Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 438).

39 Rose, *The erosion of childhood*, str. 88. Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 439. *Slovenski narod*, 61, št. 283, 12. 12. 1928, str. 2, Žalostna slika socialnih razmer v Ljubljani.

usmerjena na konkretno osebo, le v tem, da je bila tu prošnja namenjena širši javnosti. Sem uvrščamo uporabo časopisnih oglasov, pošiljanje beraških pisem različnim osebam, ki so bile znane kot dobrodelne, usmerjanje prošenj na ubožna in podporniška društva. Pomemben dejavnik v teh primerih je bila ugotovljena delomrznost, se pravi, da se je posameznik želel okoristiti pod pretvezo težkih ekonomskih okoliščin. Vsaka oseba, ki je bila resnično v stiski zaradi slabega finančnega položaja, se je lahko obrnila po pomoč na javno dobrodelnost, vendar pa je bila tudi ta kaznovana zaradi beračenja v primeru, ko se je na javnost obrnila na javnem kraju.⁴⁰

Pri obravnavi beračenja tudi ni bilo pomembno, ali je bila miloščina, pridobljena z beračenjem, namenjena osebi, ki je beračila, ali pa tretji osebi. Iz te definicije pa je bilo izločeno organizirano zbiranje prispevkov za pomoč revnim osebam, ki so jih zbirali posamezniki oziroma dobrodelna društva.⁴¹ V primeru, da je posameznik nezakonito zbiral prispevke s ponarejenimi dokumenti, je bil prav tako obravnavan kot berač.⁴²

§ 3 *Zakona zoper vlačugarje in delomrznike z dne 10. maja 1873* št. 108 ter § 26 in 27 zakona z dne 28. avgusta 1883 št. 17 sta prepovedovala izdajo ubožnih spričeval, ki so bila izdana za namen beračenja od kraja do kraja. Prestopek tega člena je predvideval denarno kazen. Vendar pa so določena županstva kljub opozorilu izdajala potrdila revnim posameznikom, ki so bila namenjena beračenju, ker so na ta način prenesla breme ubožnega skrbstva.⁴³ Niso pa bila prepovedana potrdila o nesreči ali revščini, na podlagi katerih se je lahko pridobila podpora na druge načine, in ne z beračenjem.⁴⁴ Tako naj se načeloma tudi ne bi izdajale beraške licence uličnim glasbenikom, razen

40 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, 1907, str. 439.

41 Prav tam, str. 438.

42 § 27 Zakona z dne 28. avgust 1883, št. 17.

43 ZAL, LJU 15, teh. e. 40, a. e. 422, 24. 1. 1898.

44 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 439. Ko je berač beračil po Mokronogu z uradnim potrdilom, da ne more plačati bolniških stroškov, ki sta mu ga izdala županski in farni urad v Št. Rupertu, sta bila podpisnika z obeh uradov preiskana (*Domoljub*, 17, št. 22, 17. 11. 1904, str. 343, Iz Šent Rupertske doline).

v izjemnih primerih, ko je bil prosilec nezmožen opravljati kakršno koli delo, hkrati pa ni bil primeren za oddajo v ustrezno ustanovo zaradi pravil same ustanove ali pa zaradi nuje preživljanja mladoletnih in nepreskrbljenih otrok.⁴⁵

Zakonodaja je določala, da so morale vse za delo sposobne osebe v določenem roku dokazati, da so imele sredstva za preživljanje. Kdor tega ni storil, je bil kaznovan s hudim zaporom od osmih dni do treh mesecev, kazen pa je bila lahko še dodatno poostrena v skladu s § 253 zakona z dne 27. maja 1852.⁴⁶ Prav tako je bil, kdor je zavrnil delo, ki mu ga je v zameno za denar ali hrano ponudila občina, v kateri je bival ali se v njej nahajal, v skladu s § 4 zakona z dne 24. maja 1885 kaznovan s kaznijo hudega zapora od osmih dni do enega meseca. Kazni je lahko sledila oddaja v prisilno delavnico, ki je dopuščala tudi policijski nadzor.

Beračenje teoretično ni bilo kaznivo, kadar je bilo storjeno zaradi stiske, ki je temeljila na nezmožnosti za delo⁴⁷ oziroma zaradi pomanjkanja priložnosti za delo.⁴⁸ Vendar je bila opredelitev priložnosti za delo oziroma odsotnosti le-te zelo izmuzljiva, saj je bila v obravnavanem obdobju sposobnost za delo enačena s priložnostjo za delo, razširjena je bila namreč miselnost, da je vsaka za delo sposobna oseba delo lahko našla, če je le hotela. Iz tega je izhajalo, da je bila brezposelnost v takšnem primeru razumljena kot prostovoljno izbrana. Takšno razumevanje brezposelnosti je zaslediti tudi v zakonodaji. Domovinski zakon je v § 26 namreč določal, da je bilo potrebno vsako za delo sposobno osebo, ki se je na občino obrnila s prošnjo za podporo, po potrebi tudi prisiliti k delu, iz česar je očitno, da je bila brezposelnost v primeru sposobnosti za delo razumljena

45 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 499.

46 Zakon z dne 24. maja 1885, št. 89, § 3; § 2 zakona z dne 10. maja 1873 je predvideval zaporno kazen od treh do štirinajst dni in pri povratnikih hud zapor do enega meseca z možnostjo poostritve.

47 Tako je bila brezposelna služkinja Ivana Finžgar, ki je bila desetkrat aretirana, ker je bila brez sredstev in bivališča, vsakokrat izpuščena, ker je bilo očitno, da zaradi bolezni ni mogla opravljati dela (ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 249, 1911).

48 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 439.

kot izbrana oziroma prostovoljna brezposelnost. Prav tako je § 3 potepuškega zakona določal, da so imele za delo sposobne osebe določen rok, v katerem so morale dokazati, da so se preživljale na dopusten način, iz česar je izhajalo, da so prostovoljno izbrale situacijo, v kateri so se nahajale, in so jo bile sposobne spremeniti.⁴⁹

49 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 199.

PRESTOPEK POTEPANJA

Do veljavnosti zakona z dne 10. maja 1873 v Avstriji ni bilo enotne določbe proti potepuštvu. Zakon je v § 1 potepanje definiral z besedami: »Kdor se brez določenega stanovališča ali zapustivši svoje stanovališče brez opravka in dela okoli potepa ter ne more izkazati, da ima ob čem živeti ali da si pošteno prizadeva živež dobiti, ta naj se šteje za vlačugarja (potepina) ...«

Z zakonom z dne 24. maja 1885 št. 89 je bil razveljavljen § 1 zakona z dne 10. maja 1873, definicija potepanja pa neznatno spremenjena. V § 1 je bilo potepanje označeno kot brezdelno postopanje osebe, ki ni mogla dokazati, da se lahko preživlja oziroma si prizadeva pridobiti delo. Opuščena pa je bila zahteva odsotnosti ali zapustitve bivališča. Brezdomstvo samo na sebi torej ni bilo kaznivo. Zagrožena kazen je bila zaostrena, saj je predvidevala hud zapor od enega do treh mesecev, ne glede na to, ali je šlo za prvo kršitev ali za ponovitev kaznivega dejanja, z dopustitvijo poostritve v skladu s § 253 zakona z dne 27. maja 1852.⁵⁰

Kdor je bil obsojen kot potepuh in je bil potencialno nevaren tuji lastnini, je bil lahko dan pod policijski nadzor.⁵¹ Vendar

50 §1 zakona z dne 10. maja 1873 je predvideval kazen od osmih dni do enega meseca in pri povratnikih hud zapor od enega do treh mesecev.

51 Zakon z dne 24. maja 1885, § 6; zakon z dne 10. maja 1873, § 4.

pa policijski nadzor ni smel trajati več kot tri leta, z izjemo v primeru povratnikov, in le toliko časa, kolikor je bilo to nujno, hkrati pa naj ne bi škodoval možnostim zaslužka nadziranega.⁵² Neupoštevanje omejitev, ki jih je določal § 9 zakona z dne 10. maja 1873, je bilo v novem zakonu kaznovano z zaporom od osmih dni do treh mesecev.⁵³ Z enako kaznijo so zagrzili tudi tistim za delo sposobnim osebam, ki v določenem roku niso mogle dokazati, da so se bile sposobne preživljati.

Sodišče je za prestopke beračenja in potepuštva lahko določilo tudi oddajo obsojenca v prisilno delavnico.⁵⁴ Mladoletne osebe (mlajše od osemnajst let), ki so zagrešile kaznivo dejanje ali so bile zanemarjene, pa so bile oddane v poplajševalnico.⁵⁵

Potepuštvo je bilo definirano kot postopanje, ki ni imelo pravega namena, ki ni temeljilo na iskanju poštenega dela, oseba, ki je postopala, pa ni imela sredstev preživljanja oziroma dela, kljub očitni zmožnosti za delo ni iskala, hkrati pa je kazala nagnjenost k potepanju. Vendar za obsodbo ni bilo dovolj, da je bila oseba označena kot brezdomna oziroma kot potepuh. Postopanje je moralo v skladu s pravno definicijo trajati dlje časa, da bi lahko govorili o tem, da je nekdo živel na račun skupnosti,

52 Zakon z dne 10. maja 1873, § 9: »Nidko ne sme biti pod policijskim nadzorom čez tri leta, počenši od dneva, katerega je bil izpuščen iz kaznilnice. S tem, da je kdo dejan pod policijski nadzor, sme mu se osebna svoboda kratiti samo toliko, kolikor dopuščajo naslednja določila:

- a. Oblastvo (§ 7), katero ga podvrže policijskemu nadzoru, sme mu popolnoma prepovedati, da v katerem okolišji ali kraji ne prebiva, ali mu sme tudi kak kraj odkazati, kjer naj prebiva, ter naložiti dolžnost, da brez dovoljenja ne zapusti tega kraja ali pa tistega prebivališča, katero si je sam izbral. Ali v njegovi občini, kamor je pristojen, ne sme se mu nikdar prebivanje prepovedati.
- b. On je dolžan, kadar koli se preseli, še tist dan naznaniti to varnostnemu oblastvu, priti pred to oblastvo, kakor koli ga pokliče, ter povedati mu, kako opravilo, kak živež ali zaslužek ima, in s kom se kaj družji ali občuje.
- c. Še mu sme varnostno oblastvo naložiti dolžnost, da se ob določenih rokih sam osebno oglasi pri njem, sme mu prepovedati, da se ne udeleži tega ali onega zbora, da ne zahaja v neke prostorije in da brez silnega vzroka po noči ali ob nenavadnem shodu ljudi ne ide iz hiše, kjer stanuje.
- d. Zaradi policijskega nadzora sme mu se vsak čas hiša ali oseba raziskati.«

53 § 10 zakona z dne 10. maja 1873 je predvideval kazen zapora od enega do štirinajst dni in pri povratnikih hud zapor do enega meseca z možnostjo poostritve.

54 Zakon z dne 24. maja 1885, § 7.

55 Prav tam, § 8.

in se odvijati na deželi, torej iz kraja v kraj, da bi lahko govorili o potepanju.⁵⁶ Kdor se je gibal na območju mesta oziroma kraja, kjer je tudi bival, tako ni mogel biti obravnavan kot potepuh. Seveda pa to ni pomenilo, da ulični postopači, ki so postopali v kraju bivanja, niso bili preganjani, saj so bili vsi, ki so bili sposobni za delo in niso mogli dokazati, da imajo sredstva za preživljanje, preganjani kot delomrzneži in obsojeni z ostrim zaprom od osmih dni do treh mesecev.

Interpretacija zakonodaje je bila v teh primerih pogosto zelo ozkogledna, saj so se med delomrzneži znašli tudi brezposelni, za delo sposobni iskalci zaposlitve, ki so bili v obdobju, ko ni bilo zavarovanja za primer brezposelnosti, in niso bili deležni nobene omembe vredne pomoči, prepuščeni ulici.

Zakonodaji se je očitalo tudi, da ni imela zastraševalnega učinka na potepuhe, ki so se potepali iz navade, saj naj bi bile kazni prekratke, hkrati pa naj bi se zakrknjeni potepuhi znali izogniti preganjanju in nadzoru s strani policije.⁵⁷

Bistveno pri ugotavljanju dejstva potepanja je bilo ugotavljanje, ali se je dotična oseba ukvarjala in preživljala s poštenim delom, saj je obstajala domneva, da se tisti, ki ni iskal poštenega dela in ni imel nobenih sredstev za preživljanje, ni mogel preživljati na noben drug način kot na nezakonit. Tako so bile lahko zaradi postopanja kaznovane osebe, ki so se ukvarjale z nedovoljeno obrtjo⁵⁸ (na primer ženske, ki so se preživljale s prostitucijo), in tudi tiste, ki so imele potrdilo, da se ukvarjajo z legitimno dejavnostjo krošnjarjenja, ki je bilo smatrano kot zelo pripravno za prikrivanje beraštva,⁵⁹ pa je bilo nato ugotovljeno,

56 Wadauer, Without purpose and destination?, str. 10. Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 437.

57 Lentner, *Bettelunflug und Bettelbetrug*, str. 21.

58 Ženska, ki se je s prostitucijo ukvarjala v svojem bivališču, ni bila kaznovana zaradi potepanja, čeprav je nagovarjala stranke na ulici, saj v tem primeru ni bilo uresničeno dejanje potepanja.

59 Krošnjarjenje je bilo tudi v tridesetih letih 20. stoletja še vedno obravnavano kot beraški poklic, saj so med drugim dovoljenje za krošnjarjenje, v skladu z obrtnim zakonom iz leta 1931, dobili tudi vojni invalidi in osebe, fizično nesposobne za drugo delo, ter prebivalci določenih revnih krajev, vendar je bil eden izmed pogojev, da niso smele biti »vdane beračenju, vlačugarjenju ali pijančevanju« (Službeni list kraljeve banske uprave Dravske

da temu ni tako. Nasprotno pa za kaznivo dejanje potepanja krošnjar, ki je svojo obrt opravljal brez potrebnega potrdila, ni bil kaznovan, saj je kršil le predpise, ki so urejali dotično obrt. Na splošno so bili potujoči poklici videni kot vprašljivi in se je na ljudi, ki so jih opravljali, gledalo nekoliko sumničavo, saj so predstavljali nasprotje poklicem z redno zaposlitvijo, katerih značilnost naj bi bili stalnost in vztrajnost, ter so omogočali naselitev in urejeno družinsko življenje.⁶⁰ Zato se je tudi ljudem, ki so opravljali potujoče poklice, pripisovalo značajске poteze in okoliščine, kot je pomanjkanje stabilnosti, nestanovitnost ter odsotnost družinskega življenja, enake značilnosti pa so pripisovali tudi potepuhom.

Prav tako kot potepuh ni bil obravnavan, kdor je lahko dokazal, da je resen iskalec zaposlitve, vendar pa je bil lahko v primeru, da je prosil miloščino na javnem mestu, kaznovan kot berač.⁶¹ Najpomembnejši dejavnik pri ugotavljanju, ali je bil posameznik potepuh, je bilo opravljanje dela oziroma nedvomno izražena pripravljenost za delo. Kajti delo ni bilo opredeljeno kot pravica, temveč kot dolžnost vsakega za delo sposobnega posameznika, ki ni imel drugega vira preživljanja.⁶² Kdor te dolžnosti do dela ni izpolnjeval, je bil označen kot delomrznež oziroma potepuh.⁶³ Kljub pogosto negativnemu odnosu pa posamezniki, ki so opravljali potujoče poklice,⁶⁴ niso bili glavna tarča pregona. Najbolj sumljivi so bili delavci,⁶⁵ služabniki, obrtniški pomočniki in vsi ostali, ki se jih v običajnih okoliščinah ne bi pričakovalo na poti. Za brezposelne pripadnike nižjega oziroma

banovine, II, št. 76, 2. 12. 1931, str. 1458, Zakon o obrtih, § 177, 179). Trgovski list, 22, št. 49, 26. 4. 1939, str. 2, Načrt pravilnika o krošnjarstvu). Krošnjarjenje pa je tako tudi nadomeščalo pokojnine in (nezadostne) podpore.

60 Devenport, *The feebly inhibited nomadism*, str. 24.

61 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 437.

62 V poznih tridesetih letih 20. stoletja je delo razumljeno tudi kot pravica (ZAL, LJU 488, COD III./96, str. 291, 28. 12. 1939).

63 Prav tam, str. 147.

64 Na primer krošnjarji, glasbeniki, brusilci škarij, popraviljalci kotlov.

65 Delavski list je leta 1891 poročal o patroljah, ki so ustavljale delavce na cesti in preverjale, ali imajo delavske knjižice, izvajale pa naj bi se tudi racije po hišah (*Delavski list*, 2, št. 10, 20. 2. 1891, Iz Istre). *Delavski list*, 3, št. 31, 31. 7, 1908, str. 2, Neprijetno iznenađenje.

delavskega razreda se je avtomatično domnevalo, da so bili brezposelni po lastni krivdi, ker so bili leni oziroma delomrzni, saj bi morali imeti za odpoved dela tehten razlog. Pomembni pa so tudi razlogi za preganjanje teh ljudi. Nekaj jih je bilo sicer osumljenih tudi zaradi tatvin in drugih resnejših prestopkov, velika večina pa zaradi prekrškov beračenja, potepanja in nezmožnosti identifikacije;⁶⁶ se pravi zaradi prekrškov, ki so izhajali iz njihovega socialnega položaja in so bili povezani z njihovim trenutnim življenjskim položajem.

Poleg tega, da je moral imeti vsak posameznik sredstva za preživljanje, je bilo pomembno, kako je ta sredstva pridobil. Lahko ga je preživljala tretja oseba, lahko je imel lastno premoženje ali pa je opravljal poklic, ki mu je zagotavljal potrebna sredstva. Vendar pa je moral biti zmožen to dokazati. Ženske so pogosteje kot moški morale dokazati tudi, da so živele moralno neoporečno.⁶⁷

Potepuštvo je bilo delikt, ki je zastaral z namerno prekinitvijo oziroma opustitvijo potepanja. Zakon je kot potepuhe predvideval tako osebe moškega kot ženskega spola.⁶⁸

Zakoni proti potepuhom niso nobenega določenega dejanja določali kot zakonitega ali nezakonitega. Temeljili so zgolj na ekonomskem položaju posameznika.⁶⁹ Potepuhi tudi niso ničesar zagrešili, zakonodajo so kršili zgolj z dejstvom, da so se potepali. Lahko so bili obsojeni za manjše prestopke, kot je sumljivo obnašanje, saj je za obsodbo zaradi potepanja zadostoval sumljiv značaj.⁷⁰

Pravni tip potepuha je ustvarila zakonodaja in pravne definicije.⁷¹ Kajti šele, ko je nekaj pravno definirano, je možno to

66 Lucassen, *Harmful tramps*, str. 30. Posamezniki, ki se jih ni dalo identificirati, so bili sumljivi, ker so bili potencialni kriminalci, ugotavljanje identitete pa je bilo pomembno tudi zaradi prakticanja odgona v domovinsko občino.

67 Schrover, van der Lenn, Lucassen, Quispel, *Illegal migration and gender*, str. 13.

68 V devetnajstih ameriških državah je zakonodajalec po definiciji izrecno določal, da so potepuhi osebe moškega spola, zato so bili kot potepuhi pred sodišči obravnavani moški, taki pa so bili tudi v zavesti javnosti (Cresswell, *The Tramp in America*, str. 88).

69 Beier – Ocobock, *Cast out*, str. 1.

70 Davis, *Urban policing*, str. 10.

71 Cresswell, *The Tramp in America*, str. 56.

zakonsko urejati, preganjati in sankcionirati. Zaradi potepanja so bili največkrat preganjani mladi, revni, za delo sposobni posamezniki, ki so bili brezdomni in so živeli na cesti. Bistveno pri tem je bilo, da so bili vsaj navidezno prostovoljno brezposelni in mobilni. Namen zakonodaje je bil ustvariti nadzor nad brezdelnimi posamezniki, ki so se s svojim načinom življenja bolj ali manj uspešno izmikali vsem tradicionalnim oblikam povezanosti in nadzora. Hkrati pa je bil to pripraven način obračunavanja z motečimi elementi.⁷² V nekaterih državah so za preprečevanje oziroma omejevanje potepuštva uporabljali policiste v civilu, posluževali pa so se tudi plakatov, ki so opozarjali in odvrčali potepuhe, opozarjali javnost, naj miloščin ne daje nekritično, in jo pozivali, naj policiji pomaga z informacijami oziroma jo posvari glede potepuhov.⁷³

72 Beier – Ocobock, *Cast out*, str. 1.

73 Lawrence, *Policing the poor*, str. 215.

KAZENSKA ZAKONODAJA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Avstrijska kazenska zakonodaja je bila na Slovenskem v veljavi vse do leta 1930. Toda med letoma 1918, ko je razpadla habsburška monarhija, in 1929, ko je bila sprejeta nova kazenska zakonodaja v kraljevini SHS, je postopoma prišlo do sprememb na zakonodajnem področju.

Kazenski zakonik za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev je bil sprejet 27. januarja 1929, priprave zakonika pa so se začele že leta 1922 in leta 1926. Zakon je v veljavo stopil 1. januarja 1930. S tem zakonom je cela kraljevina na kazenskopravnem področju dobila enotno zakonodajo. Avstrijski kazenski zakon je na Slovenskem veljal vse do leta 1930, vendar je na področju kazenskega prava že prej prišlo do določenih sprememb. Z ukazom ministrskega sveta z dne 25. februarja 1919 je bila na celo državo razširjena uporaba IX. in X. poglavja *Kriminalnega zakonika za kraljevino Srbijo*. IX. poglavje je vsebovalo določila o hudodelstvih in pregreških zoper domovino, vladarja in ustavo, X. poglavje pa določila o hudodelstvih in pregreških zoper zakon, oblast in javni red. Sprva so bila ta kazniva dejanja priključena posebnemu delu kazenskih materialnih zakonov v posameznih delih nove države, na Slovenskem na primer avstrijskemu kazenskemu zakonu iz leta 1852. 16. marca 1921 pa je bila z ukazom ministrskega sveta in 21. aprila 1922 z zakonom

za kazniva dejanja IX. in X. poglavja srbskega kazenskega zakonika razširjena tudi veljavnost splošnega dela zakonika na vso državo. Vidovdanska ustava, sprejeta 16. marca 1921, je prav tako vsebovala določbe kazenskega materialnega prava.

Nov kazenski zakon je poznal dve vrsti kaznivih dejanj. Težja kazniva dejanja so se imenovala zločinstva, lažja pa prestopki. Novi kazenski zakon pa ni vseboval določil o prekrških, prejšnjih prestopkih po avstrijskem kazenskem zakonu. Razlog je bil v tem, da so po srbskem sistemu sodišča obravnavala le zločine in prestopke, prekrški pa so spadali v domeno upravne oblasti. Nov zakon o prekrških ni bil izdelan. Z zakonom z dne 31. decembra 1929 je bilo določeno, da ostanejo glede prekrškov še naprej v veljavi določbe prejšnjih kazenskih zakonikov, z dopolnitvijo, da kazni na prostosti ne smejo presegati trideset dni, denarne kazni pa ne 1.500 dinarjev ter da prekrški zastarajo po treh mesecih.

Predvidene kazni so bile: smrt z obešanjem; robija od dveh do dvajset let, ki so jo zaporniki prestajali v kaznilnici in opravljali težka dela; zatočenje, ki je prav tako trajalo od dveh do dvajset let, vendar brez delovne obveznosti; zapor od trideset dni do pet let z delovno obveznostjo; izguba službe; denarna kazen; izguba državljanske časti; odvzem določenega predmeta; prepoved opravljanja določene obrti; iztira in policijski nadzor.⁷⁴

Otroci, stari do štirinajst let, niso bili kazensko odgovorni, njihovo kaznovanje, skrb in nadzor je bilo prepuščeno skrbnikom ali šolski oblasti.⁷⁵ Če je bil tak otrok zanemarjen ali moralno pokvarjen, so ga poslali v zavod za vzgajanje ali primerni rodbini, kjer je ostal, dokler se ni poboljšal, vendar najdlje do

74 Melik, *V imenu njegovega veličanstva kralja*, str. 19–22. Povzeto iz: Grošelj, *Prostitucija v Ljubljani*, str. 14.

75 *Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*, § 26, str. 18: »Otrok, ki stori dejanje, za katero predpisuje kazenski zakon kazen, se ne sme ne preganjati ne kaznovati. Takega otroka je izročiti roditeljem ali varuhom ali šolskemu oblastvu, da ga kaznujejo, da skrbe zanj in da ga nadzirajo. Če je tak otrok zanemarjen ali moralno pokvarjen, ga je izročiti zavodu za vzgajanje ali primerni rodbini, kjer ostane, dokler se ne poboljša, toda najdlje do dovršenega sedemnajstega leta. To prisilno vzgajanje odredi varstveno sodišče.«

sedemnajstega leta. To prisilno vzgajanje je odredilo varstveno sodišče. Mlajši mladoletniki, stari od štirinajst do sedemnajst let, so bili kaznovani z ukorom⁷⁶ ali odpustom na preskušnjo.⁷⁷ Tisti, ki so bili zapuščeni ali »moralno pokvarjeni«, pa so bili poslani v zavod za vzgojo ali k ustrezni družini, kjer so lahko ostali najmanj eno leto in največ do enaindvajsetega leta.⁷⁸ Tisti, ki so bili tako »pokvarjeni«, da niso bili primerni za zavod za vzgojo, so bili poslani v zavod za popravljanje, kjer so lahko ostali najmanj tri leta in največ deset let. Mlajši mladoletnik, ki je že dopolnil petnajst let, je bil, ko je storil kaznivo dejanje in za katerega je sodišče ugotovilo, da se je zavedal svojega dejanja, kaznovan kot starejši mladoletnik. Tiste, ki so storili drugo kaznivo dejanje v času prevzgoje ali popravljanja, so kaznovali disciplinsko.⁷⁹ Starejše mladoletnike, stare od sedemnajst do enaindvajset let, so

76 Ukori so bili izrečeni v primeru kaznivega dejanja neznatne narave, ki je bilo zagrešeno iz lahkomišelnosti, *Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*, § 28, str. 18.

77 Pogojna kazen od enega leta je bila izrečena v primeru kaznivega dejanja težje narave, ki je bilo storjeno iz lahkomišelnosti.

78 Jankovič, *Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije*, § 27, str. 39. *Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*, § 27, str. 18: »Mlajši mladoletnik se ne sme kaznovati, če ni mogel pojmovati narave in pomena svojega dejanja ali ravnati po tem pojmovanju. Takega mlajšega mladoletnika je izročiti roditeljem ali varuhom ali osebam, ki skrbijo zanj, da ga kaznujejo, da ga nadzirajo in se brigajo zanj. Če je tak mladoletnik zanemarjen ali moralno pokvarjen, se izroči zavodu za vzgajanje ali primerni rodbini, kjer ostane, dokler se ne poboljša, toda najmanj leto dni in najdlje do dovršenega enaindvajsetega leta.«

79 Jankovič, *Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije*, § 28, str. 39. *Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*, § 28: »Če je mlajši mladoletnik toliko zrel, da je mogel pojmovati naravo in pomen svojega dejanja ter potem pojmovanju ravnati, se mu izreče ukor ali odpust na preskušnjo ali oddaja v zavod za vzgajanje ali v zavod za poplavljanje mlajših mladoletnikov. Mlajšemu mladoletniku se izreče ukor, če je kaznivo dejanje bolj neznantne narave in če je nastalo iz očitne nepremišljenosti ali lahkomišelnosti. Mlajši mladoletnik se odpusti na preskušnjo za dobo do enega leta, če je nastalo kaznivo dejanje iz zgoraj navedenih razlogov, a je težje narave. Vse te uredbe se uporabijo, če ni potrebno ne vzgajanje ne poplavljanje. Oddaja v zavod za vzgajanje se izreče zoper mlajšega mladoletnika, če je zanemarjen ali moralno pokvarjen. V zavodu mora ostati, dokler se ne poboljša, toda najmanj leto dni in najdlje do dovršenega enaindvajsetega leta. Oddaja v zavod za poplavljanje se izreče zoper mlajšega mladoletnika, če je toliko pokvarjen, da se ne more sprejeti v zavod za vzgajanje. V tem zavodu ostane, dokler se ne poboljša, toda najmanj tri in najdlje deset let. Mlajši mladoletnik, ki stori, ko je dovršil petnajst let, v zavodu za vzgajanje ali v zavodu za poplavljanje ali izven zavoda zločinstvo in ki ga spozna sodišče za toliko zrelega, da je mogel pojmovati naravo in pomen svojega dejanja in ravnati po tem pojmovanju, se kaznuje po predpisu § 30. Zaradi drugega kaznivega dejanja, storjenega med vzgajanjem ali poplavljanjem, se kaznuje disciplinski.«

kaznovali v primeru kaznivega dejanja, za katero je bila predvidena smrtna kazen, dosmrtna ječa ali časovna kazen, največ s sedmimi leti »robije« ali »zatočenja«. ⁸⁰ Sodišče je lahko izreklo milejšo kazen strogega zapora ali zapora. ⁸¹

80 Melik, *V imenu njegovega veličanstva kralja!*, str. 90. *Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*, § 30: »Starejši maloletnik se kaznuje po teh pravilih 1. Zaradi kaznivega dejanja, za katero predpisuje zakon smrtno kazen ali dosmrtno robijo, se kaznuje z robijo ali zatočenjem najmanj sedmih let; (...)«

81 Jankovič, *Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije*, § 40, str. 40.

BERAČENJE IN POTEPUŠTVO V KRALJEVINI SHS/ JUGOSLAVIJI

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi z dne 1. avgusta 1921 je v 6. čl. določal, da so osebe, ki so se potepale in niso mogle dokazati, da so se preživljale na pošten način, kaznovali z zaporom do treh mesecev, kot »moralno propadle in nagnjene k izvrševanju kaznivih dejanj« pa so jih po prestani kazni lahko oddali v prisilno delavnico. Glede beračenja in splošnega zatiranja delomrznosti so v veljavi še naprej ostajali avstrijski predpisi.

Mladoletnike so, če niso bili obsojeni na kazen, poslali v zavod za vzgojo in moralno poboljševanje, v katerem so lahko ostali največ pet let, če še niso dopolnili šestnajst let, sicer pa do polnoletnosti.⁸²

Pravnik Metod Dolenc je novi zakonodaji očital, da ni bila dovolj jasna, saj ni dovolj natančno oziroma sploh ni definirala okoliščin, v katerih je šlo za kaznivo dejanje potepanja⁸³ (pijančevanja in »izvrševanja nečiste obrti«), ter je interpretacijo prepuščala posameznim sodnikom, ki so se odločali po lastni presoji, pri čemer je med primeri prihajalo do razlik. Pri tem se je spraševal, ali je brezdelnež, ki si je sicer prizadeval najti delo in je zato hodil »od hiše do hiše iskat dela«, potepuh, ki ga je bilo potrebno obsoditi, s čimer je praktično ponazoril problem.

82 *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, III., 11. 8. 1921, št. 95, str. 469.

83 Dolenc, Kazenskopravno zakonodajstvo po prevratu, str. 125.

Poleg tega naj bi bila posledica pomanjkljivega definiranja tudi, da so za zatiranje delomrznosti veljali tako predpisi iz avstrijske zakonodaje kot iz zakonodaje Kraljevine SHS, kar naj bi povzročalo dodatne nejasnosti. Hkrati se Dolenc ni strinjal s prenizko postavljeno starostno mejo glede pošiljanja mladoletnih oseb v prisilno delavnico, ki je bila določena pri šestnajstih letih, kar ni bilo v skladu z modernim kriminalnim pravom, po katerem naj bi mladoletne osebe do osemnajstega leta prisilno vzgajali in ne kaznovali.⁸⁴

Kazenski zakonik za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev z dne 27. januarja 1929 je prestopke postopanja in beračenja obravnaval v 15. poglavju kot dejanja proti javnemu miru in redu, se pravi kot dejanja, ki ogrožajo javno varnost in mir. Kot delomrzne je zakon definiral ljudi, ki so bili sposobni za delo, vendar so se zavestno odločili, da bodo živeli na račun drugih ter s tem ogrožali interese prebivalcev.⁸⁵ V § 158 je zakon za delomrzne osebe, ki se potepajo in beračijo, predvideval zaporno kazen od sedem dni do enega leta. Kdor je bil povratnik in je ob tem storil kaznivo dejanje, ki se je preganjalo po službeni dolžnosti, in je sodišče presodilo, da je kljub delovni sposobnosti nagnjen k izvrševanju kaznivih dejanj, je bil po prestani kazni oddan v prisilno delavnico, če je sodišče presodilo, da je nevaren za javno varnost. Pridržanje je lahko trajalo najmanj eno leto, najdlje pa pet let.⁸⁶ Pogojni izpust je bil možen po šestih mesecih, preklic izpusta pa po enem letu. Pogojni izpust je lahko izreklo in preklicalo sodišče na podlagi predloga uprave zavoda in po zaslišanju državnega tožilca.⁸⁷ Očitno pa je prišlo do določenih nesoglasij v zakonodaji, saj je § 52 *Kazenskega zakonika za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev* določal, da je sodišče lahko osebo napotilo v prisilno delavnico le v primeru, da je ponovno storila kaznivo dejanje, medtem ko 6. čl. *Zakona o zaščiti*

84 Dolenc, *Prisilna vzgoja k delu*, str. 240–241.

85 Ogrožen je bil javni red kot pravna dobrina. Dolenc, *Tolmač k kazenskemu zakoniku*, str. 267.

86 Če je bila oseba napotena v prisilno delavnico več kot dvakrat.

87 *Kazenski zakonik za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*, § 52, str. 26.

javne varnosti in reda v državi tega pogoja ni predvideval. Nadalje je § 158 *Kazenskega zakonika za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev* kot pogoj kaznovanja beračenja in potepanja postavljajl dejstvo, da sta bili obe dejanji storjeni iz delomrznosti, medtem ko je 6. čl. *Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi* kaznovanje pogojeval z dejstvom, da obravnavane osebe niso mogle dokazati, da se preživljajo na pošten način. Oseba je bila lahko kaznovana po § 158 tudi v primeru, da ni storila nobenega drugega kaznivega dejanja.⁸⁸

§ 159 istega zakona je obravnaval napotitev otroka⁸⁹ k beračenju s strani starša ali skrbnika oziroma osebe, v čigar oskrbi se je otrok nahajal. Pri tem je otrok lahko beračil zase ali za drugo osebo, prav tako ni bilo pomembno, ali se je dejanje zgodilo večkrat ali samo enkrat.⁹⁰ Pod napotitvijo je bilo razumljeno poučevanje, hvaljenje oziroma siljenje otroka. Vendar je morala biti napotitev, da bi bila kazniva, storjena naklepno. Storilec se je moral zavedati, da bo napoteni otrok dejansko beračil. Dejstvo napotitve otrok k beračenju je bilo izvršeno, ko je bil otrok poslan beračit in je to dejanje dejansko izvršil. Pri tem ni bilo pomembno niti obdobje, čas beračenja, niti uspešnost beračenja (dejanska pridobitev miloščine). Kazen napotitve otroka k beračenju je bila od sedem dni do šest mesecev zapora. Poskus napotitve k beračenju pa ni bil kazniv.⁹¹ V § 245 je zakon za osebo, ki je staršem ali skrbnikom odvzela mladoletnega otroka z namenom, da bi ta otrok zanjo beračil, določal kazen robije do pet let.⁹² V komentarju h kazenskemu zakoniku je avtor poudaril, da so se z beračenjem otrok običajno ukvarjali Romi.⁹³

Za osebe, ki so bile po prestani kazni izpuščene, je lahko sodišče v skladu s § 56 določilo tudi nadzor, kar je pomenilo, da se je pazilo, da niso ponovno zakrivilo kaznivega dejanja, da so

88 Čubinski, *Naučni i praktički komentar*, str. 69.

89 Maloletnik je otrok, ki še ni dopolnil štirinajstega leta.

90 Jankovič, *Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije*, str. 134.

91 Dolenc, *Tolmač k kazenskemu zakoniku*, str. 268.

92 *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, XI, 18. 7. 1929, št. 74, str. 583.

93 Jankovič, *Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije*, str. 134.

se privadile na pošteno delo in so se lahko preživljale. Nadzor ni mogel trajati dlje kot tri leta. Pri tem oseba ni bila pod policijskim nadzorom, razen če bi sodišče to izrecno naložilo, temveč je bila pod nadzorom sorodnikov.⁹⁴

Beračenje je bilo opredeljeno kot usmerjanje prošnje za miloščino na tujce, potepanje pa je bilo definirano kot potepanje od kraja do kraja brez posebnega namena in izogibanje delu, čeprav oseba ni imela sredstev za preživljanje in je živela na tuj račun. Vendar je moralo tako potepanje kot beračenje trajati dlje časa in temeljiti na delomrznosti, da bi bil izpolnjen pogoj za preganjanje takšnih oseb. Kot potepuhi tako niso bili označeni razni obrtniki, ki so potovali zaradi svojega dela, prav tako pa ne tudi brezposelni delavci, ki so iskali delo ali pa so opravljali občasna dela. Prav tako kot beračenje ni bilo obravnavano prosjačenje v primeru začasne ali trajne nesposobnosti za delo ali v primeru, da je brezposelna oseba želela delati in je delo tudi iskala.⁹⁵ Invalidski zakon je določal, da so invalidi, ki so beračili, izgubili začasno ali trajno pravico do ene ali več vrst državne pomoči.⁹⁶

94 Prav tam, str. 56.

95 Prav tam, str. 133–134; Čubinski, *Naučni i praktički komentar*, 1929, str. 69.

96 *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, letnik XI., 5. 8. 1929, št. 81, str. 628.

ODGONSKA ZAKONODAJA IN ODPRAVA NEZAŽELENIH OSEB

Drugi način reševanja problema nezaželenih posameznikov je bil odgon oziroma prisilna odvedba oseb iz občine, v kateri so bivale in so ji bile v finančno breme, v njihovo domovinsko občino. 27. julija 1871 je bil v ta namen sprejet zakon, ki je ločil med odpravo in odgonom v domovinsko občino oziroma v kraj, kamor je bila določena oseba pristojna.⁹⁷ Občine so imele že prej možnost zavrni bivanje in zadrževanje v občini vseh, katerih prisotnost je bila moteča, nov zakon pa je olajšal odpravo nezaželenih oseb, prišlo pa je tudi do poenotenja različnih predpisov po vsej državi.⁹⁸ Vzpostavljen je bil mehanizem, ki je ščitil občine pred tujimi berači, potepuhi in delomrzneži. V domovinsko občino je bilo možno pregnati določene skupine ljudi; poleg potepuhov in beračev, ki so bili v breme javni dobrodelnosti, tudi tiste, ki so zagrešili kaznivo dejanje, izpuščene zapornike in prisiljence, ki so ogrožali varnost oseb in lastnine, prostitutke in na splošno revne osebe oziroma tiste, ki

⁹⁷ Leto pozneje je izšlo navodilo za izvajanje zakona *Oznanilo c. kr. deželne vlade za Kranjsko*, št. 2348, ki zadevajo to, kako se imajo uravnati veliki (glavni) in posamezni odgoni (šubi), odgonske postaje in odgonsko spremljanje, potem nadzor nad odgonstvom in na podlagi postave zastran uravnave policijske odprave in odgonstva od 27. julija 1871, s katerim je odgon prešel z okrajnih glavarstev na občine. O odgonu s poudarkom na mestni občini Kranj kot odgonski občini glej: Stariha, *Z nobenim delom se ne pečajo*, str. 37–76.

⁹⁸ Sensenig-Dabbous, *Von Metternich bis EU*, str. 39.

so zavračali opravljanje poštenega dela. Odnani oziroma odpravljani so bili lahko tudi tisti posamezniki, ki so sicer imeli začasno zaposlitev, vendar ta ni zadostovala, da bi se lahko sami preživljali brez dodatne pomoči.⁹⁹ Vrnitev v kraj pregona je bila kazniva. Nikogar pa ni bilo možno pregnati iz domovinske občine, v katero je bil pristojen.

Odgon je bil lahko izvršen na dva načina: z izdajo prisilnega potnega lista ali z odgonom s spremstvom. Stroške vzdrževanja odgonskih postaj in samega odгона je krila odgonska občina, ostale stroške (zdravniški pregled, hrana, obleka, prevoz in spremljanje, denar za tiste, ki so morali oditi s prisilnimi potnimi listi) pa dežele.¹⁰⁰ Odgon ni temeljil na odsotnosti pravice posameznikov do bivanja v določenem kraju, temveč na dejstvu, da se te osebe niso bile sposobne same preživljati. Njihovo bivanje ni bilo nezakonito, dokler niso postale v breme občini, v kateri so bivale oziroma, v primeru beračev in potepuhov, v nadlogo družbi kot taki. Čeprav je bil zakon naravnan proti vsem, ki so bili domnevno delomrzni, in proti potepuhom, je zajel tudi brezposelne obrtnike, dninarje in tovarniške delavce, pri čemer je bila interpretacija, kdo je brezposeln in kdo brezdelen oziroma delomrzen, prepuščena oblastnim organom.¹⁰¹ Kako zelo tog je bil zakon, je razvidno iz primera osemdesetletnega slepca, ki so ga kljub visoki starosti in očitni invalidnosti pregnali zaradi delomrznosti.¹⁰² V obdobju, ko ni bilo podpor za brezposelne, je takšna ureditev predstavljala velik problem za veliko število ljudi, saj so se delavci vedno pogosteje selili v kraje, kjer se jim je obetal delo, hkrati pa tam niso bili upravičeni do javne pomoči v primeru, da so izgubili delo, ker v dotičnem kraju niso imeli domovinske pravice.¹⁰³ Na ta način je nastajal vedno širši krog

99 Občinska uprava, XI., marec 1917, št. 3, str. 26. Takšne osebe je občina pozvala, naj v določenem roku dokažejo, da se imajo s čim preživljati. Kdor tega ni storil, je bil pozvan, naj v določenem roku zapusti občino; v nasprotnem primeru je bil odgnan.

100 Zakon z dne 27. julija 1871, št. 88.

101 Sensenig-Dabbous, Von Metternich bis EU, str. 39.

102 *Slovenski narod*, št. 260, 13.11.1929, 80letni starček želi nazaj v zapor.

103 *Slovenski gospodar*, 26, št. 9, 3. 3. 1892, str. 65, Domovinska pravica; *Kmetijske in rokodelske novice*, 50, št. 9, 26. 2. 1892, str. 69, Domovinska pravica; V Prusiji so ta

Št. odgonskega protokola 428

150c

Odgonski potni list

Ime: Marin Marija 44 let star.

pristojna v } kraj
 } občino Ogoreca vasiška - Gubljana
 } državo

Opravak: kuracni
 Postara: red.
 Obeta: red.
 Oči: pusave
 Nos: _____
 Usta: _____
 Obleka: } rum.
 Obleki: }
 Lasje: svet
 Brada: _____
 Posledna znamenja: _____

Od 1882 se ima vsaki odgonskega razsodila _____
 v _____ dne 12. 98 št. 7082
 ter se ima v _____ domovino v odgonsko-postajski občini G. Gubje
 pri _____ z dovoljenjem _____, pripravljenega v _____

Odgonanec se ima vsaki vsaki odgonskega razsodila vključen na rokob.
 Odganenec se je odzval gotovemu desatju _____ let. prvi prejemnik
 listu od odgonsko-postajski občini v _____ ter se je ta gotovina
 zročila delitvenim odločen v _____

Zupanstvo odgonske postaje v Gubjani
 dne 11. 98 1898

 Gajšave

Odgonski potni list
 (SI_ZAL_LU15_te40_ae427)

cenene, odvisne delovne sile, saj si osebe, ki v določeni občini niso imele domovinske pravice, pogosto niso upale zaprositi za pomoč, ker so se bale pregona in so se bile prisiljene znajti po najboljših močeh, kar je pomenilo, da so bile prisiljene delati in živeti v slabih pogojih.¹⁰⁴

problem rešili tako, da občinske podpore niso bile več vezane na domovinstvo, temveč so bile pogojene z bivanjem v občini določen čas. Zakon iz leta 1842 je določal tri leta bivanja kot obdobje, po katerem je bil posameznik upravičen do občinske pomoči, zakon iz leta 1855 pa je to obdobje skrajšal na eno leto bivanja v določenem kraju (Henock, *The Origin of the Welfare State*, str. 23–25).

104 Schrover, van der Lenn, Lucassen, Quispel, *Illegal migration and gender*, str. 14.

Ko so iz občine Logatec leta 1909 želeli odpraviti Josipa Preglja, ker se ta na poizvedovanje, s čim se preživlja, ni odzval v določenem roku, je ta temu odločno nasprotoval: »/.../ ugovarjam odločno ter dostavim, da jaz mislim, da županstvo čisto nič ne briga, s čim se jaz pečam, samo da se pošteno živim, ker na ta način bi se moralo pa marsikaterega, ki je bolj zdrav in vsacega dela vaje nego jaz, po odgonu, brez da bi kaj hudega storil, odgnati.« Vendar pa mu nista pomagala ne ugovor ne končno pojasnilo, da išče delo ter da je pomagal kot dninar pri gradnji hiše, saj so ga iz občine Logatec nemudoma odgnali.¹⁰⁵

Delež prebivalstva z domovinsko pravico je bil izrazito nizek v industrijskih in administrativnih centrih (kot so na primer Dunaj, Praga, Gradec, Linz, Innsbruck, Bolzano in Ljubljana),¹⁰⁶ medtem ko je prebivalstvo z domovinsko pravico v kraju bivanja prevladovalo v industrijsko slabše razvitih, agrarnih krajih.¹⁰⁷ V poznem 19. stoletju je imelo več kot 80 % prebivalcev večjih mest domovinsko pravico izven dejanskega kraja bivanja.¹⁰⁸ V Ljubljani je delež prebivalstva z domovinsko pravico upadel med letoma 1869 in 1900 s 45,6 % na le 24,3 %, medtem ko se je leta 1910 (42,1 %) dvignil na skoraj enakega kot iz leta 1869, kar je bila posledica novele zakona o domovinski pravici.¹⁰⁹

Poleg ljubljanske odgonske postaje so bile najbolj obremenjene še odgonske postaje v Brežicah, Mariboru-Celju, Logatcu in Radovljici zaradi ženske kaznilnice in prisilne delavnice v Begunjah. Ostale so služile lokalnim potrebam, »da spravijo iz svojega okolja po odgonu pri okrajnih sodiščih obsojene berače, potepuhe in druge tujemu imetju nevarne individuje«.¹¹⁰

Odgon kot tak v upravnem in zakonskem smislu ni bil mišljen kot kazen, temveč kot socialno skrbstven ukrep, kar je

105 ARS, AS 134, a.e. 1106, t.e. 169, 1909.

106 Hahn, *Inclusion and Exclusion*, str. 319.

107 Reiter, *Die Freizügigkeit auf dem Schubkarren*, str. 6.

108 Wadauer, *Establishing Distinctions*, str. 45. Od 45 % prebivalcev, rojenih na Dunaju, je imelo le 34 % tam domovinsko pravico (Becker, *Governance of migration*, str. 39).

109 1869 45,6 %, 1880 31,5 %, 1890 24,2 %, 1900 24,3 %, 1910 42,1 % (Hahn, *Inclusion and Exclusion*, str. 319).

110 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 210.

izhajalo iz povezave med domovinsko pravico in ubožnim skrbstvom. Posamezniki, ki so bili zaradi revščine pregnani v svojo domovinsko občino, niso bili pregnani, ker bi se jih želelo na ta način kaznovati, temveč zato, ker so bili v občini, kjer so imeli domovinsko pravico, upravičeni do ustrezne pomoči. Seveda pa je bilo drugo vprašanje, ali so je bili tam dejansko tudi deležni. Da so odgon uvrščali med socialne ukrepe, je razvidno tudi iz tega, da je bil uvrščen v delokrog socialnopolitičnega urada, vodstvo odgonske postaje pa je bilo del ubožnega oddelka.¹¹¹ Tako je bilo v teoriji, v praksi pa so pregnane osebe odgon doživljale kot kazen, saj so bile mnogokrat prisilno pregnane iz kraja in okolja, v katerem so si ustvarile življenje, v okolje, v katerem jih včasih nihče ni poznal. Pregon je osebe, ki so bile pregnane, osramotil in stigmatiziral, kar je posledično oteževalo njihove možnosti za zaposlitev,¹¹² saj so bile označene kot »največje barabe, zamazani, ušivi«.¹¹³ Ne vem zagotovo, ali je bil to razlog, ki je pregnanko Elo Dolinšek na poti v domovinsko občino motiviral, da je poskušala storiti samomor, tako da je spila strupeno tekočino, gotovo pa je, da je bil razlog brezizhodna situacija, v kateri se je znašla.¹¹⁴ Za občine pa je bil odgon pripravno sredstvo za preprečevanje revnim osebam, da bi pridobile domovinsko pravico v občini bivanja. Veljalo je splošno prepričanje, da so pregnane osebe sicer resnično revne, vendar pa naj bi njihova revščina izvirala iz odpora do dela.

V Ljubljani je imela do novembra 1928 odgonska postaja opravka s 677 osebami, vendar pa občina ni imela ustreznih prostorov za pridržanje teh oseb, zato je načrtovala izgradnjo novega poslopja, v katerem bi bilo prostora za okoli petdeset oseb.¹¹⁵ Kljub temu da je bilo v odgonskih zaporih prostora le za dvajset oseb, so bili tam občasno začasno nastanjeni tudi

111 ZAL, LJU 488, COD III./83, str. 668, 20. 11. 1928.

112 Stekl, *Österreichs Zucht- und Arbeitshäuser*, str. 48.

113 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 206.

114 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 193.

115 ZAL, LJU 488, COD III./83, str. 668; leta 1924 je bilo odgnanih 733 oseb, v prvi polovici leta 1925 pa 391. (ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 210).

posamezniki, ki so čakali na dodelitev stanovanja. Prostori so služili tudi za pripiranje posameznikov, ki niso plačali kazni.¹¹⁶ Zaradi neustreznosti odgonskih zaporov, pa tudi zaradi naraščajočih stroškov pridržanja, so osebe, katerih identitete in domovinske pristojnosti ni bilo mogoče ugotoviti, po določenem času izpustili. Pogosti so bili tudi pobegi.¹¹⁷ Da se zaradi pobegov na magistratu niso posebno razburjali, je razvidno iz primera potepuškega dečka, ki so ga, ker je jokal, izpustili na sprehod brez spremstva z obrazložitvijo, da bi, »če je imel namen, itak tudi temu ušel«. ¹¹⁸ Na očitke policijske direkcije v Ljubljani so na ljubljanskem magistratu odgovarjali z naslednjimi besedami:

»/.../magistrat nikakor ni v stanu imeti v priporu kar cele mesece ali celo kar pol leta in več razne individuje, ki jih pošilja semkaj policijsko ravnateljstvo v pritvor za toliko časa, da bi se dognala njih identiteta oz. domovinstvo. Sprvič magistrat nima prostora, ker bi se takih oseb nabralo tekom nekaj mesecev toliko, da bi jih ne mogel nikamor spraviti. Drugič nima podpisani mestni magistrat nobenega zavarovanega dvorišča, kjer bi se ti ljudje lahko sprehajali, če bi bili pa vedno zaprti v vlažnih in zatohlih ječah pod gradom, bi v par mesecih vsi zboleli, zlasti mladež. Mladeži itak ne smemo imeti zaprte skušno z odraslimi, v kak zavod pa se jih ne more oddati, ker jih nečejo radi pomanjkanja prostora nikjer sprejeti.«

Na magistratu so takšnim osebam poskušali najti delo preko borze dela ali pa so jim plačali potne stroške do kraja, kjer so se lahko zaposlili, mladini pa vajeništvo, kadar je bilo to mogoče.¹¹⁹ Poizvedovanje o identiteti priprtih oseb je trajalo tedne, mesece, pa tudi leta, čeprav seveda nihče ni bil priprt tako dolgo. Razlog za to so bile med drugim tudi občine, ki so ob

116 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 175, 205, 206.

117 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 166, 1922.

118 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1658, fol. 837, 1919.

119 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 167.

poizvedovanju zanikale domovinsko pravico v strahu, da bi si nakopale stroške. Tako je bila neka ženska iz Češkoslovaške priprta pet mesecev, preden je bila izpuščena, ne da bi bilo ugotovljeno, kje je imela domovinsko pravico. Identiteta priprtih oseb je bila v dohlednem času v letu 1924 ugotovljena le v približno 15 do 20 % primerov, kar je verjetno veljalo tudi sicer. Poleg tega so na magistratu poudarili, da v večini primerov ni šlo za osebe, ki bi bile nevarne, in so enostavno odpotovale dalje.¹²⁰

Odgonska zakonodaja je bila, vsaj v obdobju po 1. svetovni vojni, videna deloma kot neučinkovita in pomanjkljiva in naj bi služila le potepuhom in delomrznežem, ki so na ta način prišli do brezplačnega obroka ter prevoza, hkrati pa naj bi bila krivična do večine priprtih oseb, kajti »s kakšno pravico si more država lastiti moč, da bi držala človeka, ki je bil morda zaprt pri sodišču pet dni radi malenkostnega delikta, potem še v učinkovitem zaporu mnogo mesecev; samo zato, ker ima nesrečo, da se razne občine branijo priznati mu domovinstvo«. ¹²¹ Sociolog Ludwig Gumplowicz je že leta 1891 ugotavljal, da se delomrzneži, potepuhi, ljudje brez sredstev in bivališča pregona niso bali, temveč je bil za nekatere to celo način preživljanja. Zato v teh primerih le-ta ni bil učinkovit in je bilo takšne posameznike potrebno oddati v prisilne delavnice in jim na ta način preprečiti, da bi se preživljali na račun dela poštenih ljudi, hkrati pa jih odstraniti iz družbe.¹²² Celoten postopek odгона, kot ga je določala obstoječa zakonodaja, se je leta 1925 zdel zastarel in odvečen. Zato so poskušali celoten postopek racionalizirati, hkrati pa ga izvajati v okvirih zakona na način, ki je odgonskemu zaporu dovoljeval zadrževati le posameznike, ki so bili nevarni lastnini ali javni varnosti. Zaradi dolgotrajnosti ugotavljanja domovinske pripadnosti pa so smeli osebe zadrževati le v nujnih primerih.¹²³

Število odgnanih oseb se je znatno povečalo v obdobju gospodarske krize v tridesetih letih 20. stoletja. Leta 1931 naj bi se

120 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 175, 177.

121 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 177.

122 Gumplowicz, *Das österreichische staatsrecht*, str. 603.

123 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 208.

število beračev in »pohajkovalcev«, ki so bili odpravljeni iz Ljubljane, glede na leto 1930 povečalo za petdeset oseb, leta 1932 pa do konca novembra za kar sedemsto oseb.¹²⁴

124 ZAL, LJU 488, COD III./89, str. 387, 30. 11. 1932.

**PRISILNA
DELAVNICA –
KAZEN ALI
POMOČ?**

Na Kranjskem je področje oddaje v prisilno delavnico urejal *Deželni zakon z dne 15. julija 1870 zastran priganjanja obče škodljivih oseb v posilno delalnico* št. 24, ki je določal, da se v prisilno delavnico napoti osebe, ki so zanemarjene, delomrznne ter nevarne ljudem in premoženju, vendar le v primeru, da imajo domovinsko pravico na Kranjskem.¹²⁵ Namen prisilne delavnice naj ne bi bil kaznovati, temveč prevzgojiti in usmeriti prisilne delavce k primernemu delu.¹²⁶ Koga se je lahko napotilo v prisilno delavnico, je odredilo okrajno glavarstvo po posvetu z občinami,¹²⁷ v Ljubljani pa mestni svet. Ob napotitvi v prisilno delavnico so morali biti predloženi razlogi za napotitev ter izkaznica, ki je vsebovala podatke o občini, v katero je bila oseba pristojna, delovnih sposobnostih, zmožnostih plačila oskrbe, zdravju ter življenjepisa, ki je obsegal pretekle kazni in natančen opis osebe.¹²⁸ Napotitev v prisilno delavnico je morala potrditi deželna vlada, zakon je predvideval možnost pritožbe na odločitev za oddajo, kakor tudi možnost pritožbe občine zoper ne napotitev v prisilno delavnico.¹²⁹ Prisilni delavci so bili ločeni glede na spol in razvrščeni v tri razrede.¹³⁰ Stroške oskrbovanja je kril deželni sklad, razen v primerih, ko jih je bila oseba zmožna kriti sama oziroma jih je krila občina.¹³¹ Prisilni delavec je bil lahko izpuščen ob izboljšanju vedenja.¹³² Njegovo izpustitev je lahko zahtevala tudi občina oziroma sorodniki, ki so krili stroške oskrbe in se obvezali, da bodo poskrbeli za primerno

125 Zakon z dne 15. julija 1870, § 2; *Kmetijske in rokodelske novice*, 28, št. 39, 28. 9. 1870, str. 312, Posilna delalnica-kaj je in čemu je; *Kmetijske in rokodelske novice*, 28, št. 40, 5. 10. 1870, str. 320, Posilna delalnica-kaj je in čemu je; O ustanovitvi prisilne delavnice v Ljubljani glej: Anžič, Postlana je postelja, str. 313–326. Sunčič, K zgodovini ustanavljanja prisilne delavnice, str. 7–22, ter o problematiki prisilnega dela: Pančur, Boj obrtnikov, str. 40–56.

126 Zakon z dne 15. julija 1870, § 1.

127 Zlasti v primerih, ko so občina ali sorodniki prisiljenca krili vse ali del stroškov oskrbe, Zakon z dne 15. julija 1870, § 5.

128 Zakon z dne 15. julija 1870, § 6.

129 Zakon z dne 15. julija 1870, § 7.

130 Vsaka oseba je bila najprej uvrščena v najvišji razred in je lahko napredovala v nižji razred ob lepem vedenju, zakon z dne 15. julija 1870, § 8, 9.

131 Zakon z dne 15. julija 1870, § 10.

132 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1915.

delo osebe. To je bilo možno po vsaj šestih mesecih bivanja v prisilni delavnici ob zglednem vedenju.¹³³ Izpust je določila deželna vlada in na to odločitev pritožba ni bila možna.¹³⁴ Prisilni delavci niso smeli biti v prisilni delavnici manj kot šest mesecev in ne dlje kot dve oziroma tri leta z dovoljenjem deželne vlade.¹³⁵ Uvedena je bila hišna komisija, ki je vsak mesec pregledala prisilno delavnico in ki so jo sestavljali poročevalec deželne vlade, oskrbovalni uradniki, domači duhovnik in zdravnik. Ta komisija je obravnavala tudi prošnje in pritožbe prisilnih delavcev.¹³⁶

Naraščanje števila ljudi, ki so živeli na robu družbe, je predstavljalo varnostno grožnjo, hkrati pa je ogrožalo ekonomske interese države, zato je bilo proti motečim elementom potrebno strogo ukrepati.¹³⁷ Spremembe na področju delovanja prisilnih delavnic so se pričele z zakonom z dne 10. maja 1873. Natančneje pa je ustanovitev, ureditev in vzdrževanje prisilnih delavnic urejal *Zakon o prisilnih delarnicah in popravnicah z dne 24. maja 1885* št. 90. Koga je bilo dovoljeno oddati v prisilno delavnico oziroma poboljševalnico, pa je določal zakon št. 89, ki je bil izdan istega dne. Oba zakona sta vzpostavila temelje za ustanavljanje in delovanje prisilnih delavnic, čemur je sledil val ustanavljanja dotičnih ustanov v monarhiji, zlasti v bolj industrializiranih delih, ki pa ni zajel vseh dežel enako. Glavni problem so pri ustanavljanju prisilnih delavnic predstavljali predvsem stroški investicije.¹³⁸ V prisilno delavnico so bile oddane osebe, za katere se je smatralo, da njihov način življenja in preživljanja ni bil družbeno sprejemljiv, saj so se preživljale ali z miloščinami ali pa na načine, ki niso bili legalni, in so zato potrebovale temeljito prevzgojo. V skladu s tem so v prisilne delavnice oddajali berače, potepuhe, osebe, označene kot delomrzne, in prostitutke. Za prisilne delavnice so morale skrbeti dežele, ki

133 Zakon z dne 15. julija 1870, § 11, 12.

134 Prav tam, § 13.

135 Prav tam, § 14.

136 Prav tam, § 16, 17.

137 Stekl, *Österreichs Zucht-und Arbeitshäuser*, str. 78.

138 Prav tam, str. 17, 79–80.

so morale poskrbeti tudi za to, da so kapacitete zadostovale za zagotovitev javne varnosti. Zakon je dopuščal, da je več dežel ustanovilo skupno prisilno delavnico, z dovoljenjem dežele pa so jih lahko ustanavljali tudi okraji in občine.¹³⁹ Za ustanovitev prisilne delavnice je sredstva prispevala država, vse ostale stroške ustanovitve, vzdrževanja in oskrbe prisilnih delavcev pa je morala kriti dežela, v kateri je imel prisilni delavec domovinsko pravico, oziroma okraji ali občine, če je tako določala deželna zakonodaja. V prisilno delavnico je bila sprejeta vsaka oseba ne glede na domovinsko pravico, dežela, v katero je bila oseba pristojna, pa je morala povrniti stroške oskrbe. Dežela je stroške nato terjala od prisilnega delavca oziroma osebe, ki ga je bila dolžna vzdrževati. Če to ni bilo mogoče, je bila stroške oskrbe dolžna povrniti občina. Med stroške oskrbe so bili uvrščeni stroški za hrano, ležišče, kurjavo, osvetlitev, pranje obleke, stroške morebitnega zdravljenja in poroda.¹⁴⁰ Prisilni delavci so bili oddani v prisilno delavnico v drugo deželo v primeru, da v deželi, v katero so bili pristojni, ni bilo prisilne delavnice oziroma če ta ni imela zadostnih kapacitet.¹⁴¹ V prisilno delavnico so bile oddane osebe, za katere je sodišče to določilo v sodbi, to pa je odredila deželna politična oblast. Niso pa smele biti tja napotene osebe, ki so bile nesposobne za delo, duševno bolne, osebe z nalezljivimi boleznimi, dokler niso ozdravele, ter noseče in doječe ženske.¹⁴² Prisilni delavci niso smeli biti v prisilni delavnici dlje kot tri leta. V primeru vidnega izboljšanja je bila oseba lahko izpuščena tudi pred pretekom tega roka, vendar je bila v primeru ponovnega kaznivega dejanja ponovno napotena v prisilno delavnico za čas, ki je preostal do preteka kazni.¹⁴³ Predčasna izpustitev je bila možna tudi v primeru ugotovljene telesne ali mentalne nesposobnosti za delo.¹⁴⁴ Na odločitev za oddajo

139 Zakon z dne 24. maja 1885, št. 90, § 1.

140 Prav tam, § 3.

141 Prav tam, § 5.

142 Prav tam, § 6.

143 Prav tam, § 9.

144 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1659, fol. 503, 1917.

v prisilno delavnico se ni bilo mogoče pritožiti.¹⁴⁵ Disciplinski nadzor so izvajali po veljavnih predpisih. Ustanovna pravila in hišne rede je morala odobriti državna uprava. Pravila so morala določati tudi način dela prisilnih delavcev, njihovo klasifikacijo in opreznost v primerih, ko so prisilni delavci delali zunaj ustanove.¹⁴⁶ Imenovanje načelnikov in osebja v prisilni delavnici je bilo pridržano deželni vladi, potrditi pa jih je morala državna uprava. V primeru, da je več dežel ustanovilo skupno prisilno delavnico, je o imenovanju odločal odbor tiste dežele, v kateri je imela ustanova sedež.¹⁴⁷

Prestajanje kazni v prisilni delavnici je bilo dosti bolj pomembno od prestajanja kazni v zaporu, ker namen prisilnih delavnic ni bilo kaznovanje, temveč prevzgoja posameznika, ki bi tako ponovno postal koristen član družbe. Tako je bilo seveda v teoriji, v praksi pa je bil prevzgojni vpliv prisilne delavnice,¹⁴⁸ ki se je kazal tudi v visokem odstotku povratnikov,¹⁴⁹ vprašljiv. Zagotovo pa je imelo zaprtje v prisilno delavnico zastraševalni učinek na množico potencialnih kandidatov. Privzgoja delovnih navad je temeljila na prisili, razdelitev dneva na delo in spanje pa na prisiljence ni vplivala stimulatивно. Monotono preživljanje časa naj bi prisiljence spodbujalo k čim hitrejšemu in učinkovitejšemu prilagajanju. Razloge za nižjo učinkovitost od pričakovane pa je iskati tudi v pomanjkljivem financiranju prisilnih delavnic.¹⁵⁰

Dvom o učinkovitosti delovanja prisilne delavnice je izrazil članek v *Slovenskem narodu*, ki je prisiljence postavljaj najnižje na moralni lestvici, celo nižje kot zapornike, ker naj bi to bili ljudje, ki jim je zločinski način življenja v navadi. Prisiljenci so

145 Zakon z dne 24. maja 1885, št. 90, § 10.

146 Prav tam, § 11.

147 Prav tam, § 12.

148 Dve tretjini vseh, ki so prestajali kazen v prisilnih delavnicah v Nemčiji, je bilo povratnikov, ki so prestajali kazen že tretjič ali celo večkrat (Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 170).

149 Po statističnih podatkih za leti 1897 in 1904 naj bi bilo do 40 odstotkov prisiljencev povratnikov (Conrad, Elster, Lexis, Loening, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, str. 166).

150 Stekl, *Österreichs Zucht- und Arbeitshäuser*, str. 18–19.

bili v članku imenovani »smetana človeškega zavrženstva«, njihovo zaprtje pa naj bi zagotovilo le varnost tujega imetja za čas njihovega zaprtja ter manjše stroške za njihovo domovinsko občino.¹⁵¹ Oddaja v prisilno delavnico je bila torej le način začasne odstranitve družbi potencialno nevarnih posameznikov, ki pa niso predstavljali le nevarnosti za družbo, temveč tudi sami sebi, ker jim je zaradi nemoralnega načina življenja grozil moralni propad. Ostaja pa dejstvo, da so z oddajo v prisilno delavnico z ulice odstranili del revežev, ki so bili odvisni od javnih miloščin, in tako vsaj niso bili nadležni javnosti.

Da je bil strah pred prisilno delavnico upravičen, je pripisati dejstvu, da so bile kazni v prisilni delavnici dosti daljše od tistih v zaporu,¹⁵² prisiljenci pa so morali delati. Poleg tega je obstajala možnost podaljšanja kazni z dveh let na tri, če se je zdelo, da bi podaljšanje kazni prisiljencu koristilo. Prav tako se na izrek kazni oddaje v prisilno delavnico ni bilo mogoče pritožiti.

V prisilni delavnici je bilo največ beračev in potepuhov, se pravi tistih, ki so bili kaznovani zaradi svojega neugodnega socialnega položaja. Posamezniki so bili obsojeni na kazen v prisilni delavnici, ko je bilo na podlagi ponavljajočih se kaznivih dejanj in obsodb ugotovljeno, da se niso sposobni poboljšati brez dodatne spodbude. Odločitev, koga oddati v prisilno delavnico, je bila prepuščena prosti presoji sodnikov, ki pogosto niso imeli vseh potrebnih podatkov o osebnih zgodovini in okoliščinah posameznikov, ki so jim sodili, zato je obstajala domneva, da so bili pogosto obsojeni posamezniki, ki so beračili iz resnične nuje, ter da so se učinkoviti kazni izognili nepopravljivi potepuhi. Hkrati naj bi sodniki prav zaradi nepopolnih podatkov, ki so jim bili na

151 *Slovenski narod*, VIII., št. 295, 28. 12. 1875, Romantičen ujetnik v ljubljanskej prisilnej delavnici. Nezadovoljstvo z učinki prisilne delavnice je izraženo tudi v članku, objavljenem v Gorenjcu leta 1915: »Prisilna delavnica je bila zgrajena. Rokovnjače je oblast po dolgih letih zatrla, potepuhov pa ni zmanjkalo do današnjega dne, beračenje po tujih občinah tudi ni prenehalo.« (*Gorenjec*, 16, št. 35, 27. 8. 1915, Prisilna delavnica v Ljubljani).

152 V primeru beračev je bilo prestajanje kazni v prisilni delavnici daljše za od skoraj 24 tednov do 21 mesecev, v primeru potepuhov pa pet mesecev do 21 mesecev, in to v primeru, da kazen ni bila podaljšana.

razpolago,¹⁵³ oklevali s sodbami, s katerimi bi osebe, obsojene potepuštva, obsodili na kazen v prisilni delavnici,¹⁵⁴ dokler niso bili obsojenci zakrknjeni potepuhi. Vendar tudi v teh primerih učinki niso bili zadovoljivi, saj so bile kazni prekratke, da bi v tem času lahko bistveno vplivale na posameznika, ki je bil dlje časa brezdomen.¹⁵⁵ Da je bila oddaja obsojenca v prisilno delavnico prepuščena prosti presoji sodnikov, je razvidno tudi iz dejstva, da so bili nekateri obsojeni na kazen v prisilni delavnici le po nekaj aretacijah, drugi pa po več desetih, kot je bilo to v primeru prisiljenca, ki je bil v sedmih letih predkaznovan kar osemindesetkrat, preden je bil oddan v prisilno delavnico.¹⁵⁶

V Nemčiji so kriminologi in socialni delavci rešitev videli v preventivnem pridržanju posameznikov, ki še niso zagrešili kaznivih dejanj, vendar pa so s svojim načinom življenja že predstavljali grožnjo družbi (pa tudi sebi). Idealni kandidati za takšen ukrep so bili nepoboljšljivi potepuhi in delomrzneži.¹⁵⁷ Takšen pristop ni bil v skladu s ščitenjem individualne oziroma državljanske svobode in ga je bilo lažje uveljaviti pri obravnavi delinkventnih otrok. Vendar so zagovorniki preventivnega pridržanja zagovarjali ta ukrep z razlago, da so bili ti posamezniki že tako vpeti v kvaren način življenja, da se jih ni moglo več smatrati za svobodne in odgovorne osebe, ki bi imele te pravice.¹⁵⁸ Podobne ideje, da bi lahko občine brez posebne obravnave potepuhe, za katere bi presodile, da so nevarni za okolico, oddale v prisilno delavnico, so se porodile tudi v Avstriji, vendar so bile iz istega razloga zavrjene.¹⁵⁹

153 Po novi kazenski zakonodaji kraljevine so imeli sodniki večjo prostost pri določitvi kazni. Morali so, poleg ugotavljanja dejanja in krivde storilca ter določitve kazni, upoštevati tudi motive, nagnjenja, značaj storilca, osebne in gospodarske razmere, v katerih je obtoženec živel (Maklecov, Novo kazensko pravo, str. 188).

154 Conrad, Elster, Lexis, Loening, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, str. 166. Stekl, *Österreichs Zucht- und Arbeitshäuser*, str. 84.

155 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 170–171.

156 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1658, fol. 123.

157 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 171.

158 Prav tam, str. 172. Maklecov, Očevalne odredbe, str. 138.

159 Lentner, *Bettelnug und Bettelbetrug*, str. 22.

V očeh tedanje javnosti je imela prisilna delavnica tako kaznovalen kot prevzgojen namen, pri čemer je bilo slednje še nekoliko bolj poudarjeno.¹⁶⁰ Zato so oddajo posameznika v prisilno delavnico razumeli kot obliko pomoči, saj je bilo tako nekomu, ki je izgubil svojo pot v življenju, omogočeno, da si je ponovno pridobil delovno etiko ter delovne navade in se predvsem moralno izboljšal ter se tako ponovno vključil v družbo in postal njen produktivni del, kar je razvidno iz zapisanega: »/.../ smatra sodišče z vso upravičenostjo obtoženca za nepoboljšljivega postopača, ki mu zamore le še prisilna delavnica pokazati vrednost poštenega dela in mu s tem odvzeti delomržnost, tako da morda zopet postane koristen član človeške družbe.«¹⁶¹ Tako naj bi izkoreninili beračenje in brezdelno postopanje, kot podaljšek tega pa tudi revščino, ki naj bi bila posledica slabih navad, nedelavnosti, lenosti, razsipnosti, pijančevanja in ostalih grehov, ki so jih pripisovali najnižjim slojem in ki naj bi jih bivanje v prisilni delavnici odpravilo. Že na prvi pogled je jasno, da to vsaj v večini primerov ni bilo mogoče, sploh pa je bil to neprimeren in neučinkovit način spopadanja z revščino, ki je bila posledica številnih dejavnikov. Poglavitni učinek zaprtja v prisilno delavnico je bil zastraševalen, saj naj bi bilo bivanje v prisilni delavnici tako grenka izkušnja za vse, ki so bili označeni kot delomrzni, da jim to, da bi bili v breme javnosti in občinam, ne bi več prišlo na misel. Da prisilne delavnice v praksi niso uresničevale cilja resocializacije, ki jim je bil pripisovan, je razvidno tudi iz povratništva in odnosa do prisiljencev, ki jim je oteževal ponovno vključitev v družbo tudi, če bi jim to uspelo. Samo prestajanje kazni v prisilni delavnici je nosilo stigma, ki je bivše prisiljence zaznamovala in jim oteževala, če že ne onemogočala, normalno zaživeti na prostosti, saj potencialni delodajalci niso želeli zaposlovati nekdanjih prisiljencev,¹⁶² ki naj bi bili ljudje brez časti

160 *Kmetijske in rokodelske novice*, 28, št. 39, 28. 9. 1870, str. 312, Posilna delavnica-kaj je in čemu je.

161 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1659, fol. 403, 1912.

162 Lerche, *Alltag und Lebenswelt*, str. 171. Tudi pravnik Metod Dolenc v članku *Prisilna vzgoja k delu po našem kazenskem pravu iz leta 1923 omenja očitke, da je nekdo »sedel v prisilni delavnici«*.

in morale.¹⁶³ Poleg tega pridržanje v prisilni delavnici ni moglo imeti pozitivnega učinka na posameznike, ki so bili alkoholiki in bi potrebovali povsem drugačno obravnavo ter zdravljenje.¹⁶⁴ Da so tudi alkoholike oddajali v prisilno delavnico, je razvidno iz primera Franca Cvetala, ki je bil označen kot »velik delomržež in nasilen berač« in »nepoboljšljiv pijanec«. Glede na opis in dejstvo, da je bil za delo sposoben, vendar ni želel delati in je tako za njegovo družino morala skrbeti občina, poleg tega pa je bil že večkrat predkaznovan zaradi potepanja in beračenja, je bil več kot idealen kandidat, da bi se ga resno vzelo v roke. Vendar pa je bil hkrati tudi »alkoholično degeneriran človek«, ki je bil večkrat na opazovanju v bolnišnici zaradi »alkoholičnih delirijev«¹⁶⁵ in bi kot tak moral biti popolnoma neprimeren kandidat za prevzgojo v prisilni delavnici. Vendar pa alkoholizem očitno ni predstavljal ovire in je bilo zaprtje v prisilni delavnici najverjetneje razumljeno kot zdravilo tudi za to tegobo. Obenem pa v Ljubljani, kljub potrebam po posebni obravnavi alkoholikov, ni bilo zavoda za zdravljenje alkoholizma.¹⁶⁶

Dejanski učinek prisilne delavnice pa je bil bolj kot v prevzgoji v kaznovanju nepopravljivih odpadnikov, ki so jih ločili od preostalega dela spodobnih revežev. Četudi je bilo vsaj do neke mere prisotno zavedanje, da je revščina posledica ekonomske ureditve in z njo povezanega neučinkovitega preprečevanja obubožanja najšibkejših slojev družbe ter nezadostne pomoči, pa je bilo toliko bolj prisotno zavedanje o šibkosti človeškega značaja (kot so na primer delomrznost, zapravljalnost, nemoralnost, alkoholizem) in s tem krivda posameznika za svoje neugodno finančno in socialno stanje, za kar je bila prisilna delavnica po mnenju mnogih najboljša zdravilo: »Pomoček zoper te nadloge so le posilnice (Zwangsarbeitsanstalten) in ostra policija.«¹⁶⁷

163 *Slovenski narod*, 10, št. 24, 31. 1. 1877, Dopisi, Iz Ljubljane.

164 Pot v prisilno delavnico so tako našle tudi duševno motene osebe, ki se jih je na ta način okolica odkrižala (ARS, AS 137, t. e. 2857, a. e. 521, 1911).

165 ZAL, LJU 489, Reg I., VII/20, fasc. 1973, fol. 767.

166 *Slovenski narod*, 63, št. 81, 9. 4. 1930, str. 2, Zdravstvene naloge ljubljanske občine.

167 *Slovenski gospodar*, št. 24, 11. 6. 1874, naslovnica, O zvrševanju postave zoper potepinstvo; *Slovenski gospodar*, 19, št. 26, 25. 6. 1885, naslovnica, Posilne delavnice.

Dojemanje pomembnosti prisilne delavnice je razvidno tudi iz članka pravnika Metoda Dolenca, ki je, zgrožen nad ukinitvijo prisilne delavnice v Ljubljani, prav temu pripisoval pomembno vlogo pri razraščanju potepuštva, saj naj bi s tem izginil »strah delomrznih ljudi«, »delomrznost pa zavzela obseg, ki mu zgodovina naših krajev nima primere«. Še več, potepuhom naj bi »naravnost zrasel greben«.¹⁶⁸

168 Dolenc, »Usoda« ljubljanske prisilne delavnice, str. 76.

PRISILNA DELAVNICA V KRALJEVINI

V novi državi je ustanovitev prisilnih delavnic urejala uredba iz leta 1923. Prisilne delavnice so bile ločene za moške in ženske, lahko so bile samostojne ali pa v sklopu že obstoječih kazenskih zavodov. V slednjem primeru sta imela zavoda skupno upravo, vendar strogo ločene prostore. Oseba je bila lahko oddana v prisilno delavnico, če je to v sodbi izreklo sodišče in je tako odločil višji javni tožilec. Sodišče, ki je razsojalo, je posredovalo izvršno sodbo s kazenskimi spisi višjemu javnemu tožilcu, skupaj s kazenskimi listi, ki so vsebovali podatke o prejšnjih obsodbah, kaznivih dejanjih in izrečenih kaznih ter zdravniško potrdilo o zdravstvenem stanju in zmožnosti za delo v prisilni delavnici, ta pa je najkasneje v roku 14 dni izdal odlok o oddaji v prisilno delavnico. Odlok je moral biti izdan do preteka kazni, v nasprotnem primeru se je smelo obsojenca zadržati najdlje dodatnih 30 dni. Ob oddaji obsojenca v prisilno delavnico je sodišče upravi poslalo dopis, iz katerega so bili razvidni osnovni podatki obsojenca: ime in priimek, rojstni kraj, datum rojstva, domovinska občina, zadnje bivališče, veroizpoved, rodbinsko stanje, poklic, pismenost, premoženjsko stanje ter podatki o prejšnjih kaznih, datum in številka razsodbe, na podlagi katere se je določila oddaja osebe v prisilno delavnico, ter oznaka kaznivega dejanja in paragrafov iz kazenskega zakona, po katerih

je bila oseba obsojena, višina prisojene kazni, začetek in konec trajanja kazni, datum in številka odloka višjega javnega tožilca, s katerim se je določila oddaja osebe v prisilno delavnico, ter izrek o izterljivosti stroškov kazenskega postopka in izvršitve kazni. Prevozne stroške je krilo sodišče.

V prisilno delavnico se ni smelo oddajati oseb, ki so bile nesposobne tudi za lažje delo, oseb z nalezljivimi boleznimi, dokler niso ozdravele, duševno bolnih, nosečih ali doječih žensk ter oseb, ki so bile mlajše od 16 let. Kdor je bil oddan v prisilno delavnico prvič, je bil lahko obsojen na tri leta, kdor je bil oddan drugič, štiri leta, in pet let tisti, ki je bil v prisilni delavnici več kot dvakrat.

V primeru vidnega poboljšanja je bil prisiljenec lahko pogojno izpuščen na predlog uprave prisilne delavnice. Končna odločitev o pogojnem izpustu je bila v pristojnosti višjega javnega tožilca. O pogojni izpustitvi prisiljenca je prisilna delavnica poročala sodišču, pristojni občini in oblasti, ki je vodila kazenski register o dotični osebi. Če je bilo naknadno ugotovljeno, da se je pogojno izpuščena oseba vrnila k staremu načinu življenja, je bila ponovno oddana v prisilno delavnico brez ponovne razsodbe sodišča. Uprava prisilne delavnice je podajala predloge o pogojnem izpustu višjemu javnemu tožilcu ob koncu vsakega polletja. Predlogu je predložila izpisek iz registra disciplinskih kazni, ki so bile izrečene zoper osebo, ki je bila predlagana za pogojni izpust. Uprava je podala predloge po uradni dolžnosti ali pa na prošnjo prisiljenca, ki je smel zaprositi za pogojni izpust po preteku vsaj polovice kazni, na katero je bil obsojen.

Stroške oskrbe prisiljenec je krila država iz proračuna ministrstva pravde. Povračilo oskrbe pa je bilo nato terjano od samih prisiljenecv ali oseb, ki so bile zakonsko obvezane skrbeti zanje. Stroški oskrbe so obsegali stroške prehrane, obleke in obutve, perila, postelje, kurjave, razsvetljave in zdravljenja.

Uprave prisilnih delavnic so ministrstvu pravde vsak mesec pošiljale statistična poročila o številu prisiljenecv ob koncu in

začetku meseca, iz česar je bil razviden prirastek in upad števila oseb, ki so se nahajale v prisilni delavnici.¹⁶⁹

Leta 1923 je bila v Begunjah z razpisom ustanovljena prisilna delavnica za ženske. Organizirana je bila v sklopu ženske kaznilnice, zato sta imeli obe ustanovi skupno upravo. Tja so oddajali obsojenke iz celotne kraljevine SHS. Tako prisilna delavnica za ženske v Begunjah kot v Stari Gradiški za moške sta bili ustanovljeni z zakonom z dne 2. avgusta 1921.¹⁷⁰

Delo v prisilni delavnici naj bi kazen naredilo učinkovitejšo, ljudi brez delovnih navad, zlasti tiste, ki so se potepali in beračili ter v splošnem živeli od miloščin, čeprav so bili sami sposobni za delo, pa privadilo na delo in jim vcepilo delovne navade zlasti za kasneje, ko bodo izpuščeni. Na ta način naj bi preprečili, da bi se vrnili k prejšnjemu načinu življenja. Poleg privajanja ljudi na delo je bil namen prisilne delavnice zaščititi družbo pred »zločinskimi dejanji socialno nevarnih oseb«. ¹⁷¹ Naravnost k nujnosti prisilnega dela kažejo besede: »Delo je vseobčja človeška dolžnost, ki se je človek ne more oprostiti do groba, najsi bi bil kjerkoli in v kakršnihkoli razmerah.« Iz obsojencev je bilo potrebno narediti koristne državljane, ki so spoštovali »osnove socialne morale in socialne pravice, ki slonita na obveznosti dela«, kajti nihče naj ne bi smel živeti na tuj račun. ¹⁷² Oddaja v prisilno delavnico naj bi bila primerna za osebe, na katere kazen ni imela učinka in so bile nagnjene k izvršitvi zločinov (kriminalno socialno stanje), hkrati pa so bile sposobne za delo. Mednje so uvrščali delomrzne osebe, na katere naj bi prevzgoja v prisilni delavnici delovala preventivno.

Oddaja v prisilno delavnico ni bila kazen, temveč disciplinski ukrep, ker tudi podlaga za oddajo ni bilo storjeno kaznivo dejanje, temveč grožnja, da bi do takšnega dejanja sploh lahko prišlo. Podlago za oddajo je tvorilo storjeno dejanje, ki je nakazovalo nagnjenje posameznika h kriminalnim dejanjem, do

169 *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, V., 14. 7. 1923, št. 65, str. 428–429.

170 *Slovenec*, 54, 24. 3. 1926, št. 68, str. 6, Naše pravosodje.

171 Maklecov, *Očevalne odredbe*, str. 138.

172 *Uradni list kraljevske banske uprav dravske banovine*, I., 12. 2. 1930, št. 30, str. 370.

katerih bi lahko prišlo v prihodnosti.¹⁷³ Zato se tudi niso vsi strinjali z ureditvijo prisilnih delavnic v sklopu kaznilnic, ker prisiljenci niso prestajali kazni kot zločinci, hkrati pa je bil njihov namen moralno izboljšati osebo, ki bi v nasprotnem primeru postala zločinec, in ji tako dati možnost, da bi postala produktiven del družbe. Prestajanje kazni pod isto streho z zločinci naj bi negativno vplivalo tako na podobo prisiljenecv v javnosti kot na njihovo samopodobo. Prisilne delavnice pa so bile razumljene kot ustanove, ki so opravljale človekoljubno nalogo.¹⁷⁴

173 Maklecov, Očevalne odredbe, str. 30, 36, 89, 95.

174 *Slovenec*, 54, 24. 3. 1926, št. 68, str. 6, Naše pravosodje.

POBOLJŠEVALNICA

Že od začetka 19. stoletja je skrb, ki so jo posvečali otrokom, ki so beračili, se potepali in so bili nasploh zanemarjeni in izpostavljeni slabim vplivom, ki bi v prihodnosti lahko vodili v kriminalen način življenja, naraščala. Od srede 19. stoletja pa se je povečala »socialna zavest«, da naj bi država poskrbela za vse oblike socialnih pojavov, katerih del je bila tudi korekcija delinkventnih otrok. To se je izražalo tudi na kazenskih kongresih, zlasti po letu 1872, ko so se pojavile diskusije o pobiljševalnicah za mladoletnike ter premik od kaznovanja k prevzgojnemu in pobiljševalnemu sistemu, kar se je stopnjevalo proti koncu stoletja, ko je prihajalo tudi do profesionalizacije strokovnjakov na tem področju.¹⁷⁵ Pozornost so namenjali mladoletnim, potepuškim in zapuščanim otrokom. Glavni namen pa je postalo izobraževanje otrok, ki bi s tem, ko bi pridobili določeno znanje, v prihodnosti bili sposobni skrbeti zase in bi postali koristni člani družbe. Vse bolj se je poudarjala nedolžnost otrok in odgovornost staršev za vzgojo in postopanje otrok.¹⁷⁶ Posledica teh tendenc je bila tudi v habsburški monarhiji sprejeta zakonodaja, ki je urejala to vprašanje (posebne pobiljševalnice za mladoletnike, ločevanje otrok od odraslih).

¹⁷⁵ Leonards, *Priceless children?*, str. 128, 130, 133.

¹⁷⁶ Prav tam, str. 134.

Zakon z dne 10. maja 1873 je predvideval ustanavljanje poboljševalnic kot posebnih ustanov za mladoletnike, zakona št. 89 in 90 z dne 24. maja 1885 pa sta nadalje urejala oddajo v poboljševalnice. V poboljševalnico so bili oddani mladoletniki, ki so bili, ko so zakrivali kaznivo dejanje, ki se je zaradi njihove mladostnosti obravnavalo kot prekršek, popolnoma zanemarnjeni in nevzgojeni oziroma so zagrešili dejanje, ki je bilo samo po sebi prekršek ali prestop. Osebe, mlajše od osemnajst let, so bile oddane v poboljševalnico s sodbo sodišča, kjer so lahko ostale največ do dvajsetega leta starosti¹⁷⁷ (mladoletnika je bilo možno oddati v poboljševalnico tudi na zahtevo skrbnika v primerih, ki niso bili predmet zakona).¹⁷⁸ V poboljševalnici je bilo poskrbljeno predvsem za njihovo moralno in versko vzgojo, izučili pa so se tudi obrti, ki bi bila v bodoče lahko njihov vir preživetja, manj pozornosti pa je bilo namenjene osnovni izobrazbi. V deželah, kjer ni bilo poboljševalnic, so za mladoletnike uredili posebne oddelke v prisilnih delavnicah. Z odobritvijo državne uprave pa so jih lahko oddajali tudi v zasebne poboljševalnice.¹⁷⁹ Oddaja v poboljševalnico je bila posledica sodne obsodbe. Mladinski sodnik Fran Milčinski je poudarjal pomanjkljivost zakonodaje, ki je pri obravnavi mladoletnikov upoštevala samo njihovo starost, ne pa tudi stopnjo njihove zrelosti in s tem zmožnost presoje.¹⁸⁰ Zakonodaja tudi ni določala spodnje starostne meje pri oddaji otrok v poboljševalnico.

Poboljševalnice so tako delovale kot prevzgojne pa tudi kazenske ustanove, saj so se z mladoletniki pričeli ukvarjati, ko so ti že storili kaznivo dejanje. Preventivno ukrepanje je predvideval le §16 zakona z dne 24. maja 1885 št. 90, ki je dopuščal oddajo mladoletnika v poboljševalnico tudi na zahtevo zakonitega skrbnika.

177 Zakon z dne 24. maja 1885, št. 90, § 14.

178 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 1046.

179 Zakon z dne 24. maja 1885, št. 90, § 13.

180 Milčinski, *Iz delovanja mladinskega sodnika*, str. 8. Na kazenskem kongresu v Parizu leta 1894 poudarjajo razlikovanje med obsojenimi mladoletnimi delinkventi in otroki, ki ne razlikujejo med tem, kaj je prav in kaj narobe (Leonards, *Priceless children?*, str. 135).

Priprave za ustanovitev oddelka za mladoletnike so se v Ljubljani pričele leta 1873, odprt pa je bil 1. januarja 1874. Določen je bil poseben hišni red, izvedene so bile potrebne adaptacije, zaposlena duhovnik in učitelj, ki naj bi poskrbela za vzgojo in izobraževanje mladostnikov.¹⁸¹ Oddelek poboljševalnice je bil na slabem glasu,¹⁸² in kadar ni bilo zadostnih finančnih sredstev, je kranjski deželni odbor odklonil nadaljnji sprejem.¹⁸³ Na slabe razmere v poboljševalnici, tako tisti v Ljubljani kot v Lankovcih, je opozarjal tudi mladinski sodnik¹⁸⁴ Fran Milčinski, ki je poudaril, da iz poboljševalnice ni nihče prišel poboljšan, sam pa je tja pošiljal mladostnike bolj v svarilo drugim in tiste, ki jih je bilo nujno izločiti iz družbe.¹⁸⁵ Menil je, da bi morali poboljševalnico spremeniti v vzgojni zavod, kamor bi pošiljali le slovensko mladino, saj naj bi iz drugih dežel v Ljubljano pošiljali le tako nepoboljšljivo in izprijeno mladino, ki je lahko dajala samo slab zgled. Nadalje je opozarjal, da se skrb za gojence ne bi smela končati z izpustom iz ustanove, temveč bi jim morali preskrbeti ustrezno delo in jih določen čas nadzorovati.¹⁸⁶

Maja 1906 je bilo v poboljševalnici zaprtih petintrideset mladoletnikov, ki se niso ločili od kaznjencev niti po oblačilih. Šest je bilo starih do štirinajst let (najmlajši je bil star enajst let), sedemindvajset do osemnajst let in dva devetnajstletnika. Zaradi

181 Dolenc, *Prisilna vzgoja k delu*, str. 232.

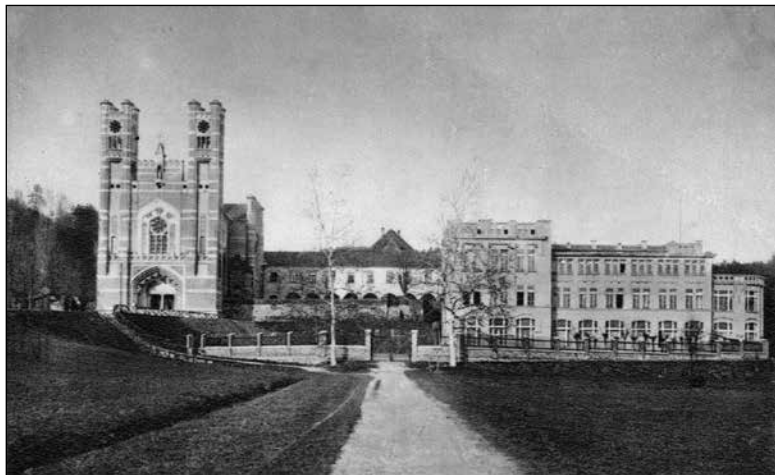
182 Med letoma 1898 in 1902 je bilo z oddelka poboljševalnice odpuščenih 23 korigendov, od tega jih je do konca leta 1905 kar 19 po odpustitvi zagrešilo 18 zločinov in 63 prestopkov.

183 Jarc, *Osnove sodobne zaščite otrok*, str. 12.

184 Specializirana sodišča za mladostnike se pojavijo šele v 20. stoletju. V Nemčiji je prvo sodišče za mladostnike ustanovljeno v Frankfurtu leta 1908, do leta 1912 je bilo po vsej Nemčiji več kot 550 sodišč (Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 193). Na Nizozemskem v 19. stoletju otrokom, starejšim od 16 let, sodijo kot odraslim, v Angliji otroke, mlajše od 14 let, od druge polovice 19. stoletja vse do leta 1948 telesno kaznujejo, namesto da bi jih poslali v zapor. (Leonards, *Priceless children?*, str. 143).

185 Milčinski, *Iz delovanja mladinskega sodnika*, str. 17. Takšen je bil primer sedemnajstletnika, ki je bil obsojen na en mesec strogega zapora zaradi postopanja brez dela, beračenja po hišah, napeljevanja h kraji in ponaredbe delavske knjižice, bil pa je že v preteklosti obsojen na zaporno kazen. »Dopustnost oddaje v poboljševalni oddelek prisilne delavnice se je izrekla zategadelj, ker z ozirom na dosedanje vedenje obtoženca ni garancije, da ima obtoženec voljo ostati pri rednem in poštenem delu. Obdolženec je že od mladih nog nagnjen k zanikarnosti: k potepanju in nepoštenosti.« (ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1658, fol. 137–139, 1911)

186 Milčinski, *Naša zanemarjena mladina*, str. 19–20.

Salezijски zavod s cerkvijo Marije pomočnice na Rakovniku, 1933
(ZAL, Zbirka fotografij, G3-027-001)

pomanjkanja finančnih sredstev deželni odbor ni ukrepal. Po dunajskem kongresu leta 1907 se je začelo gibanje v korist zanemarjene mladine in tudi dežela Kranjska je pričela z obnovo oddelka poboljševalnice. Deželni odbor je na seji 25. septembra 1909 sklenil, da je treba dečke, mlajše od štirinajst let, oddati na stroške dežele k salezijanskemu zavodu,¹⁸⁷ ki je imel po besedah Frana Milčinskega dobre rezultate.¹⁸⁸

Določili so še, naj se oddelek poboljševalnice spremeni v deželno vzgajališče. Deželni zbor je sklenil, naj deželni odbor predloži načrt, po katerem se bo obstoječi oddelek preoblikoval

187 Društvo za osnovanje in zgradbo zavetišča in vzgojevališča v Ljubljani je leta 1900 kupilo grad Rakovnik, ki ga je podarilo salezijanski družbi, da bi se začela ukvarjati z zapuščeno in ogroženo mladino. Sodišče je pošiljalo v zavod otroke in mlajše mladoletnike kaznjence ter zapuščeno mladino. Leta 1910/11 je bilo v zavodu od skupno 148 mladoletnikov 56 takih, ki jih je tja poslalo sodišče. Skrb so vzbujali že zelo mladi zanemarjeni otroci, ki so beračili in se potepali, prav tako pa visoka kriminaliteta med otroki (Jarc, Osnove sodobne zaščite otrok, str. 8–9). V Angliji in Walesu so leta 1868/69 otroci, mlajši od 16 let, tvorili 17 % potepuške populacije (33.000 vseh potepuhov). V edvardijanski dobi je število potepuških otrok upadlo tudi zaradi širjenja vzgojnih zavodov, sirotišnic, boljšega odnosa do otrok in padca rojstev po letu 1870 (Rose, *The erosion of childhood*, str. 91).

188 *Učiteljski tovariš*, 50, št. 17, 29. 4. 1910, str. 1, Iz delovanja mladinskega sodnika.

v posebno vzgojevališče za zanemarjeno mladino. Tako je 25. februarja 1911 deželni odbor sklenil, naj se naziv 'poboljševalnica' spremeni v 'vzgojevališče', 'korigende', kakor so imenovali mladoletnike v poboljševalnici, pa naj se preimenuje v 'gojence'.¹⁸⁹ Obleka gojencev se je morala razlikovati od oblačil prisilnih delavcev, pazniki gojencev pa so namesto uniform nosili civilna oblačila. Hrana je bila razdeljena v dva razreda. V drugem razredu ni bilo sprememb, v prvi razred pa so dečki prišli po šestih mesecih lepega vedenja ali po štirih mesecih odličnega vedenja. Določili so tudi smotrnejši pouk, gibanje na prostem in sprehode. Pouk je potekal v slovenskem, nemškem in italijanskem jeziku. Za oddajo v vzgojevališče je bil odločilen predlog varstvenega sodišča. Vodstvo je moralo poskrbeti, »da spravi odpuščene gojence do kruha in se mora tudi dalje z njimi pečati«. Tako je bilo iz prejšnjega oddelka poboljševalnice v prisilni delavnici ustanovljeno Kranjsko deželno vzgojevališče za mladoletne v Ljubljani. Leta 1915 je poročilo društva za o.v. in mladinsko skrb poudarilo, da »razpolaga Kranjska zaradi preureditve »vzgojevališča« z zavodom, ki je urejen po modernih načelih in ki niti po imenu ne spominja več na prejšnji poboljševalni oddelek«. Želja je bila, da bi se oddelek tudi fizično ločil od prisilne delavnice, kar pa zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ni bilo možno, so pa popolnoma omejili stike med mladoletniki in prisilnimi delavci. Prostore oddelka za mladoletnike (umivalnice, delavnice) so preuredili. Gojenci so se ukvarjali z vrtnarstvom, mizarstvom in čevljarstvom. 1. januarja 1928 je zaradi vedno bolj pomanjkljivega financiranja ustanov mladinsko skrbstvo prišlo v delokrog oblastnih samouprav, vzgajališče za dečke, ki je bilo takrat še v prostorih nekdanje prisilne delavnice v Ljubljani, pa je prevzel ljubljanski oblastni odbor.¹⁹⁰ Leta 1929 se je zavod preselil na grad Ponoviče pri Litiji, ki ga je skupaj s posestvom kupila Ljubljanska oblast.¹⁹¹ Zavod je sprejemal »težko

189 Jarc, Osnove sodobne zaščite otrok, str. 12.

190 Dragaš, Osnove sodobne zaščite otrok, str. 119.

191 Jarc, Osnove sodobne zaščite otrok, str. 13.

Grad Ponoviče

(Kronika slovenskih mest, št. 2, 1936, str. 120)

vzgojlive pokvarjene otroke« od osmega leta dalje, ki so jih tja napotile občine, starši oziroma skrbniki. Otroci so prihajali iz revnih družin ali so bili sirote, ki so živele v slabih razmerah, ali pa z ulice. Stroške oskrbe so morali kriti starši oziroma skrbniki, občine oziroma banovina pa je prispevala za tiste, katerih starši tega niso zmogli. Število gojencev je bilo omejeno na približno šestinpetdeset otrok. Izven šolskega časa so se gojenci ukvarjali s poljedelskimi deli na posestvu, drevesničarstvom in gospodarskimi deli, tisti, ki niso hodili k pouku, pa so bili zaposleni v delavnicah.¹⁹² Da nad novo lokacijo zavoda niso bili navdušeni okoliški prebivalci, je razvidno iz članka iz leta 1932, ki navaja: »»Mladi razbojniki so se naselili v naši soseski«, so se strašili

192 Dragaš, Osnove sodobne zaščite otrok, str. 120–121. Upravnika zavoda je postavljala minister pravde v dogovoru z ministrom prosvete. Financiral pa se je iz banovinskega proračuna (Skala, *Zavodi za vaspitanje dece*, str. 33). Leta 1932 je zavod dobil gledališče, v katerem so nastopali gojenci zavoda (*Učiteljski tovariš*, 72, št. 6, 11. 2. 1932, str. 3, Na Ponovičah so otvorili domače gledališče), organiziran pa je bil tudi tamburaški zbor (*Tedenske slike*: priloga Domovini, VIII., št. 22, 2. 6. 1932, Učiteljski poset v Ponovičah).

Delo gojencev na vrtu ponoviške graščine
(Kronika slovenskih mest, št. 2, 1936, str. 120)

med seboj okoličani, zvečer so preje in trdneje zaklepali dveri ...«¹⁹³ Zavod je na tej lokaciji deloval do leta 1936, ko so ga premestili v bivšo žrebčarno na Selu pri Ljubljani.¹⁹⁴

Leta 1910 je bila v Ljubljani 8. Skupščina avstrijskega društva za prisilno vzgojo in oskrbo, na kateri so poudarili, da je »mladinska oskrba« ena izmed »najpomembnejših socialnih nalog v moderni družbi«. Otrok naj ne bi kaznovali, temveč jih vzgajali z razumevanjem. Poudarjeno je bilo poznavanje socialnega ozadja otroka in verska vzgoja.¹⁹⁵

Vzgajanje in izboljševanje mladine so videli kot preventiven ukrep, s katerim so preprečevali, da bi se mladina pokvarila do te mere, da bi odrasla v delomrzneže in kriminalce, katerih poboljšanje bi bilo nemogoče, kar bi bila gotova usoda teh

193 *Učiteljski tovariš*, 72, št. 6, 11. 2. 1932, str. 3, Na Ponovičah so otvorili domače gledališče.

194 *Krajevni leksikon dravske banovine*, str. 314.

195 *Slovenec*, 38, št. 131, 13. 6. 1910, str. 2, Prisilna vzgoja in oskrba; *Slovenec*, 38, št. 133, 15. 6. 1910, naslovnica, Prisilna vzgoja in oskrba.

mladostnikov, če ne bi bili deležni ustrezne prevzgoje. Zato je bilo pomembno, da bi dežela oziroma občine financirale pre-skrbo otrok in mladine v takšnih ustanovah, kar pa je pred-stavljalo prvo oviro.¹⁹⁶ Kranjska dežela je namenila za vzgojo dečkov v Rakovniku šest ustanov¹⁹⁷ po 200 kron, kar je bilo po mnenju Frana Milčinskega veliko premalo, saj naj bi bilo na Kranjskem kar od sto do sto petdeset otrok, ki bi jim koristila internacija v zavodu, stroški za enega otroka pa so letno znašali 300 kron.¹⁹⁸ Da je bilo prestopništvo otrok in mladine zaskrblju-joče, povedo podatki, da so beračili in se potepali že zelo mladi otroci. V enem samem letu naj bi bilo zaradi zločinov in pre-stopkov kaznovanih dvajset otrok v starosti do štirinajst let in sedemindeset v starosti do osemnajst let, zaradi prekrškov pa kar 694 otrok.¹⁹⁹ Že sama grožnja oddaje otroka ali mlado-stnika v poboljševalnico oziroma prisilno delavnico je delovala zastraševalno. Tako je bilo tudi v primeru deklice, stare petnajst let, ki je, po besedah sodnika Milčinskega, ob grožnji s prisilno delavnico pričela jokati, obljubljeni poboljšanje in kleče prositi, naj je nikar ne pošljejo v prisilno delavnico. Že pri sedmih letih naj bi jo mati izrabila za zbiranje priberačenih novcev, ki naj bi »ob cestnih vogalih jokajoči in lažnjive zgodbe pripovedujoči deklici v obilni meri kapali v roke«. V poboljševalnici je preži-vela tri leta, ko je po dveh letih znova stala pred mladinskim so-dnikom.²⁰⁰ Fran Milčinski je v svojih dolgoletnih izkušnjah kot mladinski sodnik videl mnoge primere otrok, ki so že v rosi mladosti (stari le od šest do deset let) beračili po ulicah in hi-šah »in z lažnjivimi pripovedkami« vzbujali usmiljenje. V delu Naša zanemarjena mladina in Kranjska, oblastna ji mačeha je

196 Marsikaterega mladoletnika, ki mu je sodišče naložilo kazen v prisilni delavnici, tja niso poslali, ker občina ali deželni odbor nista mogla poravnati stroškov (*Slovenec*, 34, št. 276, 1. 12. 1906, naslovnica, Zanemarjena mladina).

197 Ustanova v tem primeru označuje finančno pomoč posamezniku, gre za sredstva name-njena internaciji otrok v zavodu. Izraz je nekdaj označeval finančna sredstva ali premože-nje, ki se uporablja namensko; pomeni tudi štipendijo.

198 Milčinski, *Naša zanemarjena mladina*, str. 26.

199 Jarc, *Osnove sodobne zaščite otrok*, str. 8, 9.

200 Milčinski, *Iz delovanja mladinskega sodnika*, str. 6, 16.

navedel primer sester, starih osem in deset let, ki sta beračili po gostilnah in kavarnah, začeli pa sta s seboj voditi tudi štiriletno sestrico.²⁰¹ Imel pa je zanimivo mnenje o ženskih obsojenkah, za katere je rekel, da jih je sicer »petkrat manj nego moških, zato pa te v povprečni izprijenosti daleko prekašajo moške« in so »sploh redkokdaj boljše«. ²⁰²

Tudi v novi državi je bila vzgoja številnih otrok problematična, zlasti otrok iz delavskih družin, ki so bili brez ustreznega nadzora, staršem pa »le sredstvo za beračenje ali celo hujše zablode«. ²⁰³ Vsi ti otroci so predstavljali bodoče breme družbi, kar je bilo mogoče popraviti le z oddajo v ustrezno ustanovo. Leta 1930 je bil jetnišnici okrožnega sodišča v Ljubljani priključen Zavod za popljševanje mlajših maloletnikov, ki je imel poseben oddelek za vzgajanje mlajših mladoletnikov, v katerem je bilo od 40 do 50 gojencev iz celotne Dravske banovine, ki so bili v zavod oddani na podlagi sodbe sodišča. Zavod je bil namenjen gojencem, ki so zakrivali kaznivo dejanje in so bili »v toliki meri izprijeni, da je za njih nadaljnjo vzgojo treba podvzeti ostrejša ukrepa«. V zavodu so gojenci obiskovali šolo in se izučili obrti. Leta 1935 je bil sprejet Fond gojencev zavoda za popljševanje mlajših maloletnikov v Ljubljani, katerega namen je bila podpora revnih gojencev ob izpustu, kar naj bi jim omogočilo samostojen začetek na prostosti, ter podpiranje bivših gojencev, ki bi se v stiski obrnili na zavod. ²⁰⁴

V popljševalnico so na prevzgojo pošiljali mladoletnike, ki bi sicer zaradi pomanjkljive, nezadostne ali pa celo neobstoječe vzgoje odrasli v berače in potepuhe, drobne kriminalce, pa tudi hudodelce, v vsakem primeru pa bi bili družbi v breme, kar je bila posledica zanemarjenosti s strani staršev, ki niso želeli ali pa niso znali ustrezno vzgojiti otrok. Zlasti otroci delavcev, ki so večino časa preživeli sami, brez nadzora in vzgoje, so se potepali, beračili, zakrivali drobne tatvine, prodajali vžigalice,

201 Milčinski, *Naša zanemarjena mladina*, str. 7, 15.

202 Milčinski, *Iz delovanja mladinskega sodnika*, str. 8, 16.

203 ZAL, LJU 503, Reg I., fasc. 216, 1933.

204 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 431, 10. 7. 1935.

trakove, rože, raznašali časopise in prenašali prtljago s kolodvorov, kar je Milčinski smatral za prikrito beračenje,²⁰⁵ enako pa je razvidno tudi iz dopisa Državnega oddelka za zaščito dece in mladeži, kjer je kolportaža, beračenje in krošnjarenje mladoletnikov zajeto skupaj.²⁰⁶ Namen poboljševalnice je bil poskrbeti za moralno in versko vzgojo mladoletnikov, pa tudi za primerno izobrazbo, ki bi bila ustrezna njihovim sposobnostim in bi jih usposobila za poklic, s katerim bi se nekoč preživljali.²⁰⁷ Mladoletniki, oddani v poboljševalnico, so bili obsojeni zaradi prestopka beračenja in potepanja, največkrat pa tudi tatvin in goljufij. Vendar je do oddaje v poboljševalnico prišlo po ponavljajočih se obsodbah, ko je bilo razvidno, da je šlo pri posamezniku za delomrznost. Takšen je bil primer sedemnajstletnika, ki je bil večkrat obsojen zaradi delomrznosti, beračenja na javnih mestih, vlačuganja, tatvin in goljufij.²⁰⁸

205 Milčinski, Stik ljudske šole, str. 335.

206 ZAL, LJU 10, t. e. 47, a. e. 485, 29. 10. 1919.

207 Elster, Weber, Wieser, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, str. 100.

208 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1659, fol. 379–380, 1911.

ODDELEK ZA PRISILNO VZGOJO MALOLETNIC V BEGUNJAH

Oddelek za prisilno vzgojo maloletnic je bil ustanovljen v sklopu prisilne delavnice v Begunjah leta 1925. Tja so kot posledico sodne odločbe pošiljali mladoletnice iz celotne kraljevine SHS, ki so bile obsojene na podlagi 6. čl. *Zakona o zaščiti javne varnosti in reda*. Mladoletnice so bile ločene od obsojenk in odraslih oseb, oddanih v prisilno delavnico. Mladoletnice, ki so bile oddane v prisilno delavnico na podlagi drugih zakonskih predpisov, so bile oddane v zavod v Slavonski Požegi. Uprava tega zavoda je lahko predlagala, da so mladoletnice, za katere so menili, da so potrebovale prevzgojo, oddali v oddelek za prisilno vzgojo v Begunjah. V ta oddelek pa niso sprejemali mladoletnic, ki so imele nalezljivo bolezen, dokler niso ozdravele, ki so bile duševno bolne in tistih, ki so bile noseče ali doječe.²⁰⁹

209 *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, VII, 27. 5. 1925, št. 47, str. 306.

DRŽAVNA VZGAJALIŠČA V GLINI, SLAVONSKI POŽEGI IN PAHINJSKEM

Od leta 1925 se je v državna vzgajališča v Glini, Slavonski Požegi in Pahinjskem v prevzgojo oddajalo mladoletne osebe iz celotne Kraljevine SHS (z izjemo Srbije), ki so bile obsojene na podlagi 6. čl. *Zakona o zaščiti javne varnosti in reda*, in sicer v vzgajališče v Glini mladoletnike od štirinajstega leta starosti, ki so se bili sposobni izučiti obrti, ter izjemoma mladoletnike, stare trinajst let, ki so že končali osnovno šolo. V vzgajališče v Pahinjskem pa so oddajali mladoletnike do štirinajstega oziroma trinajstega leta, ki niso ustrezali za oddajo v glinsko vzgajališče, ter mladoletnike, starejše od štirinajstega leta, če so bili s kmetov in so se tja nameravali vrniti. V vzgajališču so gojenci obiskovali osnovno šolo, se ukvarjali z živinorejo, s sadjarstvom, z vinogradništvom, vrtnarstvom in postopoma z obrtjo (s čevljarstvom in krojaštvom). Po končani osnovni šoli in štirinajstemu letu starosti so se gojenci oddali v vzgajališče v Gline (običajno dvakrat letno, po koncu šolskega semestra), kjer so se izučili obrti. Vzgajališče v Pahinjskem je pričelo sprejemati gojence 15. julija 1925, takrat so bili tja oddani vsi mladoletniki iz Slavonske Požege in Gline, ki so ustrezali pogojem za sprejem.²¹⁰

210 Prav tam.

BERAČENJE

Kot berača lahko opredelimo nekoga, ki je beračil daljše časovno obdobje in ni bil stalno zaposlen oziroma ni stalno opravljal dela, pač pa se je preživljal izključno z beračenjem in miloščinami ali pa je obdobja beračenja začasno prekinil z opravljanjem začasnih, priložnostnih ali sezonskih del. Obdobja, ko je oseba opravljala delo, so lahko bila tudi časovno daljša, vendar je pri tem pomembno, da je še vedno šlo za začasno prekinitev obdobja beračenja, s katerim je oseba nato nadaljevala. Osebe, katerih preživetje je bilo zaradi popolne nezmožnosti zaslužka in samostojnega preživljanja odvisno zgolj od tuje pomoči in miloščin (v primeru starih, invalidnih, duševno bolnih oseb), ki so jih priberačile, so bile uvrščene najnižje na družbeni lestvici.

Berači so beračili na različne načine, ki so se ločili glede na njihovo dejavnost pri samem beračenju. Tako lahko ločimo pasivno in aktivno beračenje. Pri pasivnem beračenju je šlo za način beračenja, pri katerem je berač svoj namen izrazil skozi pripomočke in geste, kot je z iztegnjeno roko, napisom, ki je spodbujal miloščino, s pomočjo klobuka, ki ga je nastavil, kazanjem raznih poškodb. Pri aktivnem beračenju pa je berač aktivno privabljal pozornost z nagovarjanjem mimoidočih, igranjem glasbila, petjem, kar je bilo pogosto tudi bolj nadležno. Tisti, ki so beračili po hišah, so ob praznikih voščili in zmolili očenaš,²¹¹ s čimer so dodatno apelirali na usmiljenje potencialnih dajalcev miloščine.

V strokovni literaturi, ki obravnava berače in beračenje, je zaslediti, da so med berači v splošnem prevladovale ženske in starejše osebe ter otroci, medtem ko so bili potepuhi praviloma mlajši moški. To seveda izhaja iz dejstva, da je bilo potepanje za starejše in pogosto bolne ljudi prenaporno, za mlajše ljudi pa je lahko predstavljalo celo izziv. Vendar pa med berači zasledimo tako moške kot ženske, pa tudi otroke, ki so običajno beračili občasno in pogosto v spremstvu odraslih. Večinoma je šlo za pripadnike nižjega razreda. Hkrati so bile med berači tako mlajše kot starejše osebe, saj so bili razlogi, ki so posameznika

211 *Slovenec*, 59, št. 4, 6. 1. 1931, str. 6, Še o beračih eno.

Revna družina berači
(ZAL, Zbirka fotografij, A5-079-113)

pripeljali v situacijo, v kateri je bil prisiljen beračiti, zelo različni in so se včasih navezovali na določeno življenjsko obdobje, včasih pa ne. Tako je posameznika v beračenje prisililo pomanjkanje, do katerega je prišlo zaradi starosti, bolezni, duševne motnje, poškodbe, invalidnosti, smrti hranilca družine na eni strani ter izgube dela ali imetja, slabe letine, naravne nesreče na drugi strani. Ženske pa so bile ranljive zlasti zaradi svojega odvisnega položaja skozi vse življenje, saj so bile kot vzdrževani družinski člani sprva odvisne od očeta, kasneje pa od moža, ki jih je preživljal, tiste, ki so bile zaposlene, pa so bile zaradi nizkih mezd in številnih otrok ves čas na robu obubožanja.

Med berači so bile pogosto tudi invalidne osebe,²¹² med njimi tudi gluhoneme, ki pogosto niso imele drugih možnosti preživljanja, saj po večini niso imele možnosti osnovnega izobraževanja, ki bi bilo prilagojeno njim, in se niso izučile za nobeno obrt, kar jih je še dodatno oviralo pri vključitvi v družbo.

212 *Slovenec*, 58, št. 251, 1. 11. 1930, str. 5, Kaj pravite?

Berač ob poti leta 1932

(Slovenski etnografski muzej, foto Peter Naglič, F_1932_3_6_019)

Vse to je bila posledica nezadostnega števila ustanov, ki so se posvečale gluhonemim osebam, kar se ni bistveno spremenilo niti v poznejšem obdobju. Na območju celotne Kraljevine SHS so bile namreč le tri gluhonemnice, ki niso mogle sprejeti vseh gluhonemih otrok, le dve pa sta sprejemali tudi deklince.²¹³ Med invalidnimi osebami zasledimo tudi slepe in prizadete osebe, vendar pa je stopnjo prizadetosti težko določiti, ker v virih ta ni ustrezno definirana; tako se pojavljajo oznake kot »nekoliko abnormalen«²¹⁴ ali pa »precej zmešan«.²¹⁵

213 *Slovenski narod*, 61, št. 292, 22. 12. 1928, str. 3, Med nesrečneži, ki govore z očmi in prsti; *Slovenski narod*, 61, št. 51, 1. 3. 1928, str. 3, Drobiž policijske kronike.

214 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1973, fol. 716, 1928.

215 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 74, 1921.

Berači so beračili stalno ali občasno, nekateri so to počeli vse življenje, drugi spet v določenih kritičnih življenjskih obdobjih in situacijah, kot je na primer starost. V primeru, da so beračili stalno, je beračenje predstavljalo osnovni vir njihovega preživetja, tisti, ki so beračili občasno, pa so na ta način dopolnjevali dohodke iz drugih virov ali občinske podpore, ki so bile nezadostne. Pogosto so, kljub ugovorom, da to ni potrebno, beračili tudi tisti, ki so bili v občinski oskrbi v ubožnici,²¹⁶ pa tudi tisti, ki zaradi občinskega zapostavljanja dolžnosti na področju ubožnega skrbstva niso bili deležni občinskih podpor.²¹⁷ Ker je bila revščina zelo pretočen pojav, so posamezniki pogosto prehajali iz situacije, ko so bili preskrbljeni, v situacijo, ko zaradi različnih razlogov niso zmogli več skrbeti zase in so postali odvisni od miloščin in beračenja, po drugi strani pa so posamezniki, ki so se preživljali z beračenjem, opravljali tudi začasno ali sezonsko delo in so se bili tako vsaj začasno sposobni preživljati, na ta način pa so tudi prehajali iz položaja, ko so bili označeni kot vredni, v položaj, ko so bili obravnavani kot ne vredni, in obratno. Zaradi nestabilne ekonomske situacije posameznikov, ki so se preživljali s fizičnim delom, in nezmožnosti ustvariti finančne rezerve, sta večino (vsaj v primerih, ko niso imeli družinskih članov, ki bi poskrbeli zanje v starosti, ko niso bili več zmožni opravljati dotedanjega dela in ko so postali preslabotni tudi za opravljanje občasnega dela) čakala beračenje in odvisnost od miloščin. Tako se je zgodilo tudi 72-letnemu Janezu Boštjančiču, ki je bil po poklicu mesar, kasneje v starosti pa živinski priganjač, ki je, ko ni bilo več dela zanj, moral beračiti.²¹⁸

216 Beračenje je bilo v skladu s Hišnim redom zavoda za onemogle na Japljevi ulici 2 strogo prepovedano, neupoštevanje prepovedi pa je bilo lahko kaznovano z izključitvijo. Nekateri oskrbovanci ubožnice so sicer dobivali podpore, vendar ne vsi, tako da so bili popolnoma odvisni od oskrbe, ki so je bili deležni v ustanovi. (ZAL, LJU 503, Reg. I., fol. 96, Imenik oskrbovancev in prebivalcev v stari mestni ubožnici od 1. maja 1905 in fol. 97, Hišni red za mestni zavod za onemogle v Japljevi ulici št. 2, 12. 8. 1924); ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 37, 38, 40; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1973, fol. 706.

217 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 426, 31. 3. 1928; Da so občine pogosto opuščale skrb za ubožne občane oziroma je niso izvajale v zadostni meri, je zaznati tudi iz uradnih opozoril, ki so se venomer ponavljala (ZAL, LJU 10, t. e. 47, a. e. 485, 13. 11. 1931; ZAL, LJU 10, t. e. 48, a. e. 505, 22. 6. 1922).

218 *Slovenec*, 56, št. 275, 30. 11. 1928, str. 8, Smrt reveža.

Berača pred cerkvijo na Homcu ob birmi leta 1937
(Slovenski etnografski muzej, foto Peter Naglič, F_1937_1_12_004)

Berači so beračili v svojem lokalnem okolju ali pa so se odpravili tudi v kakšen bližnji, včasih pa tudi daljni kraj, ker so si v večjem mestu obetali več možnosti za pridobitev miloščine ali pa so se udeležili sejma, cerkvenega praznika in drugih prireditev, kjer je množica ljudi ob boljšem zaslužku omogočala tudi priložnosti za drobne tatvine.²¹⁹ Beračili so na ulici, od hiše do hiše,²²⁰ po stanovanjih, gostilnah²²¹ in kavarnah (tudi s pomočjo igranja na glasbila, na primer na harmoniko, citre²²²),²²³ trgovinah.²²⁴ Posamezni berači so pogosto beračili na stalnih

219 *Slovenec*, št. 76, 4. 4. 1929, str. 4, Cerkevna tatvina v Lescah.

220 *Slovenski narod*, 33, št. 11, 15. 1. 1900, Berač.

221 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 170, 1911; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1659, fol. 403, 1912; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 38, 1923.

222 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1451, fol. 296.

223 *Slovenski narod*, 63, št. 259, 13. 11. 1930, str. 2, Vinske nočne zgodbe.

224 ZAL, LJU 10, t. e. 47, a. e. 487; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 281, 1911.

mestih.²²⁵ Največkrat so prosili drobiž, pa tudi hrano²²⁶ in oblačila.²²⁷

Berači so bili, poleg beračenja, preganjani tudi zaradi vsiljivosti, nadležnosti,²²⁸ razgrajanja, nasilnega vedenja.²²⁹ Nekateri berači so imeli zajetne dosjeje, ki so ob beračenju in delomrznosti vključevali aretacije zaradi tatvin in goljufij.²³⁰ Tisti, ki so bili aretirani zgolj zaradi beračenja, so bili pogosto predkaznovani, kot je bilo to v primeru nepoboljšljivega berača, ki je bil predkaznovan kar štiridesetkrat.²³¹ Pogosto so bile aretirane osebe, za katere ni bila znana njihova domovinska pristojnost, oddane v odgonske zapore.²³²

225 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 217.

226 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 74.

227 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1658, fol. 327, 1911; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1973, fol. 706.

228 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 654, 727.

229 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 502, 31, 34.

230 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 752, 1911; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1659, fol. 379–380, 1911.

231 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1659, fol. 403, 1912.

232 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1973, fol. 703, 716, 717.

PREPREČEVANJE BERAČENJA NA PRIMERU MESTA LJUBLJANA

Število beračev se je opazno povečalo po 1. svetovni vojni, ko je zaradi slabe gospodarske in socialne situacije naraščala revščina in so se v Ljubljani domačim beračem ter beračem iz okolice pridružili še begunci, brezposelni, invalidi, vdove in sirote.²³³ Leta 1923 so zaradi povečanega števila beračev, ki so beračili po ljubljanskih trgovskih in obrtnih lokalih, trgovci in obrtniki grozili s prenehanjem plačevanja prispevkov v ubožni sklad, če občina ne bo ukrepala.²³⁴ Da je postajalo beračenje vedno večji problem, je razvidno iz pritožb meščanov,²³⁵ pa tudi člankov v časopisju,²³⁶ ki so se vedno bolj pritoževali nad velikim številom beračev, ki jih je bilo mogoče srečati po mestu. Beračenje je bilo obsežno očitno zlasti ob petkih,²³⁷ ko se je mestnim beračem pridružila še množica revežev iz okoliških občin.²³⁸ Na enega izmed takih petkov se je policija z vozom vozila po mestu in pobirala berače, ki so bili večinoma starejši ljudje

233 *Slovenski narod*, 63, št. 5, 8. 1. 1930, str. 3, Domači in tuji berači; ARS, AS 64, šk. 1, 4. 10. 1923.

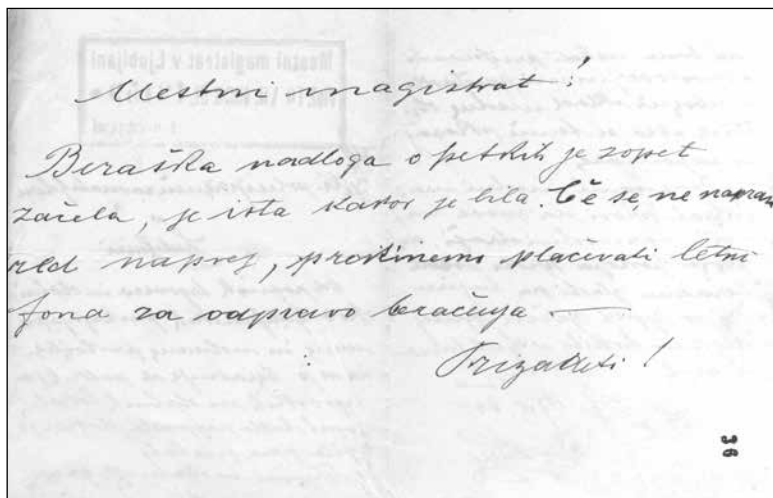
234 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 36, 37.

235 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 36, 1923.

236 *Slovenec*, 57, št. 266, 21. 11. 1929, str. 4, Problem beračenja; *Slovenski narod*, 63, št. 7, 10. 1. 1930, str. 3, Beraška nadlega; *Slovenski narod*, 61, št. 10, 12. 1. 1928, str. 3, Berači so vsak dan številnejši!; *Slovenski narod*, 61, št. 28, 3. 2. 1928, naslovnica, Beraška nadlega.

237 *Slovenski narod*, 61, št. 28, 3. 2. 1928, naslovnica, Beraška nadlega.

238 *Jutro*, 7, št. 257, 7. 11. 1926, str. 3, Petkove posebnosti.

Pritožba zoper beračenje
(SI_ZAL_LJU489_f1874_fol36)

(pobrali so 20 oseb).²³⁹ Ker so se berači izogibali mest, kjer bi jih lahko zalotila policija, so radi beračili na Ljubljanskem gradu, kjer je bilo veliko stanovalcev.²⁴⁰ V Ljubljani so se berači zadrževali in zbirali pod Golovcem, ker so se tako izognili straži, in v Tivoliju, kjer so v toplih dneh spali v gozdu. Beračili so po gostilnah, kavarnah in trgovinah. Zahteve po preganjanju beračev so izhajale iz njihove številčnosti in predvsem nadležnosti, deloma pa tudi iz strahu, ki je bil prisoten med meščani in je bil včasih tudi upravičen.²⁴¹ Na vedno večje število beračev v mestu je opozarjal tudi ljubljanski župan, ki je poudaril, da je bilo med njimi veliko takšnih, ki niso bili vredni pomoči. Zlasti je opozoril na poklicne berače, ki naj bi prihajali z dežele in med katerimi naj bi bilo tudi veliko premožnih posestnikov, pa tudi tistih, ki so beračenje izkoriščali kot priložnost za tatvine. V boju proti

239 *Slovenec*, 58, št. 227, 4. 10. 1930, str. 4, Polni vozovi beračev.

240 *Slovenec*, 57, št. 278, 5. 12. 1929, str. 5, Beračenje.

241 *Dnevnik Slovenec* je leta 1915 poročal o poskusu posilstva perice, ki ga je zagrešil berač (*Slovenec*, 43, št. 125, 5. 6. 1915, str. 7, Nasilni berač).

beračem je pozival meščane k sodelovanju z mestno občino.²⁴² Ukrepanje proti beračem, ki jih je v beračenje silila resnična revščina, ki je izhajala iz nezmožnosti za delo ali brezposelnosti, se je zdelo obvladljivo in vsaj do neke mere rešljivo z različnimi ukrepi. Večji problem so občini predstavljali berači, ki so domnevno beračili zaradi delomrznosti in nedelavnosti in jim je takšen način življenja ustrezal, zaradi česar so predstavljali veliko težje rešljiv problem.

Mestna občina Ljubljana je beračenje po stanovanjih in lokalih, ki je postajalo neznosno, leta 1929 skušala sistematično odpraviti z ustanovitvijo fonda za preskrbo siromakov. Najprej je bilo predlagano, da bi se fond financiral z dokladami na stanovanjske najemnine in najemnine za poslovne prostore, kar bi se pobiralo hkrati z gostaščino oziroma vodarino. Znesek doklade bi bil minimalen in bi znašal 0,5 oziroma 1 %, plačeval pa bi se četrletno ali mesečno. Prebivalcem in lastnikom lokalov bi bile razdeljene tablice z napisom »Miloščina plačana na magistratu-Beračenje je po zakonu prepovedano«, ki bi bile izobešene na vidnem mestu in bi odvrčale berače. Na ta način naj bi bilo ustrezno poskrbljeno za vse reveže, ki so beračili zaradi resnične revščine, ter odvrčalo lenuhe in delomrzneže.

Obenem naj bi bili s tablicami uvedeni bloki z listki z napisom »Miloščine plačane na magistratu-s tem listkom se zglasite v mestnem socialno političnem uradu, kjer boste dobili potrebno podporo«, ki bi se izdajali proti majhni odškodnini. Za delo sposobni prinašalci blokov, ki niso bili pristojni v Ljubljano, naj bi bili v primeru ponovne zglasitve odgnani v domovinsko občino, za delo nezmožni pa s podporo odpravljani domov. Vsi v Ljubljani stanujoči in za delo sposobni berači, bi bili ne glede na svojo pristojnost v primeru ponovne zglasitve naznanjeni policiji, brezposelnim pa bi bila dodeljena podpora ali po možnosti priskrbljeno delo. Vsi za delo nezmožni in stari berači, stanujoči v Ljubljani, ki bi se zglasili na mestnem magistratu, bi bili po potrebi oskrbljeni s hrano, plačilom stanovanja ter potrebnimi

242 ZAL, LJU 503, Reg I., fasc. 56, julij 1930.

oblačili, enako tudi v Ljubljano nepristojni, vendar pa bi v tem primeru morala del stroškov kriti njihova domovinska občina ali pa bi bili odpravljeni iz Ljubljane. V skladu z navodili naj bi se podpore razdeljevale le v naravi, sploh vsem tistim, ki so jih imeli na sumu, da bi z denarjem ravnali neodgovorno, in le izjemoma v denarju ter z nakazili hrane v javni kuhinji. Tudi javnost je bila opozorjena, naj ne daruje denarja ali oblačil beračem, hrano in oblačila pa le izjemoma v primerih, ko berača dobro poznajo.²⁴³

Socialne davščine
 (Toti list, št. 7, 27.5.1939, str. 13)

Mestna občina je ta problem reševala dolgo in medtem iskala najboljšo rešitev. Po zgledu tujih mest je mestni magistrat za tiste, ki ne bi želeli plačevati v fond, kot že omenjeno

243 ZAL, LJU 503, Reg I., fasc. 217.

predlagal, da bi dobili bloke z listi po 25 par,²⁴⁴ ki bi jih namesto denarja delili beračem, ti pa bi na socialnem uradu v zameno za zbrane listke dobili podporo, seveda po tistem, ko bi na uradu ugotovili, da je bil prinašalec »beraških« listkov vreden pomoči in je bil pristojen v Ljubljano. Morebitnim zlorabam so se želeli izogniti tako, da beraču, ki bi prinesel večje število listkov, ne bi izplačali celotnega zneska, temveč bi se mu del zneska prenesel v dobro za prihodnjič, ko bi prišel po podporo. Posebno pa bi se obravnavalo tiste berače, ki so jih imeli na sumu, da bi prejeti denar zapili. Takšnim bi urad izročil zgolj hrano.²⁴⁵

Vendar pa so na magistratu aprila leta 1930 ta načrt opustili (vse do leta 1935)²⁴⁶ in se odločili zgolj za uvedbo tablic, meščanov pa tudi niso obremenili z novimi davščinami, temveč je sodelovanje pri projektu zatiranja beračenja temeljilo na prostovoljnih prispevkih. V fond za preskrbo siromakov so tako občani, podjetja, obrtniki, trgovci, gostinci in drugi plačevali prostovoljni mesečni prispevek. Nabavna cena posebne tablice je znašala pet dinarjev, minimalni mesečni prispevek pa deset dinarjev, seveda pa se je pričakovalo, da bodo premožnejši meščani in dobro stoječi podjetniki segli nekoliko globlje v denarnice. Prispevke so pobirali posebni mestni inkasanti mesečno, četrtno, polletno ali letno, darovalci pa so se obvezali za tekoče leto in še vsaj dve koledarski leti. Največji znesek, za katerega so se vplačniki obvezali, je bil 200 dinarjev v letu 1930.²⁴⁷ Vsak, ki je prispeval v fond, je, kot že omenjeno, dobil tablico z napisom, ki je beračem sporočal, da je beračenje prepovedano in naj se obrnejo na občino za podporo.²⁴⁸ Akcijo proti beračenju je podprlo tudi dnevno časopisje s članki, ki so apelirali na javnost, naj

244 Beraške kupone so uvedli tudi na Jesenicah (*Slovenec*, 57, št. 289, 18. 12. 1929, str. 3, Mestni svet na Jesenicah), v Mariboru pa »legitimacije«, iz katerih je bilo razvidno, kakšen mesečni, četrtni, polletni oziroma letni znesek je posameznik namenil za miloščine (*Slovenec*, 58, št. 253, 5. 11. 1930, str. 5, Organizacija usmiljenih src); *Slovenec*, 58, št. 227, 4. 10. 1930, str. 4, Polni vozovi beračev; Para je manjša enota dinarja, 1 dinar=100 par.

245 *Slovenec*, 57, št. 230, 9. 10. 1929, str. 4, Reorganizacija beračenja.

246 ZAL, LJU 488, COD III./92, str. 105–106.

247 *Slovenec*, 58, št. 224, 1. 10. 1930, str. 4, Boj z revščino v Ljubljani.

248 ZAL, LJU 503, Reg I., fasc. 56, julij 1930.

se v čim večji meri odzove in karseda velikodušno prispeva.²⁴⁹ Kot pa je razvidno iz pisem bralcev, to beračev ni nujno ustavilo.²⁵⁰ O potencialni (ne)uspešnosti akcije mestnega magistrata in policije je oktobra 1930 hudomušno poročal Slovenec, ki je ugotavljal, da je bilo beračenje v Ljubljani odpravljeno: »V petek bi kmalu policija ne mogla aretirati nikogar zaradi beračenja, da se ni našla nerodna izjema. Neki ubogi starček, ki ne bere časopisov in tudi ne lepih manifestov magistrata proti beračenju, se je zmotil in parkrat pomolil na cestah klobuk pred sabo. Takoj ga je zgrabila trda pest stražnika in ga odvedla v zapor. Tako je bilo beračenje v Ljubljani odpravljeno.«²⁵¹

Vendar pa je bil konec leta 1930 mestni magistrat z akcijo proti beračenju zadovoljen, tako z učinki kot z odzivom javnosti.²⁵²

Ideja o posebnem fondu, ki bi se preskrboval s prodajo tablic, in o odkupnih listkih se je porodila že leta 1926, vendar takrat ni bila uresničena²⁵³ zaradi interpelacij v občinskem svetu, ki so bile posledica postopanja policije z berači na javnih mestih.²⁵⁴ Očitno so se podobne ideje porodile tudi nekaterim meščanom, kot lahko sklepam iz pisem bralcev v dnevnem časopisju,²⁵⁵ kar kaže na vedno bolj obsežno beračenje po stanovanjih, ki je postajalo vedno bolj moteče.

Dnevno časopisje je opozarjalo na vse večje število delomrznežev in postopačev v mestu, ki naj bi bili izgnani iz mesta, povratek pa se jim je prepovedal.²⁵⁶ Policijsko ravnanje 13. novembra 1927 izdalo poseben pravilnik, katerega namen je

249 *Slovenski narod*, 63, št. 246, 28. 10. 1930, str. 3, Za mestne uboge; *Slovenski narod*, 63, št. 228, 7. 10. 1930, str. 3, Proti beračenju v Ljubljani; *Slovenec*, 58, št. 230, 8. 10. 1930, str. 5, Proti beračenju v Ljubljani; *Slovenec*, 58, št. 248, 29. 10. 1930, str. 4, Za mestne uboge.

250 *Slovenski narod*, 63, št. 291, 24. 12. 1930, str. 8, Križi in težave z berači.

251 *Slovenec*, 58, št. 246, 26. 10. 1930, str. 6, *Beračev ni več*.

252 ZAL, LJU 488, COD VIII./10, 30. 12. 1930.

253 *Slovenski narod*, 61, št. 34, 10. 2. 1928, str. 2, Za humano postopanje z reveži.

254 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 217.

255 *Slovenski narod*, 61, št. 27, 1. 2. 1928, str. 3, Beraška nadloga; V Zagrebu so želeli odpraviti beračenje na način, da bi za zajete domače berače postavili barake, v katerih bi jih oskrbovali, tuje pa bi poslali v domovinske občine. (*Slovenec*, 57, št. 271, 27. 11. 1929, str. 5, Socialni božični dar zagrebške občine).

256 *Slovenski narod*, 63, št. 255, 8. 11. 1930, str. 2, Ogrevnalnica; *Slovenski narod*, 63, št. 246, 28. 10. 1930, str. 3, Za mestne uboge.

bilo učinkovitejše spopadanje z vedno večjim številom domačih in tujih beračev, ki je bil oblikovan kot rezultat ankete iz leta 1926 o omejitvi beračenja v Ljubljani. Vendar pa je bil leta 1930 smatran kot nekoliko prestrog zaradi težkih gospodarskih in socialnih razmer v državi. V skladu z načrtom omejevanja beračenja v Ljubljani naj bi bili vsi aretirani delazmožni berači, ki niso imeli domovinske pravice v Ljubljani, ali izročeni sodišču ali pa odgnani, starejši in za delo nezmožni berači pa bi dobili na socialnopolitičnem uradu hrano in podporo za pot domov, kar bi se financiralo na račun njihove domovinske občine, v primerih, ko ta ne bi bila znana, pa iz fonda za podpiranje beračev.²⁵⁷

Mesto se je z brezdomci in potepuhi spopadalo, v dogovoru s policijo, tudi z nočnimi patroljami²⁵⁸ in racijami,²⁵⁹ ki so se redno izvajale, kar kaže na odnos do marginalne populacije. Potekale so v mestu, na mestnem obrobju in v skrajni tajnosti, »kajti če pride to v javnost, porabijo potepuhi in sploh zločinci to ugodno priliko in odnesejo pravočasno pete«. ²⁶⁰ Racije so se pogosto pričele zgodaj zjutraj, vsak udeleženec racije je imel določen okraj, ki ga je moral preiskati. Preiskovali so kozolce, senike, barake in vse ostale prostore, v katerih bi lahko prenočevali potepuhi. Orožništvu so pri racijah pomagala županstva na način, da so orožništvo opozorila na nevarne in sumljive osebe, pri racijah v obljudenih krajih pa omogočala spremljavo orožniškimi patroljam ter prevzela aretirane osebe, »v kolikor jih ni direktno predati sodnji«. ²⁶¹ Deželni pogoni oziroma racije so se izvajali po ukazu c. kr. deželne vlade, načrte zanje pa je izdalo c. kr. okrajno glavarstvo oziroma c. kr. okrajno žandarmerijsko poveljništvo v dogovoru z župani. Načrti so vsebovali kraj in uro pričetka racije, število in imena sodelujočih občinskih mož, oznake, ki so jih morali nositi, zbirališče. Nekatere racije

257 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 217.

258 *Slovenec*, 58, št. 9, 12. 1. 1930, str. 5, Patrolja skozi noč.

259 *Slovenec*, 54, št. 108, 13. 5. 1926, str. 3, Lov za nevarnimi subjekti; V raciji leta 1932 so zajeli 150 oseb, med katerimi sta bili dve tretjini zajeti zaradi prostitucije ter beračenja in potepuštva (ZAL, LJU 10, t. e. 47, a. e. 485, 7. 4. 1932).

260 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 427, 10. 7. 1895.

261 ZAL, LJU 15, t. e. 21, a. e. 121, 19. 6. 1920.

so potekale podnevi, druge ponoči. Žandarmeriji so zaradi kadrovske podhranjenosti pri racijah pomagali policisti, občinski sluge in občinski odborniki, pa tudi »gozdni, lovski in poljski čuvaji«. Ujete sumljive osebe so odpeljali v občinski zapor. Sodelujoči pri racijah so dobili izplačano nagrado ali pa so sodelovali tudi brezplačno. Namen racij je bilo zajetje sumljivih oseb, pobeglih kaznjencev, tatov, Romov, potepuhov, prisiljenecv in vseh ostalih, ki so ogrožali javno varnost. Županom, ki ne bi sodelovali pri racijah, so bile zagrožene kazni.

Racije so se izvajale skozi celotno obravnavano obdobje.²⁶² V eni takih obsežnejših racij so preiskali tudi brezposelne, ki so čakali v vrsti pri borzi dela, in sumljive osebe odpeljali na policijo.²⁶³ Že dopoldne so aretirali dvainpetdeset sumljivih oseb, do večera pa osemdeset, med katerimi ni bilo žensk, ki pa niti niso bile tarča racije, ker niso ogrožale javne varnosti. Racija je bila uperjena predvsem proti tujcem, med prijetimi so bili Bosanci, Dalmatinci, Primorci ter tujci iz drugih držav, pa seveda domači potepuhi, med katerimi naj bi se večina izgovarjala, da išče delo, pa ga ne more dobiti.²⁶⁴ Včasih so racije potekale le v določeni ulici, kjer so se zadrževali sumljivi osebki. Ena takih ulic je bila Kolodvorska ulica, ki jo je policija tudi sicer nadzorovala.²⁶⁵ »Na rampi« blizu kolodvora je bilo »shajališče raznih postopačev, vlačugarjev in temnih elementov, ki prežijo samo na ugodno priliko, da kaj izmaknejo«. Kakšno je bilo vzdušje na Kolodvorski ulici, je razvidno tudi iz dogodka, ko je morala policija ob priliki posredovati zaradi pretepa in razgrajanja ter aretirati najbolj razboritega postopača, kar je poskušala preprečiti družčina petnajstih oseb, vendar so policisti s pomočjo okrepitve obvladali situacijo.²⁶⁶

262 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 427.

263 Namen preiskovanja iskalcev zaposlitve in prisilcev za podpore je bil odkrivanje izkoriščanja podpor oziroma izkoriščevalcev sistema.

264 *Slovenec*, 58, št. 266, 20. 11. 1930, str. 3, Na dnu Ljubljane, Uspehi policijske racije; *Slovenski narod*, 63, št. 264, 19. 11. 1930, naslovnica, Obširna racija ljubljanske policije; *Slovenski narod*, 63, št. 265, 20. 11. 1930, str. 2, Iz policijske kronike; *Slovenec*, 56, št. 285, 14. 12. 1928, str. 3, Ne more pozabiti Celja.

265 *Slovenec*, 58, št. 30, 6. 2. 1930, str. 4, Racija ...

266 *Slovenski narod*, 61, št. 15, 18. 1. 1928, str. 2, Iz ljubljanske kronike.

MILOŠČINE IN POKLICNI BERAČI

Beračenje je bilo na slabem glasu zaradi odsotnosti dela oziroma kakršne koli izmenjave in ker je bilo povezano s tativinami, prevarami in včasih tudi z grožnjami. Pomemben je bil tudi sam način beračenja. Berači so pogosto, da bi pokazali pripravljenost izmenjave, bolj kot to pa delovno etiko, prodajali različne izdelke, ki so jih priberačili, kot na primer jabolka, jajca, oblačila,²⁶⁷ ali pa so v zameno za denar nastopali oziroma igrali na glasbila.²⁶⁸ Vendar je vprašljivo, koliko se je na takšno izmenjavo dobrin gledalo kot na dejansko izmenjavo v ekonomskem smislu in koliko je bila motivirana zgolj z usmiljenjem. Glede na to, da je bil v zvezi z licencami oziroma dovoljenji za ulične glasbenike uporabljan izraz »Bettelmusikanten«, pa ni dvoma, da je bil to, predvsem v očeh javnosti, še eden izmed načinov beračenja, čeprav legalen. Vsaj deloma je proces izmenjave osebi, ki je beračila, olajšal nagovor potencialnih darovalcev ter hkrati utemeljeval njeno moralno držo oziroma moralni značaj, kajti javnost je bila zagotovo bolj naklonjena beračem, ki niso ponujali zgolj iztegnjene dlani. Tudi v zgodbah, namenjenim otrokom, je bil prisoten pozitiven odnos do beračev, ki so v zameno

²⁶⁷ *Slovenski narod*, 71, št. 273a, 5. 12. 1938, str. 2, Beraška nadloga po kmetih.

²⁶⁸ Levinson, *Encyclopedia of Homelessness*, str. 436.

za miloščino nekaj ponujali, na primer igrali glasbila, popravljali ure,²⁶⁹ pripovedovali zgodbe.²⁷⁰

Kljub temu da so bili ljudje pripravljene nameniti pomoč beraču, ki jo je očitno potreboval, pa je bil pogosto tudi v teh primerih prisoten dvom o resničnosti stiske berača. Spet drugi so bili mnenja, da so si berači sami krivi za svojo nesrečo zaradi moralnih napak ali nesposobnosti, da bi se vključili v družbo.²⁷¹

Z ljubljanskih ulic
(Toti list, št. 7, 27.5.1939, str. 16)

Razlogi, zakaj so nekateri nasprotovali naključnemu dajanju miloščin, so bili različni, predvsem pa je obstajal strah, da se je na ta način spodbujalo ljudi, ki se niso želeli preživljati z delom, in se jim je tako omogočalo izkoriščevalski način življenja,

269 Gorenjko, Berač Golob, str. 133–135 (V zgodbi Berač Golob se otroci ne bojijo berača, starejši poslušajo njegove zgodbe, dajejo mu miloščino v zameno za pesem na gramofonu).

270 Davorinov, Zgodba o beraču Damjanu, str. 252–253.

271 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 164.

tiste, ki so bili resnično ubogi, pa naj bi poniževalo in demoraliziralo. Hkrati pa naj se reveži zaradi prejetih miloščin ne bi nikoli naučili varčnega načina življenja in se tudi ne bi naučili delati. Tudi berači, ki so prodajali drobnarije ali igrali glasbilo, so bili pogosto označeni kot prevaranti, ki so se izogibali resničnemu delu.²⁷² Takšne miloščine naj tudi ne bi pomagale reševati problema revščine, saj naj ne bi bile namenjene tistim, ki so jih resnično potrebovali in so bili do njih upravičeni. V ta namen je bilo spodbujano darovanje sredstev organiziranim oblikam dobrodelnosti, kar naj bi bilo bolj produktivno, ker naj bi vsaj do neke mere omogočalo nadzor nad razdeljenimi podporami, hkrati pa je omogočalo tudi nadzor in moralni vpliv na posameznike, ki so bili zaradi pomanjkanja v šibkejšem položaju, kar je bila dodatna komponenta nalog organizirane dobrodelnosti. Namenjanje podarjenih sredstev dobrodelnim organizacijam se je zdelo še toliko bolj pomembno v tridesetih letih 20. stoletja, ko je kronično primanjkovalo javnih sredstev za podpore. Vendar pa tudi organizirana dobrodelnost, ki so jo izvajale dobrodelne organizacije, ni reševala problema revščine v širšem smislu, saj je bila občasna, začasna in omejena ter namenjena izrednim primerom. Tako imenovana zasebna dobrodelnost je bila pogojno sprejemljiva kvečjemu v primeru podpiranja znanih revežev: »Ta dobrodelnost je brez evidence in je od lenuhov in raznih prefrigancev najbolj izkoriščana. Zato bi bilo dobro, da se tako zasebno pobiranje omeji le na znane reveže. Nihče ni proti zasebni dobrodelnosti, vendar naj se ta vrši kolikor mogoče le v okviru znanih revežev, ne pa da jo je deležen vsak neznan izkoriščevalec. Vsak pravi revež naj se drži svojega kroga podpiralcev, ki ga dobro poznajo. Tem naj se pomaga! Vse druge tuje, neznanе, mlade, krepke in delazmožne ljudi pa naj se napoti na mestni socialno politični urad, kjer se bo dognala njihova upravičenost, potreba in vrednost do podpore.«²⁷³

272 Zgodilo pa se je tudi, da so bile stvari, ki so jih prodajali, ukradene (*Slovenski narod*, 61, št. 288, 18. 12. 1928, str. 2, Mladi tatovi in vlomilci).

273 ZAL, LJU 488, COD III./89, str. 386, 30. 11. 1932.

Javnost so od dajanja miloščin beračem (ali pa je bil to vsaj njihov namen) odvrčali tudi različni miti in zgodbe, ki jih lahko zasledimo v časopisju, katerih glavni namen je bilo seznanjanje javnosti z zlorabami in s prevarami s strani nevrednih revežev in simulantov. Eden takih mitov je bil mit o bogatih beračih in posameznikih, ki so beračili, čeprav so bili premožni. Bogati berači naj bi v večjih mestih priberali večje vsote denarja, v vsakem primeru pa zaslužili več, kot bi lahko z mezdnim delom, in tako udobno živeli na račun javne dobrodelnosti,²⁷⁴ kar je bilo seveda malo verjetno. Čeprav so zagotovo obstajali tudi takšni primeri, to ni bil pojav, ki bi prevladoval. *Slovenski gospodar* je tako leta 1934 poročal o beračici na Madžarskem, ki naj bi bila tako bogata, da je denar celo posojala.²⁷⁵ *Slovenski narod* pa je javnost leta 1930 seznanil s kar dvema primeroma beračev, ki naj bi imela veliko premoženje, od katerih naj bi imel eden kar dve hiši in naj bi denar posojal kot »pravi kapitalist v beraških capah«.²⁷⁶ Še bolj zanimiv, čeprav nekoliko drugačen, pa je bil primer ekscentričnega bogataša, 71-letnega Antona Kaina, ki je večji del življenja preživel kot berač. Kain je bil sin bogatega posestnika, ki je bil kljub podedovani večji vsoti denarja najprej hlapec v samostanu, kasneje pa je »beračil od hiše do hiše, zmrzoval in stradal«. Ko je ob smrti dveh bratov podedoval posestvo, ga je dal v najem, sam pa je še dalje beračil po Dunaju. Ko je umrl med reveži v Korneuburgški ubožnici, je dedičem zapustil 500.000 kron.²⁷⁷ O čudaškem bogatašu je septembra 1899 poročal celo *Los Angeles Herald*, ki je dodal, da so bili vsi trije bratje Kain izjemno skopi in so živeli v koči brez služabnikov, čeprav bi lahko živeli razkošno. Ob smrti bratov naj bi Anton plačilo pogreba

274 Lawrence, Images of poverty and crime, str. 75–76; Na Dunaju naj bi 32.000 beračev zasluži-
žilo v povprečju več kot njihovi zaposleni someščani (*Sausalito News*, 28, št. 4, 20. 1. 1912,
Paradise for Beggars); *Domoljub*, 17, št. 13, 7. 7. 1904, str. 203, Leskovski berač; *Slovenski
narod*, 63, št. 13, 17. 1. 1930, str. 3, Bogata beračica; *Slovenec*, 56, št. 263, 16. 11. 1928, str.
4, Beračica s 60.000 dinarji premoženja; *Slovenec*, 58, št. 14, 18. 1. 1930, str. 3, Bogatin
med berači; *Domoljub*, 39, št. 5, 4. 2. 1926, str. 68, Bogat berač; *Slovenski narod*, št. 263,
18. 11. 1932, naslovnica, Berač s tisočaki.

275 *Slovenski gospodar*, 68, št. 39, 26. 9. 1934, str. 5, Beračica, ki posoja denar.

276 *Slovenski narod*, 63, št. 42, 20. 2. 1930, str. 3, Berači-bogataši.

277 *Slovenski narod*, 33, št. 3, 4. 1. 1900, Pol milijona kron-beračeva zapuščina.

zavrnil, zato sta bila pokopana kot reveža.²⁷⁸ Novico o nenavadnem bogatašu je poleg časopisa *Dunklin County Citizen* povzelo še nekaj drugih ameriških časopisov (*Harrisburg Telegraph*, *The Monroeville Breeze*),²⁷⁹ kar kaže na zanimanje javnosti za nenavadne, posebne in zanimive življenjske zgodbe, ki niso bile pogoste. Zdi se, da namen te zgodbe ni bilo opozarjanje, ampak zabavanje bralcev. O malo manj posebnem primeru je poročal *Slovenski narod* leta 1905, ko je goriška policija aretirala premožnega posestnika Jos. Dornika, ki je beračil od hiše do hiše.²⁸⁰ Pri beraču v Trstu pa so ob aretaciji, po besedah članka v *Dolenjskih novicah*, našli prepis oporoke, v kateri je zapustil hišo in zemljišča vnuku,²⁸¹ kar pa bolj kot na okoriščanje z beračenjem kaže na naivnost dotičnika.

Težko je reči, ali je povprečen bralec verjel trditvam, da so berači lahko obogateli z beračenjem ali pa vsaj udobno živeli na ta račun. Dejstvo, da so ti posamezniki tvegali aretacije, pa je govorilo v prid zgodbam, ki so jih širili časniki, in sicer da se je beračenje splečalo.

Pogosto je bilo tudi prepričanje, da so bili berači večinoma prevaranti, ki so simulirali fizične in psihične težave, s katerimi so podprli lažne zgodbe o revščini, ter lenuhi in delomrzneži, kar so utrjevali tudi članki v dnevnem časopisju.²⁸² Tako je bila po besedah *Slovenskega naroda* večina beračev »mladih korenjakov s predrznim pogledom« in redke »dan, ko bi v hiši ne bilo po 10–20 takih prijaznih obiskovalcev, ki sta med vsemi komaj dva res potrebna in miloščine vredna«. ²⁸³ *Slovenec* pa je leta 1930 cinično poročal o sleparjih, ki so nenadoma ozdraveli med policijsko racijo: »Kako ginljivo je bilo videti, kako so nekateri slepci nenadoma spregledali, hromci stekli, gluhi in nemi

278 *Los Angeles Herald*, št. 359, 24. 9. 1899, str. 11, Queer Men (<http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=LAH18990924.2.231>).

279 *Dunklin County Citizen*, 6. 6. 1900 (<http://archiver.rootsweb.ancestry.com/th/read/NEWSPAPER-ABSTRACTS/2000-11/0973323754>).

280 *Slovenski narod*, 38, št. 128, 5. 6. 1905, Premožen posestnik.

281 *Dolenjske novice*, XV, št. 21, 1. 11. 1899, str. 183 (Imovit berač).

282 *Slovenec*, 56, št. 242, 21. 10. 1928, str. 8, »Gospodje berači«.

283 *Slovenski narod*, 63, št. 42, 20. 2. 1930, str. 2, Beraška nadlega.

zaslišali in spregovorili. Marsikateremu je iz rokava nenadoma pogledala v božji svet od bogve kako strašne granate odtrgana roka, in noga, ki je bila preje čudovito kratka in okrog obrnjena, se je naenkrat podaljšala in obrnila.«²⁸⁴

Gotovo je bilo med berači tudi dosti prevarantov, ki so bili povsem sposobni za delo in so beračili, ker jim delo ni dišalo, svoje izmišljene žalostne zgodbe pa so podprli z razkazovanjem lažnih poškodb, vendar pa ni osnove, da bi trdili, da je bila takšna večina.

Naslednji razširjen predsodek o beračih je bil ta, da naj bi bili berači alkoholiki, ki so priberačen denar zapili.²⁸⁵ Berači so bili sicer res gosti raznih beznic in žganjarn, kjer so dobili poceni pijačo. O tem je Jakob Alešovec zapisal v Ljubljanskih slikah: »Najživahneje je po takih hramih v petek in soboto; takrat vidiš te goste, moške in ženske, iz zakristij, kjer so miloščino dobili, v procesijah kakor mravlje naravnost marširati v žganjarijo.«²⁸⁶ Na to je leta 1908 opozarjal tudi članek v *Slovencu* o slepem beraču, ki naj bi na dan priberačil štiri do šest kron, da bi tako lahko vzdrževal alkoholno razvado, ki sta se ji z ženo menda vdajala.²⁸⁷ Podobno pa so leta 1938 zapisali v *Slovenskem narodu*: »Pod raznimi pretvezami, da imajo številne družine, da so brezposelni, da ne najdejo zaslužka, hočejo prepričati ljudi o težki usodi, ki jih zasleduje, in ko nabere par dinarjev, hiti takoj v gostilno, da jih zapije. Pri tem pa so vsi nešteti vzroki in potrebe beračenja postranska stvar, samo da se pije.«²⁸⁸

Deželna vlada za Kranjsko je leta 1915 celo prepovedala točenje alkohola beračem tako zastonj kot tudi proti plačilu,²⁸⁹ ker naj bi bili opiti berači pogosto nesramni in nasilni.²⁹⁰ Četudi so bile te trditve v določenih primerih resnične, pa ne bi mogli trditi, da so bile na splošno utemeljene. Prevladovalo je mnenje,

284 *Slovenec*, 58, št. 245, 25. 10. 1930, str. 3, »Slepici so videli, hromi so tekli«.

285 *Slovenski narod*, 62, št. 238, 17. 10. 1929, str. 3, Ne brezposelnost, ampak delamrznost.

286 Alešovec, *Ljubljanske slike*, str. 101.

287 *Slovenec*, 36, št. 107, 9. 5. 1908, Otroci-berači.

288 *Slovenski narod*, 71, št. 273a, 5. 12. 1938, str. 2, Beraška nadloga po kmetih.

289 *Dolenjske novice*, XXXI, št. 5, 30. 4. 1915, str. 19, Gostilničarjem, prodajalcem žganja in drugim v znanje!

290 ARŠ, AS 33, fasc. 13–19, 9. 3. 1915.

da so bili reveži revni zaradi zapravljenosti in alkoholizma ter da so zato ves zaslužen denar zapravili v gostilni oziroma še bolj pogosto žganjariji. Alkohol naj bi moralno pokvaril posameznika, ki se je posledično pričel vdajati brezdelju, zanemarjati družino in tako družino kot sebe potiskati vse globlje v revščino, dokler njegovi otroci, ki »hitro posirove in propadejo, prično beračiti in neredkokdaj krasti«, on sam pa »obleži kot dozorel vlačugar in postopač samotno v jarku ob cesti«. ²⁹¹ Toda večina revnih ljudi se je alkoholu pričela vdajati zaradi revščine in občutka brezizhodnosti. Alkoholizem je bil posledica socialne bede in ne obratno, kar je bilo redko poudarjeno. Pri pripisovanju krivde pijančevanju za težave revnih ljudi je šlo za poenostavljanje problema, ki naj bi bil preprosto rešljiv, če bi reveže lahko prevzgojili in jim vcepili dobre navade. Hkrati pa se je na ta način poudarjalo odgovornost revežev za njihov položaj in preusmerjalo pozornost od resničnih razlogov, za katere tako ni bilo potrebno iskati rešitev. Tudi leta 1930 je bilo še vedno prisotno prepričanje, da večino denarja, razdeljenega za miloščine, »poberejo lenuhi, zapravljevci in pijanci«. ²⁹²

Prisotno je bilo tudi prepričanje, da so berači beračili iz navade tudi v primerih, ko so bili materialno preskrbljeni s strani sorodnikov ²⁹³ ali pa v ustanovah. Tudi ti naj bi priberačen denar zapravili za pijačo in cigarete ter podobne nepotrebne reči, s tem pa izkoriščali in po nepotrebnem oškodovali javnost.

Beračenje je bilo razumljeno tudi kot organiziran poklic, zlasti kritiki dajanja miloščin so menili, da naj bi se večina beračev z beračenjem ukvarjala profesionalno. ²⁹⁴ To pa naj bi jim omogočalo dajanje miloščin oziroma lahkovernost ljudi, ki so

291 Robida, *Boj alkohol!*, str. 6.

292 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 217.

293 *Slovenec*, 54, št. 62, 16. 3. 1926, str. 4, Aretacije.

294 Johann Hindrich Wichern je leta 1855 zapisal: »Revež, ki berači, si ne želi pomagati, ne želi pomoči in prikriva to z nezmožnostjo v takšni ali drugačni obliki brezdelja. Želi le zaužiti, ne pa tudi pridelati. Ne želi delati, pač pa hoče, da drugi delajo namesto njega, v takšni ali drugačni obliki prevare v besedi in dejanju, in kot goljuf in postopač se ukvarja z revščino poklicno in pridobitno. Zato je profesionalno beračenje nevaren prvi korak k kraji. Dejansko je to že kraja (...) Profesionalni berač je že prekršil človeški in božanski red.« (Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 70).

beračem radi pomagali, ker so bili bodisi prepričani, da lahko prepoznajo sleparje, bodisi so raje dali miloščino tudi tistim, ki si je morda niso zaslužili, kot da bi zavrnil nekoga, ki je miloščino resnično potreboval. Nasprotovanje dajanju miloščin je bilo podprto z mnenjem, da beračijo le tisti posamezniki, ki izkoriščajo dobrohotnost javnosti, ter da ljudje, ki resnično potrebujejo pomoč, nikoli ne beračijo, ker so preveč ponosni.²⁹⁵ Hkrati pa je čutiti, da je beračenje ljudi motilo le v primeru poklicnih beračev, in je bilo, kadar je šlo za posameznike v resnični stiski, vsaj tolerirano, če le niso bili preveč nadležni. Preprečitev dajanja miloščin so časopisi in različne skupine, ki so se ukvarjale z dobrodelnostjo, poskušale doseči tudi z uporabo negativnih in zaničevalnih izrazov in oznak, izmed katerih je najpogostejša »nevredni berači«, ki naj bi javnost odvrnila od dajanja miloščin ali pa vsaj spodbudila k razmisleku.²⁹⁶ Na udaru kritike pa ni bilo le nekritično dajanje miloščin dobromislečnih posameznikov, kar naj bi omogočalo profesionalno beračenje, temveč tudi nesistematična dobrodelnost dobrodelnih društev ter pomanjkanje usklajenosti delovanja med dobrodelnimi društvi ter med dobrodelnimi društvi in občinami.²⁹⁷

Značilnost poklicnih beračev naj bi bilo dejstvo, da naj ne bi sprejeli dela, tudi če jim je bilo ponujeno, pogosto pa naj bi tudi kradli. Razširjeno je bilo mnenje, da je bilo med stotimi berači le pet takih, ki so bili resnično ubogi, njihov odnos pa naj bi najbolj ponazorile besede: »Naj le drugi delajo; nam ni treba« in »dobim več, če grem beračit, kakor si zaslužim.«²⁹⁸

Kljub vsem argumentom, bolj ali manj upravičenim, pa so ljudje še dalje dajali miloščine beračem, ki so potrkali na vrata ali ponujali iztegnjeno roko na vogalu, in v resnici ni bilo načina, s katerim bi oblasti to lahko učinkovito nadzirale, kaj šele omejevale oziroma ustavile.

295 Prav tam, str. 96.

296 Segrave, *Begging in America*, str. 3.

297 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 96; Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 349.

298 *Kmetijske in rokodelske novice*, 31, št. 33, 13. 8. 1873, str. 263, Podučne stvari, Gospodarjem in gospodinjam v prevdarek.

TAKTIKE BERAČENJA

Povodi za beračenje posameznikov so bili različni, tako rešnični kot namišljeni, hkrati pa so obstajali različni triki, s katerimi so berači vzbujali sočutje. Glavni adut uspešnih beračev je bil karseda usmiljenja vreden videz v smislu cap, v katere so bili odeti, ter drže, ki je izkazovala fizične poškodbe in bolezni. Mimoidočega so želeli že s svojo podobo prepričati, da sta njihovo pomanjkanje in stiska resnična in so zato do miloščine upravičeni, saj so bile do pomoči upravičene le osebe, ki so bile zaradi starosti, bolezni, invalidnosti ali kakšne druge hibe nesposobne za delo. Brezposelnost ob zdravem duhu in telesu ni bila opravičilo za beračenje. Pogosto pa je bilo takšno prepričanje prisotno tudi v primeru invalidnih oseb, ki da bi se lahko priučile primerne obrti in se tako same preživljale.²⁹⁹ Berači so uporabljali zunanje znake, s katerimi so izkazovali svojo identiteto in upravičenost do usmiljenja mimoidočih tudi takrat, ko je bila njihova revščina resnična (na primer invalidni bivši vojaki, ki so beračili, oblečeni v svojo staro uniformo³⁰⁰). Ženske, otroci, starejši in hromi so vzbujali več sočutja. Ženske so se v namene beračenja poleg izkoriščanja otrok in hlinjenja nosečnosti³⁰¹ posluževale

299 Segrave, *Begging in America*, str. 123.

300 Vojaki so imeli pogosto fizične poškodbe, zaradi katerih so bili težje zaposljivi, niso pa bili opredeljeni kot invalidi (Segrave, *Begging in America*, str. 102).

301 *Jutro*, 14, št. 8, 10. 1. 1933, str. 4, Prebrisana beračica.

simuliranja raznih bolezní in duševnih motenj, moški pa so hlinili razne poškodbe, posluževali pa so se tudi tatvin, prevar³⁰² in goljufij.³⁰³

Nekateri so za uspešnejše pridobivanje miloščin izkoriščali svoje otroke,³⁰⁴ drugi pa so se v odsotnosti lastnih otrok posluževali izposoje tujih³⁰⁵ oziroma pošiljali beračit otroke, ki so jih vzeli v oskrbo.³⁰⁶ V določenih primerih so starši otroke celo prodali poklicnim beračem.³⁰⁷ Izkoriščanje otrok za vzbujanje usmiljenja je bilo, kot že omenjeno, značilno predvsem za ženske, ki so poleg tega za beračenje izkoriščale tudi resnično ali lažno nosečnost. Beračenje otrok je bilo donosno, saj je bila javnost občutljiva zlasti za trpljenje otrok. Otroci so bili tako pogosto namenoma zanemarjeni ter poučeni, kako izvabiti denar mimoidočih. V določenih skrajnih primerih so bili otroci celo pohabljeni (oslepljeni, izstradani) oziroma je bila kakršna koli obstoječa hiba³⁰⁸ izrabljena za pridobivanje miloščin.³⁰⁹

Berači so najpogosteje simulirali različne bolezní in pohabljenosti,³¹⁰ kot so slepota,³¹¹ gluhonemost,³¹² razne vr-

302 *Domoljub*, 40, št. 9, 3. 3. 1927, str. 141, Zopet so ga prijeli.

303 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 752, 1911.

304 Neki moški naj bi svojo triletno hčer zamenjal za odejo (Rose, *The erosion of childhood*, str. 86–87); *Slovenski narod*, 62, št. 247, 28. 10. 1929, str. 3, Sprejem in odpust mater in otrok iz Dečjega doma kraljice Marije v Ljubljani; *Slovenec*, 57, št. 246, 27. 10. 1929, str. 4, Sprejem in odpust mater in otrok iz Dečjega doma kraljice Marije; ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 217.

305 Slepí berač naj bi za »najem« otrocka plačeval 10-% provizijo od priberačenega denarja (*Slovenec*, 36, št. 107, 9. 5. 1908, Otroci-berači).

306 *Slovenec*, 54, št. 76, 2. 4. 1926, str. 5, Beračenje-obrt.

307 Rose, *The erosion of childhood*, str. 86.

308 V Manchesteru je leta 1908 berač razkazoval pohabljene noge dvoletnika, leta 1910 pa je neka ženska omamljala devetletnega sina z opijem in od vrat do vrat zbirala denar za zdravljenje »bolnega« otrocka, slepi otroci so peli ali igrali na glasbilo (Rose, *The erosion of childhood*, str. 86–87).

309 Rose, *The erosion of childhood*, str. 86–87.

310 Berači, ki so beračili pod pretvezo bolezní ali iznakaženosti, so bili v državi New York strožje kaznovani, saj naj bi bilo pridobivanje dobrodelnih prispevkov pod pretvezo zločin, kaznovan z zaporno kaznjijo od enega do treh let. Hkrati pa ni bilo zaželeno niti razkazovanje resničnih poškodb v javnosti, zlasti težjih, ker naj bi negativno vplivalo predvsem na noseče ženske (Segrave, *Begging in America*, str. 36); Obstajale pa so tudi teorije, da lahko zdrave osebe zbolijo zgolj zaradi izpostavljenosti invalidnosti (Schweik, *The Ugly Laws*, str. 89).

311 V določenih primerih naj bi si oči natrli z raztopino, ki je dajala videz slepote (Segrave, *Begging in America*, str. 32).

312 *Slovenski narod*, 61, št. 230, 8. 10. 1928, naslovnica, Iz ljubljanske kronike; *Slovenec*, 56, št.

ste invalidnosti, poškodbe, šepavost. Na tenkočutnost javnosti so apelirali z različnimi izmišljenimi zgodbami o izgubi dela, požaru, v katerem so izgubili vse imetje,³¹³ pa o tem, da so jih bolne zavrnil v bolnišnici in so tako ostali brez prenočišča.³¹⁴ Marija Arčan je tako ljudi vedno znova prosila za denar, ker naj bi ga potrebovala za pot k sinu na Hrvaško.³¹⁵ Alojzij P. pa je z izmišljenimi bolečinami tolikokrat zahteval oskrbo v raznih bolnišnicah, da je postal sumljiv in se je njegovo sprejetje v bolnišnicah po uradni poti prepovedalo.³¹⁶ Izkoriščanje bivanja v bolnišnici je bila pogosta in razširjena taktika posameznikov brez sredstev, ki so tako, vsaj za omejen čas, dobili streho nad glavo in redno prehrano.³¹⁷ Občine so zato sestavljale sezname »v občino pristojnih oseb, katere se neopravičeno z izmišljenimi boleznimi v javne bolnice usiljujejo lenuhi, vlačugarji in simulanti«, na katere so morale biti pozorne bolnišnice, ki so jih smele sprejeti le v primerih resnične nuje, kar je občinam prihranilo stroške oskrbe.³¹⁸

Moški se zato, da bi bili videti bolj zanemarjeni in ostareli, dalj časa niso obrili, tako moški kot ženske pa so nosili ponošena oblačila.³¹⁹ Najenostavnejši trik pa je bilo beračenje z roko, skrito pod suknjičem,³²⁰ oziroma s povito roko.³²¹ Tako je štiriinštiridesetletni bivši prisiljenec v Ljubljani beračil s povito roko od hiše do hiše, čeprav je bila ta popolnoma zdrava.³²² Da so se berači zares posluževali različnih taktik izvabljanja usmiljenja, ponazori tudi primer zaigranega samomora, ko se je moški, v katerem je stražnik prepoznal starega potepuha, ulegel na

236, 14. 10. 1928, str. 5, »Mutec« že izsleden; *Slovenec*, 56, št. 231, 9. 10. 1928, str. 4, Pozor pred »mutcem«!

313 Ribton-Turner, *A History of Vagrants and Vagrancy*, str. 311.

314 *Kmetijske in rokodelske novice*, 40, št. 11, 15. 3. 1882, str. 87, Iz bližnje okolice ljubljanske.

315 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 68, 1924.

316 ZAL, LJU 10, t. e. 48, a. e. 505, 27. 10. 1903.

317 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1888; ARS, AS 137, t. e. 2857, a. e. 521, 1. 4. 1911.

318 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 422, 14. 4. 1910.

319 *Slovenec*, 49, št. 258, 12. 11. 1921, str. 3, Zagonetni berač.

320 *Domoljub*, 41, št. 10, 8. 3. 1928, str. 149, Nadloga.

321 *Slovenec*, 30, št. 17, 22. 1. 1902, Berač z obvezano roko.

322 *Slovenec*, 35, št. 209, 11. 9. 1907, Navihan prisiljenec.

tramvajski tir in »na ves glas kričal, naj tramvaj vozi preko njega, da bo vsaj prej »hin««. ³²³

Posebna »panoga beračenja«, ki je bila razširjena tudi v Ljubljani, je bilo beračenje z beraškimi pismi in prošnjami, ki so jih berači pošiljali premožnejšim osebam, zlasti pa tistim, ki so bile znane po svoji dobrodelnosti. Pisateljice beraških pisem naj bi bile predvsem inteligentne ženske, ki so znale spretno vihteti pero. Ker je bilo takšne berače zlasti težko odkriti, je bila javnost opozorjena, naj ne naseda takšnim pismom ter naj se vsak, preden nakaže denar, pozanima pri mestnem magistratu ali dobrodelni organizaciji o socialnem položaju prosilca. ³²⁴ Pisci beraških pisem so morali dobro poznati šibke točke naslovnikov in kako izkoristiti njihovo slabost. Da so ženskam pripisovali poseben talent in večjo uspešnost pri pridobivanju miloščin, je izhajalo iz dejstva, da je bilo ženskam lažje izzvati usmiljenje, kar je tudi sicer veljalo zlasti v primeru zapuščenih ali ovdovelih žensk z nepreskrbljenimi otroki.

Druga oblika beračenja, ki jo je mogoče uvrstiti med goljufige in prevare, je bilo zbiranje sredstev za pomoč revežem pod krinko raznih ustanov in društev, pogosto tudi s ponarejenimi dokumenti, ki so jih nabirali razni prevaranti, ki so se na ta način okoriščali. ³²⁵

Berači so morali biti dobri opazovalci, da so lahko ocenili potencialnega dajalca miloščine in temu prilagodili svoj pristop. Upoštevati so morali različne vrednote, spol (ženske naj bi bile že po naravi sočutnejše in zato bolj nagnjene k dajanju miloščin) in družbeni razred osebe, na katero so se obračali s prošnjo. Najti so morali način, da so izvabili miloščino tudi od tistih, ki mogoče niso bili naklonjeni dajanju miloščin na ulici. Pogosto pa so morali svoje zgodbe prilagoditi stereotipnim pričakovanjem javnosti. Berači so v svojih zgodbah zato pogosto

323 *Slovenec*, 56, št. 247, 27. 10. 1928, str. 4, Čuden samomorilski kandidat.

324 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 217.

325 *Slovenski narod*, 61, št. 41, 18. 2. 1928, str. 2, Mlad ljubljanski pustoloveček; *Slovenec*, 56, št. 42, 19. 2. 1928, str. 5, Sleparski šolarček; *Slovenski narod*, 65, št. 285, 16. 12. 1932, str. 4, Sleparski nabiralci darov.

pretiravali in dramatizirali.³²⁶ Na pripadnike srednjega meščanskega razreda so se berači obračali z zgodbami, v katerih so bili, nekdanj pokončni državljani, žrtve usodnih okoliščin in nesreč, s katerimi so se njihovi poslušalci lahko poistovetili.³²⁷ Ljudje so z njimi tako lažje sočustvovali, saj so se lahko vživeli v njihovo zgodbo, ki bi lahko bila njihova, in še huje so se prestrašili, da bi usoda nesrečnika zares lahko nekoč postala njihova lastna. Vse te pretveze pa običajno niso bile potrebne v primeru delavskega razreda, saj je bila v tem primeru pogosto prisotna razredna solidarnost. Nekateri berači naj bi tako beračili v okolici delavnic, tovarn, kjer so bili nekoč zaposleni, in so za denar prosili bivše sodelavce oziroma znane osebe,³²⁸ do katerih so bili tudi zelo odkriti glede tega, zakaj bodo denar porabili. V določenih primerih naj bi bolj kot za miloščino prosili za posojilo, čeprav je bilo jasno, da »posojenega« denarja ne bodo vrnili.³²⁹ Nekateri berači so najraje nagovarjali moške v družbi žensk, ker naj bi bili ti takrat na eni strani radodarnjši v želji, da bi naredili vtis na spremljevalko, po drugi strani pa naj bi bile ženske bolj usmiljene.³³⁰

Posamezniki, ki so pripadali nižjim slojem prebivalstva, naj bi bili praviloma bolj solidarni in bolj pripravljeni dati miloščino kot premožnejši, saj so bili sami vedno na robu preživetja in so se dobro zavedali nevarnosti pomanjkanja in tudi okoliščin, ki so do tega pripeljale. To naj bi potrjevalo tudi dejstvo, da so berači, ko so beračili po hišah premožnejših, največkrat dobili ostanke hrane, ki so jim jih pri zadnjih vratih dali služabniki. Obstajale pa so tudi drugačne razlage, kot je ta, da so se premožnejši ljudje v manjši meri vdajali občutkom sočutja, ker so spregledali izmišljotine navideznih beračev, kar se je nanašalo na naivnost in nerazumevanje razmer s strani revnejših ljudi, ter da je večina darovala predvsem dobrodelnim organizacijam.³³¹

326 Kusmer, *Down and out*, str. 83.

327 Prav tam, str. 84.

328 Postopač Filibert Rom je beračil od svojih bivših sošolcev z gimnazije (*Ljubljanski list*, 1. št. 5, 4. 3. 1884 Zapri).

329 Kusmer, *Down and out*, str. 85.

330 Segrave, *Begging in America*, str. 28.

331 Prav tam, str. 24, 25.

OTROCI BERAČI

Podobno kot v večjih mestih je bilo tudi v Ljubljani mogoče videti večje število otrok, ki so beračili. Razlogi za beračenje otrok so bili različni, vse od popolne zanemarjenosti s strani staršev ali drugih skrbnikov, pa vse do staršev, ki v težkih ekonomskih razmerah niso imeli druge izbire, kot da so za beračenje izkoriščali otroke. Tako so beračili otroci, ki so živeli na ulici,³³² se potepali in bili brez nadzora ter so se preživljali z beračenjem, včasih pa tudi z drobnimi tatvinami, potem otroci, ki so si z beračenjem pridobili »žepnino«, pa tudi otroci, ki so jih beračit poslali starši, ki so na ta način dopolnjevali družinski proračun.³³³ Med otroki, ki so brezciljno postopali, so bili tudi ubežniki od doma.³³⁴ O vedno večjem številu otrok, ki so beračili v Ljubljani in Šiški, je leta 1907 poročal *Slovenec*. Avtor članka je poudaril, da je beračenje otrok spodbujala »neprevdarjena radodarnost prebivalstva«, kajti nihče izmed teh otrok naj v rešnici ne bi bil potreben pomoči, hkrati pa naj bi bili otroci dobro

332 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 654, 1911.

333 Takšen je bil tudi primer 14-letnega Josipa Ojstrška in 13-letnega Rudolfa Kmeta iz Trbovelj, ki sta jih materi, ki sta bili obe bolni, morali pa sta sami preživljati družino, poslali beračit živila v Ljubljano. Oba dečka sta bila naslednji dan izpuščena in poslana domov, o primeru pa je bila obveščena podružnica poverjenišтва za socialno skrb v Trbovljah (ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 7, 14. 1. 1921).

334 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1973, fol. 728, 1929; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 156, 1922.

pripravljani na beračenje. Otroci so bili umazani, skuštrani, raztrgani in dobro naj bi vedeli, kaj morajo povedati, da bi vzbudili usmiljenje: »Mama so umrli, oče so bolni, pet nas je, stradamo, prosim, naj mi kaj dajo!« je »zdrdral avtomatično svoje litanije« deček, za katerega naj bi se kasneje izkazalo, da se je zlagal.³³⁵ V članku je bilo poudarjeno, da je otrok uporabljal ponošena in zakrpana oblačila le v namen beračenja in je imel pri sebi lepo novo denarnico, v katero je spravljajl priberačeni drobiž. Članek je v duhu časa energično opozarjal, da so bili berači, v tem primeru otroci, večinoma prevaranti, ki so izkoriščali dobroto javnosti, ki jih je spodbujala pri njihovem početju. V članku pa niso bile omenjene resnične stiske in revščina, v kateri so živele mnoge družine, za katere je bilo tudi beračenje otrok izhod v sili. Odnos do otrok, ki so beračili, se v celotnem obravnavanem obdobju ni spreminjal. Tako se je težkih ekonomskih situacij le z omembo bežno dotaknil *Slovenec* leta 1900 v kratkem članku o otrocih, ki so beračili ob praznikih, vendar pa je bolj kot to poudaril, da so bili nadležni in slabo vzgojeni.³³⁶ Šestindvajset let kasneje pa je isti časopis poudaril, da je bilo beračenje otrok »nezdrav socialen pojav«.³³⁷ Dajanju miloščin otrokom, ki naj ne bi bili upravičeni do njih, je leta 1912 nasprotoval tudi Fran Milčinski: »Zlasti naj bi se otrokom beračkom ne dalo nikdar niti najmanjšega darila, kajti izkušnje kažejo, da najmanj 90 % teh otrok berači pod izmišljenimi imeni in zlaganimi pretvezami in da njim naklonjeni darovi prav nič ne zaležejo: za kinematograf gredo, za slaščice, za vrtiljak ali se pa, kakor jedila in oblačila, kar zavržejo.«³³⁸ Članek v *Slovenskem narodu* iz leta 1928 je prav tako poudarjal, da je bilo v Ljubljani vedno več otrok, ki so beračili in ponujali ničvredne razglednice, ter da je bilo med njimi veliko takih, ki so beračili iz navade oziroma so jih beračit pošiljali starši, ki so se na ta način preživljali, čeprav je bilo v članku omenjeno, da so bili med njimi tudi resnični reveži. To je bilo na

335 *Slovenec*, 36, št. 107, 9. 5. 1908, Otroci-berači.

336 *Slovenec*, 28, št. 1, 2. 1. 1900, Mladi nadležniki.

337 *Slovenec*, 54, št. 14, 19. 1. 1926, str. 5, Za Svečnico pojemo.

338 Milčinski, Stik ljudske šole, str. 335.

primer ilustrirano z zgodbo o plahem fantičku, ki je sredi zime bos nagovarjal mimoidoče, ker ga mati, vdova s petimi otroki, ni mogla preživljati. Kako lažnivi naj bi bili otroci, ki so beračili pod pretvezo prodaje razglednic, je poskušal ponazoriti tudi avtor članka, objavljenega v *Slovenskem narodu*, s komentarjem dialoga med deklico in trgovcem: »Skoro neopaženo se je vtihotapila v lokal neka 10 do 12 letna deklica. «Kupite razglednice?» je vprašala. Ko so ji odgovorili, da razglednic ne rabijo, je dejala: »Pa mi dajte en dinar, oče mi je umrl!« »Lažeš!« jo je zavrnil trgovec. Dekletce je zardelo in jecljaje je odgovorilo: »Ne lažem. Oče mi je=je res umrl.« Toda videti je bilo otroku, da res laže, zakaj instinktivno se je umikal proti vratom in se nato naglo izmuznil.«³³⁹

Aretirani so bili že zelo mladi otroci, ki so se potepali po mestu in ki so bili, kljub neprimernosti odgonskih zaporov, priprti pri mestnem magistratu, dokler se ni ugotovila njihova identiteta. Na neprimernost odgonskih zaporov, ki so bili temni in vlažni in zato neprimerni za daljše zadrževanje otrok, je opozarjal mestni magistrat, ki je predlagal, da bi se te otroke oddalo v varstveni pripor primernemu zavodu, na primer na Rakovnik, v državno vzgojevalnico, deklice pa ustreznemu dekliškemu zavodu, vendar za to ni bilo posluha oziroma so se jih v Dečjem domu otepali z izgovorom, da nimajo kapacitet. Odsek za zaščito dece in mladine pa je odgovarjal, da nimajo možnosti urediti posebnih prostorov, v katerih bi začasno bivali aretirani otroci.³⁴⁰ Na mestnem magistratu so se trudili poiskati starše oziroma skrbnike prijatih otrok oziroma jih namestiti v ustreznih zavodih³⁴¹ ali jim pri obrtnikih poiskati vaješništvo.

Otroci so se pri beračenju posluževali prodaje rož, razglednic, pa tudi igranja oziroma nastopanja, kot je bilo to v primeru petnajstletnega Franca Rocha, ki je bil član potujoče družine zabavljacev (akrobatskih jezdecev in komedijantov).³⁴² Otroci, ki

339 *Slovenski narod*, 61, št. 283, 12. 12. 1928, str. 2, Žalostna slika socialnih razmer v Ljubljani.

340 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 153–154, 16. 3. 1922.

341 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 22, 23. 5. 1922.

342 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 372, 1911.

so bili prijeti zaradi potepanja, so bili ubežniki od doma oziroma vajeništva ali pa preprosto niso imeli nikogar, ki bi ustrezno poskrbel zanje. Tako je bilo na primer v primeru dvanajstletnega dečka, ki so ga leta 1919 našli na kolodvoru,³⁴³ trinajstletnika, ki je leta 1922 »brez cilja okrog hodil«.³⁴⁴

Da je bilo beračenje otrok v Ljubljani problematičen pojav, ki je naraščal, kažejo tudi policijske racije, ki so bile organizirane z namenom zajetja beraških otrok.³⁴⁵ Na beračenje in postopanje otrok, še zlasti pa na izkoriščanje otrok za beračenje s strani staršev, je bil pozoren mestni magistrat, ki je preko okrajnih načelnikov nadzoroval razmere in po potrebi ukrepal.³⁴⁶ Uradno stališče mestnega magistrata je bilo, da je, čeprav so otroci včasih beračili zaradi resničnega pomanjkanja, v večini primerov šlo za beračenje iz navade, s katerim so si otroci »zaslužili« denar za razvade. Vsak, ki je prišel v stik s takšnim otrokom, naj bi ga natančno izprašal in nato poročal policiji, vendar pa naj bi bila pri rokovanju z mladimi berači potrebna previdnost, ker so bili ti otroci »v pretežni večini sila lažnjivi in prebrisani«.³⁴⁷

V časopisju na splošno ni zaslediti veliko člankov o otrocih, ki so beračili ali se potepali ter pri tem zagrešili drobne tatvine oziroma druge prekrške, čeprav je beračenje, pa tudi potepanje in kriminalno udejstvovanje otrok po mestih, naraščalo.³⁴⁸ Časopisje je tako kot o beračenju na splošno tudi o beračenju otrok pisalo z negativnim odnosom, brez simpatij in razumevanja, zelo malo pa se je pisalo o razmerah, ki so posameznike pripeljale v položaj, da so beračili oziroma beračit pošiljali svoje otroke.

343 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1658, fol. 837, 1919.

344 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 164, 8. 8. 1922.

345 ZAL, LJU 503, Reg I., fasc. 207, 9. 1. 1936.

346 ZAL, LJU 506, Reg I., fasc. 1983, fol. 636, 11. 6. 1929; ZAL, LJU 488, COD III./85.

347 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 217.

348 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 202; *Ljubljanski list*, 1, št. 38, 15. 4. 1884, Mlad vlačugar in tat; *Slovenec*, 56, št. 38, 16. 2. 1928, str. 5, Policijska kronika; V Opavi je bila 14-letna beračica obsojena na tri leta težke ječe, ker je drugemu otroku zaradi lakote odvzela kolaček (*Slovenski narod*, 34, št. 195, 27. 8. 1901, Dve sodbi); *Slovenec*, 57, št. 210, 15. 9. 1929, str. 6, Komaj 13 let stara in se že potepa.

Beračenje otrok so na prelomu stoletja, pa tudi kasneje,³⁴⁹ pripisovali vedno večjemu številu nenadzorovanih otrok, ki so prihajali zlasti iz delavskih družin, kar je bila posledica naraščanja delavstva v mestih in industrijskih središčih, ter slabim gospodarskim razmeram, v obdobju Kraljevine pa predvsem vojni in negativnim posledicam, ki jih je ta prinesla tako na področju splošne morale kot na področju gospodarstva. Kljub temu da je bilo, kot že omenjeno, stališče ljubljanskega mestnega magistrata, da je beračenje otrok posledica pokvarjenosti, slabih zgledov in zanemarjenosti s strani staršev, ki so bili tudi sami problematični in neodgovorni,³⁵⁰ niso bili vsi istega mnenja. Tako je c. kr. mestni šolski svet v Ljubljani leta 1907 poudaril, da so bile za beračenje otrok, zlasti iz delavskih družin, krive slabe gnotne razmere delavskega razreda in da so otroci pogosto beračili, da so si lahko priskrbeli dnevni obrok.³⁵¹

349 ZAL, LJU 488, COD III./94, str. 27–28, 13. 3. 1937.

350 ZAL, LJU 503, Reg I., fasc. 216, fol. 65, 1933.

351 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1433, fol. 65, 1907.

LAJNARJI IN OSTALI POULIČNI GLASBENIKI

Berači so privabljali pozornost mimoidočih s petjem, igranjem glasbil, pa tudi z risanjem podob s kredo in z akrobatskimi nastopi, najpogosteje pa si berača predstavljamo z lajno. Lajno so tradicionalno igrali potujoči glasbeniki, ki so se sčasoma izenačili z berači. Tako je lajna v 19. stoletju postala beraško glasbilo, saj so jo igrali obubožani, slepi, invalidi, prav slednji pa naj bi lajno na prelomu iz 18. v 19. stoletje prinesli na Slovensko. Po letu 1848 so imeli vojni invalidi dodeljeno pravico potovati in igrati na lajno po celotnem ozemlju monarhije,³⁵² kar jim je omogočalo skromno preživljanje. Znana je podoba lajnarja z majhno opico, ki zbira prispevke poslušalcev, najpogosteje pa so to nalogo opravljali otroci. Lajnarjev so se veselili predvsem pripadniki nižjih slojev, ker so jim ti omogočali dostopno zabavo. Dostikrat pa je enolično in pogosto razglašeno lajnanje ljudi spravljalo ob živce, tako kot ostalo ulično igranje.³⁵³ Lajnanje kot tako ni bilo kaznivo dejanje, vendar pa je bilo tako za lajnanje kot za igranje drugih glasbil na ulici potrebno pridobiti dovoljenje deželne vlade, ki so ga lahko dobili le tisti, ki so bili za delo nesposobni in se niso mogli nikakor drugače preživljati,³⁵⁴

352 Klasinc, Kresal, Pegan, Repe, *Vojni invalidi*, str. 56.

353 *Slovenski gospodar*, 65, št. 29, 15. 7. 1931, str. 10, Pocestni muzikantje.

354 *Globočnik, Nauk slovenskim županom*, str. 65.

s čimer so omejevali število uličnih glasbenikov in onemogočali, da bi se na ta način preživljali delomrzneži.³⁵⁵ Prosilci za dovoljenje za izvajanje poulične glasbe so morali biti na dobrem glasu in niso smeli biti predkaznovani.³⁵⁶ Najpogostejši razlog za zavrnitev prošnje za izdajo dovoljenja je bilo izkoriščanje le-teh za potepanje. Tudi že pridobljena dovoljenja je bilo potrebno podaljševati in vedno znova dokazovati upravičenost do le-teh. Da je bilo temu tako, dokazuje tudi primer štiriinšestdesetletnega Valentina Škriba, čigar prošnja za beračenje z ustno harmoniko je bila zaradi »pomanjkanja važnih vzrokov« zavrtnjena kot neutemeljena, kljub priloženemu zdravniškemu spričevalu o popolni delovni nesposobnosti.³⁵⁷ Poleg že omenjene lajne so prosilci za dovoljenja najpogosteje igrali na harmoniko, pa tudi na citre in ustno harmoniko.³⁵⁸ Čeprav izvajanje glasbe na ulici ni bilo obravnavano kot beračenje, hkrati tudi ni bilo obravnavo kot delo, temveč je bilo izdajanje dovoljenj mišljeno kot način skrbstva za reveže oziroma določena oblika pomoči najrevnejšim, ki tako niso bili prisiljeni v beračenje, še bolj pomembno pa je bilo, da niso bili v breme mestnemu proračunu. Kljub temu je javnost lajnanje dojemala kot krinko za beračenje in lajnarje kot berače, ki so se z vrtenjem ročice izogibali aretaciji. Da je temu tako, je razvidno tudi iz podatka, da so v večjih mestih tako beračem kot lajnarjem prepovedovali pojavljanje na glavnih ulicah.³⁵⁹ Izvajanje glasbe na ulici je bilo nekakšno sivo območje, ki bi mu lahko rekli legalizirano beračenje. Tako sta bili leta 1911 dve harfistki aretirani v parku Tivoli, ker sta beračili brez uradnega dovoljenja za izvajanje glasbe.³⁶⁰

Lajnarje, tako kot ostale poulične glasbenike, je bilo mogoče srečati povsod, kjer je bilo dovolj ljudi, zlasti pa na sejmih, pred cerkvami ob praznikih ter v gostilnah.³⁶¹ Lajnarji so pričeli

355 ARS, AS 137, t. e. 2856, a. e. 521.

356 ARS, AS 134, t. e. 1196, a. e. 192.

357 ARS, AS 137, t. e. 2856, a. e. 521, 19. 11. 1910.

358 ARS, AS 134, t. e. 1196, a. e. 192; ARS, AS 137, t. e. 2856, a. e. 521.

359 Segrave, *Begging in America*, str. 54.

360 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 177, 1911.

361 *Ljubljanski list*, 1, št. 66, 17. 5. 1884, »Lajnar pa lajna prelepo ...«.

postopoma izginjati na prehodu iz 19. v 20. stoletje, še vedno pa se jih je dalo srečati v obdobju med vojnama.³⁶²

Čeprav je bila nesposobnost opravljanja kakršnega koli drugega dela pogoj za pridobitev dovoljenja za izvajanje glasbe na ulici, sta bila lahko tudi preveč huda invalidnost ali preslabo zdravstveno stanje ovira za pridobitev dovoljenja, saj se je v teh primerih dvomilo v zmožnost posameznika, da bo dejansko izvajal glasbo, temveč se je domnevalo, da bo dovoljenje izkoriščal za beračenje.³⁶³ Leta 1914 pa je deželno predsedništvo opozorilo vsa županstva na zlorabe dovolilnic za izvajanje glasbe potujočim glasbenikom. Povečalo se je namreč število priporočeno poslanih vlog za prošnje, ki niso bile dejansko vložene, potrdila o oddaji vlog pa so bila nato izkoriščana v primeru kontrole. Zato je deželno predsedništvo odredilo, da se ne bodo več izdajala potrdila o vloženi prošnji. Županstva so bila zato opozorjena, naj povečajo nadzor nad potujočimi glasbeniki, pri čemer so bili v prvi vrsti mišljeni Romi, ki naj bi se le navidezno ukvarjali z glasbo, v resnici pa naj bi na ta način prikrivali svojo delomrznost in beračili. Tako je bilo potrebno vsaki osebi brez dovolilnice prepovedati nastopanje in jo predati orožništvu.³⁶⁴

Večinoma so prošnje za pridobitev dovoljenja za izvajanje glasbe na ulici vlagali Romi. Ti so bili v nasprotju z ostalimi prosilci poklicni glasbeniki. Sicer pa so posamezniki, ki so zaprosili za dovoljenje, to storili v življenjskem obdobju, ko se niso bili sposobni preživljati z delom, ki so ga do takrat opravljali. Romi, v nasprotju z ostalimi prosilci, prošnje niso vlagali le individualno, temveč tudi skupinsko. Vložene prošnje so bile največkrat zavrjene zaradi predkaznovanosti prosilcev oziroma zaradi očitkov izkoriščanja dovoljenj za potepanje, kar se je največkrat očitalo prav Romom.

362 Terlep, *Od lire do lajne*, str. 203, 220–221; *Slovenski narod*, 71, št. 273a, 5. 12. 1938, str. 2, Beraška nadloga po kmetih.

363 Wadauer, *Asking for the privilege to work*, str. 237.

364 ZAL, LJU 10, t. e. 22, a. e. 169, 1914.

POTEPUŠTVO

Potovanje je moralo biti z zakonskega vidika ekonomsko upravičeno, potepuhi, ki so se potepali brez premoženja ter brez določenega cilja oziroma namena, pa temu niso ustrezali. Potovanje brez dela je bilo dovoljeno le v primeru, da je bilo stanje brezposelnosti začasno in je brezposelna oseba aktivno iskala delo, pa tudi takrat so posamezniki lahko naleteli na težave. Potepuštvo je bilo opredeljeno kot posledica pomanjkanja morale in delovne etike, saj je bilo razširjeno prepričanje, da bi si vsak, ki bi bil pripravljen delati, delo lahko tudi našel, kar je pomenilo, da je bil brezposeln po lastni izbiri. Osebe, označene kot cigani, potepuhi, klateži, so bile osumljene delomrznosti ali potepuštva, saj je bilo prisotno splošno mnenje, da dela sploh ne iščejo. Vendar izraz 'cigan' ni nujno označeval etnične pripadnosti. Pogosto je bil nejasen in dvoumen ter je vključeval tudi tiste pripadnike romske skupnosti, ki se niso selili, in ljudi, ki so živeli na nomadski način, vendar niso bili Romi.³⁶⁵ Ljudje, označeni kot cigani, tako niso bili nujno istega etničnega izvora.³⁶⁶ Kriteriji, po katerih je bil nekdo označen kot cigan, niso jasni, najpogosteje pa sta bila glavna kriterija nomadski način življenja in dvomljiva identiteta, kar je spodbujalo strah lokalnih oblasti, da bodo morale prevzeti odgovornost za obubožane popotnike. To je v svoji knjigi iz leta 1905 potrdil Alfred Dillmann,³⁶⁷ ki je podal definicijo cigana in poudaril, da je to sociološka kategorija. V to kategorijo je uvrščal vse, ki so potovali z družino, ne glede na etnično pripadnost ali narodnost. Ločil jih je na tiste, ki so bili cigani (Romi), in tiste, ki so živeli kot cigani. Več možnosti za pridobitev oznake 'cigan' so imeli tisti, ki so prikrivali svojo pravo

365 Wadauer, Without purpose and destination?, str. 4.

366 V drugi polovici 19. stoletja se v Nemčiji izraz 'cigan' prične nanašati na etnični izvor in ne več na potujoči način življenja (Urh, *Anticiganizem v Evropi*, str. 6).

367 Alfred Dillmann je bil višji policijski inšpektor na Bavarskem, ki je v Münchnu leta 1899 vodil ustanovljeno Nachrichtendienst für die Sicherheitspolizei in Bezug auf Zigeuner oziroma Zigeunerzentrale, ki je zbrala genealoške podatke, fotografije in prstne odtise, podatke o lastnini, gibanju, zlasti pa podatke o predhodnih kaznovanjih za vse Rome, starejše od šest let. Leta 1905 je na podlagi zbranih podatkov izdal knjigo *Zigeuner Buch*, ki je postala priročnik za boj proti romskemu prebivalstvu. Dillmannov prispevek k preganjanju Romov sta bila sistematična evidenca in nadzor. Njegova kategorizacija glede na rasne in sociološke kriterije je postala splošno uveljavljena.

identiteto s tem, da so posredovali napačne podatke, barva kože ali jezik pa sta bila pri tem manj pomembna.³⁶⁸ Oznaka 'cigan' je oblastem omogočala in dovoljevala rez, hiter zaključek zadeve; pomenila je, da se ni bilo potrebno ukvarjati s posameznikom, ni si bilo potrebno postavljati dodatnih vprašanj in poizvedovati, od kod je nekdo prišel in ali potrebuje pomoč.

Sociolog Nels Anderson je leta 1933 brezdomca definiral kot obubožano osebo, ki ima lahko stalno bivališče v kraju ali pa je prišlek, ki je v danem trenutku brez bivališča. Takšna oseba ima lahko bivališče v drugem kraju ali sorodnike v kraju, kjer se nahaja, vendar je v danem trenutku od njega ločen in se noče ali ne more vrniti. S to definicijo je prepoznal, da je brezdomec lahko domačin ali prišlek, da je lahko brezdomstvo prostovoljno ali neprostovoljno ter da so družinski odnosi pomembni pri določanju, ali bo posameznik postal brezdomec.³⁶⁹ Družinske vezi so bile poleg lastnega prizadevanja (dela in lastnine) najpomembnejši podporni sistem v obdobju, ko drugih socialnih mehanizmov ni bilo ali pa so bili slabo razviti. Wolfgang Ayaß je v svoji doktorski disertaciji ugotavljal, da je bila večina moških, ki so bili zaradi beračenja, potepanja ali brezdomstva oddani v prisilno delavnico Breitenau, samskih in pretežno brez družinskih vezi.³⁷⁰ Tudi v Ljubljani so med osebami, aretiranimi zaradi beraštva in potepanja, prevladovali samski moški. Ob koncu 19. stoletja so sklepanje zakonskih zvez videli kot eno izmed možnosti preprečevanja potepanja med moškimi.³⁷¹

368 Čeprav je obstajala etnična podoba Roma, katere bistvena značilnost je bila temna polt, niso bili vsi, ki so bili temnejše polti, označeni kot cigani, hkrati pa so obstajali tudi Romi s svetlejšo poltjo. Prav tako ni bilo odločilno kriminalno vedenje, ki so ga povezovali z Romi (na primer tatvine). V nemških deželah pride do porasta označevanja posameznikov kot ciganov po letu 1840, na kar naj bi imela vpliv knjiga Johanna Gottlieba Grellmanna, v kateri je postavil konceptualne temelje za kategoriziranje Romov in prepričanje, da so Romi nepopravljivi ter da jih ni mogoče asimilirati, ker naj bi bili genetsko nagnjeni k potepanju. Obenem je bila kategorija potepuhov zelo široka in je obsegala zelo različne ljudi. Zapletenemu ugotavljanju identitete posameznikov in odnosov med posamezniki, ki so potovali in živeli skupaj, so se izognili z izgonom, za kar je bila oznaka »cigan« več kot pripravna (Lucassen, *Harmful tramps*, str. 37).

369 Kusmer, *Down and out*, str. 4.

370 Ayaß, *Das Arbeitshaus Breitenau*, str. 98.

371 Mills, *Contemporary theories*, str. 121.

V obravnavanem obdobju so ločili potepuštvo, ki naj bi izhajalo iz pomanjkanja morale (lenost, nedelavnost, pomanjkajne volje), od tistega, ki je imelo temelje v bolezenskem stanju (duševne motnje).³⁷² Tako naj bi bila potreba po potepanju celo posledica epilepsije, histerije, alkoholizma, depresije. Ker je večina v poznem 19. stoletju iskala vzrok za potepanje v posamezniku in ne v ekonomskem sistemu, je bilo to ustrezno okolje za razmah evgenike. Na delinkventnost in deviantnost so vedno bolj gledali kot na patološko stanje, ki je odstopalo od sodobnega razumevanja normalnosti.³⁷³ Potreba po potepanju naj bi bila dedna in prirojena, tako kot tudi psihične in fizične motnje, ki so jih pripisovali potepuhom. Gon po potepanju naj bi imeli tudi inteligentnejši posamezniki, vendar je veljalo prepričanje, da naj bi bila večina inteligentnih ljudi sposobna krotiti te impulze in jih posledično popolnoma zatreti, medtem ko naj bi le slaboumni posamezniki, ki niso bili sposobni samoobvladovanja, podlegli vzgibom, ki so jih gnali k potepanju, ter slabim vplivom.³⁷⁴ Sem so uvrščali nestanovitneže, potepuhe in cigane, ki so se potepali neprenehoma.³⁷⁵ Charles Davenport, viden ameriški evgenik, je ugotavljal, da naj bi bili razlogi za patološko potepanje vse od glavobolov, alkoholizma do deformacije nog. Njegovi zapisi so bili »zbirka predsodkov in paranoje zgodnje sociologije«.³⁷⁶ V primeru potepuhov pa naj bi šlo še za dodatno patologijo »wanderlusta« ali veselja do potovanja, ki naj bi bila ena izmed negativnih značilnosti, povezanih z marginalnimi skupinami.³⁷⁷

372 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 438.

373 Cresswell, *The Tramp in America*, str. 114.

374 Lentner, *Bettelunfug und Bettelbetrug*, str. 13.

375 Devenport, *The feebly inhibited nomadism*, str. 24, 26.

376 Cresswell, *The Tramp in America*, str. 111.

377 Prav tam, str. 115. Podobne teorije so obstajale v primeru kriminalcev, in sicer naj bi rojene zločince določala določena krvna skupina (*Slovenec*, 57, št. 203, 7. 9. 1929, str. 6, Ali je človek kot zločinec rojen?).

Niko Pirnat, Potepuh na pomladni poti
(Življenje in svet, št. 23, 6.6.1930, naslovnica)

ZDRAVILO ZA POTEPANJE JE DELO

V poznem 19. stoletju je postalo potepanje viden problem v habsburški monarhiji, prav tako kot drugod po Evropi ter Severni Ameriki, saj je naraščalo število posameznikov, ki so živeli v stalnem pomanjkanju in se dnevno soočali z revščino, hkrati pa jim je grozilo popolno obubožanje ter posledično brezdomstvo.

V bolj industrializiranih deželah monarhije so obstajale podporne postaje (oskrbovališča, oskrbovalna vzprejetišča³⁷⁸), ki so bile namenjene brezposelnim osebam brez sredstev za preživljanje, ki so aktivno iskale zaposlitev. Njihova glavna naloga, poleg oskrbovanja iskalcev dela z obrokom in prenočiščem ter seveda s posredovanjem dela, je bilo spopadanje z beraštvom in postopanjem ter omogočanje ločevanja iskalcev dela od delomrznih potepuhov, kar je bilo pogosto zelo težko.³⁷⁹ Dokazovanje,

378 *Slovenski gospodar*, 23, št. 38, 19. 9. 1889, naslovnica, Oskrbovalna vzprejetišča; *Slovenski gospodar*, 22, št. 39, 27. 9. 1888, naslovnica, Vzprejetišča revnih popotnikov; *Slovenski gospodar*, 24, št. 3, 16. 1. 1890, str. 23, Oskrbovalno vzprejetišče; *Slovenski gospodar*, 25, št. 5, 29. 1. 1891, str. 39, Vzprejetišče; *Slovenski gospodar*, 24, št. 31, 31. 7. 1890, str. 247, Oskrbovalno vzprejetišče; *Slovenski gospodar*, 26, št. 7, 18. 2. 1892, str. 54, Oskrbovalno vzprejetišče; *Narodni dnevnik*, 1, št. 180, 10. 8. 1909, Slovenski obrtniki in celjsko oskrbovalno vzprejetišče.

379 Wadauer, How to make a living, str. 6; Podporne postaje naj bi bile uspešne pri odpravi uličnega beračenja in beračenja od hiše do hiše tistih oseb, ki so bile pripravljene delati, nekoliko manj uspeha pa naj bi imele pri preprečevanju potepanja, saj naj bi do neke mere delovale preventivno, niso pa imele učinka na potepuhe, ki naj bi bili praviloma

da je bil posameznik resen iskalec dela, je za marsikoga predstavljalo težavo, predvsem za dninarje in sezonske delavce.³⁸⁰ Mezdno delo in služenje sta bila povezana z mobilnostjo in pogostim menjavanjem zaposlitve. Obstajalo je prepričanje, da kvalificirani delavci naj ne bi sprejeli zaposlitve izven svojega poklica, zato je bilo iskanje dela in brezposelnost zanje sprejemljiva. Nekvalificirani delavci, dninarji, služabniki in rokodelci, ki določen čas niso imeli zaposlitve, niso bili deležni enake obravnave.³⁸¹ Vendar je bilo iskanje dela na poti in povpraševanje od vrat do vrat označeno kot neučinkovito in neprimerno, kot zapravljanje časa.³⁸² Predvsem pa naj bi demoraliziralo tiste, ki so bili primorani iskati delo na takšen način, saj naj bi se čutili ponižane in osramočene. Enako je razvidno iz poročila policijskega svetnika Podgorška ljubljanskemu občinskemu svetu, v katerem je pravil:

»Najnavadnejši in najenostavnejši način, na katerega si delavci, posli in drugi služabniki pridobivajo dela ali službe, je povpraševanje po delavnicah in hišah. Tako prosjačenje za delo je mudno, mučno in poniževalno ... Brezposelno postopanje od kraja do kraja pa pokvari tudi še tako pridnega, poštenega in značajnega delavca, služabnika in posla in ga pogostokrat uniči materialno in moralno. Bodisi delavec bodisi posel, ki dalj časa potuje in mora prenašati vse vremenske nezgode, se na potu zanemari in pride včasih ves zamazan in razcapan k delodajalcu prosit dela. Delodajalec, ki sodi človeka po njegovi zunanosti, ga zapodi, ker misli, da je malopriden in nepošten postopač. Tak nesrečnež se vlačí potem od kraja do kraja, dokler poslednjič ne postane postopač iz delomrznje. Beda in obupanost ga mnogokrat

delomrzni in moralno propadli, kot taki pa so bili izključeni iz sistema podpornih postaj (Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 705); V Avstriji so v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, zaradi ponovno aktualne problematike beračenja in ptepanja, znova vzpostavili podporne postaje v Gornji Avstriji, Predarlškem, na Tirolskem, v Spodnji Avstriji, Salzburgu in na Štajerskem (Wadauer, *The usual suspects*, str. 129).

380 Stekl, *Österreichs Zucht- und Arbeitshäuser*, str. 47.

381 Wadauer, *How to make a living*, str. 7.

382 Wadauer, *Establishing Distinctions*, str. 32.

napravita tudi za zločinca. In vendar bi se tak človek rešil pogube, če bi se mu dala prilika do dela. Posebno nevarno je tako postopanje za ženske.«³⁸³

Prepričanje, da je delavec, ki se je potepal že samo dva ali tri tedne, hitro propadel in zato postal potepuh, je bilo razširjeno v zgodnje 20. stoletje.³⁸⁴ »Človek, ki je bil prisiljen ostati dalj časa brez dela, se tudi pozneje težko privadi delu in družba trpi, ker jo ti delomržneži nadlegujejo z beračenjem.«³⁸⁵ Obstajalo je tudi prepričanje, da je takšen način dela oziroma iskanja dela ustrezal delomrznim osebam, ki so imele tako priročen izgovor, zakaj ne delajo,³⁸⁶ ter so brezposelnost izkoriščale za krinko beračenja. To so leta 1933 poskušali preprečiti z obveznimi knjižicami (Razvidnicami za brezposelne), v katere naj se ne bi vpisovalo le zaposlitve, temveč tudi vse prejete podpore. Podpore naj se ne bi dale nikomur, ki ni imel razvidnice, kar so morali upoštevati tudi občani.³⁸⁷ Leta 1929 je časopis *Slovenec* zapisal, da v brezposelnost vodijo »delomržnost, lenoba, popačenje volje«, kar je ustrezalo razširjenemu mnenju, da je bilo med berači mnogo za delo sposobnih posameznikov, ki preprosto niso želeli delati. »Dolgotrajna brezposelnost se je marsikomu, ki je morda v bolj-ših časih rad delal, nekako prikupila in se sedaj z neko naslado vdaja »sladkemu brezdelju«.« Brezposelnost pa naj bi vodila v »polenitev, delomržnost, pomanjkanje, zločin.«³⁸⁸ V vsakem primeru so bile osebe, ki se niso mogle zaposliti v kraju bivanja, primorane iskati delo drugje, kjer so bile v primeru pomanjkanja odvisne od javne dobrodelnosti.

383 *Kmetijske in rokodelske novice*, 56, št. 1, 7. 1. 1898, str. 4, Občinske posredovalnice za delo in službe; Aškerc, Socialni pregled, str. 160.

384 Kusmer, *Down and out*, str. 45.

385 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 202.

386 Wadauer, *Vazierende Gesellen*, str. 107; Poročilo metropolitanske policije iz leta 1870 je navajalo, da, po mnenju policije, 90 % vseh, ki so zaprosili za pomoč, »ni nikoli delalo« in da so »vodili brezdelno in razuzdano življenje«. Dodano je bilo tudi osebno mnenje policista, ki je vodil preiskavo, ki je menil, da takšni ljudje ne bodo nikoli delali, dokler ne bo delo obvezno in neizogibno (Lawrence, *Policing the poor*, str. 215).

387 ZAL, LJU 503, Reg I., fasc. 216, 1933.

388 *Slovenec*, 57, št. 202, 6. 9. 1929, str. 9, Tudi posledica brezposelnosti.

Vendar ni šlo zgolj za to, da se je na same potepuhe gledalo kot na nemoralne brezdelneže, ki so si po svoji volji izbrali določen način življenja, temveč so bile že same okoliščine življenja na cesti razumljene kot ogrožajoče in uničujoče za moralo, delavnost, načelnost ljudi, ki so se bili primorani podati na pot.³⁸⁹ Obstajala je nevarnost, da bi zapadli v beračenje, postopanje, in v primeru žensk v prostitucijo, od koder bi bil le kratek korak do kriminala ali, kot je pravil pregovor, »mladi berači-stari lopovi«. ³⁹⁰ Preganjanje in kaznovanje potepuhov in beračev je bil preventiven ukrep, ki je družbo zaščitil pred veliko bolj nevarnimi, celo kriminalnimi dejanji, do katerih naj bi takšen način življenja nedvomno vodil. Z izkoreninjenjem potepuštva, zlasti na podeželju, naj bi omejili tudi kriminal.³⁹¹ Vendar pa je osredotočenje na potepuhe kot na potencialne oziroma zavezne kriminalce ter na poudarjanje nevarnosti, ki naj bi jo predstavljali, odvracalo pozornost od bistva problema, od pomanjkljivosti v kapitalističnem družbenem sistemu, ki se posledično niso reševale.

Rešitev so videli tudi v posredovanju dela delazmožnim kot nujnem preventivnem ukrepu, in šele ko bi bilo to zagotovljeno, bi lahko sledile kazenske sankcije za vse tiste, ki bi bili prostovoljno brezdelni.³⁹² Posredovanje dela naj bi uresničevali s pomočjo javnih posredovalnic dela, kar naj bi brezdelno potepanje omejilo, če že ne odpravilo. To naj bi bil tudi način razlikovanja med tistimi, ki so želeli delati in so jih okoliščine prisilile v potepanje, in postopači, ki bi lahko delali, pa tega niso želeli. Brezposelnost na prelomu iz 19. v 20. stoletje ni bila več razumljena zgolj kot osebna krivda, ki je posledica značajskih napak

389 Neki potepuh je to opisal z besedami: »Čutil sem, kot da je umazanija vstopila v moje srce in žile in celo umazala moj moralni značaj.« (DePastino, *Citizen hobo*, str. 42) Toda pripadniki vseh razredov na potepuhe niso gledali enako. Delavci, ki so stalno živeli na robu eksistence in ki jim je grozila izguba dela oziroma so sami izkusili brezposelnost, so na potepuhe redkeje gledali kot na brezdelneže in izprijence (Kusmer, *Down and out*, str. 50).

390 Herz, *Die Vagabundage*, str. 614.

391 Ribton-Turner, *A History of Vagrants and Vagrancy*, str. 318.

392 Mischler – Ulbricht, *Österreichisches Staatswörterbuch*, str. 200.

in neodgovornosti posameznika ter pomanjkljivega nadzora nad reveži, temveč vsaj do neke mere tudi posledica ekonomske ureditve in trga dela, v katerem je prihajalo do pomanjkanja dela in kjer je prednjačilo mezdno delo.³⁹³ Zato je bila naloga družbe posredovati delo tistim, ki so bili pripravljene delati, in na drugi strani kaznovati in predvsem prevzgojiti tiste, ki tega niso želeli. Pravi namen posredovanja dela pa je bilo preprečevanje pohajkovanja brezposelnih delavcev, saj podpor za brezposelnost do konca monarhije ni bilo, kasneje pa so bile zanemarljive, ker naj bi te odvrčale ljudi od iskanja dela in preprečevale varčnost, sploh pa je obstajal strah pred izkoriščanjem sistema. Enaki pomisleki so se pojavljali tudi kasneje v obdobju Kraljevine Jugoslavije: »/.../ se često zgodi, da se napolnjena čakalnica brezposelnih, ki čakajo podporo, naenkrat izprazni, ko jim naznani šef, da ima zaposlitev za nekaj ljudi. To je evidenten dokaz iz prakse, da denarne podpore ljudi odvrčajo od dela in jih popolnoma pokvarijo.«³⁹⁴ Hkrati pa je bilo še vedno prisotno prepričanje, da bodo tisti, ki resnično želijo delati, delo vedno našli, tudi s pomočjo posredovalnic dela, ki pa jim niso bili vsi enako naklonjeni, saj se je nekaterim zdelo, da so odvečne in dajejo le potuho vsem tistim, ki se niso pripravljene dovolj angažirati in si sami poiskati dela.³⁹⁵ V Ljubljani je bila posredovalnica za delo in službe ustanovljena 1. januarja 1900. Da je obstajalo prepričanje, da so med berači in potepuhi tudi posamezniki, ki so pripravljene delati in niso nujno delomrzni, je vidno tudi iz izjave, da »brezposelne osebe, berači in postopači napravijo mestom veliko stroškov, ki se s posredovanjem dela lahko izdatno zmanjšajo ...«.³⁹⁶

393 V Nemčiji je prišlo do preobrata v letih 1892–94, v obdobju ekonomskega nazadovanja, ko so pričeli ugotavljati, da pozivi k delavnosti in samopomoči niso imeli pravega učinka. Prvo zborovanje, namenjeno brezposelnosti in borzam dela, je bilo organizirano leta 1893. V primerjavi z reveži je bilo kvalificirane delavce, ki so bili brezposelni zaradi splošno razširjene brezposelnosti, sicer pa redno zaposleni, težje diskvalificirati, sploh po letu 1890, ko se je okrepila politična moč delavstva (Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 172–173).

394 ZAL, LJU 503, Reg I., fol. 202.

395 *Štajerc*, 6, 23. 7. 1905, št. 15, str. 3, Dobrodelni zavodi v mestah in pomanjkanje delavcev na deželi.

396 Aškerc, Socialni pregled, str. 162.

Brezposelnost in beračenje so še v začetku 30. let razumeli kot povezana pojava, ki ju je bilo potrebno obravnavati skupaj. Rešitev so videli v zaposlovanju brezposelnih, tudi in predvsem tistih, ki niso želeli delati. V ta namen je mestna občina organizirala javna dela, pojavljale pa so se tudi ideje o delovnih kolonijah po vzoru tujine.³⁹⁷ Banovinska naredba o podpiranju brezposelnih in pobijanju delomrznosti iz marca 1933 je določala, da so se vse osebe, za katere so ugotovili, da so bile delomrzne ali so izkoriščale javno dobrodelnost, odgnale iz občine, pristojna občina pa jih je morala nadzirati. Objavljene pa so bile tudi tiralice v Policijskem dnevniku, v uradnem listu pa sezname delomrznih oseb in izkoriščevalcev občinskih podpor.³⁹⁸ Sezname oseb, ki so izkoriščale občinske podpore in jih je bilo zato potrebno odpraviti v domovinsko občino, je najti skozi celotno obravnavano obdobje. Županstva so se med seboj nenehno obveščala o teh popotnih beračih.³⁹⁹

397 *Slovenski narod*, 65, št. 292, 27. 12. 1932, Taborišča brezposelnih v Angliji.

398 Določene osebe, ki so se potepale, so zaprošale za občinske podpore na račun domovinske občine za daljše časovno obdobje (ZAL, LJU 10, t. e. 47, a. e. 484).

399 ZAL, LJU 10, t. e. 48, a. e. 505.

POTEPUHI

Potepuhi so se potepali stalno ali občasno. Za prve je bil to način življenja, drugi so se potepali v določenih življenjskih obdobjih, kot so na primer starost, brezposelnost, sezonsko, določen čas ali pa z vmesnimi obdobji urejenega življenja. Vsem je bilo skupno, da niso imeli stalnega bivališča, bili so ubožni in večina so imeli šibko družinsko podporo ali pa je sploh niso imeli.

Praviloma so bili potepuhi mladi, zdravi ter na zunanje vplive odporni moški, saj je bilo nenehno potovanje za starejše ljudi prenaporno. Ti so morali poiskati zavetišče v ubožnici ali beračiti v mestu. Vendar pa so bile med potepuhi lahko tako osebe moškega kot ženskega spola, tako mlajše kot starejše. Tako med potepuhi zasledimo brezposelne osebe,⁴⁰⁰ ki so iskale delo, sezonske delavce, mlade avanturiste, ki so želeli videti svet,⁴⁰¹ stare in bolne, ki niso bili več sposobni opravljati nobenega dela, invalide, pohabljenca, alkoholike in tudi duševno bolne osebe. Nekateri potepuhi so se potepali sami, drugi v družini, predvsem zaradi varnosti in družbe. V redkejših primerih so se potepali z družino, kot je bilo to v primeru triinštiridesetletnega potepuha, ki se je leta 1904 potepal z ženo in tremi otroki,⁴⁰² pa

400 *Slovenski narod*, 63, št. 250, 3. 11. 1930, str. 3, Dve aretaciji.

401 *Slovenski narod*, 61, št. 11, 13. 1. 1928, str. 3, Po Nemčiji se jima je tožilo ...; *Slovenski narod*, 59, št. 50, 3. 3. 1926, str. 3, Ubegel dijak iz Ljubljane prijet v Djakovu.

402 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 428, 4. 10. 1904; ZAL, LJU 10, t. e. 48, a. e. 505.

pletarja Lorenca Neuhoferja, ki se je leta 1903 po svetu klatil z nosečo ženo in otrokom.⁴⁰³

Potepuhi so bili večinoma samski, neporočeni moški, kar so na prelomu stoletja pojasnjevali z blagodejnimi učinki zakona, saj naj bi družinsko življenje moške umirilo in hkrati zavrlo njihovo željo po potepanju. Poročeni potepuhi pa naj bi bili le priložnostni potepuhi, ki so potrebovali občasen premor in pobeg pred težavami.⁴⁰⁴ Dejstvo pa je, da so bili med samskimi potepuhi pretežno mlajši moški, ki še niso bili poročeni, njihov način življenja pa jim tudi ni omogočal, da bi se lahko poročili in si ustvarili družino. Hkrati so se samski moški lažje odločili za življenje na poti takrat, ko niso imeli nikogar, ki bi bil od njih odvisen.⁴⁰⁵ V obdobju povečane in naraščajoče brezposelnosti, v tridesetih letih 20. stoletja, pa so imeli poročeni moški z družinami prednost tako pri javnih delih kot pri pridobivanju podpor, kar je vsaj nekoliko, četudi začasno, olajšalo njihov socialni položaj. Tem so sledile mladoletne in šele nato samske osebe, kar jih je ponovno postavljalo v slabši položaj.⁴⁰⁶ Obenem so bili v splošnem med revnim prebivalstvom samski zastopani v večjem številu, samski stan pa je bil značilnost tako revnih ljudi na splošno kot tudi potepuhov.⁴⁰⁷

Prisotno je bilo prepričanje, da so bili potepuhi leni brezdelneži, ki si niso bili pripravljeni zaslužiti za preživetje niti, če jim je bilo delo ponujeno,⁴⁰⁸ oziroma slabi delavci, ki so za delo poprijeli le v najhujši stiski in so ga pogosto opravili površno.⁴⁰⁹ Vendar to ni bilo nujno točno. Potepuhi so se preživljali

403 ZAL, LJU 10, t. e. 48, a. e. 505, 8. 10. 1903.

404 Herz, *Die Vagabundage*, str. 611–612.

405 Ribton-Turner, *A History of Vagrants and Vagrancy*, str. 318.

406 ZAL, LJU 503, Reg I., a.e.191, 29. 1. 1941; *Slovenski narod*, 65, št. 273, 30. 11. 1932, str. 4, Stanje brezposelnosti v Ljubljani.

407 Elster, Weber, Wieser, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, str. 930.

408 Slovenski gospodar je leta 1885 poročal, da so v določenih krajih v Nemčiji poskušali zmanjšati število potepuhov tako, da so jim ponudili delo, in sicer so morali drobiti kamene za cesto, kar naj bi drastično zmanjšalo njihovo število, hkrati pa dokazovalo, da je njihov edini namen živeti od miloščin (*Slovenski gospodar*, 19, št. 18, 30. 4. 1885, str. 138, Nova postava zoper potepuhe).

409 *Štajerc*, 6, št. 15, 23. 7. 1905, str. 3, Dobrodelni zavodi v mestah in pomanjkanje delavcev na deželi.

na različne načine, ki so bili včasih legalni, spet drugič ne, najpogosteje pa kombinacija obojega. Pogosto so opravljali občasna, priložnostna dela,⁴¹⁰ običajno so bila to različna pomožna dela, kot je na primer pomoč na kmetiji, ki so jih kombinirali z beračenjem. Seveda pa so se posluževali tudi drobnih tatvin, prevar⁴¹¹ in vseh ostalih praks, ki so jim omogočale preživetje. Omeniti je potrebno tudi, da so brezdomne osebe delo pogosto dobile s težavo že zaradi svojega neurejenega videza, pogosto pa so jih pestile tudi zdravstvene težave, ki so bile posledica slabe prehrane in izpostavljenosti slabim življenjskim pogojem, zaradi česar so bile šibke in nesposobne za težje fizično delo, ki je bilo edino delo, s katerim so se lahko preživljale.⁴¹²

Kako daleč od domačega kraja so se potepuhi potepali, je bilo odvisno od različnih dejavnikov, kot so starost, zdravstveno stanje, spol, letni čas in s tem povezane vremenske razmere ter sezonske priložnosti za delo in lokalni dogodki (sejmi, prazniki).

Začasno zavetje so največkrat našli pod kozolci, na senikih, v hlevih, pod mostovi,⁴¹³ v raznih lopah,⁴¹⁴ šupah in barakah, pa tudi v svinjaki in celo v čebelnjaku.⁴¹⁵ Tisti, ki so imeli več sreče, so dobili stalno zavetje pri dobrih ljudeh, pa čeprav v hlevu.⁴¹⁶ Včasih so prenočili z vedenjem in s privolitvijo lastnika, drugič spet ne. Znani so bili tudi gostilničarji, pri katerih so reveži brez strehe nad glavo lahko dobili prenočišče. V Ljubljani naj bi takšna bila znana ljubljanska gostilna »Pri Jerneju«.⁴¹⁷

410 Priložnostno delo jim je omogočalo svobodo, niso bili podrejeni monotoniji dela v tovarni, nekateri pa se niso želeli odgovadati poklicem, za katere so bili izučeni, ki pa so sčasoma postajali odvečni, na primer kovači, konjušniki, kočijaži (Kusmer, *Down and out*, str. 124–127).

411 22-letni postopač iz Dalmacije se je leta 1922 izdajal za činovnika.

412 Kusmer, *Down and out*, str. 102; Že brezposelni delavci, ki so dalj časa iskali delo, so bili lahko tako zanemarjeni, da so s težavo dobili delo, saj so jih potencialni delodajalci zamenjali za potepuhe.

413 *Slovenec*, 57, št. 224, 2. 10. 1929, str. 4, Pod oboke državnega mostu; *Slovenec*, 57, št. 231, 10. 10. 1929, str. 5, Štiri družine pod državnim mostom.

414 *Slovenec*, 58, št. 254, 6. 11. 1930, str. 5, Omagal je.

415 *Slovenski narod*, 61, št. 36, 13. 2. 1928, naslovnica, Prenovišče v čebelnjaku.

416 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 74, 1921.

417 *Slovenski narod*, 61, št. 41, 18. 2. 1928, naslovnica, Nesreče se množe.

Leta 1933 je zaradi velike brezposelnosti pritisk potepuhov postal tolikšen, da je sreski poglavar v dopisu ne le pozval prebivalce, naj ne prenočujejo neznanih oseb in naj jih ovadijo, temveč je zagrozil, da bo vsak, ki ne bo ukrepal v skladu z njegovimi navodili, kaznovan.⁴¹⁸ Enako so bili leta 1913 opozorjeni prebivalci Zgornje Šiške⁴¹⁹ in Most⁴²⁰, prepoved pa je še zlasti veljala za prenočevanje Romov. Tako je bil leta 1914 kaznovan posestnik, ki je dovolil v svoji lopi prenočiti »tolpo ciganov, torej sumljive osebe«, čeprav se je izgovarjal, da je to storil pod grožnjo sile. V drugem primeru se je posestnik bal, da bi mu prišleki požgali posest, če jim ne bi dovolil prenočiti v listju pri hlevu, in je zato popustil njihovim zahtevam. Posestnik iz občine Hrenovice, ki je za kar pet noči prenočil skupino Romov, se je izgovarjal z dovolilnico občine, ki o tem ni vedela ničesar.⁴²¹

Potepuhe so pogosto pestile različne bolezni in poškodbe, ki so bile posledica izpostavljenosti vremenskim pogojem, neprimerne in pomanjkljive prehrane,⁴²² neprimernih in pomanjkljivih oblačil in obutve, pomanjkanja ustreznega prenočišča in bivališča, pomanjkanja spanca, daljših obdobjev hoje v neprimerni obutvi. Povezovali so jih tudi s širjenjem nalezljivih bolezni, zlasti s sifilisom, saj je bil sifilis bolezen, ki so jo tradicionalno povezovali z mobilnostjo (širili naj bi ga tudi mornarji in vojaki). Pri tem ni šlo toliko za zaskrbljenost za same potepuhe, temveč je bilo problematično ogrožanje družbe.⁴²³

Med potepuhi, ki jih je zajela ljubljanska policija, so bile osebe različnih starosti. Večinoma je šlo za moške različnih poklicev, nekateri med njimi so imeli pri sebi delavske knjižice, prihajali pa so iz različnih koncev države, tako bližnjih kot bolj

418 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 428, 24. 7. 1933; Organizirani so bili prijavnji uradi, kamor so morali biti prijavljeni vsi gosti hotelov, gostišč itd., z namenom vodenja evidenc o gibanju ljudi, namenu njihovega gibanja, ugotavljanja domovinske pristojnosti, hkrati pa so tako lažje nadzorovali »sumljive elemente« (ZAL, LJU 10, teh. e. 48, a. e. 505).

419 ZAL, LJU 15, t. e. 21, a. e. 121, 26. 8. 1913.

420 ZAL, LJU 10, t. e. 18, a. e. 169, 25. 8. 1913.

421 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1914.

422 *Slovenski narod*, 63, št. 258, 12. 11. 1930, naslovnica, Nenadoma onemogel.

423 Cresswell, *The Tramp in America*, str. 122, 125.

oddaljenih. Policisti so zabeležili različne posebne značilnosti, ki so jih opazili pri prijatih potepuhih, kot so: brez prstov na levi nogi, brez zgornjega zoba, škilast, skrofulozne brazgotine na roki, manjkajoči prsti na roki, slep na eno oko, hud pogled,⁴²⁴ manjkajoči prednji zobje, želvaste brazgotine na vratu, slabi zobje, brazgotine na roki.⁴²⁵ Večina teh značilnosti je kazala, da so bili ti posamezniki nesposobni za delo ali pa vsaj omejenih možnosti, ne le zaradi samih poškodb, temveč tudi zaradi pred-sodkov, ki so jih imeli potencialni delodajalci.

Mnogi potepuhi so imeli zajetne kartoteke, kar ni presenetljivo glede na okoliščine stalnega pomanjkanja, v katerih so živeli. Takšen je bil tudi primer Mihe Vojske, ki je bil samo leta 1911 večkrat aretirán zaradi postopanja, prepovedanega povratka, delomrznosti in hudodelstva po § 87. Poleg tega je ustrezal stereotipnim predstavam glede marginalcev, saj je bil nasilen alkoholik. Ob priliki se je upiral aretaciji, grizel in praskal stražnika, ki sta ga s težavo vklenila, ko je bil pozvan, da se pokori in mirno gre, pa je zavpil: »Z vama že ne, če sta prav dva!« in vzkliknil: »Sedaj se pa dejmo!«⁴²⁶ Da ženske niso zaostajale, je razvidno iz dosjeja Jere Hohana, ki je bila leta 1911 in 1912 večkrat aretirana zaradi pijanosti in ker je bila brez prenočišča, sredstev ter rednega dela.⁴²⁷

424 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 428.

425 ZAL, LJU 10, t. e. 48, a. e. 505.

426 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 1911.

427 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 68–77.

POTEPUHI NA PODEŽELJU

Na podeželju so potepuhe, ki so prišli beračit, nahranili na »beraški klopi« za vrati ali ob peči, nikakor pa niso smeli sestiti za mizo, česar so se tudi sami dobro zavedali.⁴²⁸ Pozimi so jim včasih dovolili prespati ob peči ali na tleh.⁴²⁹ Največkrat so morali prespati v gospodarskih objektih, hlevu, na skednju, seniku, če že niso mogli nadaljevati poti, saj so bili umazani, ušivi in so se kmetje bali predvsem tega, da bi se od potepuhov nalezli uši. Včasih so berače tudi umili in oblekli, denar so jim dali redkeje, ob praznikih pa so lahko ostali še kakšen dodaten dan. Berače, ki so jih poznali, so vaščani poimenovali z vzdevki, ki so izhajali ali iz hišnih imen, ki so jim v preteklosti pripadali, ali iz dejavnosti, ki so jo tam opravljali, pa tudi po fizičnih lastnostih beračev.⁴³⁰

Če so bili kmetje še pripravljene poskrbeti za znane, domače reveže, pa so se neznanih, potencialno nevarnih tujih beračev in potepuhov bali,⁴³¹ saj naj bi ti pogosto nastopali agresivno. Kmetje so se zato bali, da jim bodo potepuhi škodovali⁴³² ali zanetili

428 Keršič, Oris stanovanjske kulture, str. 353.

429 Židov, Časopisi o beračih, str. 50.

430 Ramšak, Berači in odnos do njih, str. 83.

431 Strah pred potepuhi pa ni bil toliko prisoten v mestih, kjer so bili vajeni tako beračev in potepuhov kot dajanja miloščin. Tradicija dobrotelnosti je bila v mestih razširjena med različnimi razredi. (Kusmer, *Down and out*, str. 51); *Slovenski narod*, 59, št. 129, 11. 6. 1926, str. 2, Ostra kazen za roparje.

432 Slovenski narod je poročal o nasilnem umoru žene, ki jo je ponoči zaklal berač oziroma

požar,⁴³³ če ne bodo ustregli njihovim zahtevam, s čimer so potepuhi včasih tudi grozili.⁴³⁴ Vendar je bolj verjetno, da je v večini primerov do požarov v skednjih in na senikih prišlo zaradi malomarnosti in ne z namenom oškodovanja.⁴³⁵ Da je obstajalo prepričanje, da potepuhi in berači predstavljalo resnično nevarnost, je razvidno tudi iz napotkov, ki so jih posredovale Dolenjske novice leta 1901 svojim bralcem. Med koristnimi napotki, kako ravnati, da bi preprečili požar, zasledimo tudi opozorilo, naj ljudje ne sprejemajo beračev in podobnih sumljivih osebkov na prenočevanje ter naj ne dovolijo bivanja romskih družin v bližini svojih bivališč.⁴³⁶ Kljub temu pa so obstajali primeri, v katerih so potepuhi izpolnili svojo grožnjo. Tako je Jurij Šavpal v vasi blizu Bleda zažgal kozolec, ker ga je gospodinja, pri kateri je beračil, spodila, priznal pa je tudi požig šupe pri Gradcu (leta 1930 je bil obsojen na dve leti in pol težke ječe zaradi požiga in beračenja ter oddan v prisilno delavnico zaradi »delomrznosti, potepanja, vlačuganja in beračenja«),⁴³⁷ berač Anton Merčun pa je menda zažgal kozolec, ker mu gospodinja ni skuhalo tistega, kar si je zaželel.⁴³⁸ Da so grožnje požiga jemali zelo resno, pove tudi primer berača, ki je bil zgolj zaradi grožnje požiga obsojen na 13 mesecev težke ječe.⁴³⁹

Razdor med kmeti in potepuhi je ustvarjalo tudi prepričanje o pridnih in poštenih kmetih. Predvsem je čutiti odklonilen odnos do mestnih revežev, ki naj bi bili, v nasprotju s kmeti, nedelavni in lahkomiselni. Pošteni kmetje so veljali za popolno

plašur, ki sta ga z možem vzela pod streho (*Slovenski narod*, 8, št. 259, 13. 11. 1875 (Strašen umor)).

433 *Slovenec*, 57, št. 231, 10. 10. 1929, str. 3, 6 požarov v 2 dneh.

434 *Slovenec*, 33, št. 214, 19. 9. 1905, Požigavec; *Ljubljanski list*, 1, št. 29, 3. 4. 1884, Ubegli nevarni blaznenec; *Domovina*, 21, št. 50, 15. 12. 1938, str. 5, Trije nasilneži so se klatili te dni po Litiji in okolici.

435 Herz, *Die Vagabundage*, str. 582; *Domoljub*, št. 21, 3. 11. 1904, Zažgal; *Slovenski narod*, 71, št. 276, 9. 12. 1938, str. 4, Požar v Trnovem.

436 *Dolenjske novice*, 12, št. 20, 15. 10. 1901, str. 210, Pazimo na ogenj!

437 *Slovenski narod*, 62, št. 270, 25. 11. 1929, naslovnica, Iz policijske kronike; *Slovenski narod*, 63, št. 16, 21. 1. 1930, str. 2, Star berač požigalec; *Slovenski narod*, 63, št. 17, 22. 1. 1930, str. 2, Šavpah obsojen na poldrugo leto.

438 *Slovenec*, 33, št. 199, 31. 8. 1905, Požigalec.

439 *Slovenec*, 34, št. 116, 21. 5. 1906, Nevarno pretenje.

nasprotje stereotipno nevarnih in nasilnih potepuhov, ki naj bi, bolj kot prosili, miloščino zahtevali, če je niso dobili, pa naj bi ukradli tisto, kar so želeli: »/.../ ako mu ne daš kolne, upije, da se daleč razlega, ker si domišljuje, da mu moraš dati dar, ako je močnejši od tebe; vsaj so nekateri čvrsti korenjaki, te do smrti pobije, kakor se je uže zgodilo, ti gre brez strahu v shrambo, v hlev in ukrade, kar ti le more (...).«⁴⁴⁰ Kljub temu da naj bi potepuhi nastopali odločno in grozeče, če kmetje niso bili radodarno razpoloženi, predvsem v primerih, ko so se potepali v večji skupini ali kadar so beračili v bolj izoliranih in samotnih krajih ter v primerih, ko so bile doma samo ženske,⁴⁴¹ je težko trditi, da je bila večina potepuhov nevarnih, kar tudi iz virov ni razvidno. V virih je mogoče zaznati strah pred potepuhi, ki je bil resničen. Skupine beračev, ki so se potepale po deželi, so praviloma obravnavali kot (potencialne) kriminalce. Poleg Romov so bili potepuški berači prvi, ki so bili osumljeni različnih kaznivih dejanj, saj so bili najočitnejša tarča. »Sploh kar mrgoli raznih temnih elementov in postopačev v poslednjem času po deželi, tako da niso naši posestniki varni pred njimi ne ponoči in ne podnevi.«⁴⁴² V Ormožu so prebivalci celo sami prevzeli pravico v svoje roke in potepuhe izročali sodišču.⁴⁴³

Pogosto sta sovraštvo in splošno nezaupanje do potepuhov izhajala iz stereotipnih prepričanj o njihovi škodljivosti. Da je temu tako, je razvidno tudi iz vraževerja in praznoverja, ki sta bili še vedno razširjeni med kmeti, da so lahko berači s svojimi dejanji povzročili slabo vreme in s tem slabo letino, kot je bilo to v primeru berača, ki se je obesil v Grosupljem,⁴⁴⁴ ali v primeru stare gluhoneme beračice, ki je umrla od lakote in mraza, ker ji

440 *Kmečke in rokodelske novice*, 40, št. 5, 1. 2. 1882, str. 39, Iz ljubljanske okolice dolenske strani; Kmečko prebivalstvo je bilo v dopisu okrajnega glavarstva opisano kot »mirno in vrlega značaja« in zato imuno za »vlačugarstvo in delomrznost« (ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1918).

441 *Slovenski gospodar*, 19, št. 25, 18. 6. 1885, naslovnica, Posilne delalnice; ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1915.

442 *Slovenec*, 57, št. 201, 5. 9. 1929, str. 4, Jakopini v mariborski okolici.

443 *Slovenec*, 54, št. 60, 13. 3. 1926, str. 3, Slabe varnostne razmere.

444 *Slovenski narod*, 7, št. 98, 1. 5. 1874 (Iz Višnje gore).

Ljudje niso hoteli pomagati, ker so zaradi njenega čudnega vedenja verjeli, da je čarovnica.⁴⁴⁵ Na deželi berači in potepuhi niso bili preganjani tako kot v mestih. Kdor v določenem okolju ni bil zaželen, enostavno ni dobil miloščine, dela, prenočišča, kar ga je prisililo, da je pot nadaljeval. Izključitev posameznika ni bila obvezno pogojena z občutkom nevarnosti in škodljivosti. Omenjeni primer ženske, ki je bila izključena zaradi domnevnega čarovništva, s čimer je bila pri njej verjetno označena neka oblika motenosti, govori o tem, da so bili izključeni posamezniki, ki so bili drugačni.

Čeprav so bili potepuhi posamezniki brez stalnega bivališča in doma, so bili na določen način del skupnosti, ki so jo obiskovali, v kateri so se gibali. Ljudje se potepuhov niso vedno bali, saj so nekatere potepuhe, ki so se vračali v iste vasi in na iste domačije, dobro poznali. Takšni potepuhi so bili sprejeti ali vsaj tolerirani. V določenih primerih so se jih celo veselili. Nekateri potepuhi so se ukvarjali z naravnim zdravljenjem ljudi in živali. Med podeželskim prebivalstvom je bila še vedno živa predstava o posebnih »čarobnih« močeh teh posameznikov.⁴⁴⁶ Drugi so bili godci ali pripovedovalci zgodb, s katerimi so kratkočasili in zabavali ljudi. Zlasti so se ob različnih prilogah potepuhov zabavali otroci, ker so se z njimi včasih igrali in jim izdelovali različne igrače.⁴⁴⁷ Bili pa so tudi prinašalci novic, predvsem v bolj odročnih krajih oziroma na samotnih domačijah. V zameno za hrano in prenočišče so včasih priskočili na pomoč pri raznih kmečkih opravilih.

445 *Slovenec*, 56, št. 280, 7. 12. 1928, str. 3, Smrt starke za lakoto.

446 Židov, Časopisi o beračih, str. 52; Šimen Srebot naj bi zdravil ljudi in živali z vodo in kruhom, ki ga je blagoslovil (*Ljubljanski list*, 1, št. 23, 27. 3. 1884, Slepár); *Slovenec*, 56, št. 254, 6. 11. 1928, str. 6, Vse pride na dan.

447 Ramšak, Berači in odnos do njih, str. 85.

LJUBLJANSKO ZAVETIŠČE IN BREZDOMCI V LJUBLJANI

Zaradi pomanjkanja zavetišč, ki bi lahko oskrbela brezdomne osebe čez zimo, so se reveži brez strehe nad glavo zatekali v mesto, kjer so imeli več možnosti, da so našli zatočišče in priberačili miloščine.⁴⁴⁸ V zimskem času se je povečalo tudi povpraševanje po sprejemu v mestne ubožne ustanove.⁴⁴⁹ V Ljubljano so se tako zgrinjali brezdomci iz okolice mesta, nekaj pa je bilo tudi takih, ki so prišli iz bolj oddaljenih krajev, na primer iz Dalmacije.⁴⁵⁰ Na težek položaj in obupanost potepuhov ter ostalih brezdomcev kaže dejstvo, da so posamezni potepuhi jeseni in pozimi zakrivili manjše prekrške, da so lahko zimo preživeli v zaporu, v kar jih je vodilo pomanjkanje oblačil in obutve prav toliko kot pomanjkanje strehe nad glavo.⁴⁵¹ To je razvidno tudi iz besed starega berača, ki je raje izbral zapor kot odgon: »Sem saj zazihran, zastonj košta in kvartir. Pomislite! Zjutraj pol litra prežganke, opoldne 56 dkg kruha, zvečer prežganka, pa postelja in še zakur'eno povrhu! Kar za cel teden me zaprite!«⁴⁵² ali pa potepuha: »Povedal sem policajem, da sem velik požigalec, pa

448 *Slovenec*, 58, št. 250, 31. 10. 1930, str. 4, Zopet berači v Ljubljani.

449 *Slovenski narod*, 63, št. 287, 19. 12. 1930, str. 2, Mestna občina za revne občane.

450 *Slovenec*, 58, št. 266, 20. 11. 1930, str. 3, Na dnu Ljubljane.

451 *Slovenec*, 56, št. 293, 23. 12. 1928, str. 6, Iz policijske torbe, Herz, Die Vagabundage, str. 583.

452 *Slovenski narod*, 63, št. 25, 31. 1. 1930, naslovnica, Petek dan beračev.

sem si mislil: Tako boš čez zimo na gorkem in varnem. Prišel bi bil rad v zapor.«⁴⁵³

Večja mesta v Evropi in Združenih državah Amerike so poznala zavetišča, v katerih so osebe brez strehe nad glavo dobile prenočišče, včasih skromen obrok, kjer so se lahko umili in so osnažili njihova oblačila. Tisti, ki so premogli skromno nadomestilo, so lahko prenočili v cenениh gostiščih za brezdomce in reveže.⁴⁵⁴ V najboljšem primeru so dobili bolj ali manj čisto posteljo, v drugih primerih le prostor na klopi, na kateri so smeli presedeti noč, za dodatno plačilo pa so lahko prenočili »na vrvi«⁴⁵⁵ ali v iz desk zbitih okvirjih, ki so jih poimenovali kar 'postelje krste' (*coffin bed*), pokriti s ponjavo.⁴⁵⁶ Ta zavetišča so bila sicer skromna in zelo osnovna, pa vendar Ljubljana vse do leta 1929 ni premogla takšne oblike pomoči za brezdomne osebe. Pravzaprav se je zataknilo že pri vzpostavitvi grelnice, v kateri bi se reveži lahko čez dan pogreli, do organizacije ogrevalnice za brezposelne brez lastnega bivališča pa je s težavo prišlo šele leta 1929. Na celovito organizirano zavetišče za reveže in brezdomce so morali ljubljanski reveži počakati vse do leta 1938.

O ureditvi grelnice za mestne reveže so v ljubljanskem mestnem svetu razmišljali že decembra 1896 na predlog občinskega svetovalca Šubica, vendar glede uresničitve niso bili pretirano zavzeti in je stvar padla v vodo. Šubic je nujnost ustanovitve mestne ogrevalnice utemeljil z besedami:

»Huda zima pritisnila je in marsikdo, ki je slabo oblečen, čuti njeno mrzlotu. A žal, da je siromakov, ki nimajo gorke obleke, tudi pri nas le preveč. Zato pa je ustanovitev take človekoljubne naprave tem nujnejša. Take naprave oziroma grevnice nahajajo se tudi v drugih mestih. Prostori za tako grevnico bi se prav lahko dobili: ali v kaki prazni v

453 *Slovenski narod*, 63, št. 17, 22. 1. 1930, str. 2, Šavpah obsojen na poldrugo leto.

454 Prim: Kusmer, *Down and out*; Segrave, *Begging in America*.

455 Brezdomci so se sedeč na klopi naslonili na vrvi, ki je bila napeta pred njimi, in tako prenočili. Zjutraj so vrvi enostavno prerezali in jih tako zbudili.

456 Orwell, *Down and out*, str. 248.

demoliranje namenjeni hiši ali pa v kaki novi, a ne še obljude ni stavbi. Tako npr. bi ugajali prostori bivše gostilne pri Solncu na Francovem nabrežju ali pa prostori Zatiškega dvorca, ki bi bili prav pripravn v to svrhu in bi se dobili za mal denar. Tudi drva in nadzorstvo bi ne stalo veliko.«

Poleg podpore javnosti si je Šubic obetal tudi finančno podporo Kranjske hranilnice, ki je bila znana po svojih humanitarnih prizadevanjih.⁴⁵⁷ Mestni magistrat je sicer iskal primerne prostore, vendar je bil pri tem neuspešen. Poleg tega so se na magistratu domislili, da bi bila samo grelnica premalo in bi bilo potrebno hkrati urediti tudi čajnico: »Sicer pa bi s samo grelnico ne bilo dosti pomagano, kajti treba je tudi skrbeti, da se tudi želodec s čim ogreje.« Ustanovitev ogrevalnice in čajnice se je zdelo najbolj primerno zaupati vodstvu ljudske kuhinje.⁴⁵⁸ Debata o ustanovitvi ogrevalnice se je tako neuspešno preselila v novo zimsko sezono. Magistrat se je sicer obrnil na Društvo dijaška in ljudska kuhinja, če bi bilo, s finančno podporo občine, pripravljeno ustanoviti ogrevalnico, vendar pa je le-to ponudbo odklonilo zaradi prostorskih omejitev, Kranjska hranilnica pa je bila projekt pripravljena podpreti le v primeru ustanovitve večje ustanove. Tako je magistrat idejo o ustanovitvi čajnice in ogrevalnice opustil.⁴⁵⁹ Svetnik Šubic, ki je bil mnenja, da se tako policijski kot ubožni oddelek nista dovolj pozanimala o dejanski potrebnosti ogrevalnice in dejanskih stroških ter dohodkih, je svoje razočaranje nad odločitvijo pospremil z besedami: »Občinstvo bi grelnico gotovo rado podpiralo. Mestna občina žrtvuje tisočake za olepšavo in druge reči na korist imovitejšim slojem, naj torej žrtvuje tudi kaj za siromake. Ugovori, da bi le žganjarji imeli korist od grelnice, ne velja, sicer pa je tudi žganjar človek. V drugih mestih se grelnice dobro obneso.« Eden izmed nasprotnikov ustanovitve grelnice, poročevalec Kozjak, se je

457 ZAL, LJU 488, COD III./47, str. 235–236, 1. 12. 1896.

458 ZAL, LJU 488, COD III./47, str. 283, 10. 12. 1896.

459 ZAL, LJU 488, COD III./47, str. 250, 9. 12. 1897.

strinjal, da je vsak reven človek, žganjar ali ne, potreben pomoči, dodal pa je, da je bilo v mestu že dovolj dobro poskrbljeno za reveže ter pripomnil: »Ako se pa otvori grelnica, pa take vrste ljudi niti venkaj spraviti ne bode mogoče.«⁴⁶⁰ In prav v teh besedah se je skrivalo bistvo. V ugovorih nasprotnikov ustanovitve grelnice so bili izraženi predsodki, ki so bili splošno razširjeni glede beručev, potepuhov in splošno ubožnih ljudi, zato se na mestnem magistratu za idejo ustanovitve grelnice niso pretirano zavzeli.

Časopis *Slovenec* je leta 1928 poročal o novem zavetišču za brezdomce v Gradcu. V članku je bilo poudarjeno, da je potrebno poskrbeti za brezdomce, ki so še vedno ljudje, ni pa bilo omenjeno, da Ljubljana takšnega zavetišča ni premogla.⁴⁶¹ Kot že omenjeno, so ljubljanski brezdomci morali na zavetišče, kjer bi lahko prenočili, dobili obrok in se umili, počakati do leta 1938, ko je bila v stari Cukrarni odprta mestna kuhinja, prenočevalnica in dnevna ogrevalnica.⁴⁶² Do takrat pa so zanje v Ljubljani poskrbeli s skromnimi socialnimi akcijami. Pozimi leta 1928 je mestna občina uvedla socialno akcijo za brezdomce in reveže, ki so v okrepčevalnicah dobili zastoj čaj in kruh, kar je bil za nekatere edini obrok, ogreli pa so se lahko v javni ogrevalnici na Dunajski cesti, v hiši bivšega stanovanjskega urada, kjer so nekateri lahko dobili tudi streho nad glavo čez noč, čeprav so bile na voljo le klopi. Občina je leta 1929 premišljevala o ustanovitvi stalne ogrevalnice, ki ne bi delovala le pozimi, temveč bi nudila prenočišče vsem, ki sicer niso imeli prenočišča in so prenočevali na prostem, skozi vse leto.⁴⁶³ Leta 1929 je dnevna ogrevalnica delovala v bivših prostorih Borze dela, odprta je bila od 7. do 20. ure, prenočišče pa so si morali brezdomci zagotoviti sami. Prav tako so po različnih delih mesta razdeljevali kruh in čaj

460 ZAL, LJU 488, COD III./49, str. 90–91, 21. 9. 1897.

461 *Slovenec*, 56, št. 286, 15. 12. 1928, str. 6, Ptice imajo svoja gnezda.

462 Ogrevalnica za brezposelne delavce je delovala v Delavskem domu, vendar so v njej lahko prenočevali le tisti, ki so bili vsaj tri mesece v letu zaposleni in so dobili posebne nakaznice pri socialnopolitičnem uradu (*Slovenski narod*, 63, št. 255, 8. 11. 1930, str. 2, Ogrevalnica).

463 *Slovenec*, 57, št. 234, 13. 10. 1929, str. 7, Ogrevalnica za brezdomce; ZAL, LJU 488, COD III./84, str. 171–172, 22. 4. 1929.

revežem dvakrat na dan, zjutraj od 8. do 10. in popoldan od 15. do 17. ure.⁴⁶⁴ Brezdomci in berači so dobivali podpore tudi na mestnem socialnem uradu,⁴⁶⁵ vendar tisti, za katere so presodili, da so obubožali po lastni krivdi, le v naturalni obliki.⁴⁶⁶ V določenih primerih so bili postopači sprejeti v mestno ubožnico, kot je bilo to v primeru 63-letnega Josipa Kaplerja, ki pa so ga že po dveh mesecih in pol napodili, ker je bil alkoholik.⁴⁶⁷ Na žalost mu ni bilo ponujeno nikakršno zdravljenje, temveč so ga vrgli na cesto, kjer je bil ponovno odvisen od miloščin. Do leta 1928 so tako brezdomci dobili zavetišče, v katerem so lahko prenočili, v slabih vremenskih razmerah pa bili tam tudi čez dan. V odgonskih zaporih, ki so bili ločeni za moške in za ženske,⁴⁶⁸ so skupaj z odraslimi zapirali tudi otroke.⁴⁶⁹

Ko je bila ustanovljena ogrevalnica na Kosovski ulici, so v odgonskih zaporih prenočevali le še bolehnii tujci in družine, ki so potovale skozi Ljubljano. Vsi, ki so bili brez sredstev in prenočišča, so se lahko zatekli na mestni magistrat, kjer so prenočili.⁴⁷⁰ Vendar pa je bila ogrevalnica aprila 1929 na zahtevo velikega župana izpraznjena in uporabljena za druge namene, mestnemu socialnopolitičnemu uradu pa je bilo naročeno, naj do jeseni poišče ustrezen prostor oziroma hišo na periferiji mesta.⁴⁷¹

Jeseni leta 1929 se je mestni magistrat, zaradi prihajajoče hude zime, resno lotil postavitve javne ogrevalnice in zavetišča za brezposelne. V ta namen naj bi preuredili mestno lopo oziroma skladišče na Streliški ulici, v katerem so shranjevali orodje in vozove ter rezali drva.⁴⁷² Zgradili naj bi enonadstropno zgradbo, ki bi imela v pritličju ogrevalnico, v prvem nadstropju pa spalnico, v kateri bi bila ločena dela za moške in za

464 *Domoljub*, 42, št. 8, 20. 2. 1929, str. 91, Začasno javno ogrevalnico.

465 *Slovenec*, 57, št. 234, 13. 10. 1929, str. 7, Že hodijo po podporo; ZAL, LJU 489, Reg I, VII/20, fasc. 1973, fol. 767.

466 ZAL, LJU 506, Reg I, fasc. 640, 27. 5. 1924.

467 ZAL, LJU 489, Reg I, fasc. 1433, fol. 22, 3. 2. 1906.

468 *Slovenski narod*, 63, št. 273, 29. 11. 1930, str. 3, 669 odgoncev, med njimi 16 Perzijcev.

469 ZAL, LJU 489, Reg I, fasc. 1874, fol. 206, fol. 164.

470 ZAL, LJU 489, Reg I, fasc. 1973, fol. 726, 1929; ZAL, LJU 489, Reg I, fasc. 1973, fol. 769.

471 ZAL, LJU 488, COD VIII./10, 30. 4. 1929.

472 *Slovenski narod*, 62, št. 221, 27. 9. 1929, str. 3, Mestna ogrevalnica.

ženske. Ker pa v mestnem proračunu za to ni bilo predvidenih sredstev, so sklenili zgraditi le ogrevalnico za moške.⁴⁷³ Takoj, ko je bil načrt za izgradnjo ogrevalnice znan, pa so se pojavila nasprotovanja stanovalcev Streliške ulice, ki niso želeli »sumljivih elementov« in »barab« v svoji okolici, saj naj bi bilo teh po njihovih besedah dovolj že zaradi ljudske kuhinje, ki je delovala v Ljudskem domu.⁴⁷⁴ Drugi so bili mnenja, da ustanavljanje ogrevalnice ni dolžnost občine, temveč bi morala za to poskrbeti Delavska zbornica.⁴⁷⁵ Ogrevalnico, ki je bila mišljena kot začasna, so tako zaradi številnih pomislekov postavili v bližini klavnice, obratovati pa je pričela 9. decembra 1929. Naslednje leto so jo skupaj z delavskim azilom nameravali preseliti v novo zgradbo.⁴⁷⁶ Postavili so pritlično poslopje, kjer so se lahko ogreli in prenočili vsi tisti, ki so bili brez stalnega bivališča in sredstev. Zgradba je imela vežo, iz katere je bil vhod v ogrevalnico, ki je merila 14,5 metrov krat 6,5 metrov, v sobo nadzornika, umivalnico, vodovod in stranišče. Ogrevalnica je sprejela od petdeset do šestdeset oseb, ki so lahko prenočevale na skromnih ležiščih, imenovanih »pričnah«,⁴⁷⁷ na voljo pa so jim bile še klopi in dve mizi. Prostor sta ogrevali dve železni peči.⁴⁷⁸ Ogrevalnica je bila odprta med 20. in 6. uro. Vsi, ki so želeli prenočiti, so se morali zglasiti do 20. ure, ob 21. uri so ugasnili luči. Vstop so imeli le tisti z dokazilom-nakaznico mestnega socialnopolitičnega urada. Vsak, ki se je zgasil brez nakaznice, je lahko prenočil le eno noč. Nakaznica je vsebovala osnovne podatke o brezdomcu: ime, domovinsko pristojnost, letnico rojstva in poklic, veljala pa je en teden, po tem času pa je bila lahko podaljšana. Vsak, ki je želel prespati v ogrevalnici, je bil najprej preiskan, da nima uši,

473 *Slovenski narod*, 62, št. 222, 28. 9. 1929, str. 4, Ogrevalnica v Streliški ulici.

474 *Slovenski narod*, 62, št. 223, 30. 9. 1929, str. 3, Ogrevalnica za brezposelne; *Slovenec*, 57, št. 234, 13. 10. 1929, str. 7, Ogrevalnica za brezdomce; *Slovenec*, 57, št. 240, 20. 10. 1929, str. 6, Ovire pri ogrevalnici.

475 *Slovenski narod*, 62, št. 225, 2. 10. 1929, str. 2, Še nekaj o ogrevalnici za brezposelne.

476 *Slovenski narod*, 62, št. 235, 14. 10. 1929, str. 2, Javna ogrevalnica bo pri mestni klavnici; *Slovenski narod*, 62, št. 259, 12. 11. 1929, str. 2, Skrb mestne občine za reveže; *Slovenski narod*, 63, št. 292, 27. 12. 1930, str. 3, Sveti večer v mestni ogrevalnici.

477 *Slovenec*, 57, št. 234, 13. 10. 1929, str. 7, Ogrevalnica za brezdomce.

478 *Slovenec*, 57, št. 253, 6. 11. 1929, str. 4, Ogrevalnica že pod streho.

in razkužen. Ženskam je bil vstop prepovedan. Predpisan je bil hišni red in prepovedan alkohol. Ogrevalnica je bila zavetišče, namenjeno brezdomnim brezposelnim, ki so bili iskalci zaposlitve, zato so vodili evidenco, s katero so želeli izločiti poklicne brezposelne in tiste, ki niso bili pristojni v Ljubljano.⁴⁷⁹ Glede na komentarje meščanov pa jim to ni uspelo v celoti⁴⁸⁰ oziroma je bilo med obojimi najverjetneje težko ločiti.

Ogrevalnica je bila urejena »primitivno«.⁴⁸¹ Za vzglavje so brezdomci uporabili plašč ali vrečo, pokrili so se s tistim, kar je bilo pri roki. Brezdomci so si lahko na pečeh skuhalo večerjo, prehranjevali pa so se tudi v javni kuhinji in včasih so dobili obrok v Marjanišču, Jožefinumu, pri frančiškanih ali pri dobrih ljudeh.⁴⁸² V začetku leta 1930 je bilo stalnih gostov v ogrevalnici okoli 35, sicer pa je bilo v ogrevalnici od 15 do 50 oseb, starih od 17 do 32 let.⁴⁸³ V letu 1930 naj bi ogrevalnica nudila zavetje več kot 600 osebam, organizirana pa je bila tudi božičnica.⁴⁸⁴ Dolgčas so brezdomci preganjali s kartanjem, branjem⁴⁸⁵ ter bolj ali manj resnimi prepiri. V enem takem prepiru je pijani A. Marucelj na J. Baniča zлил lonec kropla, v drugem primeru pa se je prepir končal z udarci s čevljem po glavi.⁴⁸⁶

Aprila 1930 so mestno ogrevalnico zaprli in jo spremenili v prenočevalnico, ki so jo prostorsko omejili in uvedli strožji red. Tako je imela prenočevalnica prostora le za okoli 25 oseb, kar niti približno ni ustrezalo potrebam mesta.⁴⁸⁷ Poleg tega se je režim v prenočevalnici tako zaostрил, da je bila v njenih prostorih izvršena celo racija, v kateri so bili odstranjeni vsi »zdravi delomržeži«, ostali pa so le »resnično potrebni« posamezniki,

479 *Slovenski narod*, 62, št. 281, 7. 12. 1929, str. 4, Otvoritev mestne ogrevalnice.

480 *Slovenski narod*, 63, št. 42, 20. 2. 1930, str. 2, Beraška nadlega.

481 *Slovenski narod*, 62, št. 281, 7. 12. 1929, str. 4, Otvoritev mestne ogrevalnice; *Slovenec*, 57, št. 281, 8. 12. 1929, str. 4, Otvoritev mestne ogrevalnice; *Slovenec*, 58, št. 265, 19. 11. 1930, str. 3, Zima bič za reveže, Nekaj podatkov iz ljubljanskega soc. političnega urada.

482 *Slovenec*, 58, št. 4, 5. 1. 1930, str. 4, Zgodba Milka Debeljka.

483 *Slovenski narod*, 63, št. 6, 9. 1. 1930, str. 2, Brezposelni mladi delavci.

484 *Slovenski narod*, 63, št. 295, 31. 12. 1930, str. 3, Socialna politika mestne občine v l. 1930.

485 *Slovenski narod*, št. 6, 9. 1. 1930, str. 2, Med žrtvami brezposelnosti.

486 *Slovenski narod*, 63, št. 29, 5. 2. 1930, str. 2, Iz policijske kronike.

487 ZAL, LJU 488, COD VIII./10, 7. 4. 1930.

ki niso mogli najti dela ali pa za delo niso bili sposobni.⁴⁸⁸ S tem je občina nedvomno potrdila, da zavetišče ni nekritično in brez obsojanja namenjeno brezdomnim posameznikom, ki potrebujejo pomoč, temveč je leta 1930 še vedno prevladoval negativen odnos do marginalcev, ki je bil prisoten skozi celotno obravnavano obdobje. Novembra 1931 je občina načrtovala zavetišče razširiti s prhami in z možnostjo dezinfekcije ter spalnico, v kateri bi bile nameščene postelje, saj so menili, da je bilo obstoječe zavetišče ustrezno za ljubljanske razmere in da novo, po vzoru tujih mest, ni potrebno.⁴⁸⁹ Pozimi leta 1931 sta bili v ogrevalnici po besedah *Slovenskega naroda* nastanjeni celo dve družini, ki bi sicer bili brez strehe nad glavo. Vdova s štirimi otroki je tako ob pomanjkanju ustreznih nastanitev dobila zavetje v sobici, veliki zgolj 7 m².⁴⁹⁰ V obdobju povečane brezposelnosti, decembra leta 1932, je v ogrevalnici dobilo zavetišče 50 brezdomcev, ki so se tam lahko zadrževali tudi čez dan, v *Slovenskem narodu* pa so bili označeni kot žrtve gospodarske krize, kar je bila očitna posledica splošne brezposelnosti.⁴⁹¹

Vsi tisti, ki niso imeli strehe nad glavo, so dneve in noči preživljali na prostem v improviziranih zavetjih. Kraji, kamor so se zatekali brezdomci, so bili Ljubljčanom znani. V Ljubljani so se brezdomci čez dan zadrževali v parku pred sodiščem (Kralja Petra trg, danes Miklošičev park), ki so mu rekli »atov park«, in na Hrvatskem trgu pred šempetrsko cerkvijo, kasneje, ko so jih od tam preganjali, pa na Ambroževem trgu, Taboru in ob Bleiweisovi cesti (danes Prešernova cesta), pa tudi na Kolodvorski ulici⁴⁹² in Vodnikovem trgu (zbirališče brezposelnih, občasno so se tam zbirali »delomržni elementi«).⁴⁹³ Prenočevali so v raznih šupah, na podstrešjih, v hlevih,⁴⁹⁴ na skednjih, kozolcih

488 *Slovenec*, 58, št. 97, 29. 4. 1930, str. 4, Strog režim v mestni ogrevalnici.

489 ZAL, LJU 488, COD III./88, str. 586–587, 27. 11. 1931.

490 *Slovenski narod*, 64, št. 283, 14. 12. 1931, str. 2, Revščina je strašna ...

491 *Slovenski narod*, 65, št. 292, 27. 12. 1932, str. 2, Tri lepe božičnice siromakom.

492 *Slovenski narod*, 63, št. 29, 5. 2. 1930, str. 2, Iz policijske kronike.

493 *Slovenski narod*, 61, št. 288, 18. 12. 1928, str. 2, Mladi tatovi in vlomilci.

494 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 654, 1911.

v Mestnem logu⁴⁹⁵ ali na Ljubljanskem polju, na Komenskega ulici na Ledini,⁴⁹⁶ pa v tivolskem gozdu, na Gradu in v zanemarenih stanovanjskih prostorih v mestni okolici,⁴⁹⁷ pa tudi v železniških vagonih,⁴⁹⁸ barakah,⁴⁹⁹ kolodvorski čakalnici,⁵⁰⁰ kanalih, vežah, pod plahtami na prostem, med starimi zaboji ter v raznih beznicah,⁵⁰¹ zatekli pa so se tudi v bolnišnico, kjer pa so zadržali le zares bolne.⁵⁰² Pogosto je kakšnemu brezdomcu prenočevanje v hlevu ali na kozolcu omogočil hlapec, ki je za uslugo pričakoval steklenico »ta grenkega«, včasih pa so za prenočišče nekaj malega tudi plačali.⁵⁰³ Manj srečni posamezniki so se morali znajti na druge načine. Tako so ljubljanski brezdomci v najhujšem mrazu našli toplo zatočišče na smetišču za kurilnico glavnega kolodvora, kamor so odlagali premogov pepel, ki je ostajal dlje časa topel. V pepelu so si izkopal jama, v katero so zlezli, in tako prenočili na toplem, na mestih, kjer je bil tleči pepel še prevroč, pa so se ulegli na desko, ki so jo prinesli, saj bi se jim sicer lahko vnela obleka. Čez dan pa so v teh jamah posedali in se na ta način grel.⁵⁰⁴ Na enak način so prenočevali brezdomci v Mariboru, med katerimi so bile tudi žrtve zadužitve s strupenimi plini.⁵⁰⁵

495 *Slovenski narod*, 62, št. 248, 29. 10. 1929, str. 3, Park pred juristično palačo in pri šempetrski cerkvi; *Slovenski narod*, 63, št. 4, 7. 1. 1930, str. 4, Šupe v Mestnem logu in zimska idila; *Slovenec*, 58, št. 235, 14. 10. 1930, str. 4, Se že zbirajo!

496 *Slovenski narod*, 59, št. 70, 28. 3. 1926, naslovnica, Apaško gnezdo v Komenskega ulici.

497 *Slovenski narod*, 63, št. 8, 11. 1. 1930, str. 2, Mestne hiše na Poljanah.

498 *Slovenec*, 56, št. 244, 24. 10. 1928, str. 4, Iz policijske torbe.

499 *Slovenec*, 54, št. 121, 30. 5. 1926, str. 5, Nevaren pijanec.

500 *Slovenski narod*, 62, št. 271, 26. 11. 1929, str. 3, Tudi žrtev bede in brezposelnosti; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1434, fol. 46, 5. 1. 1908.

501 *Slovenec*, 58, št. 266, 20. 11. 1930, str. 3, Uspehi policijske racije.

502 *Slovenski narod*, 59, št. 291, 24. 12. 1926, str. 3, Iz ljubljanske splošne bolnišnice; Potepuh iz Celja je simuliral blaznost ali pa se je samopoškodoval, da bi lahko bival v bolnišnici (*Slovenec*, 57, št. 233, 12. 10. 1929, str. 5, Prava bolniška podgana).

503 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 428.

504 *Slovenski narod*, 61, št. 41, 18. 2. 1928, str. 3, Prenočišča ljubljanskih brezposelnih.

505 *Domoljub*, 40, št. 10, 10. 3. 1927, str. 158, Smrt na pepelu.

ŽENSKE: BERAČICE IN POTEPUHINJE

Potepanje je bilo skoraj popolnoma domena moških in tudi v zavesti javnosti so bili potepuhi moškega spola, kar je razvidno tudi iz opisov potepuhov, ki so opisovani z značilno moškimi potezami. Ker so veljali za potencialno nevarne, so zbujali sume in tako pritegnili pozornost. Čeprav so obstajale brezdomne ženske,⁵⁰⁶ so se te pogosto skrile v vrstah priložnostnih prostitutk,⁵⁰⁷ saj je bila prostitucija za revne ženske ena izmed redkih možnosti za preživetje, hkrati pa so se redkeje odločale za mobilne poklice. Tudi sama sem med v Ljubljani aretiranimi prostitutkami zasledila beračice, še več pa je bilo med njimi žensk, ki so bile brez stalnega bivališča, dela in sredstev za preživljanje. Šlo je predvsem za mlajše ženske, stare med 16 in 24

506 V Ameriki so ženske pred letom 1870 predstavljale znaten del brezdomne populacije, proti koncu 19. stoletja pa je začel delež moških močno prevladovati, kar je bila posledica ustanavljanja številnih dobrotelnih ustanov, katerih namen je bila skrb za obubožane ženske in otroke, pozneje pa tudi sprejemanja zaščitne delavske zakonodaje (Kusmer, *Down and out*, str. 10). V tridesetih letih 20. stoletja so ženske prvič postale viden del brezdomne populacije, tudi zaradi povečanja števila brezdomnih družin, hkrati pa je bila med letoma 1929–1933 brezposelnost delavk višja kot brezposelnost delavcev, saj so v okoliščinah prednostnega zaposlovanja moških delo izgubile tako poročene kot samske ženske (Kusmer, *Down and out*, str. 10, 206–207). Tudi v Avstriji so ženske v obdobju ekonomske krize izgubile delo pogosteje kot moški zaradi politike proti »Doppelverdienstern«, v okviru katerega naj bi zaposlene ženske, katerih možje so bili tudi zaposleni, odstopile delovno mesto brezposelnim moškim (Wadauer, *Welfare*, str. 8).

507 Fuchs, *Gender and Poverty*, str. 98.

let. Med prostitutkami je bilo največ delavk in služkinj, se pravi žensk z družbenega dna.⁵⁰⁸ Dobrodelna društva so poskrbela za revne in brezdomne ženske ali pa tiste, ki bi to lahko postale, z namenom, da bi jih zaščitila pred ekonomskim, še bolj pa pred moralnim propadom.⁵⁰⁹

Obenem so se ženske pogosto zatekle po pomoč skupaj z otroki, ki so bili deležni posebnega obzira. Tako je brezdomstvo žensk ostajalo prikrito. Ženske so bile v skladu z duhom časa videne kot šibkejše in zaradi svojega spola manj sposobne poskrbeti zase, zato naj bi bil potepuški način življenja zanje neprimeren,⁵¹⁰ hkrati pa so običajno imele otroke, ki so jih morale preživljati, same pa niso bile obravnavane kot nasilne ali nevarne in so zato lahko računale na več sočutja ter pomoči s strani javnosti. Tako je bilo med oskrbovanci ustanov največ žensk; med 31 oskrbovanci mestne ubožnice v Ljubljani je bilo leta 1901 20 žensk,⁵¹¹ prav tako pa so ženske prevladovale med oskrbovanci ljubljanskega mestnega zavetišča za onemogle leta 1930, saj je bilo med 251 oskrbovanci kar 160 žensk.⁵¹² Poseben obzir do obubožanih žensk je razbrati tudi iz dejstva, da so lahko v primerih, ko so morale same vzdrževati številne otroke, dobile v skupnosti, kjer so živele, odpustek za beračenje.⁵¹³ Od žensk se je pričakovalo, da bodo po poroki opustile delo in se posvečale družini, nasprotno pa so bili moški tisti, ki so morali preživljati družine. To je bila njihova moralna dolžnost in tudi eden izmed glavnih očitkov potepuhom in beračem, ki naj bi s tem, ko so se izključili iz delovnega procesa, opustili svojo glavno funkcijo skrbnika.⁵¹⁴

508 Grošelj, *Prostitucija v Ljubljani*, str. 64–66.

509 7/10 vseh mestnih podpirancev v Ljubljani do konca 19. stoletja naj bi predstavljale ženske (Radics, *Die Wohltätigkeit in Krain*, str. 48). Zavod Sv. Marte je omogočal streho nad glavo brezposelnim služkinjam, ki bi bile sicer brezdomne (ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 249, 1911).

510 Kusmer, *Down and out*, str. 10.

511 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1449, fol. 274, 1901.

512 *Slovenski narod*, 63, št. 287, 19. 12. 1930, str. 2, Mestna občina za revne občane.

513 Fuchs, *Gender and Poverty*, str. 98.

514 Kusmer, *Down and out*, str. 11. ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1434, fol. 529, 1909.

Privatni in javni prostor sta bila strogo razmejena glede na spol. Domena žensk je bil privatni prostor,⁵¹⁵ javni prostor pa je bil namenjen moškim. Kljub določenim spremembam, ki jih je 1. svetovna vojna prinesla, je ostajala skrb za dom in družino primarna naloga žensk. V očeh javnosti so ženske, ki so se potepale, vstopale v tujo, moško sfero. V redkih spominih, ki so jih zapustili moški potepuhi, se je vedno znova pojavljal občutek svobode in osvoboditve od vseh ovir, občutek nadzora nad svojim življenjem, osvoboditev od ustaljenih navad in običajev.⁵¹⁶ Ženskam pa potepanje ni nujno nudilo enakega občutka svobode, saj niso bile le izven svojega osnovnega elementa (izstopile iz svojih okvirjev), ampak so bile smatrane kot popolnoma moralno propadle osebe. Moški, ki so se želeli ponovno vključiti v družbo, so morali ponovno postati njen produktivni del, za ženske, ki so v očeh someščanov moralno propadle, pa je bilo to težje, če ne že skoraj nemogoče.⁵¹⁷ Kako zelo nespodoben in neprimeren se je zdel takšen način življenja za ženske (potepanje, pijančevanje), je razbrati tudi iz zmerjanja takšnih žensk v časopisju z 'baburami'.⁵¹⁸ Ženske so bile s strani javnosti ocenjevane veliko strožje kot moški. Tisto, kar je bilo za moške sprejemljivo ali vsaj tolerirano, je bilo za ženske prepovedano in nedopustno. Tistim, ki so prestopile mejo, so bile zato pripisovane najslabše lastnosti in pot nazaj je bila zanje zelo težka.

Potepuštvu naj bi bilo tudi v nasprotju z ženskimi karakteristikami. Njihovo gibanje je bilo omejeno na določene priložnosti in prostore. Za ženske se ni spodobilo celo, da bi same potovale v prostem času, tako so bile celo turistke moralno sumljive.⁵¹⁹ Ideja potepanja je bila ženskam že v osnovi tuja in se je zanje zdela neprimerna. Tudi družba je zavračala idejo, da bi

515 Glavna naloga žensk je bila skrb za dom in družino. Tudi, kadar so opravljale delo proti plačilu, so ga opravljale doma, pogosto s pomočjo otrok. Za ženske se ni spodobilo, da so same v moški družbi ali da zahajajo v javne prostore, kot so na primer gostilne.

516 Kusmer, *Down and out*, str. 132.

517 Herz, *Die Vagabundage*, str. 622.

518 *Ljubljanski list*, 1, št. 21, 24. 3. 1884, *Vkradena krava*; *Ljubljanski list*, 1, št. 12, 12. 3. 1884, *Žganje-morilec*.

519 Crosswell, *On the move*, str. 207, 210.

se ženske potepale. Veljalo je prepričanje, da ženske niso imele potepuških nagnjenj, saj so bili moški raziskovalci in avanturisti, ženske pa naj bi bile družinsko usmerjene in konservativne.⁵²⁰ Pravica do potepanja je bila pridržana moškim, tako kot marsikatera druga dejavnost. Da bi prikriale svojo identiteto, so ženske v nekaterih primerih potovale preoblečene v moška oblačila,⁵²¹ kar jim je nudilo določeno varnost in omogočalo večjo mobilnost, saj so bile ženske na cesti izpostavljene nasilju in nadlegovanju. Za nekatere ženske pa je preoblačenje v moška oblačila pomenilo pobeg od omejujočih ženskih vlog in zavračanje le-teh.⁵²²

DePastino v svoji knjigi ugotavlja, da so bile ženske, ki so se potepale, izpostavljene tako predsodkom in nezaupljivosti s strani javnosti in policije kot nasilju s strani ostalih potepuhov.⁵²³ Kako je javnost videla brezdomne ženske, dobro ponazorijo časopisne zgodbe v ZDA v tridesetih letih 20. stoletja, ki jih opisujejo kot »groteskne podobe ne udomačenega ženskega spola«, kot možače. S takšnimi in podobnimi zaničevalnimi izrazi so našli nišo za brezdomne ženske in jim prisodili položaj anomalije v družbi, kar je omogočalo normalizacijo njihove percepcije družbe.⁵²⁴ Brezdomne ženske naj bi, vsaj v očeh kritikov, spremenile spolne norme, saj je bilo potepanje domena moških, ženskam pa naj bi tradicionalno manjkala želja, nagon po potepanju, miloščino pa naj bi sprejemale le kot družinski člani, saj naj bi se sramovale javno kazati revščino,⁵²⁵ kar je bilo v skladu s pregovorno žensko skromnostjo. Ker so se morale prilagajati novim okoliščinam, naj bi brezdomne ženske postajale agresivnejše v svojem vedenju, otrdele, izgubljale naj bi ženstveno

520 Laubach, *Why there are Vagrants*, str. 71.

521 DePastino, *Citizen hobo*, 2003, str. 83; Cresswell, *Embodiment, Power and the Politics of Mobility*, str. 178–179.

522 Kusmer, *Down and out*, str. 141; *New York Times* je leta 1902 objavil članek, v katerem je bilo razkrito, da je bila vodja roparske tolpe potepuhov v resnici bivša igralka, ki je pobegnila pred možem (Kusmer, *Down and out*, str. 141). *Slovenec*, 58, št. 278, 5. 12. 1930, str. 8, Voznik v krilu.

523 DePastino, *Citizen Hobo*, str. 202.

524 Cresswell, *Embodiment, Power and the Politics of Mobility*, str. 188.

525 Reckless, *Why Women become hoboos*, str. 175–180.

vedenje, svoje telo pa naj bi izkoriščale kot kapital, s tem pa postajale promiskuitetne.⁵²⁶ Brezdomne ženske so na ta način ogrožale družbene norme glede vloge in položaja žensk, pa tudi družine oziroma družinskega življenja. Sodobniki, ki so opisovali življenje marginalcev, so poročali, da naj bi bile ženske tudi veliko bolj nepopravljive, ker naj bi bile bolj nevljudne, nečastne in nepošteno,⁵²⁷ hkrati pa vodljive in zato pogosto žrtve spletkarjev. Takšen sovražen in pokroviteljski odnos je bil značilen za opazovalce, ki so bili zgroženi že nad idejo, da bi se ženske podale v takšno surovo življenje, ki naj bi bilo primerno le za moške.⁵²⁸

Tudi revne ženske, ki so javno kazale svojo invalidnost, so bile obravnavane drugače kot moški v enakem položaju, ker se je smatralo, da je to v nasprotju z ženstvenostjo, dojemanjem lepote, sramežljivosti. Moški, ki so kazali svoje pomanjkljivosti, so bili pogumni, ženske pa ne ženstvene.⁵²⁹

Brezdomne ženske so bile praviloma manj mobilne od moških brezdomcev, ker je bilo potepanje zanje nevarno, obenem pa tiste, ki so imele družine, niso želele zapustiti svojih otrok. Potovale so same, včasih tudi v družbi moškega, običajno moža oziroma ljubimca, z otroki,⁵³⁰ ali pa v skupini, kar jim je nudilo določeno varnost in družbo.

Družba je na ženske, ki so se potepale, gledala z večjim zaničevanjem in s prezirom kot na moške, in očitno sami potepuhi niso bili izjema, saj naj ne bi odobraval potepanja v družbi žensk.⁵³¹ Ženske so bile dvojne izobčenke, saj so bile zaradi odrekanja tradicionalnim ženskim vlogam izločene iz ženskega sveta, hkrati pa niso sodile v okolje moških potepuhov. Ustvarile so konflikt glede dojemanja in postopanja z brezdomnimi ženskami. V 19. in začetku 20. stoletja so moralni značaj povezovali

526 DePastino, *Citizen Hobo*, str. 203.

527 Noble, *The Border land*, str. 256.

528 Kusmer, *Down and out*, str. 140–141.

529 Schweik, *The Ugly Laws*, str. 145.

530 *Slovenski narod*, 59, št. 127, 9. 6. 1926, str. 2, Ljubljanska kronika; ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 428, 1904; ZAL, LJU 10, t. e. 47, a. e. 484, 1896.

531 Kusmer, *Down and out*, str. 141.

s fizičnim izgledom oziroma fizičnimi pomanjkljivostmi,⁵³² zato so brezdomne ženske opisovali in kategorizirali glede na notranje značilnosti, bolezni in psihološke probleme ter zunanji videz. Vse nemoralnosti in izprijenosti naj bi se manifestirale v fizičnem telesu.⁵³³

Ženske so pogosto postale brezdomke v primeru vdovstva, ob smrti očeta oziroma skrbnika ali ob zapustitvi moža oziroma očeta, saj pogosto niso bile zaposlene. Ženske, ki so bile zaposlene, pa s skromno mezdo niso mogle preživljati sebe in svojih otrok, otroci pa so pogosto tudi oteževali njihove možnosti za zaposlitev. Enako je brezdomstvo grozilo ženskam ob nezmožnosti opravljanja dela, kar je bila posledica bolezni ali starosti, pogosto pa obojega in v primerih brezposelnosti. Možnosti žensk za preživljanje so bile tako omejene, največkrat so zapadle v prostitucijo ali pa so beračile. Ženskam z družbenega roba se ni očitalo, da so zapadle v slab položaj zaradi karakternih ali moralnih pomanjkljivosti, če pa so bile deležne kakršne koli kritike, pa se jim je očitalo, da niso sposobne skrbeti za svojo družino,⁵³⁴ da so slabe matere in žene. V nekaterih primerih so se potepale skupaj s svojimi otroki. Takšen je bil tudi primer Marije Strnad iz leta 1903, ki ji je bilo očitano brezposelno klatenje po svetu in izkoriščanje podpor na »zloraben način«.⁵³⁵ Vendar menim, da je bila v tem primeru oznaka, da gre za delomržno osebo, napačna, saj je bilo ženski z več otroki gotovo težko dobiti delo. Ženske so se izognile brezdomstvu tudi s pomočjo sirotišnic in drugih ustanov za otroke, kar jim je olajšalo finančen obstoj, hkrati pa so tako lažje dobile delo.⁵³⁶ Mojca Ramšak v članku o beračih na Koroškem omeni, da so si brezdomne ženske pogosto preskrbele

532 Deviacije naj bi se nahajale v fizičnem telesu. Družbeno kaznivo vedenje je bilo zakodirano v telesnih značilnostih kot vzrok deviacije (potepuhi naj bi se potepali zaradi invalidnosti, spolnih bolezni ali zgolj grdote) ali kot simptom deviacije (ženske, ki so se potepale, naj bi bile po videzu bolj podobne moškim kot ženskam zaradi svojega deviantnega vedenja).

533 Cresswell, *The Tramp in America*, str. 105–108.

534 Kusmer, *Down and out*, str. 110.

535 ZAL, LJU 10, t. e. 48, a. e. 505, 15. 9. 1903.

536 Kusmer, *Down and out*, str. 113.

prehodna bivališča in zato v zavesti vaškega prebivalstva niso bile toliko prisotne.⁵³⁷ Pa tudi v mestih so lažje dobile delo, ki je vključevalo prenočišče in hrano (služkinje, deklet), in če so imele srečo, so delodajalci poskrbeli zanje tudi, ko niso mogle več opravljati dela.⁵³⁸ Tako je bilo tudi v primeru bivše služkinje, ki je v svoji prošnji za podporo leta 1905 zapisala: »/.../ ker sem pa vsled bolehnosti in starosti poslednja leta skoro popolnoma opešala, si ne morem ničesar več prislužiti in mi omenjena gospa deli svojo milost s tem, da mi daje hrano in stanovanje.«⁵³⁹ Toda to zagotovo ni bil splošno razširjen pojav. Deloma naj bi bilo ženskam v oporo tudi dejstvo, da naj bi otroci raje poskrbeli za svoje revne matere kot pa za očete.⁵⁴⁰

Zanimiva je tudi teorija, ki jo je v svoji knjigi navedel sodnik Hugo Herz, zakaj ženske niso bile pogosto obsojene zaradi kaznivih dejanj in potepanja: razlog za to naj bi bila njihova redka udeležba v poklicnem življenju izven doma, manjše potrebe in lažja prilagodljivost. Izključene pa naj bi bile tudi iz prostočasnih dejavnosti, ki bi jih lahko zapeljale v slabe navade, kot je alkoholizem.⁵⁴¹

537 Ramšak, Berači in odnos do njih, str. 83.

538 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1450, fol. 257, 1902; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1874, fol. 123, 1921.

539 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1450, fol. 914, 1905.

540 Kusmer, *Down and out*, str. 112.

541 Herz, *Die Vagabundage*, str. 603–605.

ROMI

Romi so tvorili posebno kategorijo, saj so jih uvrščali med potepuhe, berače in tatove hkrati, vse to pa le na osnovi njihove etnične pripadnosti in načina življenja. Zakonodaja, ki je preganjala in izganjala berače, potepuhe, brezdelneže, bivše zapornike, prostitutke in na splošno ljudi, ki niso mogli dokazati, da imajo sredstva, s katerimi se lahko preživljajo, ni nikjer izrecno omenjala Romov, vendar je bilo samoumevno, da so bili le-ti v teh določbah zajeti. Zaradi drugačnega videza, navad, nepripravljenosti na asimilacijo in nomadskega načina življenja so bili označeni kot asocialni in jim je bila pripisana nagnjenost h kriminalnemu vedenju tako s strani javnosti kot oblasti.⁵⁴² Bili so potisnjeni na obrobje družbe in preganjani. Pogosto so bili podlaga za njihovo preganjanje le predsodki in stereotipi,⁵⁴³ ki so bili razširjeni tako v javnosti kot med uradnimi osebami, saj definicija, ki bi določala, kdo sodi v to kategorijo prebivalstva, ni obstajala. Obenem za njihov izgon ni bilo pogoj zagrešeno kaznivo dejanje. Ker so Romi pogosto opravljali različna obrtna dela, se jih v teh primerih ni moglo preganjati zaradi potepanja ali delomrznosti, zato se jim je očitalo, da je to le krinka, ki jim je omogočala beračenje, goljufije in tatvine, ki naj bi bile njihov resnični način preživljanja,⁵⁴⁴ ter izogibanje policiji. Čeprav se je zdelo, da so Romi potovali naključno in brezskrbno, so bile njihove poti načrtovane in organizirane okoli sejmov, ki so jih obiskovali, krošnjarskih poti in sezonskega dela. Največ ljudi je potovalo poleti, razdalje, ki so jih prepotovali, so bile včasih večje, spet v drugih primerih pa so se gibali po omejenem območju.⁵⁴⁵

14. septembra 1888 je bil sprejet odlok ministrstva za notranje zadeve, katerega namen je bil Romom onemogočiti potujoči način življenja (naperjen je bil proti nomadskim Romom in

542 Več o Romih, odnosu do njih, preganjanju in kaznovanju v: Studen, *Nepriлагоjeni in nevarni*; Studen, *Nepriлагоjeni in nevarni cigani*, str. 97–112.

543 Cigani naj bi bili leni, goljufivi, nepošteni, hkrati pa tudi nepoboljšljivi, saj naj ne bi pri njih zalegla niti najstrožja uporabljena sredstva (*Slovenec*, 38, št. 133, 15. 6. 1910, naslovnica, Prislilna vzgoja in oskrba).

544 ZAL, LJU 10, t. e. 22, a. e. 169, 22. 9. 1922.

545 Mayall, *Gypsy travelers*, str. 181.

ne tistim z domovinsko pravico).⁵⁴⁶ Prizadevali so si izgnati tuje Rome,⁵⁴⁷ domače pa stalno naseliti v občini, kjer so imeli domovinsko pravico. S tem je pri definiciji cigana prevladujoči kriterij postalo potovanje.⁵⁴⁸ Odlok je bil podlaga za preganjanje Romov tudi kasneje v Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji.⁵⁴⁹ V skladu s tem je okrajno glavarstvo v Ljubljani leta 1922 izdalo razglas vsem županstvom, v katerem jih je opozorilo na Rome, ki so prišli iz Hrvaške, in dodalo, naj se jim »takoj početkoma zagreni veselje prihajati v območje okrajnega glavarstva, zabraniti jim je vsak dohod ali tudi prehod čez tukajšnje kraje«.⁵⁵⁰ Zaradi družbene izključenosti Romi praviloma niso imeli ustreznih dokumentov⁵⁵¹ (delovne knjižice, domovinskega lista, obrtnega dovoljenja), tako da je bilo pogosto nemogoče ugotoviti, ali so bili državljani ali tujci. Vse to je občinam povzročalo težave pri izgonu,⁵⁵² saj je bilo nemogoče določiti, kje so imeli posamezni Romi domovinsko pravico, kar je bilo pogoj za izgon. Mnogokrat tudi Romi sami niso vedeli, kam so bili pristojni.⁵⁵³ Kljub temu pa so jih orožniki preganjali iz kraja v kraj in končno iz države,⁵⁵⁴ kar je bilo v skladu z navodili.⁵⁵⁵ Preganjanje Romov v sosednje občine je povzročalo tudi težave med občinami, saj si nobena na svojem območju ni želela Romov.⁵⁵⁶ Okrajno glavarstvo v Litiji se je leta 1915 ubranilo naselitve romske družine

546 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1901.

547 Vsak Rom, za katerega ni bilo mogoče ugotoviti, v katero občino je pristojen, je bil obravnavan kot tujec.

548 Mindler, *Die kriminalisierung und Verfolgung von Randgruppen*, str. 62. (http://www.academia.edu/954601/Die_Kriminalisierung_und_Verfolgung_von_Randgruppen_in_der_ersten_H%C3%A4lfte_des_20._Jahrhunderts_am_Beispieler_der_%C3%B6sterreichischen_Zigeuner_).

549 Klopčič, *Zgodovinski viri o Romih*, str. 43.

550 ZAL, LJU 15, t. e. 25, a. e. 154, 27. 6. 1922.

551 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 878, 1911.

552 *Slovenski narod*, 21, št. 6, 9. 1. 1888, Iz Kamnika; Tako je bil leta 1912 Rom Jakob Held po prestani kazni izpuščen, ker ni bilo mogoče ugotoviti, kam je pristojen, in se je lahko pridružil svoji »ciganski četi«, ki je taborila v Črnučah (LJU 489, Reg I., fasc. 1658, fol. 120).

553 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 878, 1911.

554 *Slovenec*, 57, št. 221, 28. 9. 1929, str. 5, Ciganski obisk na policiji; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 100, 4. 1. 1911.

555 ZAL, LJU 15, t. e. 25, a. e. 154, 27. 6. 1922.

556 ZAL, LJU 10, t. e. 18, a. e. 169, 7. 7. 1930.

na svojem območju z izgovorom, da je bila družina v občini, kamor je bila pristojna, poznana in je imela tam priložnost za delo, kar bi bilo oteženo v kateri koli drugi občini, poleg tega pa naj bi bil tudi otežen nadzor nad njo.⁵⁵⁷ Pregnali pa so tudi tiste, ki so imeli dovoljenja za potovanje in opravljanje obrti, če niso mogli dokazati, s čim se preživljajo. *Slovenski narod* pa je leta 1879 poročal o kranjskih Romih, ki so imeli domovinsko pravico v občinah, kjer so prebivali oziroma so bili tja pristojni po domovinskem zakonu iz leta 1863, kar so lahko tudi dokazali z ustreznimi potnimi listi.⁵⁵⁸ To kaže na dejstvo, da za večino Romov na Kranjskem ni bilo znano, v katero domovinsko občino so pristojni. Kljub temu da *Dolenjske novice* leta 1886 omenjajo natančen popis kranjskih Romov, ki naj bi jih dobila vsa okrajna glavarstva, da bi jih tako lažje nadzorovala na svojem območju, se zdi malo verjetno, da bi bili glede na mobilnost zares popisani vsi Romi, pristojni na Kranjsko.

Poleg splošno razširjenih šikan in represalij je država gibanje Romov poskušala omejiti s prepovedjo opravljanja poklica in z zavračanjem izdajanja dovoljenj za krošnjarjenje, s čimer naj bi preprečili, da bi se kriminalno udeleževali izven svoje domovinske občine, saj naj bi Romi dovoljenja za krošnjarjenje izkoriščali za potepanje, hkrati pa naj bi ta dovoljenja oteževala ustrezno ravnanje z njimi.⁵⁵⁹ Rome naj bi na ta način lažje nadzorovali, omejili potepanje, hkrati pa naj bi to olajšalo stalno naselitev romskega prebivalstva.⁵⁶⁰ Toda omejevanje izdajanja dovoljenj je Rome še bolj potisnilo v nelegalnost in s tem na

557 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1915.

558 *Slovenski narod*, 12, št. 139, 20. 6. 1879, Ciganov na Kranjskem.

559 Sensenig-Dabbous, Von Metternich bis EU, str. 223–224.

560 Stalno naseljevanje Romov in njihovo civiliziranost so oblasti poskušale doseči na različne načine. Marija Terezija je v želji, da bi Rome naselila in zaposlila, leta 1761 odredila, da se morajo Romi naseliti, dobiti zemljo in hišo. Prepovedala je rabo njihovega jezika, prekupčevanje s konji, od 1767 poročanje Romov med sabo, otroke so oblasti prisilno odvzele staršem, da bi se pri obrtnikih izučili obrti. Jožef II. je prepovedal bivanje Romov v šotorih v gozdu, prepovedal je tudi, da bi imeli svoje poglavarje. Od 1783 so se morali poleg tega, da so se naselili, tudi zaposliti. Omejeno je bilo število romskih glasbenikov, beračiti pa so smeli le tisti, ki se niso mogli preživljati na drugačen način. S kovaštvom so se lahko ukvarjali le v krajih, kjer je za to obstajala resnična potreba (*Štrukelj, Romi na Slovenskem*, str. 90–91).

družbeni rob, saj so jim ta nudila redko možnost za pošten zaslužek.⁵⁶¹ Okrajno glavarstvo v Ljubljani je leta 1902 naročilo, naj županstva »ciganske družine, katere so v občini naseljene ali znabiti pristojne, z vsemi sredstvi k rednemu delu prisilijo«, vendar na način, če je to le mogoče, da se jim da možnost zaposlitve in da poskrbijo, da bodo romski otroci obiskovali šolo. Ugotovljeno je bilo namreč, da so se Romi pozitivno odzivali na spodbude in da zgolj preganjanje ni prinašalo pozitivnih rezultatov.⁵⁶² Kljub prizadevanjem za stalno naselitev Romov so bili v tem procesu storjeni tudi koraki, ki so temu nasprotovali, kot je bil na primer predlog prepovedi vključevanja romskih otrok v šolo.⁵⁶³

Dolenjske Novice so leta 1885 povzele idejo drastične rešitve romskega problema. Vse Rome naj bi poslali v prisilno delavnico, ker pa to ni bilo mogoče, naj bi jim odvzeli otroke, ki bi jih na državne stroške vzgojili v poštene državljane. Podobna ideja, ki je bila označena celo kot dobrohotna, se je porodila tudi županu na Dolenjskem, vendar na srečo ni bila izvedljiva.⁵⁶⁴ Kljub temu je bilo razširjeno prepričanje, da bi bilo treba Rome vedno, ko je zakon to dopuščal, kaznovati tudi z oddajo v prisilno delavnico ali poboljševalnico, kjer bi jih prevzgojili in priučili obrti.⁵⁶⁵ Preganjanje in nadzor Romov sta bila stalna praksa oblastnih organov⁵⁶⁶ in niti nista bila nujno posledica pritožb ali storjenih kaznivih dejanj. Ukrepi proti romskemu prebivalstvu so bili

561 Spensig-Dabbous, Von Metternich bis EU, str. 225–226.

562 ZAL, LJU 15, t. e. 25, a. e. 154, 28. 2. 1902.

563 Deželna vlada v Salzburgu je predlagala omejevanje izdajanja obrtnih dovoljenj za potujoče obrti, odrekanje izdajanja glasbenih licenc, prepoved jemanja šoloobveznih otrok, prepoved in kaznovanje potepanja v tolpah v splošnem (Spensig-Dabbous, *Von Metternich bis EU*, str. 228).

564 *Dolenjske Novice*, št. 9, l. 5. 1885, str. 72, Iz Svibnjega.

565 Ogrin, Cigansko vprašanje, str. 113; Poleg tega so bili Romi uvrščani v kategorijo »nepoboljšljivih«. Rešitev za to težavo so nekateri pravniki videli tudi v kazenskih kolonijah. V habsburški monarhiji so se pojavljale ideje o ustanovitvi kazenskih kolonij na jadranskih otokih, ki pa niso bile uresničene (Studen, *Neprilagojeni in nevarni*, str. 72). Leta 1936 je Špiro Vrankovič predlagal ustanovitev prisilnih taborišč po zgledu nekaterih tujih držav, a to v takratnih razmerah ni bilo izvedljivo (Studen, *Neprilagojeni in nevarni*, str. 144–146, 163–164).

566 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 101, 1911.

usmerjeni preventivno na podlagi negativnih pričakovanj. Tako je leta 1895 obstajal strah, da bi bili zaradi negotovih popotresnih razmer »cigani vabljeni skozi to v večjem številu« z namenom, da bi se okoristili s tujo lastnino, zato so morala županstva »vsako prihajanje ciganskih tropov« takoj naznaniti žandarmerijski postaji in po njenih navodilih ustrezno ukrepati.⁵⁶⁷

Med 1. svetovno vojno so zaradi težkih gospodarskih razmer in splošnega pomanjkanja zabeležili porast kriminalnih dejanj, zlasti tistih, ki so jih zagrešili Romi. Predvsem je šlo za kraje, vlome, prestopke beračenja in potepanja ter delikte proti telesni varnosti. Te negotove razmere so omogočile zaostritev nadzora nad Romi, sprejeti pa so bili tudi številni preventivni ukrepi.⁵⁶⁸ V namen zaostritve nadzora nad romskim prebivalstvom je bil 20. oktobra 1916 izdan *Verordnung über Massnahmen zur Bekämpfung des Zigeunerwesens*, ki je s 1. novembrom 1916 prepovedoval potovanje Romov, pa tudi opravljanje kakršne koli obrtne dejavnosti. Vsi Romi, starejši od štirinajst let, so bili obvezani k prisilnemu delu, domovinsko občino oziroma občino, ki jim je bila dodeljena, pa so lahko zapustili le z dovoljenjem policije oziroma okrajne oblasti. Nadalje so vsi Romi, starejši od štirinajst let, dobili izkaznico, ki je vsebovala njihovo ime in priimek, priimek očeta, priimek in deklinški priimek mame, datum in kraj rojstva, domovinsko pripadnost, veroizpoved in stan (samski, poročen, vdovec), poklic, osebni opis, lastnoročni podpis in prstni odtis.⁵⁶⁹ Deželna vlada je 31. julija istega leta izdala okrožnico, ki je Romom prepovedovala potovanje brez osebne izkaznice, dovoljenja za opravljanje obrti niso bila več veljavna, dečki, stari štirinajst let, so morali k vojakom, priložena pa so bila tudi navodila za popis Romov, izdajo osebnih izkaznic, zdravniški pregled zaradi nalezljivih bolezní in za striženje moških.⁵⁷⁰

Po 1. svetovni vojni se je odnos do romskega prebivalstva še zaostрил. V moderni urejeni državi ni bilo prostora za

567 ZAL, LJU 10, t. e. 18, a. e. 169, 20. 5. 1895.

568 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1917.

569 Sensenig-Dabbous, Von Metternich bis EU, str. 228–229.

570 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 93.

nomadski način življenja. Naseljevanje Romov še vedno ni bilo urejeno, tisti, ki so potovali, pa so se priložnostno preživljali.⁵⁷¹ Opravljali so se popisi Romov, 22. avgusta 1928 je ministrstvo za notranje zadeve izdalo odlok in v skladu s tem naslovalo na velika županstva okrožnico z navodili, kako ravnati z Romi, da bi se uredilo »cigansko vprašanje«.⁵⁷² Okrožnica je vsebovala navodila o določitvi stalnega bivališča in gibanju Romskega prebivalstva. Ugotoviti je bilo potrebno pristojnost potujočih ljudi, izdati nova dovoljenja za potovanje in dovoljenja o lastništvu domačih živali. Tuji Romi so bili preganjani, potepanje domačih pa kaznovano.⁵⁷³ Sami Romi so se pogosto izogibali stalni nase-litvi z navedbami, da so že stalno naseljeni, in so tako nadaljevali popotniški način življenja.⁵⁷⁴

Romi so se ukvarjali s krošnjarjenjem, obrtjo (kovaštvom, brušenjem nožev, popravljanjem kotlov, bakrarstvom,⁵⁷⁵ izdelovanjem svedrov, pletarstvom), trgovino s konji, zabavljaštvom (nastopi z živalmi, cirkusi, akrobatstvom⁵⁷⁶), bili pa so tudi glasbeniki (gorenjski in notranjski Romi naj bi bili po večini glasbeniki, dolenski pa konjski trgovci). Romke so se ukvarjale s prerokovanjem in z zdravlilstvom. Delali so tudi kot fizični delavci in na sejmi prodajali korita ter druge lesene izdelke.⁵⁷⁷ Pred koncem 1. svetovne vojne so se Romi zaposlovali pri cestnih in gradbenih delih,⁵⁷⁸ pri pripravljanju gramoza ter kot dninarji.⁵⁷⁹ Starejši Romi so izvajali glasbo za denar, pa tudi za hrano od vrat do vrat.⁵⁸⁰

571 Prav tam, str. 94.

572 *Slovenec*, 56, št. 254, 6. 11. 1928, str. 5, Ljubljanska oblastna skupščina (vprašanje Romov je bilo obravnavano kot problem javne varnosti).

573 ZAL, LJU 15, t. e. 25, a. e. 154; *Štrukelj*, Romi na Slovenskem, str. 94.

574 ZAL, LJU 10, t. e. 22, a. e. 169, 22. 9. 1928.

575 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1913.

576 Lucassen, Willems, The weakness of well order societies. <http://exclusion.pep.uoi.gr/ROMA/synedria/3/Lucassen.pdf>.

577 *Štrukelj*, Romi na Slovenskem, str. 69, 70, 71.

578 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1901.

579 *Štrukelj*, Romi na Slovenskem, str. 94.

580 Prav tam, str. 245.

Romi z medvedom

(Slovenski etnografski muzej, foto Peter Naglič, F_1934_2_3A_004)

Romi so zaradi svojega načina življenja izstopali, saj so prebivali v šotorih, cele družine so potovale z vozovi⁵⁸¹ in s konji ter z vsem ostalim imetjem. V posameznem kraju so se ustavili za krajši čas, beračili in ponujali svoje usluge po okolici.⁵⁸²

Rome so zaradi njihovega popotniškega načina življenja povezovali s širjenjem nalezljivih bolezni tako med ljudmi kot med živino.⁵⁸³ Toda predstava o samoumevnosti romskega popotniškega življenja ni pravilna. Čeprav so nekateri Romi zagotovo potovali iz kraja v kraj (na primer Romi z Dolenjske) in so na poti opravljali različna obrtniška dela, je bilo veliko Romov v obravnavanem obdobju stalno naseljenih⁵⁸⁴ ali pa so potovali le

581 Prav tam, str. 69–70.

582 *Slovenec*, 58, št. 272, 27. 11. 1930, str. 3, Ciganska nadloga.

583 V Franciji jih povezujejo z izbruhi tifusa (v Lillu, Amiensu in Parizu 1893) (Lawrence, *Policing the poor*, str. 216); *Slovenec*, 58, št. 2, 3. 1. 1930, str. 4, Pegavica v subotiški okolici; ARS, AS 137, t. e. 2857, a. e. 521.

584 V popisu prebivalstva iz leta 1893 je manj kot 2 % Romov na Slovaškem uvrščenih v kategorijo nomadov (Barany, *The East European Gypsies*, str. 11).

Romski tabor, foto K. Čeč
(Dom in svet, št. 9, 1903, str. 552)

sezonsko (s sejma na sejem, z žetve na žetev, na sezonsko delo), od pomladi do zime. Prezimovali so v hišah oziroma kočah, nekateri tudi v šotorih.⁵⁸⁵ Čeprav je obstajalo prepričanje, da je potovanje del romske narave in »wanderlusta«, so le-ti potovali tudi zato, ker jim je nomadski način življenja omogočal stalni dohodek, v okolju, kjer so bili praviloma nezaželeni.⁵⁸⁶ Vendar so naseljevanje Romov oteževale tako oblasti, ki jih niso želele na svojem ozemlju (občine so v svojih poročilih navajale, da v njihovo občino ni pristojnih ciganov,⁵⁸⁷ ali pa so trdile, da jih je preveč, in predlagale, naj jih porazdelijo še po drugih občinah⁵⁸⁸), kot samo prebivalstvo. Pri tem je šlo večinoma za predsodke in

585 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 69; V Beli krajini so Rome večkrat naselili tudi v zapuščene kašče, ko so se lastniki v prvih dveh desetletjih 20. stoletja izselili v Ameriko (*Jutro*, 9, št. 112, 13. 5. 1928, str. 5, Med belokranjskimi cigani); *Slovenec*, 57, št. 216, 22. 9. 1929, str. 3, Ciganska poroka.

586 Barany, *The East European Gypsies*, str. 11.

587 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 94.

588 Prav tam, str. 95.

stereotipe, občine pa so se na ta način želele izogniti tudi skrbi za reveže, ki so imeli domovinsko pravico v njihovi občini, saj nikogar ni bilo mogoče izgnati iz občine, kjer je imel domovinsko pravico. Vprašanje Romov je okrajno glavarstvo v Novem mestu leta 1899 poskušalo rešiti na način, da je na vsa županstva naslovalo ukaz, v katerem je zahtevalo, naj se vse Rome, ki niso imeli domovinske pravice v občini, takoj izžene, tudi s pomočjo žandarmerije. V primeru, da je bila strojena škoda na poljih, travnikih ali v gozdu, se njihove konje in ostalo imetje zapleni, oceni škodo, Romi pa morajo v 48 urah škodo poravnati. V nasprotnem primeru se bo njihovo premoženje prodalo na dražbi. Nato so morala županstva vse Rome, pri katerih so bile odkrite uši, postriči na kratko, ne glede na spol, in po potrebi umiti, kar naj bi zagotovilo, da se ne bi vrnili. Romi, ki so se udeležili sejmov, so morali dokazati lastništvo konj in drugega premoženja, nato pa se jih je izgnalo, ker niso imeli pravice trgovati ne s konji ne z drugimi stvarmi. Tisti, ki niso mogli dokazati, da se preživljajo na pošten način, četudi so imeli potni list, so bili aretirani kot klateži in izgnani.⁵⁸⁹ Romi so na živinskih sejmih pogosto trgovali s konji brez dovoljenj,⁵⁹⁰ pa tudi z ukradenimi konji.⁵⁹¹ Tako se je bilo Romom prepovedano udeleževati sejmov zaradi veterinarskih in policijskih vzrokov, strogo pa so bili vzeti pod drobnogled njihovi živinski potni listi.⁵⁹²

Iz razpoložljivih virov je razbrati, da so bili Romi pogosto brez prave osnove osumljeni kaznivih dejanj,⁵⁹³ zlasti ko je šlo za krajo konj,⁵⁹⁴ zgolj zato, ker so se nahajali v bližini kraja dogodka ali pa so bili najbolj priročni osumljenci.⁵⁹⁵ Tako je bilo tudi v

589 *Dolenjske novice*, 15, št. 10, 15. 5. 1899, str. 94, Tatvine in vlomi.

590 *Slovenski narod*, 62, št. 279, 5. 12. 1929, naslovnica, Iz policijske kronike.

591 *Ljubljanski list*, 1, št. 57, 7. 5. 1884, Ukraden konj; *Slovenec*, 58, št. 14, 18. 1. 1930, str. 4, Cigani niso mogli prodati ukradenih konj.

592 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 139.

593 *Slovenec*, 52, št. 140, 21. 6. 1924, str. 4, Konjske repe; *Slovenec*, 57, št. 228, 6. 10. 1929, Izropana trgovina; *Ljubljanski list*, 1, št. 33, 8. 4. 1884, str. 4, Roparski napad.

594 *Slovenec*, 16, št. 112, 16. 5. 1888, Iz okolice logaške; *Ljubljanski list*, 1, št. 59, 9. 5. 1884, Ukraden konj; *Slovenec*, 54, št. 96, 28. 4. 1926, str. 3, Tatinska kronika; *Domoljub*, 51, št. 50, 14. 12. 1938, str. 5, Cigan je izginil s konjem.

595 *Slovenski narod*, 32, št. 11, 14. 1. 1899, Napad?; *Slovenski narod*, 62, št. 232, 10. 10. 1929,

primeru izginotja dečka v Svibnem pri Radečah, ki naj bi ga odpeljali Romi, ki so šli isti dan skozi kraj.⁵⁹⁶

Očitno Romi niso naredili prav niti takrat, ko so opravljali pošteno delo. O tem priča dopis občine Toplice iz leta 1928, poslan v Novo mesto, v katerem so zahtevali izselitev Romov, ker so se občani pritoževali, da so jim Romi, ki so delali v kamnolomih, odvzemali delo.⁵⁹⁷ Iz tega je sklepati, da je obstajalo splošno prepričanje, da so Romi manj upravičeni do zaposlitve kot ostalo prebivalstvo, kar je določalo odnos do Romov. Prepoved dela Romov pa je bila slaba usluga, saj so tisti, ki so ostali brez sredstev preživljanja, kradli in beračili.⁵⁹⁸ Obstajale so tudi svetle izjeme, ki so kazale na razumevanje obstoječe problematike in začaran krog izključenosti ter revščine, iz katerega se Romi niso mogli izviti, dokler je bilo okolje, v katerem so živeli, do njih odklonilno in izključevalno. Leta 1928 je namreč okrajni glavar iz Novega mesta v Ljubljano poslal poročilo o Romih, v katerem je po vzoru črnomaljske in metliške občine, kjer so imeli Romi stalno bivališče, predlagal stalno zaposlitev le-teh, šolanje romskih otrok in naseljevanje, ki naj ne bi smelo biti prisilno.⁵⁹⁹ To poročilo kaže na razumevanje, da morajo Romi, tako kot ostali prebivalci, imeti pogoje za zadovoljevanje svojih osnovnih potreb, hkrati pa tudi možnost za razvoj in napredek, ker so jim v nasprotnem primeru ostajali le alternativni izhodi, kar pa ni bilo v interesu okolice. Na žalost pa družba temu ni bila naklonjena. Nadzor nad Romi se je zaostroval. Okrožnice so določale, da morajo biti Romi naseljeni skupinsko, njihove hiše pa ne smejo biti postavljene v gozdovih ali na skritih krajih, kar je bila posledica pogostih gozdnih požarov.⁶⁰⁰ Njihova bivališča so

str. 3, Dva vloma; *Slovenski narod*, 63, št. 231, 10. 10. 1930, str. 2, Iz policijske kronike; *Slovenski narod*, 63, št. 15, 20. 1. 1930, str. 2, Iz policijske kronike.

596 *Slovenski narod*, 62, št. 223, 30. 9. 1929, str. 3, Cigani odpeljali otroka?; *Slovenec*, 57, št. 223, 1. 10. 1929, str. 4, Dveletni deček izginil; Ugrabitve otrok pa so bile včasih tudi resnične (*Slovenec*, 56, št. 275, 30. 11. 1928, str. 7, Cigani odvedli otroka.)

597 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 95.

598 *Slovenec*, 57, št. 278, 5. 12. 1929, str. 5, Vavta vas-Blatna vas.

599 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 95.

600 ZAL, LJU 10, t. e. 22, a. e. 169, 22. 9. 1928; ZAL, LJU 15, t. e. 21, a. e. 154, 8. 6. 1935.

pregledovali in z nenapovedanimi kontrolami nadzirali njihovo gibanje, pri čemer so bili zlasti pozorni na sledi morebitnih kaznivih dejanj. Določeno je bilo tudi, da morajo žandarmerije v vsaki romski naselbini imeti zaupnika, ki jim je poročal o vsem, kar se mu je zdelo sumljivo. Romi se od svojih bivališč niso smeli oddaljevati brez izrecnega dovoljenja. V primeru neupoštevanja te določbe jim je bilo zagroženo s kaznijo zaradi potepuštva in oddajo v prisilno delavnico. Poleg tega je žandarmerija vsakega Roma, na katerega je naletela, legitimirala in preiskala stvari, ki jih je imel s sabo, saj je bilo Romom potrebno »na vse mogoče načine zagreniti gibanje izven domačije, treba jih je na vsak korak vznemirjati«. ⁶⁰¹ Tisti, ki so opravljali obrt izven kraja bivanja in so v ta namen morali potovati iz kraja v kraj, niso smeli potovati z družino. Prepovedali so jim tudi obiskovanje sejmov, ker naj bi med živino širili nalezljive bolezni, predvsem so na sejmiščih bili prepovedani njihovi konji. Prav tako je bilo Romom prepovedano posedovanje psov, ki naj jih ne bi potrebovali, saj so bili problematični, ker so s svojim laježem opozarjali na nenapovedan prihod žandarmerije, dresirali pa so jih tudi za lov na divjačino. Poleg tega jim je bilo prepovedano taborjenje na prostem in vsak posestnik, ki je na svojem posestvu opazil Rome, je bil dolžan to prijaviti žandarmeriji ali županstvu. Temu je sledilo, da so se morali zaposliti, beračenje pa jim je bilo strogo prepovedano. ⁶⁰² Zaradi nezadovoljstva nad pomanjkljivim nadzorom nad Romi in ker se z njimi ni postopalo v skladu z navodili, je sreski poglavar v Ljubljani leta 1928 izdal odredbo, ki je odredila:

1. »Cigani, kakor vsi državljani, morajo biti nastanjeni stalno na enem določenem mestu in biti člani ene občine«,
2. »onim, ki do sedaj niso pripadali nobeni občini, jim bodo pristojne politične oblasti odkazale mesto stalnega bivanja, pri čemur se bo treba po možnosti ozirati na izražene želje teh ciganov«,

601 ZAL, LJU 15, t. e. 21, a. e. 154.

602 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 96; ZAL, LJU 15, t. e. 21, a. e. 154.

3. »ciganom, ki hočejo iz kraja, kjer jim je določeno stalno bivališče, bodo pristojne občinske oblasti izdale objave za potovanje, v katerih bo označeno ime in priimek dotičnih oseb, za vsakega posebej, leta starosti, osebni popis in posebni znaki, kam v kateri kraj, koliko časa in radi česar gredo«,
4. »da dotične občinske oblasti, ki opazijo v svojem področju nepoznane cigane, ki se potepajo brez posla in nimajo omenjenih objav, te takoj oddajo svoji nadzorni policijski oblasti, katera bo postopala z njimi v smislu teh odredb in drugih zakonskih predpisov«,
5. »potikanje ciganov se je pri nas do sedaj kaznovalo po § 324 kaz. zak., toda radi nevarnosti, ki vsled potikanja grozi, je v zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi v čl. 6 predvidena za to dejanje kazen do treh mesecev zapora in oddaja v prisilno delavnico, v kateri se jih sme pridržati radi popoljšanja in navajanja k delu. Isto tako je predvidena za te slučaje v čl. 4 uredba o posploševanju poslov pri sodnih in preizkovalnih oblasteh. Ti dve zakonski odredbi je od sedaj vedno uporabljati napram ciganskim potepuhom«,
6. »da oblasti nikakor ne dopuste, da bi se cigani potepali, pa naj si bo to v oni občini sami, kjer so nastanjeni«,
7. »da občinske oblasti nadzirajo v obče nadaljnje kretanje teh nastanjenih ciganov«,
8. »vrlo pogosti so slučaji, da imajo cigani, ki potujejo s pravnimi objavami, ukradene konje, živino z napačnimi potnimi listi in to posebno na sejmih, kakor tudi, da občinske oblasti premalo točno kontrolirajo živinske potne liste in potrdila ciganov. Na to se je treba posebno ozirati, da se oblasti, ki izdajajo objave ciganom radi poseta sejmov, da bi tam prodali konje in živino vselej prepričati o tem, ali ima dotična oseba za vsakega konja ali govedo pravičen živinski potni list, in ko se o tem točno uverijo, naj se v objavi označi, koliko in kakšne živali vodi ta oseba radi prodaje in da ima za to pravičen živinski potni list, občinske oblasti pa da vselej točno pregledajo in kontrolirajo objave in

živinske potne liste ciganov, kadar pridejo v njih občino na sejem ali pa drugače radi prodaje, živino in se tako prepričajo o pravilnosti teh listih«,⁶⁰³

9. »cigane, ki pridejo iz inozemstva in ki niso nastanjeni v naši kraljevini, je takoj odgnati čez mejo. Postopati je po predpisih čl. 4 uredbe o pospeševanju poslov pri sodnih in preizkovalnih oblasteh«.⁶⁰⁴

Podobni razpisi, okrožnice in odredbe so se ponavljali tudi v 30. letih 20. stoletja, kar kaže na neupoštevanje navodil glede ravnanja z Romi in na težave pri urejanju »ciganskega vprašanja«. Omejevanje gibanja Romov je bilo kljub vsem navodilom težko izvajati, hkrati pa Romom pogosto niso bila dodeljena stalna bivališča in s tem domovinska pravica v dodeljenih občinah, kar je bila seveda posledica dejstva, da Romi niso bili v nobeni občini posebno zaželeni. Hkrati so občinske uprave v posameznih primerih nekritično izdajale delavske knjižice tudi Romom, kar je bilo v nasprotju z navodili.⁶⁰⁵ Razpis iz leta 1931 pa je poleg že zgoraj navedenih določb opozarjal na prihode Romov iz Savske banovine, ki jih je bilo potrebno preprečiti in Rome odgnati, saj naj bi bili zlasti ti problematični. Prihajali so v večjem številu, julija 1931 naj bi Romi prečkali mejo z 22 vozovi. Ob približno istem času je prečkalo mejo še 42 drugih oseb z 11 vozovi. Žandarji so jih sicer pregnali, vendar so jim Romi, ki so bili z vozovi, ušli, saj so bili žandarji peš. Do leta 1932 je bilo banski upravi potrebno poročati o uspešnosti izvajanja določenih ukrepov, hkrati tudi o številu stalno naseljenih in potujočih Romov na ozemlju Dravske banovine. Po nepopolnih podatkih naj bi v Dravski banovini živelo 1.100 Romov, od tega jih je največ živelo v Prekmurju in na Dolenjskem. Leta 1935 je bilo dodatno prepovedano izdajanje orožnih listov in dovoljenj za nabavo in nošenje orožja Romom, pri pregledih pa je

603 Leta 1931 je bilo Romom prepovedano obiskovanje sejmov (ZAL, LJU 15, t. e. 21, a. e. 154, 30. 10. 1931).

604 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 428, 22. 9. 1928.

605 ZAL, LJU 10, t. e. 22, a. e. 169, 22. 9. 1928.

bilo potrebno preiskati tudi, če »posedujejo orožje, municijo ali eksplozive«. Uvedle naj bi se tudi matične knjige za Rome, predvidene pa so bile tudi osebne izkaznice s fotografijami.⁶⁰⁶

Reševanje romskega vprašanja je bilo osredotočeno na zaposlovanje in naseljevanje Romov ter vzgojo njihovih otrok. Romi so bili redko zaposleni, zato so bili izolirani in revni. Logična posledica teh okoliščin je bila, da so občasno storili tudi kazniva dejanja.⁶⁰⁷ Kljub določenim pozitivnim ukrepom pa se razmere niso bistveno spremenile, tako da je bilo romsko vprašanje ob koncu obravnavanega obdobja enako živo kot pred desetletji, na kar kažejo stalna opozorila o pojavljanju Romov na določenem območju in navodila za ustrezno ukrepanje proti njim.

Rominji z opicama leta 1934

(Slovenski etnografski muzej, foto Peter Naglič, F_1934_2_3A_002)

606 ZAL, LJU 15, t. e. 21, a. e. 154, 8. 6. 1935.

607 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 97.

ODNOS JAVNOSTI DO ROMOV

O negativnem odnosu do Romov priča tudi raba besede 'cigan', ki se je uporabljala kot zmerljivka, sinonim za tatu, prispevka za neurejeno osebo, uporabljali pa so jo tudi za strašenje porednih otrok. Vse te oznake so izhajale iz značajskih lastnosti, ki se jih je pripisovalo Romom oziroma splošnega dojemanja Romov. Za Rome so se tako v časopisju kot v uradni korespondenci uporabljali izrazi, kot so 'nadloga', 'zajeda', 'uš naše dežele',⁶⁰⁸ 'tatinska druhal', izraza 'ciganski trop'⁶⁰⁹ oziroma 'ciganska tolpa'⁶¹⁰ pa se pojavita tako leta 1895 kot leta 1930.

Nivo nestrpnosti do Romov tudi na najvišji ravni je mogoče razbrati iz članka v *Dolenjskih Novicah* o debati v deželnem zboru iz leta 1886, ki je zasičen s sovražnim govorom.⁶¹¹ Med drugim je eden izmed poslancev predlog, naj bi sodniki Rome, ki so jim sodili, obvezno obsodili na kazen v prisilni delavnici, podprl z besedami: »To bode dobro, vsaj ima tudi cigan roke menda za delo-ne za uzmanje!«⁶¹²

Pomenljivi pa so tudi domnevni romski pregovori: »Kra-
sti ni sramota, če zasačen biti, kadar kradeš, to je sramotno«

608 *Dolenjske novice*, št. 3, 1. 2. 1886, str. 18, Naši Cigani v deželnem zboru ljubljanskem.

609 ZAL, LJU 10, t. e. 18, a. e. 169, 20. 5. 1895.

610 ZAL, LJU 10, t. e. 18, a. e. 169, 12. 7. 1930.

611 *Dolenjske novice*, št. 3, 1. 2. 1886, str. 18, Naši Cigani v deželnem zboru ljubljanskem.

612 Prav tam.

in »Krasti je laglje nego delati«,⁶¹³ ki so izražali tatinski značaj Romov, ki naj bi bil prirojen in ukoreninjen do te mere, da je postal del izročila.

Romov, ki so prišli beračit v vas, so se najbolj bali kmetje, saj naj bi bili zelo vsiljivi. Razširjeno je bilo tudi prepričanje, da bi bili v primeru, da ne bi dobili tistega, kar so želeli, zmožni ogroziti lastnino in tudi življenje dotičnega kmeta. Tako naj bi kmetom na primer zastrupili živino, najpogosteje prašiče in perutnino, ki naj bi jo nato od obupanih kmetov pogosto prejeli v dar.⁶¹⁴ Zaskrbljenost in strah zaradi Romov so v svojem pismu izrazili posestniki občine Šmihel-Stopiče, ki so prosili za pomoč, ker »so se v zadnjih letih cigani tako razmnožili in je njihovo početje postalo tako drzno in tujemu imetju in življenju nevarno«. Romi so bili problematični, ker so taborili v njihovih gozdovih in pasli svojo živino na njihovih travnikih, niso pa se pustili odgnati, niti ko so se posestniki dveh vasi organizirali in združeni nastopili proti njim. Kmeti so se jih bali prijaviti, ker so se bali maščevanja Romov, saj naj bi bil »strah pred ubojem ali požigom« upravičen. Zahtevali so, da pristojno ministrstvo »s posebnim zakonom prisili cigane k rednemu življenju, kakor ga zahtevajo postave, katere veljajo tudi zanje«. Odnos med Romi in večinskim prebivalstvom je mogoče razbrati iz oznake večinskega prebivalstva kot »mirnih davkoplačevalcev«. ⁶¹⁵ Predvsem so bili Romi osovraženi, ker so prekupčevali s starimi in včasih tudi bolnimi konji, ki so jih povrhu pasli na tujih poljih. Da so jim Romi povzročali škodo na njivah in travnikih, so se leta 1930 pritoževali kmeti iz občine Devica Marija v Polju in zahtevali, da se »ciganom prepove ves ljubljanski okoliš oz. vsaj občina Moste in Dev. Mar. v Polju«. ⁶¹⁶

Vendar so bili Romi v določenih primerih, ko so prišli prodajat robo, popraviti lonce ali nabrusiti nože, dobro sprejeti,

613 *Vrtec*, 13, št. 5, 1. 5. 1883, str. 73–74, Cigani.

614 *Kmetijske in rokodelske novice*, 39, št. 3, 15. 1. 1881, str. 19, Cigani-grozen davek mnogim kmetom.

615 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1907.

616 ZAL, LJU 10, t. e. 18, a. e. 169, 7. 7. 1930.

Rominji z otroki na cesti v Šmarci leta 1933

(Slovenski etnografski muzej, foto Peter Naglič, F_1933_1_6_014)

dokler so bili le prehodni obiskovalci in se niso imeli namena stalno naseliti.

Če je javnost na Rome gledala kot na potepuhe in predvsem berače, ki so bili po splošnem mnenju še nižje na družbeni lestvici kot preostali marginalci, so Romi sami sebe postavljali nad običajne berače. Čutili so se celo upravičene do miloščine, ker so bili sami zelo revni in brez zemlje ter tako v slabšem položaju glede na večinsko prebivalstvo.⁶¹⁷ Zlasti ženske so bile znane po tem, da so beračile z otroki, svojimi ali tujimi, ki so bili največkrat zelo majhni, s pomočjo katerih so vzbujale sočutje.

Druge so se ukvarjale z vedeževanjem, s čaranjem in sestavljanjem urokov, s katerimi so »zdravile« ljudi in živali ali pa preklicevale zle uroke, kar je tudi bila oblika beračenja. V

617 Štrukelj, *Romi na Slovenskem*, str. 140, 144.

časopisnih člankih so kot žrtve Romk in njihovih goljufij običajno navedene ženske na podeželju, ki so bile pogosto še zelo vraževerne.⁶¹⁸ Tako je bila leta 1905 Romka Kat. Reichard obsojena na trinajst mesecev težke ječe in oddajo v prisilno delavnico, ker je posestnico Marijo Jurtin z goljufivim prerokovanjem osleparila za 87 kron gotovine in obleko v vrednosti 67 kron, ki jo je morala ta za »rimsko mašo o polnoči na križpot« prinesiti, da bi tako rešila trpečo mrtvo dušo in posledično preklicala dejanje, ki ji povzroča nesrečo,⁶¹⁹ kar je bila zelo pogosta prevara. Druga zelo zanimiva prevara je bila razbito jajce, v katerem se je prikazala mrtvaška glava, ki je prav tako zahtevala mašo za rešitev mrtvih duš.⁶²⁰ Nasprotno pa je leta 1929 sodišče oprostilo Romko Julijko Kolombar, ki je izkoristila praznoverje posestnice Ane Goda, z obrazložitvijo, da v 20. stoletju nihče ne bi smel verjeti v duhove.⁶²¹

Časopisno poročanje o Romih je bilo izrazito negativno: poročali so o nevarnih romskih tolpah,⁶²² tatvinah, ki so jih zakrivali Romi,⁶²³ o požigih,⁶²⁴ goljufijah,⁶²⁵ bigamiji,⁶²⁶

618 *Kmetijske in rokodelske novice*, 60, št. 60, 27. 6. 1902, str. 259, Neprevidnost kmetice; *Slovenec*, 49, št. 285, 16. 12. 1921, str. 3, Ciganska sleparija; *Slovenski narod*, 62, št. 291, 20. 12. 1929, naslovnica, Številni vlomi po deželi; *Slovenec*, 57, št. 266, 21. 11. 1929, str. 3, »Desetnica« Kako se dajo ljudje ociganiti; *Slovenec*, 57, št. 272, 28. 11. 1929, str. 3, Višek praznoverja; št. 262, *Slovenec*, 63, 15. 11. 1930, str. 4, Tudi Bohinjce so potegnili cigani.

619 *Slovenski narod*, 38, št. 128, 5. 6. 1905, Kazenske obravnave pred deželnim sodiščem.

620 *Domoljub*, 17, št. 18, 22. 9. 1904, str. 279, Prekanjen cigan.

621 *Slovenski narod*, 62, št. 225, 2. 10. 1929, str. 3, Ciganka, duhovi in naročena ljubezen.

622 *Slovenski narod*, 62, št. 291, 20. 12. 1929, naslovnica, Številni vlomi po deželi; *Slovenski narod*, 49, št. 176, 3. 8. 1916, str. 3, Nevarni cigani; *Slovenski meščan*, 1, št. 7, 30. 5. 1908, Cigani-morilci; *Slovenec*, 57, št. 220, 27. 9. 1929, str. 4, Cigani nadloga Bačke; *Slovenec*, 57, št. 280, 7. 12. 1929, str. 4, Cigani ropajo po Slavoniji.

623 *Slovenski narod*, 49, št. 174, 1. 8. 1916, str. 3, Cigani; *Slovenski narod*, 49, št. 176, 3. 8. 1916, str. 3, Nevarni cigani; *Domoljub*, 17, št. 18, 22. 9. 1904, str. 279, Prekanjen cigan; *Slovenec*, 57, št. 268, 23. 11. 1929, str. 5, Cigan cigana ociganil; *Slovenec*, 58, št. 289, 19. 12. 1930, str. 5, Pred senatom trojice; *Slovenski narod*, 63, št. 295, 31. 12. 1930, str. 4, Dve ciganki ukradli za 83.000 din; *Ljubljanski list*, 1, št. 77, 31. 5. 1884, Nevarni cigani; *Slovenski narod*, 61, št. 13, 16. 1. 1928, naslovnica, Dve tatvini zlatnine.

624 *Slovenski narod*, 63, št. 266, 21. 11. 1930, naslovnica, Zasledovan požigalec.

625 *Dolenjske novice*, 31, št. 25, 17. 9. 1915, str. 99, Žrtev praznoverja.

626 *Slovenski narod*, 32, št. 115, 20. 5. 1899, Cigan 21krat oženjen.

vlomih,⁶²⁷ pretepih,⁶²⁸ napadih,⁶²⁹ hudodelstvih,⁶³⁰ aretacijah⁶³¹ in obsodbah,⁶³² kot v primeru obsodbe Roma Simona Helda, ki je bil obsojen zaradi umora kmeta Novljana.⁶³³ Časopisje je izčrpno spremljalo razplet dogodkov in poročalo o samem sojenju, pa tudi o rablju, ki je prišel z Dunaja izvršit obsodbo. Prihod rablja je bil na ljubljanskem kolodvoru prava mala senzacija. Simon Held je bil dvakrat obsojen na smrt z obešanjem, vendar do konca ni bilo jasno, ali bo kazen izvršena, polemika okoli pravičnosti sodbe pa se je razvila tudi med pravniki.⁶³⁴ Le v redkih primerih se je bolj kot na pozitiven o Romih pisalo na nevtralen način.⁶³⁵

627 *Slovenski narod*, 19, št. 152, 8. 7. 1886, (O brezimnem pismu); *Slovenski narod*, 32, št. 11, 14. 1. 1899, Pet ulomov v jedni noči; *Slovenski narod*, 62, št. 280, 6. 12. 1929, str. 3, Pri vlotu zasačeni vlomilci; *Slovenski narod*, 63, št. 224, 2. 10. 1930, naslovnica, Zopet drzen vlom; *Slovenec*, 56, št. 292, 22. 12. 1928, str. 4, Gumb izdal vlomilce.

628 *Slovenski narod*, 62, št. 232, 10. 10. 1929, str. 3, Krvav pretep med cigani; *Slovenski narod*, 62, št. 292, 21. 12. 1929, str. 4, Cigani med seboj; *Slovenec*, 56, št. 40, 17. 2. 1928, str. 5, Dva vlomilca pod ključem.

629 *Slovenec*, 27, št. 8, 11. 1. 1899, (Cigani); *Slovenec*, 57, št. 232, 11. 10. 1929, str. 4, Pijani cigani napadli kolesarja; *Slovenec*, 58 št. 276, 3. 12. 1930, str. 3, Ciganska bitka; *Slovenec*, 56, št. 253, 4. 11. 1928, str. 5, Ujeta roparska tolpa; *Slovenec*, 56, št. 243, 23. 10. 1928, str. 8, Cigani oropali avto; *Slovenski narod*, 71, št. 290a, 27. 12. 1938, str. 2, Cigan z nožem nad hlapca.

630 Pri ujetih ciganih naj bi v žaklju našli dve otroški glavi (*Dolenjske novice*, 15, št. 24, 15. 12. 1899, str. 221, (Hudodelstvo)); *Slovenec*, 56, št. 279, 6. 12. 1928, str. 3, Po 8 letih pojasnjen umor.

631 *Slovenski narod*, 49, št. 174, 1. 8. 1916, str. 3, Cigani; *Slovenski narod*, 62, št. 237, 16. 10. 1929, str. 2, Ciganska nadlega na Viču.

632 *Slovenski narod*, 62, št. 269, 23. 11. 1929, str. 4, Originalen cigan.

633 *Slovenski narod*, 33, št. 51, 3. 3. 1900, Cigan Held po zadnji obsodbi; *Dolenjske novice*, 16, št. 6, 15. 3. 1900, str. 62, (Morilec cigan Simon Held); *Slovenec*, 28, št. 51, 3. 3. 1900, Cigan Held obešen; *Slovenec*, 27, št. 269, 23. 11. 1899, Cigan Held pred novomeškimi porotniki; *Slovenec*, 27, št. 60, 14. 3. 1899, V smrt obsojen; Studen, »Hudiči! Le naglejte se me, da boste vsaj siti.«, str. 26–39.

634 *Slovenski narod*, 33, št. 50, 2. 3. 1900, Cigana Simona Helda; *Slovenski narod*, 33, št. 50, 2. 3. 1900, Dunajski rabelj Lang v Rudolfovem; *Slovenski narod*, 32, št. 10, 13. 1. 1899, Boj s cigani; *Slovenski narod*, 32, št. 11, 14. 1. 1899, Roparskega cigana Hella; *Slovenski narod*, 32, št. 114, 19. 5. 1899, Preprečena, oziroma odložena justifikacija v Novem mestu; *Slovenski narod*, 32, št. 115, 20. 5. 1899, Cigan Held; *Slovenski narod*, 32, št. 267, 21. 11. 1899, Nova obravnava proti ciganu Heldu; *Slovenski narod*, 32, št. 268, 22. 11. 1899, Obnovljena porotna obravnava proti ciganu Simonu Heldu; *Slovenski narod*, 32, št. 116, 23. 5. 1899, Ali ga obesijo ali ne?; *Slovenski narod*, 33, št. 20, 25. 1. 1900, Kasacijski dvor in cigan Simon Held; *Dolenjske novice*, 15, št. 11, 1. 6. 1899, str. 103, (Na smrt obsojeni cigan Simon Held); *Dolenjske novice*, 15, št. 23, 1. 12. 1899, str. 208, (Porotna obravnava); *Dolenjske novice*, 15, št. 6, 15. 3. 1899, str. 57 (Porotne obravnave).

635 *Jutro*, 10, št. 188, 14. 8. 1929, str. 10, Zopet požar v kranjski okolici, Cigani po neprevidnosti

Tudi v revijah, namenjenim otrokom, so bili Romi predstavljeni na negativen način, kar se je kazalo v opisih Romov, ki so izražali splošno razširjene stereotipe. Poudarjeni so bili njihov zanemarjeni videz,⁶³⁶ brezskrbni način življenja,⁶³⁷ sleparstvo,⁶³⁸ beračenje,⁶³⁹ kraje⁶⁴⁰ tako predmetov kot otrok, potepuštvu⁶⁴¹ ter ukvarjanje z vedeževanjem, ki je bilo označeno kot grešno.⁶⁴² Za opise Romov so bili v zgodbah uporabljeni negativni pridevniki: nadležni, čudni,⁶⁴³ divjega videza, umazani,⁶⁴⁴ na drugi strani pa je bilo večinsko prebivalstvo označeno kot dobro, pošteno, delovno, pobožno,⁶⁴⁵ kar je dodatno ustvarjalo kontrast med obema skupinama. Vse to je spodbujalo nezaupanje in privzgjalo sovraštvo do romskega prebivalstva pri novih generacijah.

Odnos javnosti do Romov se je kazal tudi v prevzemanju zakona v svoje roke, ko so vaščani, po poročanju časopisa *Slovenec*, zaradi napada in umora, ki so ga zagrešili Romi, pozivali k linču, ki so se ga udeležili oboroženi s »puškami, sekirami in

zanteli ogenj; *Kmetijske in rokodelske novice*, 58, št. 11, 16. 3. 1900, str. 102, S ciganom je ušla; *Slovenski narod*, št. 54a, 6. 3. 1929, str. 3, Zločin ljubosumnega moža; *Slovenski narod*, 62, št. 39a, 16. 2. 1929, str. 4, 40 ciganov utonilo v Dravi.

636 »Ogrnjeni so bili z razdrapanimi plašči in noge so imeli povite v cunje«, »Rujave polti so bili, kuštravih las in v čudno pisani obleki« (Mokriški, Cigani, str. 149–151); Zdenčan, Cigan je cigan, str. 154–156; Seljan, Cigani so tu!, str. 138–141.

637 »Cigane vidimo v prijetnem počitku ali pri veselem plesu okolo velicega ognja v kakem samotnem temnem gozdu; večkrat jih vidimo tobak pušiti, pečenega janjeca jesti in se veselo zabavati.« (*Vrtec*, št. 5, 1. 5. 1883, str. 73–74, Cigani)

638 Fr. Ločniškar, Cigani, str. 256; Cigan in velikani, str. 84–88; Cigan in kmet; Seljan, Cigani so tu!, str. 138–141.

639 Mokriški, Cigani, str. 149–151.

640 Saša, Kako je godel oče Jazbec bosenskemu ciganu, str. 289–290; *Vrtec*, 13, št. 5, 1. 5. 1883, str. 73–74, Cigani; »Ne razločuje ciganska vest nič kaj rada, kaj je dobro in kaj zlo, kaj moje, kaj tvoje« (Trošt, Med cigani, str. 60); Ferdo, Cigani, str. 118–126; Štivalska, Cigani, str. 42–46; Trošt, Med cigani, str. 58–61.

641 Mokriški, Cigani, str. 149–151; *Vrtec*, 13, št. 5, 1. 5. 1883, str. 73–74, Cigani; Romi naj bi se potepali, ker jih je prekel Jezus (*Vrtec*, 13, št. 5, 1. 5. 1883, str. 74, Cigani).

642 Ferdo, Cigani, str. 118–126.

643 Čudni ljudje, »ki se brez domovine in brez stalnega bivališča klatijo po svetu, ljudi nadlegujejo, po hišah prosjajo, vedežujejo in večkrat tudi kradejo« ... »Nihče jih nema rad, vse je merzi, vse se jih izogiblje. Ti jako nadležni ljudje se imenujejo cigani.« (Ferdo, Cigani, str. 118)

644 »Povsod se vlačijo raztrgani in umazani po vaseh, trgih in mestih.« (*Vrtec*, 13, 1. 5. 1883, št. 5, str. 73, Cigani)

645 Ferdo, Cigani, str. 118–126.

vilami«. ⁶⁴⁶ Ubežnikov na srečo niso ujeli. Isti članek je v nadaljevanju poročal o domnevnih zločinih, ki naj bi jih zagrešili Romi, vse od tega, da niso hoteli plačati v gostilni, da so davili nekega otroka, ki jim ni hotel izročiti harmonike, da so ukradli lonec, pa do tega, da je imel eden izmed Romov namesto podplatov »kosmato kožo, da se sled ne pozna in nič ne sliši«. ⁶⁴⁷ V drugem primeru so domačini zaradi prepira v gostilni Rome napadli z latami, ki so jih strgali z ograje. ⁶⁴⁸ Leta 1928 je časopis *Slovenec* poročal o primeru Romke, ki so jo nezadovoljne stranke, ki jim je prodala ljubezenske napitke, preteple do nezavesti. Romko so orožniki zaprli, v članku pa ni omenjeno, ali so kaznovali tudi nasilne ženske, ki so jo preteple. ⁶⁴⁹

Romi so bili deležni večjega sovraštva kot potepuhi, pri katerih je vedno lahko šlo za možnost upravičenih revežev, medtem ko so Rome zaradi njihovega specifičnega videza in načina transporta ter življenja prezirali. ⁶⁵⁰ Od preostalega prebivalstva naj bi jih ločile značilne značajske poteze, kot so maščevalnost, krutost, zvijačnost ter beraški in tatinski način življenja, ki naj bi se prenašal iz roda v rod. Tudi v primerih, ko so bili zaposleni, se jim je očitalo, da so zasluženi denar zapili, za vsakdanje potreščine pa naj bi še naprej kradli. ⁶⁵¹ Poleg tega naj bi zaradi nepripadnosti kateri koli narodnosti in veroizpovedi sovražili vse ljudi enako. ⁶⁵² Nasprotno je menil Herz, ki je poudaril, da je bilo preganjanje Romov zaradi potepanja neupravičeno, saj naj bi bil to njihov način življenja, ki naj ne bi bil v nasprotju z zakonom. Menil je, da je bilo, dokler niso Romov prisilno naselili in zaposlili, njihov prirojeni potovalni nagon potrebno obravnavati kot posebnost in ne kot kaznivo dejanje. Kajti sami Romi naj ne bi bili zmožni spremeniti svojih navad, dokler jih je lokalno

646 *Slovenec*, 27, št. 13, 17. 1. 1899, Izjemno stanje in nagli sod – za cigane.

647 Prav tam; *Slovenec*, 27, št. 12, 16. 1. 1899, Umor po ciganih nad Krko.

648 *Slovenec*, 57, št. 243, 24. 10. 1929, str. 3, Ko je cigan branil ženo.

649 *Slovenec*, 56, št. 245, 25. 10. 1928, str. 3, Čarovna pijača ni učinkovala.

650 K temu so prispevala tudi poročanja o prehranjevanju Romov z mrhovino in zlasti govorice o kanibalizmu med Romi (Studen, *Neprilagojeni in nevarni*, str. 29–47).

651 ARS, AS 33, fasc. 13, 1907.

652 Lawrence, *Policing the poor*, str. 73.

prebivalstvo preganjalo. Njegova »naklonjenost« pa se je tu končala, saj je dodal, da naj bi se Romi preživljali z obdelavo kovin in trgovino s konji le v primerih skrajne nuje ter se zato obrti, ki so jih opravljali, ne bi smele obravnavati kot redno delo, Romke pa s prerokovanjem in vedeževanjem, sicer pa naj bi predvsem beračili, kradli in lenarili.⁶⁵³

653 Herz, *Die Vagabundage*, str. 620.

**PODOBA
BERAČEV IN
POTEPUHOV
V POROČILIH**

PODATKI, PRIDOBLENI OB ARETACIJAH BERAČEV IN POTEPUHOV⁶⁵⁴

Na podlagi policijskega arhivskega gradiva Zgodovinskega arhiva Ljubljane sem zbrala podatke, s katerimi sem poskušala prikazati, kdo so bili posamezniki z družbenega dna, kakšni so bili njihova poklicna struktura, starost in spol, od kod so prišli oziroma od kako daleč in kako so bili kaznovani oziroma obravnavani. V ta namen sem uporabila poročila o zaporu, ovadbe in zapisnike mestnega magistrata. Na tem mestu moram opozoriti, da ne gre za statistično obdelavo podatkov, ker ta tudi ni možna. Najprej zato, ker obravnavano gradivo ne vsebuje podatkov o vseh potepuhih in beračih, ki so se potikali po Ljubljani, in zato, ker je gradivo pomanjkljivo ohranjeno ter se zato niso ohranili podatki za vse osebe, ki so bile aretirane v tem obdobju. Tako sem imela na voljo podatke le za obdobje med letoma 1911 in 1913 ter le fragmente za leto 1919.

654 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1639, fol. 1, 4, 7, 8, 10, 11, 16, 22, 31, 37, 41, 53, 69, 84, 93, 98, 114, 131, 144, 161, 164, 172, 173, 177, 180, 183–186, 212, 230, 233, 249, 251, 253, 258, 263, 279, 285, 292, 304, 308, 372, 376, 378, 384, 491, 494, 500, 502, 504, 514, 516, 534, 580, 589, 590, 591, 613, 615, 618, 620, 653, 656, 683, 685–687, 689, 694, 696, 707, 718, 719, 726, 745, 746; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1658, fol. 433, 440, 451, 465, 517, 541, 549, 552, 572, 578, 601, 619, 623, 627, 661, 672, 680, 683, 693, 697, 701, 709, 716, 837, 840; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1659, fol. 211, 227, 241, 261, 266, 310, 326, 341, 354, 474, 642, 725, 831, 833, 845, 848, 853, 854; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1657, fol. 238, 239, 242, 251, 253, 262, 264, 281, 322, 337, 343, 347, 424, 426, 437, 440, 442, 452, 470, 474, 480, 486, 512, 532, 537, 556, 560, 575, 585, 606, 611, 628, 631.

Vsi trije viri, ki sem jih uporabila, se med seboj razlikujejo tako po obliki kot tudi po vsebini. Poročila o zaporu in zapisniki mestnega magistrata so tiskani obrazci, ki vsebujejo osebne podatke aretiranih oseb (ime in priimek, rojstni kraj, starost, okrajno glavarstvo in občino, v katero je bila oseba pristojna, stalno prebivališče, poklic, veroizpoved), vzrok aretacije, uro prevzema v zapor, opis videza aretirane osebe (največkrat ni izpolnjeno), pogosto je pripisan tudi kraj in ura aretacije ter ime stražnika, ki je privedel aretirano osebo.

Jahr 1912 413
K. k. Staatsanwaltschaft Laibach Zamane Verdir

Strafkarte.

1. Vor- und Zuname (Familienname) Josef Verdir
2. Ort, Land, Tag, Monat, Jahr der Geburt Gras, Steiermark
1880
3. Zustandskurts-Gemeinde, Bezirk und Land Sencovo, Krain
4. Glaubensbekenntnis R. A.
5. Familienstand: a) ledig ja
b) verheiratet
c) verwitwet
d) geschlechtlich zusammen oder getrennt
6. Beruf (Erwerbs- oder Nahrungsweg) und Stellung im Berufs (Arbeits- oder Dienstverhältnis)
Lagerant
7. Schulbildung a) kann weder lesen noch schreiben
b) kann lesen, aber nicht schreiben
c) kann lesen und schreiben ja
d) besitzt eine höhere Schulbildung
8. Vermögensverhältnisse: a) besitzt kein Vermögen ja
b) besitzt einiges Vermögen
c) ist wirtschafend
9. Vorbestraf: a) wegen Übertretung ja b) wegen Verbrechen einmal
c) wegen Verbrechen zweimal
d) wegen Verbrechen mehr als zweimal
10. Eintrag der letzten wegen Verbrechen verhängten Strafe
11. Urteil (Strafverfügung) erster Instanz (Gefängnisstrafe, Geldstrafe) Gericht Laibach
Datum und Zahl 24. 12. 1911/12
12. Schriftliche Handlung (Handbillet), nach Benennung Gemeindefin und besonders Merkmalen
S. 1. 2. 29
13. Hochstrafwürdige Strafe: 8 Wochen Strafgew. Arrest
1 Jahr, 1 halbes Lager in 1 Stunde/Gef. wirtschaflich
14. Neben der Hauptstrafe anzuwendende Nebenstrafe: Arbeitspflicht über 2 1/2
erhaltung von Arbeitskraft
(Zu N. 8 und 9 sind die Fragen in der betreffenden Zeile mit „ja“ zu beantworten.)
Form 479 (an 24) W. U.

Strafkarte

(SI_ZAL_LJU489_f1659_fol413)

III 9675
21 14.
1961 545

Zapisnik

mestnega magistrata v Ljubljani dne 14. junija 1961

Regina prattia Slavica
v Ljubljani tarota:

ime in priimek: *Frjo Gregori*
starost: 50 let

posel: *mijar (izpisen prijatelj)*
rojstni kraj: *Oravica*
pristojna občina: *Doberdob*
okrajno glavarstvo: *Opava*
dokazilo pristojnosti: *Mag. Jurij J. J. dal.*
po zaradi: *protipravn*
prestavi: *3. obin* karni (priloge delavnice)

Taisti uvršten je v _____ razred.

Razsodba.

Zgoraj omenjeni (a) je v smislu § 1 lit. d) zakona z dne 27. julija 1871
v rednim potnim listom — v svojo domovinsko občino —

Zoper ta razsodbo se je takoj pritožil.

Obsojenec izjavlja, da je z razsodbo zadovoljen.

Na svojo prijatelj
4. 8. 61
Mag. Jurij J. J.
Prattia Slavica

Skladjeno in podpisano.

Reclig

Društvo P. T.

Zapisnik mestnega magistrata
(SI_ZAL_LJU489_f1659_fol545)

Ovadbе pa so prosto pisana poročila o aretacijah, ki poleg zgoraj navedenih podatkov pogosto vsebujejo tudi podatke o stanu in redko o izobrazbi aretiranih oseb, pripisani pa so tudi podatki o okoliščinah, ki so se piscu zdele pomembne. V opombah so včasih vpisani tudi podatki o predkaznovanosti in stvarih, ki jih je imela aretirana oseba pri sebi ob aretaciji. Ker sem za pridobivanje podatkov uporabila tri različne vire (glede na njihovo ohranjenost), v katerih so bili podatki pogosto pomanjkljivi (zaradi pomanjkljivo izpolnjenih obrazcev), tudi iz njih zbrani podatki niso popolni.

Podatke sem zbrala za 162 oseb, ki so bile aretirane zaradi beračenja, postopanja oziroma potepanja ali vlačuganja ter zaradi odsotnosti sredstev.

Med aretiranimi osebami je bilo 141 oseb moškega spola in le 21 oseb ženskega spola, kar ustreza splošnim ugotovitvam, da je šlo v primeru beračev in potepuhov večinoma za moške. Osebe, aretirane zaradi beračenja in potepanja, so tvorile heterogeno skupino, tako po starostni kot poklicni strukturi. Na žalost zbrani podatki ne nudijo vpogleda v okoliščine, ki so botrovale temu, da so posamezniki obubožali in posledično postali brezdomni ter prisiljeni v beračenje.

Moški so bili v 44 primerih aretirani zaradi beračenja, od teh so bile štiri osebe predkaznovane, pri eni osebi je bilo pripisano, da je slaboumna, in pri eni osebi, da je beračila z umetnim igranjem.⁶⁵⁵

Zaradi postopanja oziroma potepanja je bilo aretiranih 47 oseb, pri čemer je bila ena oseba aretirana tudi zaradi tatvine, ena zaradi prepovedanega povratka in ena zaradi nedostojnega vedenja. Štiri osebe, ki so bile aretirane zaradi potepanja, so bile predkaznovane.

V osmih primerih so bile osebe aretirane hkrati zaradi prestopka potepanja in beračenja, pri čemer je bila ena oseba predkaznovana.

V 42 primerih je šlo za osebe brez sredstev, pri čemer se je zglasilo samo 17 oseb.

Ženske so bile v 11 primerih aretirane zaradi postopanja, štiri zaradi beračenja, pri čemer je bila ena oseba predkaznovana. Pri petih aretacijah je bil naveden razlog, da je oseba brez sredstev. V dveh primerih je šlo za beračenje brez dovoljenja za izvajanje glasbe. Manjše število aretiranih žensk gre pripisati tudi dejstvu, da so bile ženske pogosteje kot zaradi beračenja in potepanja aretirane zaradi prostitucije. Tudi med v Ljubljani aretiranimi prostitutkami med letoma 1901 in 1912, torej v približno enakem obdobju, je šlo v približno polovici primerov za beračice, ženske brez stalnega prebivališča, dela in sredstev za

655 V tem primeru gre za nastopanje telovadca oziroma akrobata.

preživljanje, kar pomeni, da bi morale, če se ne bi ukvarjale s prostitucijo, beračiti.⁶⁵⁶

Starost aretiranih oseb se je gibala med enajstim in triinšestdesetim letom. Največ, 92 oseb, je bilo aretiranih v starosti med šestnajstim in sedemintridesetim letom. Da med aretiranci prevladujejo mlajše, za delo sposobne osebe, ni presenetljivo, saj so pozornost posvečali prestrežanju delomrznih oseb, ki so izkoriščale javno dobrodelnost, čemur so ustrezale mlade, zdrave in za delo sposobne osebe.

Aretiranih je bilo tudi sedem otrok do petnajstega leta. Od tega sta bila dva petnajstletnika huje kaznovana, prvi s šestimi tedni hudega zapora in oddajo v poboljševalnico ter drugi s kar štirimi meseci hudega zapora, poostrenga s trdim ležiščem, postom in temnico ter oddajo v poboljševalnico. V obeh primerih sta bila mladoletnika tako strogo kaznovana zaradi predkaznovanosti. V starosti od oseminštirideset do triinšestdeset let je bilo aretiranih 40 oseb.

STAROST	ŠTEVILO	STAROST	ŠTEVILO
11–15	7	43–47	11
16–21	23	48–52	9
22–27	24	53–57	12
28–32	21	58–62	8
33–37	24	63–67	6
38–42	12	68–73	5
		SKUPAJ	162

Tabela 1 – Starost aretiranih oseb

Med aretiranimi osebami so bile štiri osebe označene kot poklicni berači, pri dveh osebah je bil poleg poklica delavca naveden tudi poklic berač oziroma postopač. Sicer pa je bilo med aretiranci največ delavcev oziroma delavk (štiriinosemdeset oziroma 52,17 %), sledili so razni pomočniki oziroma vajenci (dvaindvajset oziroma 13,67 %), ostalih 34,16 % je bilo natakarjev oziroma natakaric, dninarjev, godbenic, služkinj, strugarjev,

656 Grošelj, *Prostitucija v Ljubljani*.

kleparjev, mizarjev, slikarjev, zidarjev, dekel oziroma hlapcev, bivši učitelj, citrarka, igravec/gimnastik, kamnosek, ključar, ključavničar, kovač, krojač, kuhar, likarica, mesar, ogljar, pek, pleskar, postrežkinja, privatni uradnik, rudar, sedlar, sobni slikar, steklar, tesar, žagar, železolar; med poklici je bil naveden tudi učenec in celo premogokopova žena. Pri eni osebi ni bilo podatka, ker pa gre za dvanajstletnika, je bil najverjetneje učenec ali vajenec. Kot pričakovano so med aretiranimi osebami prevladovale osebe, ki so opravljale slabše plačano delo in so bile najnižje na družbeni lestvici, delavci in razni pomočniki, ki so tvorili 65,84 % vseh aretiranih oseb. Obenem je med aretiranimi osebami mogoče najti širok spekter poklicev, kar potrjuje, da je bila družbena skupina beračev in potepuhov heterogena skupina.

POKLIC	ŠTEVILO	POKLIC	ŠTEVILO
1 Berač	4	25 Krojač	1
2 Delavec/ka	84	26 Kovač	1
3 Natar/ica	4	27 Kuhar	1
4 Pekovski pomočnik	4	28 Likarica	1
5 Pomočnik trgovca	4	29 Mesar	1
6 Dninar	3	30 Ogljar	1
7 Godbenica/citrarka	4	31 Pek	1
8 Mesarski pomočnik	3	32 Pleskar	1
9 Služkinja/postrežkinja	4	33 Premogokopova žena	1
10 Klepar	2	34 Privatni uradnik	1
11 Ključarski pomočnik	2	35 Rudar	1
12 Mizar	2	36 Sedlar	1
13 Mizarski pomočnik	2	37 Sedlarski pomočnik	1
14 Slikar	2	38 Slikarski pomočnik	1
15 Zidar	2	39 Sobni slikar	1
16 Bivši učitelj	1	40 Sodarski pomočnik	1
17 Čevljarški pomočnik	1	41 Steklar	1
18 Dekla/hlapec	2	42 Učenec	1
19 Igravec/gimnastik	1	43 Tesar	1
20 Kamnosek	1	44 Vajenec	1
21 Ključar	1	45 Žagar	1

22	Ključavničar	1	46	Železolivar	1
23	Knjigoveški vajenec	1	47	Strugar	3
24	Konjarski pomočnik	1	SKUPAJ		161

Tabela 2: Poklici aretiranih oseb

Za šestinsedemdeset aretiranih oseb ni navedenega podatka o stanu. Večina aretiranih oseb je bila samskih (75), sedem je bilo poročenih, štiri osebe so bile ovdovele. Večina aretiranih moških (triinšestdeset oziroma 90 %) je bila samskih, od tega devetindvajset oziroma 93,55 % potepuhov, katerih povprečna starost je bila dvaintrideset let, kar ustreza ugotovitvam, da je bila večina potepuhov oziroma brezdomcev samskih, mlajših moških. Samskih je bilo tudi 80 % aretiranih žensk. Povprečna starost aretiranih moških, ki so bili poročeni ali vdovci, je bila 51,38 let.

Večina aretiranih oseb (devetinpetdeset oziroma 73,75 %) ni imela stalnega prebivališča, od tega osem žensk. Ostalih osemnajst oseb je imelo stalno bivališče, dve sta bivali v bolnišnici, za dvainosemdeset oseb pa ni navedenega podatka.

Največ aretiranih oseb (devetintrideset oziroma 24,22 %) je bilo pristojnih v okraj Ljubljana, od tega devet v mesto Ljubljana. Sledila sta bližnja okraja Kamnik (dvaindvajset oziroma 13,67 %) ter Kranj (trinajst oziroma 8,07 %). Šestintrideset aretiranih oseb oziroma 22,22 % je prišlo iz bolj oddaljenih krajev. Največ iz Češke (9) in Hrvaške (8), sledile so Moravska, Nemčija, Tirolska, Srbija, Bosna, Ogrska, Poljska ter mesto Dunaj. Ostale aretirane osebe so bile pristojne v bolj ali manj oddaljene kraje predvsem na Kranjskem, pa tudi na Štajerskem, v nekaj primerih so bile pristojne na Goriško. Iz zbranih podatkov je razvidno, da so obubožane in brezdomne osebe beračile pretežno v domačem okolju ter v bližnjih krajih, nekatere med njimi pa so se odpravile tudi v nekoliko bolj oddaljene kraje in včasih prepotovale tudi večje razdalje. Zakaj so posamezniki prihajali v

Ljubljano oziroma kam so bili, ko so prečkali Ljubljano, namenjeni, iz zbranih podatkov ni razvidno.

V prisilno delavnico je bilo oddanih le sedem oseb (štiri osebe zaradi predkaznovanosti), od tega ena ženska (osem oseb, ki so bile predkaznovane, ni bilo oddanih v prisilno delavnico). Trideset oseb je bilo odgnanih in štiriindvajset odpravljenih. Devetintrideset oseb je bilo izpuščenih, večina z navodilom, naj si najdejo delo, stanovanje oziroma naj odidejo domov, dve osebi sta bili oddani v bolnišnico in ena v mestno ubožnico. V enem primeru je bila oseba izpuščena zaradi slepote. Izpuščenih je bilo 30 % žensk in 19,11 % moških. Večina aretiranih oseb je bila kaznovanih z zaporno kaznijo od šest ur do dveh let, ki je bila v določenih primerih poostrena. Za šest oseb ni navedenega podatka. Stotrinajst oseb je bilo aretiranih zaradi potepanja in beračenja, od tega je enainosemdeset oseb pristalo za zapahi. Vsi, ki so bili aretirani zaradi tega, ker so bili brez sredstev, so bili izpuščeni ali odgnani oziroma odpravljeni.

Izobrazba je bila navedena le v sedemindvajsetih primerih. Od tega je bilo šest analfabetov, dvanajst oseb je obiskovalo ljudsko šolo, od teh je ena oseba končala tudi trgovsko šolo, v sedmih primerih je navedeno le »zna brati in pisati«, v dveh primerih oseba ni imela izobrazbe. Primerov, kjer je vpisana izobrazba, je premalo, da bi lahko sklepala o izobraženosti aretiranih oseb, vendar glede na to, da gre v večini primerov za delavce in razne pomočnike, lahko predvidevam, da je bila večina aretiranih oseb neizobraženih oziroma slabše izobraženih, pri čemer pa niso izstopali od splošne stopnje izobraženosti.

BERAČI IN POTEPUHI V DNEVNEM ČASOPISJU

Časopisni članki so poročali o različnih primerih, povezanih z berači: o beračenju in beračih, ki so bili nadležni in predrzni,⁶⁵⁷ o nesrečah⁶⁵⁸ in alkoholiziranosti, nasilnem vedenju beračev,⁶⁵⁹ vpletenosti v požige,⁶⁶⁰ tatvine,⁶⁶¹ pa o poklicnih beračih,⁶⁶² domnevno bogatih beračih in beračih, ki so jih našli mrtve. Potrjevali in utrjevali so tudi povezavo med revščino,

-
- 657 *Domoljub*, 17, št. 12, 16. 6. 1904, str. 183, Silovitež; *Slovenec*, 58, št. 293, 24. 12. 1930, str. 6, »Žaba« izgnan iz Ljubljane; *Ljubljanski list*, 1, št. 88, 16. 6. 1884 Razsajalec; *Slovenec*, 54, št. 47, 26. 2. 1926, str. 4, Ljubljana.
- 658 *Slovenec*, 21, št. 265, 18. 11. 1893, (Gorelo je); *Slovenec*, 57, št. 213, 19. 9. 1929, str. 5, Nezgoda beračeva; *Slovenski narod*, 63, št. 4, 7. 1. 1930, str. 3, Samomor in smrtna nesreča dveh Slovencev.
- 659 *Slovenec*, 38, št. 45, 25. 2. 1910, str. 3, Nasilen berač; *Domoljub*, 17, št. 15, 4. 8. 1904, str. 236, Nasilni starček; *Slovenec*, 56, št. 278, 28. 11. 1928, str. 4, Težka aretacija berača; *Slovenec*, 61, št. 40, 17. 2. 1933, str. 4, Trije berači.
- 660 72 let star berač je v pijanosti zažgal kozolec iz užaljenosti, ker mu gospodinja, pri kateri je jedel, ni želela skuhati po njegovi želji (*Slovenec*, 33, št. 199, 19. 9. 1905, Požigavec); *Slovenec*, 57, št. 270, 26. 11. 1929, str. 3, »Greh imam na duši« Požigalec prostovoljno priznal svoj zločin.
- 661 *Slovenec*, 56, št. 265, 18. 11. 1928, str. 6, Bodite previdni pred berači; *Slovenec*, 56, št. 260, 13. 11. 1928, str. 6, Tatinski berač; *Slovenec*, 56, št. 238, 17. 10. 1928, str. 5, To so berači ...; *Slovenec*, 58, št. 3, 4. 1. 1930, str. 5, Bolne noge-izgovor tatinskega berača; *Slovenski narod*, 61, št. 48, 27. 2. 1928, naslovnica, Iz ljubljanske kronike; *Slovenski narod*, 59, št. 114, 22. 5. 1926, str. 3, Tatinski berač.
- 662 *Slovenski narod*, 63, št. 232, 11. 10. 1930, str. 5, Beračenje najboljši poklic; *Slovenec*, 56, št. 253, 4. 11. 1928, str. 10, Beračeva skrivnost; *Slovenski narod*, 60, št. 287, 20. 12. 1927, naslovnica, Ljubljanska kronika; *Slovenski narod*, 61, št. 8, 10. 1. 1928, str. 3, Policijska vest; *Slovenski narod*, 61, št. 20, 24. 1. 1928, str. 3, Neprilike dobrega Tomaža; *Slovenec*, 54, št. 115, 22. 5. 1926, str. 4, Berač-tat.

beračenjem in kriminalom. V večini primerov, ki sem jih našla in v katerih so bili berači osumljeni ali obsojeni za bolj ali manj drobne tatvine (pogosto gre za oblačila – par čevljev, hlače), je šlo za berače, ki so bili že stari znanci policije.⁶⁶³ Tudi berači, ki so bili aretirani zgolj zaradi beračenja,⁶⁶⁴ so bili pogosto že predkaznovani, tako kot je bilo to v primeru aretiranega osemindesetletnega berača Jakoba Rozmana, ki je bil zaradi beračenja že šestnajstkrat predkaznovan.⁶⁶⁵

V redkih primerih pa so berači zagrešili težje kaznivo dejanje umora⁶⁶⁶ oziroma poskusa umora. Tak je bil primer berača, ki je leta 1924 ubil in oropal posestnico, na kakšen način časopis ni poročal,⁶⁶⁷ berača, ki je smrtno nevarno z revolverjem ranil in oropal posestnico, ki mu ni želela dati miloščine, nato pa streljal še na njenega moža,⁶⁶⁸ ter primer, ko je berač žensko, pri kateri je beračil, po poročanju časopisa, zgrabil za vrat in ji zagrozil z nožem, nato pa jo je, ko je dobil denar, tako močno udaril v trebuh, da se je nezavestna zgrudila.⁶⁶⁹ V vseh omenjenih primerih je bil motiv za nasilje maščevanje za odrečeno miloščino

663 *Slovenec*, 50, št. 194, 6. 9. 1922, str. 3, Berač in tat; *Slovenec*, 31, št. 55, 9. 3. 1903, Zaprlj so berača; *Slovenec*, 49, št. 209, 15. 9. 1921, str. 3, Star berač in tat pred sodiščem; *Slovenec*, 52, št. 140, 21. 6. 1924, str. 5, Dva vloma; *Slovenec*, 34, št. 272, 27. 11. 1906, Izpred ljubljanskega porotnega sodišča, Krade da se preskrbi za zimo; *Slovenski narod*, 32, št. 265, 18. 11. 1899 Tatvina; *Slovenski narod*, 33, št. 19, 24. 1. 1900 Tatvine; *Slovenski narod*, 33, št. 20, 25. 1. 1900 Na poti v Šiško; *Slovenski narod*, 62, št. 297, 30. 12. 1929, naslovnica, Kako je Stanko Kaiser prišel do dolarjev; *Slovenec*, 56, št. 235, 13. 10. 1928, str. 5, Drobnarije iz Celja.

664 *Slovenski narod*, 58, št. 292, 24. 12. 1925, str. 3, Aretacija; *Slovenec*, 57, št. 223, 1. 10. 1929, str. 4, Iz policijske torbe; *Slovenec*, 57, št. 231, 10. 10. 1929, str. 4, Iz policijske torbe; *Slovenec*, 57, št. 242, 23. 10. 1929, str. 4, Iz policijske torbe; *Slovenec*, 57, št. 246, 27. 10. 1929, str. 5, Iz policijske torbe; *Slovenski narod*, 61, št. 233, 11. 10. 1928, naslovnica, Iz ljubljanske kronike; *Slovenski narod*, 61, št. 231, 10. 10. 1928, 2, Iz policijske kronike; *Slovenski narod*, 61, št. 230, 8. 10. 1928, naslovnica, Iz ljubljanske kronike; *Slovenec*, 56, št. 39, 16. 2. 1928, str. 5, Za pet let je izgnan; *Slovenski narod*, 58, št. 10, 14. 1. 1925, str. 3, Prikladno ime za svoj poklic; *Slovenski narod*, 60, št. 285, 17. 12. 1927, str. 3, Drobiž policijske kronike.

665 *Slovenec*, 50, št. 92, 22. 4. 1922, str. 5, Policijska kronika.

666 *Domoljub*, 17, št. 11, 1. 6. 1904, str. 172, Berača-morilca; *Slovenec*, 56, št. 266, 20. 11. 1928, str. 6, Kdo ga pozna?; *Slovenec*, 56, št. 254, 6. 11. 1928, str. 6, Vse pride na dan.

667 *Slovenec*, 52, št. 95, 25. 4. 1924, str. 3, Še nekaj o umoru pri Krašnji.

668 *Slovenec*, 41, št. 221, 26. 9. 1913, str. 4, Berač z revolverjem.

669 *Slovenski narod*, 61, št. 10, 12. 1. 1928, str. 2, Berač-ropar.

oziroma rop.⁶⁷⁰ V posameznih primerih so bili članki o nasilnem vedenju beračev obširni, saj je javnost zanimalo vse v zvezi z nasilnimi zločini. Takšen je bil primer berača Zdešarja leta 1929, ki je vzbudil ogromno zanimanje javnosti, za razpravo pa so se izdajale celo vstopnice. Berač naj bi umoril posestnico iz Savelj. Potek razprave je bil v časopisnem članku natančno opisan z dobesednimi izjavami zaslišanih, prav tako pa tudi videz osumljenca in njegove lastnine.⁶⁷¹ Tako so tudi bralci, ki niso bili prisotni na razpravi, dobili jasno sliko dogajanja in občutek, da niso ničesar zamudili.

Berači so bili pogosto osumljeni požigov in tako je leta 1904 časopis *Domoljub* poročal o požigu trga, ki naj bi ga zagrešili berači in v katerem so zgoreli streha cerkve, poštni urad in več kot sto hiš.⁶⁷²

Redkeje pa v časopisju najdemo članke, v katerih so bili berači prikazani v pozitivni luči, kot je bil članek, objavljen v *Slovenskemu narodu*, o mimoidočem beraču, ki je rešil življenje perici, ki jo je napadel pes,⁶⁷³ pa članek o beraču, ki je rešil deklo pred posilstvom, ki je bil objavljen v Kmetijskih in rokodelskih novicah leta 1900.⁶⁷⁴ Da se je tudi beračem včasih nasmehnila sreča, izvemo iz članka o beraču, ki je v zavrženem vzglavniku našel skrito večjo vsoto denarja,⁶⁷⁵ vendar moramo biti do takšnih poročil kritični.

V časopisju se potepuhi najpogosteje omenjajo v zvezi s požigi in tatvinami.⁶⁷⁶ Tako so policisti na mariborskem kolod-

670 *Domoljub*, 41, št. 3, 19. 1. 1928, str. 36, Tudi med berači so roparji.

671 *Slovenec*, 57, št. 131, 12. 6. 1929, str. 4, Berač Zdešar pred porotniki.

672 *Domoljub*, 17, št. 16, 18. 8. 1904, str. 251, Šmohor v ognju.

673 *Slovenski narod*, 7, št. 31, 8. 4. 1874, (Pes).

674 *Kmetijske in rokodelske novice*, 58, št. 26, 29. 6. 1900, str. 250, Varnost v ljubljanski okolici.

675 *Slovenski narod*, 49, št. 176, 3. 8. 1916, str. 4, Zaklad na gnojišču.

676 *Domoljub*, 17, št. 9, 5. 5. 1904, str. 139, Po Notranjskem kradel; *Domoljub*, 17, št. 6, 17. 3. 1904, str. 89, Česa ne marajo tatovi?; *Domoljub*, 17, št. 2, 21. 1. 1904, str. 25, V Št. Petru; *Slovenec*, 57, št. 201, 5. 9. 1929, str. 4, Jakopini v mariborski okolici; *Slovenec*, 57, št. 254, 7. 11. 1929, str. 4, Vlom v župnišče; *Slovenec*, 57, št. 259, 13. 11. 1929, str. 4, Nehvaležnost plačilo za gostoljublje; *Ljubljanski list*, 1, št. 20, 22. 3. 1884, Zrel tiček pred ljubljanskimi porotniki; *Ljubljanski list*, 1, št. 21, 24. 3. 1884, Vkradena krava; *Ljubljanski list*, 1, št. 25, 29. 3. 1884, Tatvina; *Ljubljanski list*, 1, št. 25, 29. 3. 1884, Po slabi tovarišiji-glava boli; *Ljubljanski list*, 1, št. 65, 16. 5. 1884, Prijela; *Slovenski narod*, 61, št. 284, 13. 12. 1928, str.

voru ujeli potepuha, ki se je »specializiral« za tatvine na železniških postajah,⁶⁷⁷ iz Celja pa so poročali o potepuhu, ki se je izdajal za organista,⁶⁷⁸ nato v zvezi s sleparijami,⁶⁷⁹ z vlomi,⁶⁸⁰ javno nasilnostjo⁶⁸¹ in izgredi,⁶⁸² napadi,⁶⁸³ umori,⁶⁸⁴ s smrtnimi primeri⁶⁸⁵ in primeri, ko so stražniki aretirali potepuhe zgolj zaradi sumljivega videza⁶⁸⁶ in ker so bili brez denarja, stalnega pre-

2, Porota; *Slovenski narod*, 61, št. 277, 4. 12. 1928, str. 3, Ujeta ptičica; *Slovenski narod*, 61, št. 236, 15. 10. 1928, naslovnica, Iz ljubljanske kronike; *Slovenec*, 56, št. 285, 14. 12. 1928, str. 4, Cerkevni tat pod ključem; *Slovenec*, 56, št. 280, 7. 12. 1928, str. 4, Potep posebne vrste; *Slovenec*, 56, št. 243, 23. 10. 1928, str. 6, Vlom v gostilniško shrambo; *Slovenec*, 56, št. 236, 14. 10. 1928, str. 6, Tatvine koles; *Slovenec*, 58, št. 9, 12. 1. 1930, str. 5, Na lovu za jajčkoljubci; *Slovenec*, 58, št. 15, 19. 1. 1930, str. 6, Predrzen tat; *Slovenski narod*, 60, št. 283, 15. 12. 1927, str. 2, Iz pestre ljubljanske kronike; *Slovenski narod*, 61, št. 11, 13. 1. 1928, naslovnica, Iz ljubljanske kronike; *Domovina*, 12, št. 51, 19. 12. 1929, str. 8, Neprijeten obisk; *Slovenski narod*, 59, št. 127, 9. 6. 1926, str. 2, Nepopoljšljiv uzmovič; *Slovenski narod*, 59, št. 129, 11. 6. 1926, str. 2, Nepopoljšljivec; *Slovenec*, 54, št. 12, 16. 1. 1926, str. 3, Podstrešni tatovi; *Slovenec*, 54, št. 23, 29. 1. 1926, str. 3, Aretacija nevarnega tatu; *Slovenec*, 54, št. 72, 28. 3. 1926, str. 3, Aretacija nevarne tatinske družbe; *Slovenec*, 54, št. 121, 30. 5. 1926, str. 3, Cerkevni tatovi.

677 *Slovenec*, 57, št. 211, 17. 9. 1929, str. 4, Dva »ptička« v zaporu.

678 *Slovenec*, 57, št. 218, 25. 9. 1929, str. 3, Tat, ki ogroža le organiste.

679 *Slovenec*, 57, št. 218, 25. 9. 1929, str. 4, Podjeten vrtnarček; *Ljubljanski list*, 1, št. 19, 21. 3. 1884, Sleparica; *Slovenski narod*, 59, št. 32, 10. 2. 1926, str. 3, Dva nevarna potepuha in sleparja pod ključem; *Slovenski narod*, 59, št. 43, 23. 2. 1926, naslovnica, Nevaren »žongler« in »eksperiment« pod ključem; *Slovenski narod*, 59, št. 71, 30. 3. 1926, str. 4, Dobrovoljček Francelj od Sv. Duha.

680 *Slovenec*, 56, št. 279, 6. 12. 1928, str. 4, Filmska aretacija vlomilca; *Slovenec*, 58, št. 34, 11. 2. 1930, str. 3, Vlom v kočevsko pošto; *Slovenski narod*, 59, št. 57, 11. 3. 1926, str. 2, Aretacija doljenjskega Čaruge; *Slovenec*, 54, št. 10, 14. 1. 1926, str. 3, Nevarna razbojniška trojica; *Slovenec*, 54, št. 13, 17. 1. 1926, str. 5, Aretacija nevarnega vlačugarja in vlomilca; *Slovenec*, 54, št. 85, 15. 4. 1926, str. 3, Aretacija nevarnega večkratnega vlomilca; *Slovenec*, 54, št. 120, 29. 5. 1926, str. 4, Vlomilca v železniško postajno blagajno; *Domoljub*, 39, št. 3, 21. 1. 1926, str. 36, Nevarna razbojniška trojica.

681 *Ljubljanski list*, 1, št. 13, 13. 3. 1884, Ljubljanski postopači pred sodnijo; *Slovenski narod*, št. 32, 10. 2. 1926, str. 3, Nasilnež.

682 *Slovenski narod*, 61, št. 20, 24. 1. 1928, str. 3, Drobiž policijske kronike.

683 *Slovenski narod*, 63, št. 263, 18. 11. 1930, naslovnica, Iz pestre ljubljanske kronike; *Domovina*, 12, št. 50, 12. 12. 1929, str. 9, Nevaren potepuh in ropar; *Slovenski narod*, 59, št. 137, 20. 6. 1926, str. 2, Dogodki širom Jugoslavije, (poskus posilstva).

684 *Ljubljanski list*, 1, št. 5, 4. 3. 1884, Obsojena ubojnika; *Slovenski narod*, št. 137, 20. 6. 1926, str. 2, Mariborska porota; Potepuh Vekoslav Stock je okrutno ubil brenjevca, ki mu je dal prenočišče (*Slovenski narod*, 61, št. 293, 24. 12. 1928, str. 2, Zločinska preteklost Vekoslava Stocka).

685 *Ljubljanski list*, 1, št. 42, 19. 4. 1884, Ubil; *Ljubljanski list*, 1, št. 12, 12. 3. 1884, Žganje-morilec.

686 *Slovenec*, 62, št. 275, 1. 12. 1929, str. 6, Predsinočjim; *Slovenski narod*, 63, št. 225, 3. 10. 1930, str. 3, Zaradi potepuštva; *Slovenec*, 56, št. 243, 23. 10. 1928, str. 6, Potepuh; *Slovenski narod*, 62, št. 229, 7. 10. 1929, str. 3, Dva najeta morilca.

bivališča ter dokumentov⁶⁸⁷ oziroma so se vrnili po izgonu.⁶⁸⁸ V nekoliko daljšem članku je bil leta 1928 opisan primer Frica Sušnika, pekovskega pomočnika, ki se je, po besedah v članku, raje potepal, kot delal, vmes pa kradel predvsem kolesa. V članku je bilo opisano njegovo potovanje iz Prevalj do Ljubljane, ki se je zaključilo v zaporu.⁶⁸⁹

V dnevnem časopisju se je pojavil tudi članek, ki je povezoval potepuhe s kriminalnimi tolpmi. Članek iz leta 1930 je vlomilca, ki sta prišla iz Trsta, povezoval s potepuhi, ki naj bi se vsako leto priklatili z Goriškega in s Primorske ter vlamljali in kradli po Sloveniji. Poleg tega naj bi bila vlomilca predstraža znane vlomilske tolpe, ki je kradla po Ljubljani.⁶⁹⁰ Takšne zgodbe so še dodatno širile strah in sovraštvo med ljudmi ter nezaupanje do potepuhov. V članku, ki je bil objavljen leta 1928, so kazniva dejanja požiga, vlomov in ropov omenjena v isti sapi s potepuhi, ne da bi bila dokazana kakršna koli povezava.⁶⁹¹ Vse tipične elemente predsodkov o potepuhih pa je vseboval članek o aretaciji »skrajno nevarnega« postopača Viljema Kodelje, ki je bil sicer izučeni krojač, ki pa ni nikjer dolgo zdržal pri delu in se je raje potepal. Potepal naj bi se že od šestega leta starosti, kar je nakazovalo, da je imel postopaštvo in delomrznost v krvi ter je to počel iz navade. Poleg tega je kradel in beračil, imel pa je tudi zajeten dosje pri policiji.⁶⁹² Njegov primer je potrjeval prepričanje, da je otroke, ki odraščajo brez nadzora in usmeritve, potrebno prisilno vzgojiti, ker bodo sicer zapadli v kriminalen način življenja.

Potepuhi, o katerih je poročalo dnevno časopisje, so bili večinoma mlajši moški, z nekaj izjemami, kar je ustrezalo razširjenim predstavam, da so bili potepuhi pretežno mlajši moški.

687 *Slovenski narod*, 63, št. 20, 25. 1. 1930, str. 4, Aretiran zaradi potepuštva; *Slovenski narod*, 61, št. 16, 19. 1. 1928, naslovnica, Zgodba o nesrečnem dekletu.

688 *Slovenski narod*, 61, št. 6, 7. 1. 1928, str. 4, Drobiž policijske kronike.

689 *Slovenski narod*, 61, št. 12, 14. 1. 1928, naslovnica, Turneja kolesarskega tatu.

690 *Slovenec*, 58, št. 34, 11. 2. 1930, str. 3, Vlom v kočevsko pošto.

691 *Slovenski narod*, 61, št. 242, 22. 10. 1928, str. 3, Vlomi in požigi na Gorenjskem.

692 *Slovenec*, 54, št. 92, 23. 4. 1926, str. 4, Aretacija nevarnega postopača in tatu v kinu »Ideal«.

Tako, kot je bilo težko življenje beračev, je bil tak tudi njihov konec. Nekateri berači so imeli srečo, da so jih, ko so oslabele, pod streho in v oskrbo vzeli dobri ljudje, drugi pa so konec dočakali v ubožnici ali hiralnici. Spet tretji te sreče niso imeli in so umrli sami, na prostem, pod kozolci, na senikih. Zlasti težavne so bile zime, v času katerih so posamezniki, ki niso imeli ustreznega bivališča oziroma niso našli primernega začasnega zatočišča, pogosto umrli zaradi podhladitve in zmrznili, njihova trupla pa so našli po odjugi. Dnevno časopisje je poročalo o beračih, ki so jih našli mrtve, iz česar lahko vsaj delno ugotavljamo, zakaj so umirali, njihovo starost, kraj smrti, v nekaterih primerih je bilo znano njihovo ime, v drugih so umrli anonimni.⁶⁹³ V slednjih primerih se je tudi preko dnevnega časopisja poizvedovalo o identiteti umrlih,⁶⁹⁴ vendar iz časopisja ni mogoče ugotoviti, v kolikšni meri so bili ti poskusi uspešni. Ker berači niso imeli nikogar, ki bi jih pogrešal, so jih včasih našli nekaj tednov, pa tudi več mesecev po smrti.⁶⁹⁵

Najpogostejši razlogi za smrt so bili tisti, ki so bili posledica življenjskih razmer beračev,⁶⁹⁶ na primer bolezen, zamrznitev,⁶⁹⁷ pa tudi starost in onemoglost. Včasih je ostal razlog neznan.⁶⁹⁸ Med boleznimi je najpogosteje navedena jetika,⁶⁹⁹ bolezen na pljučih, kože,⁷⁰⁰ za katerimi so obolevali tudi mlajši ljudje. V drugih primerih je šlo za nesreče, ki so bile pogosto posledica

693 *Slovenski narod*, 61, št. 27, 1. 2. 1928, str. 3, Neznani mrtvec pri Konjicah.

694 *Slovenec*, 16, št. 112, 16. 5. 1888, (Iz Logatca).

695 *Kmetijske in rokodelske novice*, 50, št. 16, 15. 4. 1892, str. 132, Zmrznila; *Slovenec*, 56, št. 275, 30. 11. 1928, str. 8, Smrt reveža.

696 *Domoljub*, 17, št. 5, 3. 3. 1904, str. 72, Iz Polšnika.

697 83-letno beračico so po več mesecih našli zmrznjeno v gozdu (*Kmetijske in rokodelske novice*, 50, št. 16, 15. 4. 1892, str. 132, Zmrznila); *Slovenski narod*, 60, št. 289, 22. 12. 1927, naslovnica, Smrtne žrtve mraza v Zagrebu; *Slovenec*, 54, št. 2, 3. 1. 1926, str. 4, Žalostna usoda znanega berača; *Slovenec*, 54, št. 20, 26. 1. 1926, str. 3, Žrtev zime; *Domoljub*, 39, št. 1, 7. 1. 1926, str. 5, V pijanosti zmrznil; *Slovenec*, 57, št. 18, 22. 1. 1929, str. 4, Žalostna usoda 87 letnega starčka.

698 *Ljubljanski list*, 1, št. 39, 16. 4. 1884, Mrtveca; *Ljubljanski list*, 1, št. 53, 2. 5. 1884, Mrliča.

699 *Dolenjske novice*, 24, št. 14, 15. 7. 1908, str. 115, (Mrtvega našli); *Slovenski narod*, 10, št. 24, 21. 1. 1877, Umrli v Ljubljani.

700 *Slovenski narod*, 10, št. 31, 8. 4. 1874, Umrli v Ljubljani.

alkoholiziranosti: zadušitev v senu,⁷⁰¹ utopitev v reki,⁷⁰² padec v jarek in utopitev,⁷⁰³ kap (kot posledica alkoholiziranosti),⁷⁰⁴ ali pa le splet nesrečnih okoliščin,⁷⁰⁵ kot so bili razni nerodni padci po stopnicah⁷⁰⁶ in požari.⁷⁰⁷ Tako je naključni mimoidoči berača Vrbanca rešil pred zamrznitvijo (pripeljali so ga v hlev), ki je kasneje povedal: »Malo sem bil lačen, nekaj sem ga imel tudi pod kapo. Na zledeneli poti sredi mosta mi je spodrsnilo, da sem padel. Z glavo sem priletel v ograjo in sem se tako udaril, da nisem mogel vstati. Tedaj pa mi je že začel lesti mraz v kosti, ki me je vsega prevzel. Prav gotovo bi bilo po meni, da me ni našel dobri g. Lozar, ki me je tudi odpeljal na gorko.«⁷⁰⁸

Na brezizhodnost, ki so jo včasih čutili berači, kažejo primeri, v katerih so se berači v obupu odločili, da bodo sami končali svoje življenje,⁷⁰⁹ kot je bilo to v primeru triinsedemdesetletnega berača, ki si je prerezal žile, k čemur ga je privedla »revščina in vsled tega gnjus do življenja«,⁷¹⁰ starega berača, ki se je ulegel pod vlak,⁷¹¹ ali štiriinpetdesetletne beračice, ki se je zaradi bede zastrepila s karbolno kislino.⁷¹² V primeru samomorov je večinoma šlo za starejše ljudi, ki so življenje končali tako, da so se utopili, se obesili, si prerezali žile, se vrgli pod vlak ali se zastrepili. Slepemu beraču, ki je z Mesarskega mostu skočil v Ljubljano, ker ni »imel več od česa živeti«, pa se samomor ni

701 *Kmetijske in rokodelske novice*, 50, št. 60, 27. 6. 1902, str. 258, V senu zadušil.

702 *Kmetijske in rokodelske novice*, 57, št. 17, 28. 4. 1899, str. 162, Utonila.

703 *Kmetijske in rokodelske novice*, 54, št. 47, 20. 11. 1896, str. 471, Mrtvo truplo.

704 *Slovenec*, 50, št. 13, 17. 1. 1922, str. 3, Nenavadna smrt.

705 *Domovina*, 21, št. 49, 8. 12. 1938, str. 6, Smrt ubogega brezdomca.

706 *Slovenec*, 38, št. 193, 26. 8. 1910, str. 4, Na stopnicah se ubil; *Slovenec*, 35, št. 209, 11. 9. 1907, Smrtni padec.

707 *Slovenski gospodar*, 10, št. 17, 20. 4. 1876, str. 169 (V Slov. Bistrici).

708 *Slovenski narod*, 62, št. 31a, 7. 2. 1929, str. 2, Litjske novice.

709 *Ljubljanski list*, 1, št. 62, 13. 5. 1884, Samomor beračev; *Slovenski narod*, 59, št. 59, 13. 3. 1926, naslovnica, V Ljubljano radi bede; *Slovenec*, 54, št. 60, 13. 3. 1926, str. 4, Skesan samomorilec; *Kmetijske in rokodelske novice*, 57, št. 27, 7. 7. 1899, str. 242, Samomor; *Slovenski narod*, 68, št. 65, 20. 3. 1935, str. 2, Tragična smrt in nesreča.

710 *Dolenjske novice*, št. 18, 15. 9. 1885, str. 146 (Samomor).

711 *Slovenec*, 28, št. 267, 21. 11. 1900, Samomor in ogenj; *Slovenski narod*, 63, št. 287, 19. 12. 1930, str. 3, Berač skočil pod vlak.

712 *Slovenski narod*, 38, št. 76, 3. 4. 1905, Samomor.

posrečil, saj sta ga iz vode rešila policista, ki sta ga nato odpeljala v norišnico.⁷¹³

V večini smrtnih primerov beračev, o katerih so poročali članki v dnevnem časopisju, je šlo za starejše ljudi, kar ni presenetljivo, saj so ti umirali zaradi starosti in zdravstvenih težav, ki jih je ta prinesla, hkrati pa je bilo življenje v popolni revščini zanje prav zato veliko napornejše kot za mlajše ljudi. Prav tako se zdi, da so mlajše osebe redkeje naredile samomor, saj so imele upanje, da se bodo njihove življenjske okoliščine nekoč spremenile, hkrati pa so z občasnim delom lahko zaslužile za skromno preživetje.

713 *Slovenski narod*, 7, št. 34, 12. 2. 1874 (Poskus samomora).

ODNOS DRUŽBE DO BERAČEV IN POTEPUHOV

Posamezniki so bili v življenje na cesti primorani iz različnih razlogov, le redki so se zanj odločili prostovoljno, smer njihovega gibanja je bila odvisna od okoliščin, letnega časa, možnosti za zaslužek, miloščine, prenočišča. Toda z vidika zakona še tako premišljeno »potovanje« ni bilo ne tolerirano ne upoštevano, če ni imelo pridobitnega namena. Ali je bilo potepanje prostovoljna odločitev posameznika in do kakšne mere, je vprašljivo, saj se je vsak posameznik različno odzival na enake razmere.⁷¹⁴ Razširjeno je bilo prepričanje, da je šlo v primeru potepuhov za posameznike, ki so bili po naravi nagnjeni k potepanju, predvsem ker so bili neprilagodljivi in se niso znali ali želeli prilagoditi pravilom družbe (omejitvam in obveznostim). Vendar sta večino ljudi v življenje na cesti prisilila težka ekonomska situacija in pomanjkanje, ki ga je povzročila izguba dela oziroma nezmožnost za delo, drugi so iskali boljše plačano delo ali boljše pogoje za delo, marsikdo pa se za potepanje ni odločil samo zaradi ekonomskih razlogov, temveč ga je gnala želja po pustolovščinah, umiku od ustaljenega življenja, ki ga je utešnjevalo. V primeru mladostnikov je šlo za osebe, ki so jih starši zapustili, umrli ali pa so živeli v slabih družinskih razmerah.

⁷¹⁴ Kusmer, *Down and out*, str. 131.

Nekateri med njimi so zapustili tudi svoje družine, ki so pogosto postale breme občin in odvisne od javne pomoči.

Prav odsotnost urejenega družinskega življenja je bilo tisto, kar je večina tem odpadnikom očitala.⁷¹⁵ Dom je bil središče družine in družinskega življenja ter s tem jedro družbe. Zago-tavljal je vir pripadnosti in identitete ter zahteval upoštevanje določenih pravil in rutin, kar je bil vzorec, ki se je prenašal na celotno družbo. Stabilnost družbe, pa tudi tržnega gospodarstva, je temeljila na delovnih, odgovornih in gospodarnih družinskih članih.⁷¹⁶ Brezdomnost je vse to ogrožala. Potepuhi so izgubili svojo identiteto s tem, ko so se odrekli vsemu, kar jih je definiralo. Dom je predstavljal pribežališče in omogočal ravnotežje med delom in družino, javnim in privatnim, ločeval moško in žensko sfero, hkrati pa je bil dom tudi odraz posameznika. Bolj kot je dom izgubljal svojo proizvodno vlogo, bolj je postajal območje kulture, omike in vzgoje, kar je bila domena žensk.⁷¹⁷ Potepuhi so s svojim načinom življenja kljubovali ideji doma z vsem, kar je vključevala, in zavračali tisto, česar se je večina oklepala, s tem pa so se odrekli osnovi družbenega reda. S tem so jasno potegnili ločnico med sabo in preostankom družbe.⁷¹⁸ Dom pa je pomenil tudi korenine, občutek pripadnosti, v posamezniku je odvrčal potrebo po odhodu in ga podredil disciplini.⁷¹⁹ V potepuhih je srednji razred videl sovražnika vsemu, za kar je sam trdo delal (družini, redni zaposlitvi, lastnini). Kdor je bil pripravljen zapustiti dom z vsem, kar je ta predstavljal, je bil po mnenju mnogih moralno izgubljen in dovzeten za vse, kar je na svetu najslabšega.⁷²⁰ Takšno mnenje ni bilo presenetljivo, saj je bil človek brez doma viden kot potencialni kriminallec.⁷²¹ Odsotnost stalnega prebivališča so povezovali z odsotnostjo vseh

715 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1973, fol. 767, 10. 2. 1926.

716 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 9.

717 DePastino, *Citizen Hobo*, str. 25; Laubach je v svoji študiji celo trdil, da so slabe matere osnovni razlog za potepuštvo (Laubach, *Why there are Vagrants*, str. 70).

718 DePastino, *Citizen Hobo*, uvod, str. 25.

719 *A History of Private Life*, str. 102.

720 DePastino, *Citizen Hobo*, str. 129.

721 *A History of Private Life*, str. 342.

značilnosti, ki so bile temelj družbe.⁷²² Potepuštvo je predstavljalo osebni neuspeh tistih, ki so spolzeli skozi razpoke družbe in jih je bilo potrebno znova usmeriti na pot urejenega življenja.⁷²³ Ker niso bili več del družbe, so bili videni kot napol divjaki, razčlovečeni, človeka nevredni in necivilizirani.⁷²⁴ Odnos družbe do potepuhov je v svojem govoru septembra 1877 izrazil dekan pravne fakultete Yale, Francis Wayland, z besedami: »Ko izgovorimo besedo potepuh, vidimo prizor lenuha, nesposobneža, postopača, (nekoga) v slabem položaju, nepopravljivega, strahopetnega, popolnoma pokvarjenega divjaka.«⁷²⁵ To so besede, ki so povedale veliko več o tistem, ki jih je izrekel, kot o potepuhih samih.

Razloge tako za revščino kot za kriminal so ob koncu 19. stoletja še vedno videli v posamezniku in ne v družbi. To je razvidno tudi iz trditve francoskega sociologa Henryja Jolyja, ki je dokaz, da je temu tako, našel v dejstvu, da so ekonomske krize občasne, kriminalna dejanja pa so prisotna vedno in ne upadajo oziroma naraščajo takrat, ko je ekonomska situacija boljša oziroma slabša.⁷²⁶ Drugi razlog tako za kriminaliteto med revnimi kot za samo revščino naj bi bil alkoholizem, saj naj bi alkohol uničil posameznikov čut za moralo.⁷²⁷ Da je bil alkoholizem razumljen kot vzrok za delomrznost in posledično revščino, je razvidno tudi iz dejstva, da so tudi alkoholike oddajali na prevzgojo v prisilno delavnico, pri tem pa alkoholizem kot tak ni predstavljal ovire (kar je veljalo še za pozna dvajseta leta 20. stoletja).⁷²⁸

Ob koncu 19. stoletja pa se je odnos do revščine postopoma pričel spreminjati. Na eni strani so se začele spreminjati

722 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 161.

723 DePastino, *Citizen Hobo*, str. 129.

724 V Ameriki je bila literatura o potepuhih v knjižnicah na policah med knjigami o revščini in knjigami o pravicah živali. New York Tribune pa je leta 1882 v članku potepuha opisal kot »bitje med rastlinskim in živalskim svetom«, podobnega »primitivnemu človeku« in ne drugačnega, kot so »plazilci na splošno«. (Kusmer, *Down and out*, str. 44).

725 DePastino, *Citizen Hobo*, str. 4.

726 Lawrence, *Images of poverty and crime*, str. 66.

727 Prav tam, str. 67.

728 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1973, fol. 767, 769, 1927.

individualistične razlage povezanosti revščine in kriminala ter se umikati kolektivnim teorijam o degeneraciji in urbanem propadu, ki so odmevale po Evropi. Kriminalci naj bi bili produkt okolja, zato naj bi bila družba dolžna najti zdravilo za kriminal v obliki socialne reforme.⁷²⁹ Obravnavanje kriminalnosti je prehajalo od individualne krivde k idejam o kolektivnem propadu, ko so kriminal poskušali opredeliti tako sociološko kot psihološko. Degeneracije niso videli kot posledice, ampak kot vzrok kriminala, uboštva in obolenj.⁷³⁰ Krivdo so pripisovali okolju, katerega del so bili revni posamezniki, izpostavljenosti bedi, slabim higienskimi pogojem in slabim vplivom, kar je bilo posplošeno na vse posameznike, ki so živeli v revščini in so bili zato avtomatično potencialni kriminalci. Pri tem je šlo za prehod od individualne krivde h kolektivni, ki pa se je še vedno gibala le v krogu revnih slojev in se ni prenašala na celotno družbo. Prepričanje o individualni krivdi posameznikov je omogočalo ločevanje nevrednih revežev od vrednih, teorija kolektivne degeneriranosti pa je vključevala vse revne posameznike brez izjeme, a ni priznavala vloge stalne, ekstremne revščine, katere posledica je bil kriminal.⁷³¹

Poleg tega se je ob koncu 19. stoletja pojavila pomembnejša teorija, ki je za revščino širših množic in posledično za beračenje, potepanje ter kriminalnost krivila ekonomski ustroj. Pojavilo se je zavedanje, da posameznik ni nujno sam kriv za svoj položaj, temveč je krivda v sistemu, ki dovoljuje, da so množice potisnjene na rob družbe, kjer so prisiljene v životarjenje. Ker je število brezposelnih in posameznikov na robu preživetja naraščalo, je postajalo očitno, da klasična tradicionalna dobrodelnost razmeram ne ustreza več in je težave potrebno reševati sistematično.⁷³² Tu je šlo za realen pogled na socialni položaj

729 Fuchs, *Gender and Poverty*, str. 190.

730 Lawrence, *Images of poverty and crime*, str. 67; po besedah Pierreja Boueja naj bi bilo 80–100 % vseh zaradi beračenja ali potepanja aretiranih oseb pod vplivom alkohola (Lawrence, *Images of poverty and crime*, str. 69).

731 Prav tam, str. 68.

732 Prim.: May, *Poverty in Transnational Discourses*, str. 21–41.

ljudi in na družbene ter gospodarske razmere, ki je posledično postopoma vodil v spremembe, širjenje obstoječe in nastanek nove socialne zakonodaje.

Beseda 'potepuštvu' je imela slabšalni pomen, saj je šlo v vsakem primeru za posameznike, ki so bili nezaželeni člani družbe.⁷³³ Potepuhe so nekateri doživljali kot socialne parazite, ki naj bi državo oškodovali s tem, ko so jemali produkte tujega dela, ne da bi prispevali k skupnemu blagostanju. Zato naj bi družba s tem, ko je tolerirala potepuštvu, opravičevala škodo, ki naj bi jo povzročali potepuhi, in hkrati nagrajevala njihovo družbeno izdajo. Dajanje miloščin naj bi tako bilo proti produktivno. Prepričani so bili celo, da se je nemoralnosti možno nalesti, saj naj bi brezdelneži oglaševali brezskrben način življenja.⁷³⁴ To pa je bilo bistvo problema, saj širjenje mnenja, da je mogoče živeti brez dela oziroma z minimalnim delom in naporom, v kombinaciji z dobroteljnostjo, ni bilo zaželeno. Splošno prepričanje je bilo, da je nekatere revne ljudi potrebno prisiliti v delo, saj bodo, če bodo prepričani, da bodo v primeru stiske dobili pomoč, opustili vsak napor preprečevanja obubožanja z lastnim trudom, s tem pa bodo postali od take pomoči tudi odvisni. Vsaka revna oseba je bila torej izpostavljena potencialni nevarnosti, da postane brezdomna in odvisna od dobroteljnosti premožnejših someščanov.⁷³⁵ Po mnenju nekaterih naj bi bila vsaka oblika pomoči škodljiva in nezaželena, saj naj bi se le z odsotnostjo kakršnih koli oblik pomoči⁷³⁶ izognili izkoriščanju in prevaram, drugi pa so bili pripravljeni uporabiti kakršne koli ukrepe, s katerimi bi se odkrižali potepuhov, brezdomcev in ostalih nadlog.⁷³⁷

733 Levinson, *Encyclopedia of Homelessness*, str. 58.

734 Harbutt, *The Vagrancy Problem*, str. 4.

735 Kusmer, *Down and out*, str. 27.

736 Nekateri so nasprotovali celo zavetiščem in javnim kuhinjam, ki niso delale razlik med uporabniki njihovih uslug, v vsakem primeru pa naj bi bili dolgoletni potepuhi dovolj prebrisani, da so lahko preslepili vsakogar (Ribton-Turner, *A History of Vagrants and Vagrancy*, str. 312).

737 Nekateri bi se zadovoljili z zapiranjem marginalcev, drugi pa so predlagali bolj drastične ukrepe. Časopis *Chicago tribune* je leta 1877 predlagal, da bi v opozorilo drugim potepuhom v hrano primešali strihnin ali arzenik, neki drugi ameriški časopis pa je predlagal

Med revnim, obubožanim prebivalstvom in potepuhi ni bilo veliko razlik, razen tega, da slednji niso mogli zadovoljiti niti osnovnih potreb, kar je prvim šele grozilo. Kljub temu so bili prav potepuhi, čeprav so se znašli v skupini beračev, brezdelnežev, alkoholikov in priložnostnih kriminalcev, obravnavani kot nenehna grožnja za družbo. Razlog za to je bila potreba družbe, ki se ni znala spopasti z razlogi za obubožanje množic, po tem, da bi osmislila skupino ljudi, ki ni imela pravega prostora v družbi.⁷³⁸

Potepuhi so bili najbolj osovražen element v družbi, saj se je tako na potepuhe kot na vse tiste, ki so živeli, pa tudi delali na poti, gledalo kot na sumljive izobčence. Potepuštvu so vse bolj povezovali z deviacijami in kriminalom.⁷³⁹ Škandali, kot je bilo v Franciji sojenje potepuhu Josephu Vacherju, obsojenemu avgusta 1897 za vrsto brutalnih umorov, so potrdili mnoge razširjene strahove. Višji razredi so se bali anonimnosti in izkoreninjenosti potepuhov ter so pričakovali, da bo ukrepala policija. Vedno bolj so se pojavljale zahteve po strožjem ukrepanju. Leta 1899 je Fernand Chanteau v *Les Plaies sociales: Vagabondage et mendicite* trdil, da je potepuštvu vrsta »družbene bolezni«, potepuhe pa je opisoval kot »razjedajoče čire, ki se dnevno širijo«. Louis Riviere se je v knjigi *Mendiants et Vagabonds* leta 1902 strinjal, da je potepuhe potrebno poiskati in aretirati, ker so bili »v stanju stalnega upiranja družbenemu redu« in bi lahko v vsakem trenutku zapadli v kriminal.⁷⁴⁰ Tako potepuhe kot berače so videli kot priložnostne tatove, če ne že zakrknjene kriminalce. Hkrati pa so potepuhe zaničevali celo bolj kot kriminalce, saj naj bi bili kriminalci zmožni rehabilitacije s podporo in pomočjo družine, medtem ko naj bi se potepuhi zavestno in prostovoljno izločili iz okolja, ki bi jim lahko bilo v oporo.⁷⁴¹

poplavljanje ubožnic, da bi se potepuhi ali razbežali ali utonili. (DePastino, *Citizen Hobo*, str. 4).

738 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 43.

739 Lawrence, *Policing the poor*, str. 213.

740 Prav tam, str. 214.

741 Cresswell *The Tramp in America*, str. 182.

Čeprav so kriminal povezovali z revščino, niso v vsaki revni osebi videli kriminalca, so pa tako doživljali brezposelne reveže, potepuhe in priložnostne kriminalce.⁷⁴² Šef pariške policije Gustave Mace je trdil, »da ima vsak potepuh vse lastnosti, potrebne za kriminalca, in bo slej ko prej tudi postal kriminalec«. Potepuhi v očeh javnosti niso bili več del družbe, predstavljali so grožnjo, pred katero se je bilo potrebno zavarovati.⁷⁴³ Da se odnos do potepuhov v obravnavanem obdobju ni spremenil, je razvidno tudi iz dopisa sreskega poglavarja iz leta 1928, v katerem je zapisal: »Potepuštvo in brezdelje sta največja opasnost za javno varnost in red. Od potepuštva do zločina često ni niti en korak in potepuhi dajejo največ zločincev.«⁷⁴⁴

Potepuhi naj bi ogrožali predvsem dom, ženske in otroke.⁷⁴⁵ Tako so bili tudi pri *Slovenskemu narodu* prepričani, da se ženske »zaklepajo pred njimi, ker se jih boje. Če pa hiša ni zaklenjena, pa vsaka ženska takemu beraču kar sama moli dar, da se ga čim prej iznebi. So namreč tako predrzni ti prosilci, da zabavljajo in uganjajo surovosti, če ni moškega v bližini.«⁷⁴⁶ Podobno lahko zasledimo tudi v poročilu iz leta 1932, da »ljudstvo, ki živi bolj na samem, živi v stalnem strahu in zlasti ženske na deželi mnogo trpo vsled tega.«⁷⁴⁷ Ženske so se gotovo čutile ogrožene v določenih situacijah, vendar pa so strah pred potepuhi širili moški, ki so tako potencirali grožnjo, kar jim je omogočalo absolutno postopanje proti potepuhom, hkrati pa dodaten nadzor nad ženskami, saj so jih s tem odvrčali od tega, da bi zapuščale dom, kjer so se počutile varne.⁷⁴⁸

Potepuhi so bili označevani z različnimi izrazi, kot so 'postopači', 'vagabundi', 'vlačugarji', 'potepi',⁷⁴⁹ 'klativitezi',⁷⁵⁰ 'apaši'⁷⁵¹,

742 Davis, Urban policing, str. 4.

743 Lawrence, Images of poverty and crime, str. 72.

744 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 428, 22. 9. 1928.

745 *Slovenski gospodar*, 19, št. 18, 30. 4. 1885, str. 138, Nova postava zoper potepuhe.

746 *Slovenski narod*, 63, št. 42, 20. 2. 1930, str. 2, Beraška nadlega.

747 ZAL, LJU 10, t. e. 47, a. e. 485, 7. 4. 1932.

748 Cresswell, *The Tramp in America*, str. 93, 96.

749 *Slovenec*, 56, št. 285, 14. 12. 1928, str. 4, Cerkevni tat pod ključem.

750 *Slovenec*, 57, št. 201, 5. 9. 1929, str. 4, Jakopini v mariborski okolici.

751 Izraz 'apaš' je bil sinonim za potepuha, razbojnika in sleparja; *Slovenec*, 54, št. 121, 30. 5.

‘stanovanjske podgane,’⁷⁵² ‘delomrzneži,’ ‘sumljivi elementi,’ ‘pijanci’ oziroma ‘žganjarji,’ toda pomen je ostajal enak; šlo naj bi za ljudi brez doma in premoženja, ki jim niso bile tuje kriminalne aktivnosti, ki so bili zaničevani. Izrazi, povezani s potepuhi, so poniževalni in zaničevalni ter nakazujejo, da gre za nezaželene člane družbe. Tako se v časopisnem članku iz leta 1928 pojavi izraz »temni elementi«, »otroci teme«, »izgubljene eksistence«, »zločinska sodrga« ter v članku iz leta 1929 »junaki teme«.⁷⁵³ V nadaljevanju članka pa so naštetá kazniva dejanja, ki sugerirajo, da so jih zagrešili brezdomci.⁷⁵⁴

Brezdomstvo je bilo različno obravnavano glede na spol. Ženske, ki niso imele stalnega bivališča in rednega dohodka iz očitno legalnega vira, so bile osumljene nemoralnosti in prostitucije, medtem ko je bilo potepuštvo pri moških smatrano kot negacija preskrbovanja družine, dela in družinske odgovornosti, kar je predstavljalo bistvo moške identitete.⁷⁵⁵

Odnos do ljudi, ki se niso preživljali s svojim delom, čeprav so bili za delo sposobni, je bil odklonilen, kar so dobro ponazorile besede: »Nehajte že s tistim stokrat zlorabljenim socialnim čutom in podpirajte le one, ki so v mestno občino pristojni in podpore res potrebni. S potuho in tisto neokusno jokavostjo naj se pa enkrat neha.«⁷⁵⁶ Vendar odklonilen odnos ni obstajal le do beračev in potepuhov, ki so bili za delo sposobni, temveč do vseh, ki so se preživljali z miloščinami, kajti beračenje ni bilo nikoli upravičeno, saj je prevladovalo mnenje, da pošteni reveži ne bi nikoli prosili za pomoč, temveč bi trpeli v tišini, sprijaznjeni s svojim položajem. Poleg tega so bile za svoje obubožane občane dolžne skrbeti občine, kar je, vsaj teoretično, izključevalo vsako potrebno po beračenju. O upravičenosti do miloščin in smiselnosti le-teh je mnenje, ki je dobro ponazorilo splošen odnos,

1926, str. 4, Prepodeni vlomilci; *Slovenski narod*, 59, št. 70, 28. 3. 1926, naslovnica, Apaško gnezdo v Komenskega ulici.

752 *Slovenski narod*, št. 239, 18. 10. 1928, Iz policijske kronike.

753 *Slovenski narod*, 62, št. 209, 13. 9. 1929, str. 2, Policija polovila drzne vlomilce.

754 *Slovenski narod*, 61, št. 247, 27. 10. 1928, str. 4, Drobtine iz ljubljanskega življenja.

755 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 161.

756 *Slovenski narod*, 63, št. 5, 8. 1. 1930, str. 3, Domači in tuji berači.

izrazil tudi pravnik Metod Dolenc z besedami: »Po dva in dva potepuha hodita vedno skupaj, pod krinko brezposelnosti »pro-sita« za podporo ... Prvo, kar hočeta, je, da dobita priliko, da kaj ukradeta ali da vsaj izvohunita priložnost za izvedbo tatvine. Če dobita v denarju, dobro, jo porabita za kino ali za pijačo. Če dobita podporo v kruhu, ga najraje »odložita« že na stopnicah ...«⁷⁵⁷

Pojavljalo se je tudi vprašanje resnično hendikepiranih beračev in njihove upravičenosti do miloščin, zaposljivosti in sposobnosti za delo. Nekateri so bili prepričani, da bi se tudi zanje našlo delo. Hkrati pa dejstvo, da so berači hlinili poškodbe, da bi tako pridobili več miloščin in izzvali več usmiljenja, kaže na to, da je v očeh javnosti obstajala dejanska delitev na vredne in nevredne, upravičene in neupravičene berače, tako do miloščin kot do javne pomoči.

Tudi v zgodbah, namenjenim otrokom, je bila prisotna delitev beračev na vredne⁷⁵⁸ in nevredne⁷⁵⁹ pomoči, pri čemer je šlo pri tistih, ki so bili označeni kot vredni, za posameznike, ki so jih v beračenje potisnile nesrečne okoliščine, se pravi niso bili sami krivi za svojo revščino in so bili tako upravičeni do usmiljenja, tisti, ki so bili označeni kot nevredni, pa so bili sami povzročitelji svojega nesrečnega položaja. Zgodbe o beračih in potepuhih so bile namenjene predvsem v svarilo otrokom, česa se je potrebno v življenju izogibati, da ne bi tudi sami pristali na beraški palici. Pri tem so bili izpostavljeni alkoholizem, potratnost in delomrznost.⁷⁶⁰

Odnos do beračev je razviden tudi iz pisem bralcev, v katerih so bili ti opisani kot »dokaj čedno oblečeni in razmeroma mladi moški«,⁷⁶¹ kar kaže na prisotnost dvomov v resničnost njihove stiske. Dostikrat pa so se meščani pritoževali nad vedno večjim številom beračev, predvsem tistih, ki so beračili po

757 Dolenc, »Usoda« ljubljanske prisilne delavnice, str. 76.

758 Česnik, Berač, str. 81–83; Griša, Berač, str. 123; Gros, Pošten berač, str. 49; Vrtec, 9, št. 2, 1. 2. 1879, 17–19, Hvaležen berač; Špoljar, Berač, str. 154; Ločniškar, Berači, str. 121–122.

759 Kosmak-Gruden, Berači, str. 116–118.

760 Ločniškar, Berači, str. 121–122; Borisov, Berač, str. 51–52.

761 *Slovenski narod*, 63, št. 291, 24. 12. 1930, str. 8, Križi in težave z berači.

hišah, ne da bi presojali upravičenost beračenja.⁷⁶² Sicer pa se je za opise številnih beračev uporabljal predvsem izraz »naddloga«. Po besedah neke gospodinje naj bi dnevno pri njej beračilo do deset »beračev in lažiberačev in tudi brezposelnih«, ki so postajali vedno bolj zahtevni, saj naj se ne bi več zadovoljili s hrano, temveč naj bi zahtevali denar in oblačila.⁷⁶³ »/.../ beračev, postopačev-žganjarjev je vedno več. Močni in deložmožni dedci nas nadlegujejo dan za dnevom,«⁷⁶⁴ so leta 1927 zapisali v *Domoljubu*. Dnevno časopisje je bralce opozarjalo na potepuhe in delomrznime elemente, ki so se klatili po mestu in iskali priložnost za krajo.⁷⁶⁵ Ti naj bi podnevi beračili in iskali priložnost, kje bodo kradli ponoči. Pozivali pa so tudi orožnike, naj preiščejo vse sumljive potepuhe in naj tiste, pri katerih najdejo orodje za vlome, ali tiste, ki bi simulirali invalidnost, nemudoma aretirajo.⁷⁶⁶ Redko je bilo v časopisju mogoče najti pozitiven odnos do beračenja, kot je bil izražen v članku *Slovenca*, ki je pozival javnost k strpnosti z besedami: »Ljudje se razburjajo ter že v vsakem beraču vidijo nasilneža. Če je to resnica, naj oblast to pove, ljudje se potem lahko varujejo oziroma pomagajo orožništvu pri lovu. V nasprotnem slučaju pa prosimo, da se ljudstvo pomiri, določne izjave od merodajne smeri.«⁷⁶⁷ Negativen odnos in dvomi v stisko beračev so razvidni tudi iz uradnih virov, kot je ta iz leta 1933: »Vse drugače je to sedaj, ko hodijo od stanovanja do stanovanja mladi, zdravi ljudje, ko po dva in dva strahujeta prebivalstvo in grozita, ako ne dobita denarja. Stare onemogle berače so preje ljudje poznali, teh pa nihče ne pozna in nihče ne ve, kdo so, ali so potrebni oziroma ali dobrosrčnost ljudi le izrabljajo.«⁷⁶⁸

Odnos do ljudi na družbenem robu se je gibal in potencial od usmiljena do zgražanja ter izločevanja iz družbe zaradi

762 *Slovenec*, 58, št. 238, 17. 10. 1930, str. 4, Beračenje v Ljubljani nekdanj in sedaj.

763 *Slovenski narod*, 61, št. 27, 1. 2. 1928, str. 3, Beraška nadloga.

764 *Domoljub*, 40, št. 8, 24. 2. 1927, str. 126, Razno.

765 *Slovenski narod*, 60, št. 279, 10. 12. 1927, str. 3, Pozor pred potepuhi!

766 *Domoljub*, 41, št. 10, 8. 3. 1928, str. 149, Nadloga.

767 *Slovenec*, 54, št. 46, 25. 2. 1926, str. 5, Ogenj.

768 ZAL, LJU 503, Reg I., fasc. 216, 1933.

nevarnosti, ki so jo predstavljali. Nihal je med represivnim (preganjanje, prepovedi, zapiranje, odgon) in dobrodelnim (miloščine, podpore, zavetišče za brezdomce) odnosom, vendar je bil pretežno represiven; obravnava je bila posamična in individualna, kar se je kazalo v individualni presoji vsakega posameznika, odnos pa je bil odvisen od tega, ali je bil posameznik spoznan za vrednega oziroma nevrednega. Prevladovalo je prepričanje, da se zdravi, normalni, za delo sposobni ljudje ne zatekajo k beračenju niti v skrajni sili, iz česar je izhajalo, da so berači psihično manjvredni in celo duševno moteni posamezniki ter popolnoma apatični, kar naj bi nakazoval tudi njihov splošni videz.⁷⁶⁹

Spremenjen odnos do beračenja je mogoče zaznati predvsem v poznih dvajsetih letih 20. stoletja, in sicer zaradi težke gospodarske ter socialne situacije in vpliva, ki ga je ta imela na posameznike. To je dobro ponazoril primer invalidnega berača, ki so ga mimoidoči zaščitili pred policijo. Čeprav je tudi v preteklosti prihajalo do primerov, ko so meščani prepoznali beračevo stisko,⁷⁷⁰ je bilo zavedanje o ranljivosti določenih skupin prebivalstva in brezizhodnosti njihovega položaja vedno bolj prisotno. 29. januarja 1928 je bil na Miklošičevi cesti v Ljubljani aretiran invalidni berač Leopold Fink, kar je povzročilo burne odzive, o aretaciji in sledečih dogodkih pa so pisali različni časopisi. Aretacija invalidnega berača je vzbudila silno razburjenje v mestu, saj so meščani proti aretaciji enonovega berača oziroma proti »brutalnemu« postopanju policije celo protestirali.⁷⁷¹ Po besedah *Slovenca* se je okoli invalida takoj nabralo »številno občinstvo, ki je vedno bolj glasno protestiralo proti aretaciji«. Zbralo naj bi se okoli petsto oseb, pojavi se celo številka sedemsto. Zanimivo je, da je v članku Fink označen kot invalid in ne kot berač ali invalidni berač. Zaradi odpora množice je morala s stražnice priti celo okrepitev, ki je poskušala umiriti situacijo. »S strani občinstva so padali klici, kakor »Sramota! Škandal! Falote

769 Segrave, *Begging in America*, str. 143.

770 *Slovenski narod*, 43, št. 358, 24. 10. 1910, Ni priporočljivo.

771 *Slovenec*, 56, št. 273, 28. 11. 1928, str. 4, Težka aretacija berača.

izpuščate, invalide pa gonite v zapor!« itd.« Situacija je postajala vedno bolj napeta. Ženske in otroci so pričeli jokati, ljudje pa so beraču pričeli dajati cigarete in denar. Medtem je Fink, ki se je sprva želel vreči pod mimoidoči avto, kar mu je preprečil stražnik, potegnil britev iz žepa in si poskušal prerezati žile, vendar mu je bilo tudi to onemogočeno. Na koncu sta dva stražnika Finka zagrabila in ga odnesla v policijski voz, kjer se je poskušal ponovno ubiti ter se močno urezal.⁷⁷² Zaradi odmevnosti dogodka je policijska direkcija podala obrazložitev, zakaj je prišlo do aretacije in da je vse potekalo v skladu z zakonskimi predpisi. Fink je bil aretiran, ker so se nekateri mimoidoči pritožili, da jih je nadlegoval, poleg tega pa je bil v preteklih šestih mesecih že nekajkrat priveden na policijo zaradi podobnih razlogov. Poudarjeno je bilo tudi, da kljub temeljitemu poizvedovanju ni bilo mogoče ugotoviti, ali je berač vložil prošnjo za podelitev invalidnine. Javnost je bila nato s strani policijske direkcije opozorjena, naj se v prihodnje ne vmešava v uradne postopke in ne ovira delovanja policije.⁷⁷³ Aretacija Leopolda Finka je bila skupaj s pravilnikom policijskega ravnateljstva, na podlagi katerega je bil aretiran, predmet razprave ljubljanskega mestnega sveta, ki je ugotavljal, da je bilo takšno ravnanje z reveži neprimerno in da je potrebno dotični pravilnik nemudoma preklicati, hkrati pa na ustrežnejši način poskrbeti za reveže in brezposelne. »Mi imamo v državi 60.000 brezposelnih, ki jih lahko vsakdo preganja. Odpravljati beračenje na ta način, da se berači odpravljajo s ceste kakor mrhovina, je nekaj groznega,«⁷⁷⁴ je v okviru razprave izjavil svetnik Gustinčič. Dejansko so bili berači in potepuhi posamezniki, ki so v težkih ekonomskih in življenjskih situacijah poskušali zgolj preživeti, kazensko preganjanje in diskriminiranje pa sta jih potisnila med vrste kriminalcev.

772 *Slovenec*, 56, št. 25, 31. 1. 1928, str. 5, Dramatična aretacija invalida; *Domovina*, 11, št. 5, 2. 2. 1928, str. 7, Razburljiv prizor zaradi aretacije invalida v Ljubljani.

773 *Slovenski narod*, 61, št. 25, 30. 1. 1928, str. 3, Drobna policijska kronika; *Slovenski narod*, 61, št. 27, 1. 2. 1928, str. 3, Odmev incidenta z invalidom.

774 *Slovenski narod*, 61, št. 34, 10. 2. 1928, str. 2, Za humano postopanje z reveži.

**SKRB ZA
UBOGE**

OBČINSKA OSKRBA

Temelj občinske oskrbe revežev je predstavljal *Zakon, kako je občinam javno oskrbovati uboge* z dne 28. avgusta 1883 in domovinski zakon z dne 3. decembra 1863, ki je bil noveliran z zakonom z dne 5. decembra 1896. Domovinski zakon je določal, da je imela vsaka oseba pravico do bivanja v občini, kjer je imela domovinsko pravico, ki si jo je pridobila z rojstvom oziroma poroko v primeru žensk, in v povezavi s tem pravico do ubožne oskrbe. Zakon iz leta 1863 je bil deležen številnih kritik, saj se je zdel krivičen in nerazumen, sploh v razmerah, ko se je v mestih in industrijskih krajih razmerje med prebivalci z domovinsko pravico in tistimi brez nje vedno bolj prevešalo v korist slednjih. Časopisje, ki je temu posvečalo veliko pozornosti, je objavljalo mnenja, kritike in kasneje novico o spremembi zakonodaje na prvih straneh. V skladu z novelo zakona iz leta 1896 je domovinsko pravico posameznik pridobil z desetletnim neprekinjenim bivanjem v občini, vendar le pod pogojem, da v tem času ni zaprosil za občinsko pomoč in da ni bil obsojen zaradi hudodelstva. Desetletni rok je pričel teči s 1. januarjem 1891, kar je pomenilo, da so prvi prosilci zaprosili za domovinsko pravico 1. januarja 1901. Učinke tega zakona so najbolj čutili v večjih mestih, kjer so se morali posledično spopadati s povečanim povpraševanjem po dodelitvi ubožnih podpor, so ga pa

Star-offo

Dežela: Kranjska. 56
55
Land: Krain.

Politični okraj: Mesto Ljubljana.
Politischer Bezirk: Stadt Laibach.

Domovinski list **Heimatschein**

s katerim mestna občina Ljubljanska potrjuje, da ima
womit von der Stadtgemeinde Laibach bestätigt wird, dass

ime: *Mihael Komar*
Name: }
znanaj, kaj je ali s čim se peča: *Krajčki pomivnik*
Charakter oder Beschäftigung: }
starost: *26 let*
Alter: }
stan (samski ali poročen): *samski*
Stand (ledig oder verheiratet): }
domovinsko pravico v tej občini.
in dieser Gemeinde das Heimatrecht besitzt.

V Ljubljani, *9. aprila* 1912.
Laibach, }
Strankin lastnoročni podpis:
Eigenhändige Unterschrift der Partei:

Za občino: — Für die Gemeinde:
Zupan — Der Bürgermeister:

Občinski svetovalec — Gemeinderat:
Ernst Stančič

Občinski svetovalec — Gemeinderat:
Klem. Brandl

Druckerei Müller, Ljubljana.

Domovinski list
(SI_ZAL_LJU489_f1659_fol404)

težko pričakovali v kmečkih občinah, iz katerih so ljudje odhajali v mesta in industrijska središča, še zlasti v manjših občinah, ki niso imele na voljo dovolj sredstev za vzdrževanje ubogih.⁷⁷⁵

⁷⁷⁵ *Kmetijske in rokodelske novice*, 53, št. 7, 15. 2. 1895, str. 65, Potreba preuredbe domovinskega zakona iz leta 1863; *Kmetijske in rokodelske novice*, 50, št. 9, 26. 2. 1892, naslovnica, Politiški oddelek, Domovinska pravica; *Slovenski gospodar*, 26, št. 9, 3. 3. 1892, naslovnica, Domovinska pravica; *Slovenski gospodar*, 30, št. 45, 5. 11. 1896, naslovnica, Domovinska pravica; *Kmetijske in rokodelske novice*, 54, št. 41, 9. 10. 1896, naslovnica, Domovinski zakon; *Slovenski gospodar*, 28, št. 50, 13. 12. 1894, naslovnica, Preosnova domovinskega zakona pa kmetijske občine.

Toda pridobitev domovinske pravice ni bila avtomatična. Po desetletnem bivanju v posamezni občini je posameznik pridobil zgolj pravico, da je lahko zaprosil za domovinsko pravico.⁷⁷⁶ Če so se občine pred spremembo zakonodaje upirale spremembi le-te, so se kasneje poskušale izogniti dodeljevanju domovinske pravice vsem tistim, ki so predstavljali potencialno breme, pri čemer niso delale razlik med prosilci glede na državljanstvo, veroizpoved ali pogovorni jezik.⁷⁷⁷ Zgodilo pa se je tudi, da so občine, v strahu pred oskrbo revnih občanov, koga lastnoročno izključile.⁷⁷⁸ Poleg tega so pogoj desetletnega neprekinjenega bivanja v občini, v katerem posameznik ni smel zaprositi za občinsko pomoč, lahko izpolnili le tisti pripadniki nižjih slojev, ki so jim to omogočali vsaj nekoliko višji dohodki in so bili zaščiteni s socialno zakonodajo. Vsem ostalim, ki so se težko preživljali s prenizkimi mezdami in so bili odvisni od občinskih podpor, je bila pridobitev domovinske pravice v občini bivanja nedosegljiva. V primeru, da so bili aretirani zaradi beračenja,⁷⁷⁹ pa so bili odgnani v domovinsko občino, kjer so imeli domovinsko pravico, s tem pa se jim je prekinilo tudi obdobje bivanja v občini.⁷⁸⁰ Tudi pri tem pogoju je mogoče čutiti venomer prisotno delitev revežev na vredne in nevredne pomoči, kajti pogoj za pridobitev domovinske pravice so lahko izpolnili le tisti, ki so bili obravnavani kot neoporečni reveži, pri tem pa so bili izločeni najranljivejši pripadniki družbe. Vsi tisti, ki so bili odvisni od popolne ubožne oskrbe, se pravi tisti, ki so bili v oskrbi v zavodih-ubožnicah in hiralnicah, pa tudi tisti, ki so dobivali trajno denarno podporo, v podeželskih občinah pa tisti, ki so bili

776 V prošnjem je prosilec navedel, da v dotični občini biva že deset let, priložiti je moral potrdilo o nekaznovanosti, ki je vsebovalo tudi podatek, na katerih naslovih je prosilec bival v zadnjih desetih letih, priložiti je moral tudi krstno pismo, s katerim je dokazal, da je dopolnil 24 let, in domovinski list, iz katerega je bilo razvidno, kje je imel domovinsko pravico do tedaj (*Slovenski gospodar*, 35, št. 5, 31. 1. 1901, O novi domovinski pravici).

777 Sensenig-Dabbous, *Von Metternich bis EU*, str. 43.

778 *Štajerc*, št. 4, 24. 2. 1901, str. 3, O domovinski pravici.

779 Odgnani so lahko bili tudi reveži, ki so za občino, v kateri so bivali, postali preveliko breme.

780 Herz, *Die Vagabundage*, str. 599; *Kmetijske in rokodelske novice*, 59, št. 4, 25. 1. 1901, str. 32, O novi domovinski postavi.

oskrbovani od hiše do hiše, niso mogli zaprositi za domovinsko pravico v občini bivanja, saj niso izpolnjevali pogojev. Tisti, ki so prejeli enkratno pomoč ali občasno podporo, kar se je smatralo kot prehodna pomoč, s tem niso bili oškodovani.⁷⁸¹ Prav zato na ljubljanskem magistratu niso bili posebno zaskrbljeni zaradi povečanja števila prosilcev za domovinstvo in posledično občinsko pomoč, saj naj se število ubogih zaradi spremembe zakonodaje ne bi bistveno spremenilo, ker je občina lahko odklonila vse tiste, ki so »med ustanovljenim rokom prebivanja težavili preskrbo ubogih«. Zato na občini v povezavi s tem niso načrtovali spremembe predpisov glede ubožnega skrbstva, so pa načrtovali izgradnjo nove mestne ubožnice.⁷⁸² V Ljubljani je večina prosilcev za sprejem v domovinsko zvezo hkrati zaprosila tudi za podporo. V letu 1901 je bilo oddanih 1.114 prošenj, od tega je bilo le 60 prošenj zavrženih.⁷⁸³

Vsaka oseba, ki je potrebovala pomoč, se je lahko obrnila na svojo domovinsko občino, ki ji je bila obvezana pomagati, občine pa so morale kriti tudi stroške ubožne oskrbe, ki so je bili njeni občani deležni v drugih občinah (v primeru, da se je izkazalo, da so bili pomoči vredni in da niso bili »kurendovani«⁷⁸⁴).⁷⁸⁵ Ker so bili reveži upravičeni do podpore v svoji domovinski občini, občine, kjer so se v trenutku stiske nahajali, niso bile

781 Postelberg, Modern, *Das reformierte österreichische heimatrecht*, str. 14–15.

782 ZAL, LJU 488, COD III./49, str. 92–93, 21. 9. 1897.

783 *Ljubljana 1895 – 1910*, str. 60.

784 Deželne vlade so županstva obveščale o postopacih, ki so na račun domovinske občine prosili za podpore. Tudi županstva so se med seboj obveščala o potepuških beračih, ki naj bi se okoriščali na račun domovinske občine. Njihova imena so bila objavljena v policijskih listih; ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1434, fol. 154, 1908.

785 Dolžnost občine do revežev je obstajala v primeru, da tretja oseba ni bila obvezana skrbeti za ubogega. Če je občina prevzela skrb za ubogega in je naknadno ugotovila, da obstaja oseba, ki je zmožna skrbeti zanj, je lahko zahtevala povračilo stroškov. Občinska oskrba je obsegala nudenje nujne pomoči in oskrbe v primeru bolezni. Vrsto in načine oskrbe je določala občina, revež sam ni mogel zaprositi za določeno obliko pomoči. Občina je bila obvezana nuditi pomoč vsakemu, ki se sam ni bil zmožen preživljati. Vsak, ki je bil zmožen za delo, pa je bil obvezan delati, če je bilo potrebno tudi prisilno. Občina ni smela zavrniti tujih revežev v primeru nuje, vendar pa je lahko zahtevala povračilo stroškov od domovinske občine oziroma tretjih oseb. Prav tako je morala poskrbeti za bolne tujce, dokler so predstavljali nevarnost zase ali za druge. Pravice do oskrbe ni bilo možno terjati po sodni poti (Prim.: Anžič, *Skrb za uboge*, str. 34–36).

navdušene nad njihovo oskrbo, saj je bilo povračilo stroškov zamudno, zamudno pa je bilo tudi ugotavljanje, kam je posameznik pristojen. Poleg tega so se občine, ki so bile finančno šibke, izogibale plačilom stroškov,⁷⁸⁶ tudi tako, da so kakšnega svojega občana razglasile za delomrzneža.⁷⁸⁷ Zato so občine takšne ljudi karseda hitro odpravile naprej, posameznikom pa v tem položaju ni preostalo drugega kakor beračiti.⁷⁸⁸ K hitri obravnavi in odpravi revežev so pripomogli tudi morebitni stroški odгона in bojazen, da bi v primeru, ko je domovinska občina posameznikov neznana, le-ti padli v breme občini, v kateri so se nahajali.⁷⁸⁹ Poleg tega je bilo zaradi strahu, da bi s podporami skvarili za delo sposobne reveže, podeljevanje podpor zelo striktno, kar je pripomoglo k nadaljevanju problema beračenja.

Vsi tisti, ki so bili brezposelni in so med potepanjem prejeli podpore v različnih občinah, so bili označeni kot delomrzni. Občine so bile opozorjene, naj jim podelijo podporo le v primeru skrajne nuje, sicer naj jih odženejo v domovinsko občino (med delomrzneži so se znašli tako zakonski pari in ženske z otroki kot tudi samske osebe).⁷⁹⁰ Novela zakona je pomenila korak naprej, saj je omogočila vsem tistim, ki so živeli in delali izven svoje domovinske občine, pridobiti domovinsko pravico tam, kjer so dejansko živeli, kar je pomenilo, da se jim v primeru težav ni bilo treba vračati v občino, kjer so bili pogosto tujci. Občine so dolžnost oskrbe občinskega reveža pogosto prevalele na določen del občine, na primer na vas, kjer je bila obubožana oseba rojena oziroma kjer je bivala. To sicer ni bilo v skladu z zakonodajo, se pa je pogosto toleriralo, ker je bilo splošno sprejeto in se je v primeru oskrbe reveža od hiše do hiše izkazalo kot praktično.⁷⁹¹

Med negotovimi vojnimi leti je število beračev, ki so hodili iz kraja v kraj, naraščalo, zato je bila dolžnost občin, poleg skrbi

786 ARS, AS 64, š. 1, Poročilo o delovanju oddelka za socialno politiko za leto 1923, 4. 10. 1923.

787 Pančur, *Problem samoodgovornosti beračev*, str. 156–160.

788 Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 163.

789 Lentner, *Bettelunflug und Bettelbetrug*, str. 21.

790 ZAL, LJU 10, t. e. 48, a. e. 505.

791 *Občinska uprava*, 1, št. 11, 1922, str. 41, Domovinstvo.

za občinske reveže, preprečiti, da bi le-ti beračili izven občine, v katero so bili pristojni. V času trajanja vojne je bilo beračem prepovedano zapuščati domovinsko občino. Berače so tako nadzirali orožniki, pa tudi občinske straže, ki so bile ustanovljene v ta namen.⁷⁹² Občine so bile dolžne tuje berače naznaniti c. kr. okrajnemu glavarstvu s prošnjo, da se dotičnim beračem prepove zapustiti domovinsko občino.⁷⁹³ Gibanje beračev je bilo omejevano zaradi lažjega nadzora nad beraško populacijo, obstajal pa je tudi sum, da so se med berači skrivali zakamuflirani vohuni.⁷⁹⁴ Berači in potepuhi, ki so bili aretirani med vojno se niso izognili vojaški obveznosti. Če je bilo ugotovljeno, da za vojsko niso sposobni, vendar pa so še vedno delovno sposobni, so bili zaposleni v različnih delavnicah.⁷⁹⁵ Med vojno sta bila izrecno prepovedana beračenje in prodaja od hiše do hiše mladoletnim osebam, starim do 17 let, kar je bilo del varstva doraščajoče mladine.⁷⁹⁶

Leta 1922 je bil sprejet *Zakon o zaščiti ubogih, starih in onemoglih*, ki je določal, da so morale občine poskrbeti za vse tiste občane, ki so prebivali v občini in se zaradi starosti ali onemoglosti niso bili zmožni preživljati sami, hkrati pa niso imeli nikogar, ki bi lahko zanje poskrbel, in jih zakon o invalidih ni zajemal. Za te osebe naj bi bilo poskrbljeno s podporami v denarju in življenjskih potrebščinah ali z nastanitvijo pri posameznikih oziroma v ubožnicah.⁷⁹⁷ Vendar predpisi o izvajanju tega zakona nikoli niso bili sprejeti, zato ni zaživel v praksi.⁷⁹⁸

Nov zakon o občinah je bil sprejet 14. marca 1933, vendar ni prinašal sprememb na področju ubožnega skrbstva.

V obravnavanem obdobju je bila skrb za revne in onemogle v veliki meri še vedno v domeni družine. Kdor ni imel nikogar, da bi zanj poskrbel, se je za pomoč obrnil na občino. Manjše,

792 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 9. 3. 1915.

793 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 426, 29. 3. 1915.

794 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 9. 3. 1915.

795 ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1917.

796 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 431, 20. 9. 1916.

797 *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo*, IV., 21. 7. 1922, št. 77, str. 511.

798 Perič, *Jugoslavensko socialno zakonodavstvo*, str. 392.

predvsem podeželske občine, ki niso imele sredstev, s katerimi bi ustrezno poskrbele za obubožane občane, so dovoljevale beračenje od hiše do hiše. Čeprav je bilo beračenje zakonsko prepovedano, je *Zakon z dne 28. avgusta 1883 kako je občinam javno oskrbovati uboge*, čeprav je beračenje prepovedoval, občinskim zastopom v izjemnih primerih dovoljeval dovoljevanje beračenja domačim beračem na točno določen dan, vendar le v svoji občini, če je bilo to do tedaj že v navadi. V ta namen so občine izdajale posebna dovoljenja. Tako je na primer občina Škofja Loka leta 1872 domačim beračem, ki jih je imela vpisane v seznam beračev, izdala dovoljenja za beračenje ob petkih.⁷⁹⁹ Ti berači naj bi ob petkih nabrali dovolj denarja, da bi z njim lahko živeli cel teden. Poleg tega so po končanem beračenju dobili topel obrok v kapucinskem samostanu. Posameznike, ki so beračili brez dovoljenja, pa so pripravili do večera. Ti so morali v priporu opravljati prisilno delo.⁸⁰⁰ Ta praksa se je očitno ohranila v 30. leta, saj je naredba o podpiranju brezposelnih in pobijanju delomrznosti iz leta 1933 to prakso prepovedovala v tistih krajih, kjer so občine ustrezno poskrbele za svoje reveže in brezposelne.⁸⁰¹ Vse tiste, ki niso bili več sposobni niti za beračenje od hiše do hiše, pa so občine oskrbele v občinskih ustanovah, če so imele to možnost,⁸⁰² oziroma določile, da se jih mora oskrbovati po hišah s hrano in ležiščem. Tako je občina Zgornja Šiška aprila leta 1894 določila, da »gresta ubožca Anton Kovač in Julijana Kos po hišnih številkah« in da ju morajo mali posestniki oskrbovati s hrano in ležiščem en dan, srednji posestniki dva dneva in veliki posestniki po tri dni. Kdor je to zavrnil, je moral plačati v ubožno blagajno ustrezen znesek.⁸⁰³

799 Enako je bilo v Mariboru (*Slovenec*, 58, št. 253, 5. 11. 1930, str. 5, Organizacija usmiljenih src).

800 Židov, Časopisi o beračih, str. 54; Terlep, Od lire do lajne, str. 219.

801 ZAL, LJU 506, Reg I., fasc. 643, 15. 4. 1933; *Slovenec*, 56, št. 266, 20. 11. 1928, str. 4, Socialno skrbstvo; *Slovenka*, 5, št. 11, 1901, str. 298, Zavarovanje za starost in obnemoglost.

802 *Slovenec*, 57, št. 280, 7. 12. 1929, str. 3, Zavetišče za onemogle v Sostrem; o ubožnem skrbstvu oziroma zavetiščih v Ljubljani glej: Lazarevič, Ubožna preskrba v Ljubljani; Meglič Hočevar, Mestno zavetišče; in o ubožnem skrbstvu v Kranju: Rogelj, Skrb za revne.

803 ZAL, LJU 15, t. e. 40, a. e. 422, 8. 4. 1894.

Mestna jubilejna ubožnica
(ZAL, Zbirka fotografij, G3-059-001)

Kako veliko breme so bili reveži za občine, ki so jih morale oskrbovati, in kako zelo so si poskušale to breme olajšati, je razvidno iz zelo skrajnih poizkusov, kot je bilo omejevanje porok med reveži oziroma porok »na roko«. ⁸⁰⁴ Čeprav je bilo izdajanje ženitnih dovoljenj z namenom omejevanja sklepanja zakonskih zvez revnega prebivalstva dokončno odpravljeno leta 1868, so se posamezne občine še v 80. letih zavzemale za ponovno uvedbo le-teh. ⁸⁰⁵ V določenih primerih so posamezne dežele to zahtevale vsaj za tiste osebe, ki so bile v občinski ubožni oskrbi, ali tiste, ki so se preživljale na nezakonit način, vendar so bile vse pobude zavrjene kot nasprotujoče modernim pravnim načelom, hkrati pa je bilo poudarjeno, da takšen ukrep nima nobenega učinka. ⁸⁰⁶ O problemih, ki so izhajali »iz tega, ako se sme vsak berač in vsak lenuh ženiti«, so večkrat burno razpravljali tudi v kranjskem deželnem zboru, vendar brez uspeha. Leta 1885 so

804 *Kmetijske in rokodelske novice*, 34, št. 20, 17. 5. 1876, str. 156, Zakaj kmetijstvo čedalje bolj peša?; *Kmetijske in rokodelske novice*, 29, št. 6, 8. 2. 1871, str. 45, Iz Šmarij pod Ljubljano.

805 Židov, *Časopisi o beračih*, str. 55.

806 Conrad, Elster, Lexis, Loening, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, str. 163.

ubrali drugačno pot in so namesto »ženitbenških pritrtilnic«, za izdajo katerih bi bilo potrebno dovoljenje občine, predlagali uvedbo »ženitbenških oglasnic«, pri katerih bi imela občina le pravico do oporekanja sklenitvi zakonske zveze.⁸⁰⁷ Vendar tudi ta predlog ni naletel na plodna tla. Namen omejevanja porok naj ne bi bil, po besedah poslancev, ki so si prizadevali za omejitve, le v dobro občin, temveč tudi v dobro revnih posameznikov, ki bi jim bila tako prihranjena še večja beda, posledično pa tudi družbe, ker bi bilo potem manj beračev in tatov,⁸⁰⁸ saj naj bi se otroci revežev hitro navadili »beračije pa še »uzmanja««, ker naj bi zrasi »brez npravne odgoje, kakor divjaki«.⁸⁰⁹ Iz tega je razviden tudi negativen odnos in prisotnost stereotipov glede revnih prebivalcev. To je bil še eden izmed načinov izključevanja posameznikov z roba družbe in kršenje njihovih pravic.

Revščino so še v poznem 19. stoletju razumeli kot odgovornost posameznika. Razlogi zanj naj bi bili razuzdanost, nevednost, lahkomiselnost, pomanjkanje morale. Zato so reveže delili na tiste, ki so si pomoč zaslužili, in tiste, ki si je niso. Namen tega je bilo omejevanje beračenja, izločanje goljufov, ne pa tudi izboljšanje položaja revežev in omogočanje, da bi se postavili na lastne noge. Vendar pa se tudi v obdobju do 1. svetovne vojne in tudi po njej, kljub zaščitni zakonodaji in očitno spremenjenemu pogledu na revščino in razloge zanj, to ni bistveno spremenilo, saj je bilo moraliziranje še naprej prisotno pri obravnavi revežev s samega roba družbe. Pogled na revščino, brezposelnost ter tudi brezdomstvo se je spremenil zlasti v poznih dvajsetih letih,

807 *Slovenski gospodar*, 19, št. 51, 17. 12. 1885, str. 406, O potrebi ženitbenske oglasnice.

808 *Kmetijske in rokodelske novice*, 29, št. 40, 4. 10. 1871, str. 322, Iz deželnih zborov, Deželni zbor Kranjski; *Kmetijske in rokodelske novice*, 37, št. 7, 12. 2. 1879, naslovnica, Gospodarske stvari, Vzroki, zakaj propadajo kmetije, in nekateri pomočki, kako propadu v okom priti; *Kmetijske in rokodelske novice*, 41, št. 46, 14. 11. 1883, naslovnica, Gospodarske stvari iz deželnega zbora kranjskega (poroke naj bi bile onemogočene vsem tistim ženinom, ki so pred manj kot enim letom prejemale javno podporo, ki so živeli od beračenja, za katere je bilo znano, da niso imeli dovolj zaslužka, da bi lahko vzdrževali družino, oziroma tistim, ki za družino niso želeli skrbeti iz malomarnosti); *Slovenec*, 8, št. 80, 24. 7. 1880, Deželni zbor kranjski.

809 *Slovenski gospodar*, 19, št. 3, 15. 1. 1885, naslovnica, Nekaj o svobodnih ženitvah (Glas kmetskega človeka).

a delitev na vredne in nevredne reveže se je še vedno ohranjala. Občine so se v obdobju po 1. svetovni vojni, ki je prineslo širitev socialnega zavarovanja, včasih poskušale na račun le-tega izogniti podpiranju brezposelnih revežev, toda ubožno skrbstvo je v obdobju do konca tridesetih let ostajalo potrebno v enaki meri, saj je bil sistem socialnega zavarovanja neučinkovit in pomanjkljiv. V obdobju do 2. svetovne vojne zavarovanje ni zajemalo vseh prebivalcev, tistim, ki jih je, pa ni nudilo dovolj varnosti.⁸¹⁰

Občine so po lastni presoji odločale,⁸¹¹ kdo je upravičen do podpore, in med prosilci diskriminirale tako, da so izločale posameznike, ki naj bi ubožali po lastni krivdi.⁸¹² Poleg tega so se morali prosilci za pomoč izkazati z moralnim načinom življenja, in v ta namen so nekateri prosilci za podporo priložili spričevala o nravnosti, kot je leta 1901 to storila mlada prosilka za pomoč, ki je v prošnji izpostavila: »Vsled svoje mladosti vedela sem si doslej ohraniti dobro ime, kar svedoči tu priloženo spričevalo o nravnosti.«⁸¹³ Omenjena spričevala je bilo beračem in potepuhom težko pridobili. Berači in potepuhi tako praviloma niso izpolnjevali pogojev za pridobitev trajne podpore, a so bili v določenih primerih sprejeti v občinske ubožnice ali pa so dobili začasne podpore. V primeru podpore tujih beračev in potepuhov so občine terjale povrnitev stroškov od domovinskih občin, vendar so v primeru, da je bil prejemnik pomoči na poizvedovalnem listu oziroma na seznamu delomrznih oseb, domovinske občine povrnitev stroškov lahko zavrnilo,⁸¹⁴ zato so bile takim osebam podpore nudene le v nujnih primerih.

Leta 1929 so v Ljubljani reformirali socialno skrbstvo in zavrgli načelo, da reveži dobivajo miloščino, temveč so poudarili,

810 ZAL, LJU 15, t.e.40, a.e.419, 5.1.1930.

811 Zato ni presenetljivo, da je prihajalo tudi do obtožb o nepravilnem dodeljevanju podpor (ZAL, LJU 10, t. e. 47, a. e. 484, 9. 9. 1895).

812 Pri razdeljevanju podpor je bil pogoj, da so prosilci »na dobrem glasu«, »dobrega slovesa«, da »uboštva niso sami krivi«, pri prosilkah pa tudi »lepega vedenja« (ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1450, fol. 172, 179, 257).

813 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1450, fol. 117, 1901.

814 ZAL, LJU 489, Reg I., fasc. 1434, fol. 2, 3 in 4; ARS, AS 33, fasc. 13–19, 1917.

da imajo pravico do podpor.⁸¹⁵ To mnenje je jasno izrazil svetnik na seji ljubljanske občinske uprave: »Danes je premagano stališče miloščinstva, katero nam je samo še v spominu na one čase, ko kultura še ni razumela, da ima vsak človek napram javnosti absolutno zakonito pravico prejemati iz javnih blagajn sredstva, če sam ne more več delati in mu življenje ni dalo možnosti, da ima vsaj najnujnejše za preživetje. Socialno skrbstvo ni osebno dobrodelstvo. Vse se vrši po splošnih principih socialne miselnosti. Nikjer ni gospode in nikjer ni hlapcev. Javnih sredstev ne priznavamo invalidom dela, starcem in brezposelnim za to, ker so reveži, ampak za to, ker so dali delovne moči družbi in je družba dolžna skrbeti za vsakega svojega člana, če ostane na svoji življenjski poti in ne more naprej. Prejemati sredstva iz javnih blagajn ni poniževalno ali sramotno, ampak pravica, častivredna prav tako, kot vsaka druga.«⁸¹⁶ Čeprav je ubožno skrbstvo še vedno temeljilo na domovinski pravici, kar že dolgo ni ustrezalo razmeram, se v obdobju Kraljevine SHS, pa tudi kasneje v Kraljevini Jugoslaviji, to ni spremenilo.⁸¹⁷

815 Namesto ubožnih očetov so uvedli okrajne načelnike. Teh je bilo 22, vsak pa je imel še do pet pomočnikov, ki so vodili evidence o socialno šibkih slojih (*Slovenec*, 57, št. 203, 7. 9. 1929, str. 3, Okrajni načelniki v Ljubljani).

816 ZAL, LJU 488, COD III./84, str. 151, 22. 4. 1929.

817 V sosednji Avstriji je bil domovinski zakon reformiran z amandmajem leta 1935, s katerim je bil poostren nadzor nad sistemom podpor in sprejeti kazenski ukrepi za primere zlorab ubožnih podpor. Uvedene so bile izkaznice, ki so jih morali imeti vsi, ki so želeli dobiti podporo izven domačega kraja. Kdor je ni imel in je hkrati brez potrebe prosil za pomoč ali se je izogibal delu, je bil lahko kaznovan z zaporom do šest tednov (Wadauer, *The usual suspects*, str. 129). V obdobju ekonomske krize v tridesetih letih 20. stoletja so prišle v ospredje razprave o domovinskem zakonu in omejevanju prostega naseljevanja revežev (Wadauer, *Welfare*, str. 4).

LJUDSKA KUHINJA

Ljudska kuhinja je bila po vzoru tujih mest v Ljubljani ustanovljena 15. aprila 1877. Ob otvoritvi so razdelili štiristo obrokov.⁸¹⁸ Namenjena ni bila nobeni posebni kategoriji revežev, pač pa je bila dostopna vsem revnim prebivalcem, ki so živeli v hudem pomanjkanju in jim je nudila edini topel obrok dnevno po ugodni in dostopni ceni. Občasno pa so najrevnejši hrano dobili tudi zastonj. Ljudska kuhinja je delovala na ločenih lokacijah; tistim, ki sami niso mogli priti, so imeli v načrtu hrano dovažati.⁸¹⁹ Med uporabniki ljudske kuhinje so bili mestni reveži, ki so sicer dobivali skromne občinske podpore, a te niso zadostovale za kritje vseh življenjskih potreb, delavci, revni dijaki, brezposelni, pa tudi berači in vsi tisti, ki so bili brez strehe nad glavo. Omogočen je bil tudi nakup »jedilnih mark« po en, šest ali deset krajcarjev, za katere se je lahko dobilo bodisi celo porcijo kosila, pol porcije ali pa samo kruh. S pričetkom delovanja ljudske kuhinje so si hkrati z oskrbo najšibkejših prebivalcev mesta obetali tudi, da bo ta pripomogla k omejitvi beračenja po hišah vsaj pri tistih beračih, ki niso bili v resnični stiski, saj naj bi ljudje beračem raje kot denar, ki ga lahko porabijo v gostilni, delili jedilne

818 *Slovenski narod*, št. 86, 17. 4. 1877, Ljudska kuhinja.

819 Anžič, *Skrb za uboge*, str. 100; *Slovenski narod*, 10, št. 24, 31. 1. 1877, Iz Ljubljane.

marke.⁸²⁰ Tako naj bi berači, ki so le izkoriščali javno dobrodelnost, izgubili motivacijo za beračenje. Da je bilo v Ljubljani dosti ljudi, ki so potrebovali takšne vrste pomoči, govori podatek, da naj bi v sedmih mesecih razdelili 35.000 obrokov.⁸²¹ Od 1. maja 1893 do 30. aprila 1894 so razdelili 129.786 obrokov, leta 1899 pa so jih razdelili že 198.513 (najcenejši obrok je stal le eno krono).⁸²²

Mestna občina je leta 1930 nameravala odpreti javno mestno kuhinjo v sklopu akcije proti beračenju, ker naj bi se beračem nudila podpora predvsem v naravi, zlasti v obliki hrane oziroma brezplačnih obrokov.⁸²³ Poleg mestnih revežev bi tam na račun občine dobili hrano tudi brezposelni, s čimer so želeli preprečiti zlorabo denarnih podpor.⁸²⁴ Nova mestna kuhinja je bila odprta v stari Cukrarni decembra leta 1938.

820 *Slovenski narod*, 10, št. 24, 31. 1. 1877, Iz Ljubljane.

821 *Slovenski narod*, 10, št. 269, 24. 11. 1877, (Ljudska kuhinja).

822 *Slovenski narod*, št. 4, 5. 1. 1900, Ljubljanska dijaška in ljudska kuhinja.

823 ZAL, LJU 488, COD VIII./10, 30. 12. 1930.

824 *Slovenski narod*, 63, št. 295, 31. 12. 1930, str. 3, Socijalna politika mestne občine v letu 1930.

POMOŽNE AKCIJE, DELOVNA TABORIŠČA IN STARA CUKRARNA

Krizna trideseta leta 20. stoletja so s kolapsom gospodarstva in enormno brezposelnostjo, ki sta bili posledici svetovne gospodarske krize, prinesla okoliščine, s katerimi so se morale spopasti tako država, občine kot dobrodelne organizacije. Zaradi naraščanja revščine in brezposelnosti se je povečalo število tistih, ki so bili odvisni od tuje pomoči in so se po pomoč obračali tako na občine kot na dobrodelne organizacije ter posameznike. Občine, katerih sredstva, namenjena socialnim podporam, so bila omejena, so se v tej situaciji spopadale tako s pomanjkanjem sredstev kot kapacitet, s katerimi bi lahko oskrbele množice, ki so dnevno trkale na njihova vrata. Skozi celotna trideseta leta so bile tako v Ljubljani pozimi organizirane pomožne akcije, katerih namen je bil zbirati sredstva za brezposelne in mestne reveže ter njihove družine, leta 1938 pa sta bila ustanovljena tudi veliko mestno zavetišče in mestna kuhinja v prostorih nekdanje rafinerije sladkorja, ki jo danes poznamo kot staro Cukrarno.

S porastom brezposelnosti je naraščalo tudi število beračev in brezdomcev, ki jih je bilo mogoče srečati na mestnih ulicah, naraščali pa so tudi dvomi v iskrenost oziroma resničnost stiske prosilcev za pomoč. Država je iskala načine zaposlovanja brezposelnih oseb in preprečevanja podpiranja tako imenovanih delomrznežev, ki so izkoriščali tako občinske podpore kot

darove in miloščine dobrodelnih organizacij ter posameznikov. Po vzoru nekaterih drugih evropskih državah so se v ta namen pričele pojavljati ideje reševanja vprašanja delomrznosti in brezposelnosti, in sicer z ustanavljanjem delovnih taborišč, ki bi bila usmerjena hkrati vzgojno, kaznovalno in nadzorovalno.

VELIKA GOSPODARSKA KRIZA

Večji del tridesetih let⁸²⁵ je zaznamovala gospodarska kriza, ki se je leta 1929 začela z borznim zlomom v Združenih državah Amerike in je kmalu zajela svet. Tako začela kot zaključila se je v nekaterih državah prej kot v drugih, a povsod je bilo vse do konca tridesetih let mogoče čutiti ekonomske, politične in socialne posledice. V Jugoslaviji je kriza nastopila leta 1930 in je vztrajala do leta 1935, ko je prišlo do splošnega izboljšanja v gospodarstvu: začele so rasti cene, povečal se je izvoz in dvignila se je raven zaposlenosti.⁸²⁶ Kljub temu se je Jugoslavija kot pretežno agrarna država z velikim deležem majhnih kmečkih posesti in s slabo razvito tehnologijo počasneje izvila iz krize, saj je primanjkovala jasna gospodarska usmeritev, ki bi državo vodila v pravo smer.⁸²⁷ Kljub izboljšanju gospodarskih razmer pa širše posledice za družbo niso bile v celoti odpravljene niti pozneje, saj je bila pred vrati druga svetovna vojna.

Poleg velike brezposelnosti je bila posledica krize tudi znižanje dohodkov tistih, ki so delo imeli, in krajšanje delovnega

825 Življenjska raven zaposlenih delavcev je bila najnižja leta 1934, šele leta 1937 pa je bil dosežen nivo zaposlenosti delavstva, kakršen je bil pred krizo (Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 134).

826 Lazarević, *Kmečki dolgovi*, str. 47–49.

827 Vučkovič, *Uticaj svetske privredne krize*, str. 197.

časa, kar je imelo dodaten negativen učinek.⁸²⁸ Tako je kriza poglabljala revščino tistih, ki so živeli v pomanjkanju že pred njo, in ustvarjala množico obubožanih brezposelnih, ki so se nemalokrat pridružili vrsti brezdomcev in beračev. Brezposelnost je dosegla višek, ko se je gospodarska kriza že umirjala; vsak peti delavec je izgubil zaposlitev. Število brezposelnih, ki so iskali delo preko javne borze dela, se je med krizo podvojilo in naraščalo vse do leta 1935.⁸²⁹ Naraščalo pa je tudi število delavcev, ki so iskali zaposlitev na poti, prav ti pa so bili bolj ali manj upravičeno uvrščeni med berače in potepuhe, kar je imelo zanje pogosto negativne posledice, saj so bili nemalokrat aretirani in odpravljeni, v najslabšem primeru pa so končali v prisilnih delavnicah.⁸³⁰

Država je posledice brezposelnosti poskušala bolj ali manj uspešno blažiti z javnimi deli in izrednimi podporami, vendar pa so bila temu namenjena sredstva nezadostna. Brezposelnost pa sta do neke mere blažila tudi sistem zavarovanja in siva ekonomija. Leta 1933 je država odobrila ustanovitev Bednostnega fonda za Dravsko banovino za podporo brezposelnih in revnih delavcev.⁸³¹ Za pomoč brezposelnim je v času gospodarske krize prispevala banska uprava s pomožnimi akcijami za podporo ob brezposelnosti, pomagale pa so tudi delavske zbornice. Ustanovljeni Bednosti fond, financiran s stalnimi davčnimi dohodki, naj bi se v večji meri uporabljal za javna dela, s katerimi se je blažila brezposelnost, in v manjši meri le za nujne podpore.⁸³² Leta 1935 je država pritegnila v sistem ustanov za posredovanje dela tudi občine, ki so delovale kot pomožni organi javne službe za posredovanje dela.⁸³³

828 Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 307.

829 Kresal, *Gospodarska kriza*, str. 22; V Avstriji je bila uradna stopnja brezposelnosti leta 1934 25 %, vendar se ocenjuje, da je bila dejansko 37 % (Wadauer, *Welfare*, str. 2).

830 *Slovenski narod*, 65, št. 18, 23. 1. 1932, str. 2, Vprašanje beračev; *Slovenski narod*, 65, št. 5, 8. 1. 1932, str. 2, Beračev je vedno več.

831 *Slovenec*, 62, št. 22, 5. 2. 1935, str. 3, Zasedanje banskega sveta; ZAL, LJU 488, COD III./90, str. 363, 19. 4. 1933.

832 Stiplovšek, *Banski svet*, str. 166, 171.

833 Kresal, *Pregled razvoja*, str. 134.

Kriza je najbolj prizadela revnejše sloje, delavstvo, drobne trgovce in kmete, ki so tvorili množico nekvalificirane delovne sile, ki se je stekala v mesta in še dodatno zaostrovala že tako napeto stanje.⁸³⁴ O problematiki naraščajoče brezposelnosti v Ljubljani so leta 1935 razpravljali tudi na mestni občinski seji: »Gospodarska stiska v Ljubljani je res velika. /.../ V Ljubljani je dosti domačih ljudi brezposelnih, prihajajo pa v Ljubljano tudi kmetijski sinovi in iščejo zaposlenja ali pa beračijo in so v tem oziru celo bolj predrzni od domačinov. Večkrat so to sinovi staršev, ki bi se lahko preživeli doma, pa žive na račun že itak obubožanih Ljubljančanov, ker če si ne izprosijo podpore zlepa, pa z zvijačo in s silo«.⁸³⁵

Brezposelni delavci so imeli pravico do podpor, ki so jih izplačevale javne borze dela, toda bile so nizke in kratkotrajne. Ker je bila država v času največje gospodarske krize v slabem položaju, je reševanje brezposelnosti prepustila borzam dela, ki so zaradi povečanega pritiska brezposelnih in omejenih sredstev za izplačila podpor problem reševale tako, da so določale posebne pogoje za dodelitev podpor. Pravice do podpor so izhajale iz članstva pri javnih borzah dela (dolžina trajanja bolniškega zavarovanja delavca) in od plačanih prispevkov.⁸³⁶ Podpore so brezposelni pred krizo lahko prejeli največ šest tednov, leta 1932 pa se je to obdobje podaljšalo do največ osem tednov, ob izpolnjevanju ostalih pogojev. Podpore so lahko znašale največ tretjino mezde, ki bi jo delavec prejemal, če bi bil

834 Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*, str. 365.

835 ZAL, LJU 488, COD III./92, str. 89, 21. 3. 1935.

836 Pred krizo so imeli delavci pravico do podpore po 4-mesečnem plačevanju prispevkov za borzo dela v zadnjem letu oziroma če so bili v zadnjih dveh letih pred brezposelnostjo vsaj osem mesecev zaposleni in so plačevali prispevke. Ker je bil ta sistem neprimeren v obdobju dolgotrajne brezposelnosti, je prišlo leta 1937 do sprememb; obračunska doba se je upoštevala za dve leti od dne prijave brezposelnosti nazaj. Trajanje redne podpore je bilo odvisno od dolžine članstva v obračunski dobi in ni moglo biti daljše od 26 tednov. Na vsakih dvesto dni članstva je imel delavec pravico do štirih tednov redne brezposelne podpore. Če je imel delavec v zadnjih dveh letih 12 mesecev nepretrganega članstva, je lahko dobival podporo še šest tednov (skupaj deset tednov), in če je članstvo trajalo 14 mesecev v zadnjih dveh letih, še 14 tednov redne podpore. V primeru, da je bil delavec najmanj pet mesecev prijavljen kot nezaposlen pri javni borzi dela, pa je imel pravico do podpore še dodatna dva tedna (Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 253–254).

zaposlen. Lahko so bile osebne brez družinskega dodatka in takšne z družinskim dodatkom, ki je bil pavšalen in ni bil več odvisen od števila vzdrževanih družinskih članov. Po višini so bile razdeljene v tri skupine, znašale pa so 65 % rednih zavarovanih mezd, medtem ko so družinske doklade znašale od 14,3 % do 20 % osebnih podpor, in so rasle od nižjih mezdnih razredov k višjim.⁸³⁷ Obstajale so tudi enkratne denarne podpore, ki so jih brezposelni dobili največ dvakrat letno v primeru nuje, in sicer zase in za vzdrževane otroke. Poleg denarnih podpor so bili delavci upravičeni tudi do potnih podpor v obliki 50 % popusta pri vozovnicah državnih železnic ali ladij (če so se zaposlili v drugem kraju ali če so se zaradi zdravstvenih razlogov vračali domov, pa tudi v primeru, ko so se vračali k družini, ki jih je v bodoče vzdrževala), ter do podpor v obliki prenočišča in hrane kot nadomestil za denarno podporo.⁸³⁸

Zakon o zaščiti delavcev je sicer določal, da morajo občine skrbeti za ustanavljanje delavskih zatočišč in kuhinj za brezposelne delavcev, ker pa le-te niso imele dovolj sredstev, so to nalogo prevzele borze dela. Delavska zatočišča, kjer so brezposelni delavci in delavci na poti do nove službe dobili zatočišče, so bila urejena v Ljubljani, Kranju, Celju, Mariboru in Murski Soboti. Poleg zavetišča v velikih čakalnicah in prenočišča so delavci dobili tudi hrano v delavskih kuhinjah. Oskrba v delavskih zatočiščih je bila brezplačna. V Delavskem domu v Ljubljani je obstajala tudi ogrevalnica, ki je bila namenjena le moškim, »ženske pa so morale spati po hlevih, ulicah ali zmrzovati na cesti«.⁸³⁹ Šele oktobra leta 1937 je začel delovati Dom delavk, ki je nudil streho nad glavo delavkam, nameščenkam in revnim družinam, ki so potovale skozi Ljubljano.⁸⁴⁰

837 Prav tam, str. 252–254.

838 Kresal, Pregled razvoja, str. 130; *Slovenski narod*, 65, 10. 2. 1932, št. 32, str. 2, Vedno večja brezposelnost (delavci so dobivali hrano v Delavski kuhinji, kar sta financirali Delavska zbornica in Borza dela).

839 Leskošek, *Žensko gibanje*, str. 50.

840 ZAL, LJU 488, COD III./94, str. 28, 13. 3. 1937; Dom delavk je imel 96 postelj za ženske, tri družinske sobe in štirideset postelj skupnega ležišča (ZAL, LJU 488, COD III./95, str. 62, 9. 3. 1938).

Borze dela niso skrbele zgolj za posredovanje dela brezposelnim osebam, temveč so tudi nadzirale trg dela in brezposelne osebe. Kljub temu je bila glavna naloga borz dela posredovanje dela, s čimer so poskušali omejiti ostale tradicionalnejše oblike iskanja dela in »samozaposlovanja«, kot sta bila na primer povpraševanje za delo od vrat do vrat in krošnjarijenje, ki so postale vedno bolj nesprejemljive, saj so jih tesno povezovali z beračenjem. Pri posredovanju dela pa so bile v času gospodarske krize še vedno razširjene tudi neformalne oblike posredovanja dela, ki so bile odvisne od sorodstvenih in prijateljskih zvez. Še pomembnejše pa je bilo ločevanje resničnih iskalcev zaposlitve od delomrznežev, ki so izkoriščali podpore pod krinko brezposelnosti.⁸⁴¹ Pri tem so borze dela igrale pomembno vlogo pri omejevanju potepanja in s tem povezanega beračenja, ki je bilo v tem obdobju še vedno zelo razširjeno v povezavi z iskanjem dela. Njihova naloga razlikovanja med iskalci zaposlitve pa je spominjala na ubožno skrbstvo v modernejši različici. Tako je bil prisoten strah, da bodo podpore za brezposelnost spremenile borze dela v nekakšne ubožne ustanove, saj so se brezposelni delavci prijavljali na borzah dela tudi, pogosto pa izključno, zaradi podpor.⁸⁴² Vsaka oseba, ki ni bila zaposlena oziroma ni imela dela, je bila obravnavana kot brezposelna, nato pa se je ugotavljalo, ali je ta brezposelnost izvirala iz nezmožnosti najti oziroma opravljati delo ali iz delomrznosti in lenobe.

Kriza je prizadela zlasti vse tiste, ki so izgubili delo in s tem možnost preživljanja sebe in svojih družin, prav tako pa je poglobila revščino tistih, ki so živeli na eksistenčnem robu. Brezposelni so bili sicer upravičeni do podpor v času, ko niso imeli dela, vendar so jih bili deležni le, če so izpolnjevali pogoje, kar je najbolj prizadelo dolgotrajno brezposelne, ki so v obdobju splošne brezposelnosti izgubili pravico do podpor,⁸⁴³ pa tudi tisti, ki

841 Wadauer, Buchner, Mejsstrik, Finding work, str. 8.

842 Prav tam, str. 30.

843 V Avstriji je stopnja brezposelnih, ki so prejeli podpore, padla za 50 % v letu 1937 (Wadauer, Welfare, str. 2). Med temi pa niso upoštevani tisti brezposelni, ki niso bili prijavljeni na borzi dela. Med njimi so bili na primer kmeti, ki so se vrnili na kmetije, ali ženske, ki so opravljale dodatno delo po tujih domovih.

so imeli srečo, da so bili med prejemniki podpor, a se zgolj s temi niso mogli preživeti. Tako so se pridružili dolgi vrsti revežev, ki so se za pomoč obračali na občino, beračili in se potepali.

V obdobju gospodarske krize se je povečalo tudi število odgnanih oseb in vedno težje je bilo ločevati med dolgoletnimi oziroma stalnimi potepuhi ter začasno brezposelnimi, ki so delo izgubili zaradi slabe gospodarske situacije v državi, kar se je odražalo tudi v javnosti. Čeprav je bila skrb za brezposelne prisotna, je na drugi strani mogoče zaznati odpor do beračev in domnevnih delomrznežev.⁸⁴⁴ Tako časopisni članki kot tudi uradna korespondenca so bili v tridesetih letih prežeti z raznimi opozorili in pozivi, komu in v kakšni obliki nameniti pomoč, in navodili, kako ukrepati v primerih »nevrednih« prosilcev. Tako je bilo v mnogokateri podporni akciji poudarjeno, da je namenjena starim in onemoglim, kar naj bi dodatno spodbujalo javnost k darovanju in krepilo splošno zaupanje, da bo pomoč šla v prave roke, saj so se zaradi povečanega števila brezposelnih, ki so beračili, pojavljali dvomi o njihovi resnični stiski. »Bodite previdni pri podpiranju prosjakov, ki kar oblegajo stranke, zlasti v predmestjih. Darujte le starim onemoglim in znanim revežem. Vsem mladim, krepkim pa svetujte, naj se zglase na mestnem socialno političnem uradu, kjer bo dobil vsak, kdor je potreben, vreden in upravičen, del ali po podporo. Mnogo jih je, ki dela ne marajo prevzeti. Te je treba izključiti iz vsake podporne akcije,« so na primer zapisali januarja 1933 v *Slovencu*.⁸⁴⁵

V obdobju med vojnama je v evropskem prostoru vedno bolj pomembno postajalo poklicno izobraževanje, stalna zaposlitev, redni prihodki in s tem povezani poklicna in splošna stabilnost, kar je posledično definiralo posameznikov družbeni položaj.⁸⁴⁶ Na drugi strani pa so bili berači, potepuhi in pravza-

844 Tudi v ZDA je prišlo v tridesetih letih do pozitivnih sprememb javnega mnenja glede brezdomcev, kar se je pričelo ponovno spreminjati po letu 1935, ko so se, zaradi učinkov socialnih programov (New Deal), pričele socialne razmere spreminjati (Kusmer, *Down and out*, str. 209–210).

845 *Slovenec*, 61, št. 8, 11. 1. 1933, str. 4, Beračenje v Ljubljani.

846 Wadauer, *Welfare*, str. 8.

prav tudi vsi, ki so opravljali potujoče poklice oziroma sezonsko ali občasno delo, iz tega konteksta vsaj do neke mere izključeni, opravljanje dela oziroma iskanje dela na poti pa je postajalo vedno bolj nezaželeno, čeprav je bilo še močno prisotno.

V tridesetih letih 20. stoletja je razkorak med vedno večjim številom brezposelnih in zmanjševanjem števila upravičencev do podpor prispeval k povečanju števila potepuhov in beračev, s tem pa je »potepuško vprašanje« postajalo vedno bolj aktualno.⁸⁴⁷

847 Wadauer, *The usual suspects*, str. 129.

ZIMSKA POMOČ V LJUBLJANI

Pritisk na občino s strani prosilcev za pomoč je bil v obdobju gospodarske krize enormno povečan, in čeprav je ljubljanska občina podpirala večje število ubogih in brezposelnih, je mnogo prosilcev zaradi nezadostnih sredstev morala tudi zavrnila. Pomanjkanje širših množic je bilo občutno zlasti pozimi, ko so se vsi tisti, ki si niso mogli priskrbeti toplih oblačil in kuriva, po pomoč obrnili na občino. Obenem so v mesto pritisnili tudi reveži s podeželja, v mestu pa so ostali tudi razni sezonski delavci, ki so računali na priložnostna dela in podpore. »Ljubljana še prav posebno trpi vsled tega, ker se v mesto zatečejo oni, ki so del svojega okoliša že obhodili. Ljubljana nudi še tu in tam kak mal zaslužek / premog, drva, itd./, ki daje delomržnežem poleg beračenja, hrane v Cukrarni in na samostanskih portah še možnost priboljška. V Ljubljano se zatekajo brezposelni in delomržneži tudi zato, ker dobe v mestu svoje znance in pajdaše,«⁸⁴⁸ so zapisali v poročilu socialnopolitičnega oddelka o neljubih obiskovalcih glavnega mesta.

Občina si je zaradi pomanjkanja sredstev pomagala z organizacijo raznih pomožnih akcij⁸⁴⁹ in dobrodelnih dogodkov, katerih namen je bilo zbrati kar največ sredstev za pomoč

848 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.201, 14. 2. 1941.

849 V začetku tridesetih let 20. stoletja je bila organizirana t. i. Pomožna akcija, ki se je v letih pred drugo svetovno vojno imenovala Zimska pomoč in je trajala od 1. decembra do 31. marca.

mestnim revežem in brezposelnim. Pri tem je občini pomagalo tudi dnevno časopisje, ki je poročalo o rezultatih nabiralnih akcij in še dodatno spodbujalo meščane k darovanju.⁸⁵⁰

Pomožna akcija, ki je bila na pobudo mestne občine prvič organizirana leta 1931/32, je bila zamišljena na širši osnovi, kot sodelovanje vseh dobredelnih društev, kar pa se ni uresničilo.⁸⁵¹ Tudi v uradnem poročilu o delovanju Pomožne akcije je bilo glede tega izraženo obžalovanje: »Žal se ni moglo doseči, da bi postala »Pomožna akcija« osrednja organizacija vseh karitativnih društev ljubljanskih. Dosegel se je le nekak skupen glavni odbor, v ostalem pa je vsako društvo izvajalo pomožno akcijo v svojem delokrogu in s svojimi razpoložljivimi sredstvi.«⁸⁵² Kljub temu pa je bila občina s Pomožno akcijo, organizirano v zimski sezoni 1931/32, kar zadovoljna, saj so za akcijo prispevali tako mestni uslužbenci kot tudi drugi uradniki, pozitivno pa so se odzvali tudi razni obrtniki in trgovci, ki so darovali tako v denarju kot v naravi. K Pomožni akciji so prispevala tudi razna dobrodelna društva, ki so sredstva sicer zbirala samostojno. V okviru akcije, ki je bila organizirana na široki osnovi, so bili tako organizirani razni dogodki: »»Dobrodelne akademije«, koncerti, »Tombola«, razne zbirke, javna božična drevesca, nabiralne akcije »Delavec za delavca« in »Delodajalec in delojemalec za brezposelne« itd.«⁸⁵³

Ker je bila občina tudi pri podpiranju brezposelnih osredotočena na preprečevanje izkoriščanja podpor, je večino podpor razdelila v naravi (živila, oblačila, kurjava ...), prejemniki podpor pa so pomoč, če se je le dalo, odslužili. Pravilnik za delovanje odbora za Zimsko pomoč v Ljubljani je tako v točki 5 določal, da se podpore razdeljujejo v obliki: »1. Zaslužka pri izvrševanju javnih del, 2. Prehrane v mestnih kuhinjah, 3. Prenočišč v mestnih prenočevalnicah, 4. V dnevnem zavetju v ogrevalnici, 5. V živilih, obleki, obutvi in stanovanju, 6. V gotovinskih nakazilih,«⁸⁵⁴

850 *Slovenski narod*, 68, št. 278, 6. 12. 1935, str. 2, Zlato srce Ljubljane; *Slovenski narod*, 68, št. 279, 7. 12. 1935, str. 2, Nabiranje za socialne namene.

851 *Jutro*, 14, št. 8, 10. 1. 1933, str. 4, Lep uspeh lanske pomožne akcije.

852 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.180b.

853 ZAL, LJU 503, Reg I., a.e. 203, 12. 9. 1933.

854 ZAL, LJU 503, Reg I., a.e. 190.

Brezposelni pri cestnih delih v mestni vrtnariji
(ZAL, Zbirka fotografij, A02-157)

iz česar je razvidno, da so se podpore v denarju podeljevale le izjemoma: »/.../ Večkrat se izkaže, da denarna podpora ne zaleže veliko, ker se neekonomično porabi. Ako je podpora namenjena za to, da se prosilca obvaruje stradanja, potem je pametneje, da se podporo nakaže v naturi, ne pa v gotovini.«⁸⁵⁵ Pri tem je pravilnik o razdelitvi sredstev Zimske pomoči v točki 32. določal, da so bili do pomoči v naravi upravičeni predvsem tisti prosilci za pomoč, ki so bili bolni, pohabljeni in za delo nezmožni, »ki si sami ne morejo preskrbeti zadostnih sredstev za hrano, obleko, obutev in stanovanje«,⁸⁵⁶ iz česar je izhajalo, da so si morali vsi ostali podporo po možnosti prislužiti. Tako so na primer v zimski sezoni 1931/32 pri mestni občini zaposlili med dvajset in trideset oseb, sposobnih težaškega dela v mestni vrtnariji, ki so za en teden dela štiri tedne prejeli podporo. O vseh tistih, ki dela niso sprejeli ali pa so ga brez opravičila zapustili, so vodili

855 ZAL, LJU 488, COD III./88, str. 588, 27. 11. 1931

856 ZAL, LJU 503, Reg I., a.e. 193, 5. 2. 1941.

Brezposelni pri cestnih delih na Šišenskem vrhu
(ZAL, Zbirka fotografij, A02-158)

evidenco in jih izključili iz podpornega sistema. S takšno ureditvijo so bili na mestni občini zadovoljni in so jo nameravali nadaljevati tudi v prihodnjih sezonah: »Tudi letos bo moral vsak težaškega dela zmožni brezposelni delati vsaj 1 teden pri raznih zasilnih delih na Rožniku, v vrtnariji in na Gradu.«

Bolj kot koristno zaposlovanje brezposelnih pa se zdi, da je občino veselilo tudi ločevanje »zrna od plev«: »Ta sistem se je letos že po kratki preizkušnji izkazal, da je dober. V par tednih, kar ga izvajamo, smo že izsledili lepo število delomrznežev, ki dela nočejo sprejeti ali pa ga kmalu zapuste oziroma sploh ne nastopijo.«⁸⁵⁷ Da je bil takšen sistem spopadanja z brezposelnostjo in njenimi posledicami učinkovit, so se strinjali tudi mestni svetniki: »S tem načinom podpiranja se delavstvo zopet oprime dela in ne zaide v delomrznost. Podpore ne občuti za poniževalno miloščino, temveč za pravi zaslužek in za pošteno pridobljen denar.«⁸⁵⁸

857 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.180b, 30. 11. 1932.

858 ZAL, LJU 488, COD III./95, str. 311, 9. 3. 1938.

DELAVNA TABORIŠČA – KOLONIJE

Ob skrbi za brezposelne in uboge je obstajala skrb, da bodo podpore prišle v roke delomrznežev in lenuhov, kar je bilo prisotno skozi celotno obravnavano obdobje in se v resnici ni spremenilo niti med najhujšo gospodarsko krizo. »Pri največji uradni pazljivosti se dogaja, da izvabijo podpore tudi delomrzneži in zapravljivci. Posebno poklicni prosilci so nevarni, ko si znajo preskrbeti podpore ne samo pri občini, ampak tudi pri drugih dobrodelnih institucijah. Sramežljivi in mnogokrat najbolj potrebni prosilci pa zopet ostajajo praznih rok,«⁸⁵⁹ je bilo ugotovljeno tudi v poročilu finančnega odseka januarja leta 1932.

Poleg tega, da je *Banovinska naredba o podpiranju brezposelnih in pobijanju delomrznosti* iz marca 1933 določala ravnanje z delomrzneži in berači, so se sredi tridesetih let pojavile tudi ideje o ustanovitvi delovnih kolonij oziroma taborišč. Ideje o ustanovitvi niso bile izvirne, saj so bila delovna taborišča v času gospodarske krize ustanovljena tako v nekaterih evropskih državah kot v ZDA, povsod pa so imela nekoliko drugačen značaj. V Veliki Britaniji in ZDA so bila delovna taborišča, namenjena brezposelnim, ustanovljena z namenom ohranjati moralo in delovno sposobnost brezposelnih oseb, hkrati pa povečati njihove

859 ZAL, LJU 488, COD III./89, str. 67, 12. 1. 1932.

možnosti za nadaljnjo zaposlitev, kar je bilo sicer do neke mere doseženo, ni pa imelo zelenih dolgoročnih učinkov.⁸⁶⁰ Nasprotno je bilo ustanavljanje delovnih taborišč v sosednji Avstriji namenjeno omejevanju beračenja in potepanja ter onemogočanju delomrznosti, kar je bilo glavno vodilo za načrtovanje delovnih taborišč tudi v Dravski banovini. Kljub temu da je bil sprva poudarjan ne prisilen značaj teh taborišč, je šlo za nekoliko spremenjeno idejo prisilnega dela v prisilnih delavnicah. Delovna taborišča so bila namenjena osebam, ki so bile označene za delomrzneže, in brezposelnim, pa tudi prisiljencem in beguncem, ki naj bi se v teh taboriščih privadili k delu in prevzgojili ter tako ponovno postali koristni člani družbe, hkrati pa naj bi jih delo odvrčalo od kriminalnih dejanj, prostitucije (v primeru žensk) in beračenja. Dejstvo, da so bila načrtovana delovna taborišča namenjena tako brezposelnim kot delomrznežem, pa kaže na nedvomno enačenje obeh skupin, vsaj v smislu, da so brezposelni predstavljali stalno grožnjo, da bodo, v primeru, da družba ne bo ustrezno ukrepala, prestopili med vrste delomrznežev, beračev in potepuhov. Delovna taborišča so videli kot rešitev za problem brezposelnosti, ne da bi pri tem upoštevali razloge in vzroke za nastanek brezposelnosti, v podaljškju pa tudi kot ukrep proti demoralizaciji in kriminalu.

»Vse te delamrzneže, ki so sposobni za delo, a nočejo prijeti za pošteno delo, bi morali poloviti in odpraviti v posebna delavska taborišča, kakor imajo to urejeno druge države. Tam bi morali ti ljudje delati, pošteno delati in si služiti svoj vsakdanji kruh, ne pa, da hočejo živeti na račun brezposelnih podpor in na račun drugih ljudi. Denar, ki ga potrošijo razne ustanove za brezposelne, kot redne in izredne podpore, bi se na ta način, da bi se investiralo za javna dela, dvojno obrestoval. Javna dela, katerih bi bilo pri

860 Program (FTS-Federal Transient Service), ki je bil v ZDA uveden leta 1933, je bil učinkovit, dokler je trajal, po ukinitvi leta 1935 pa je večina brezdomnih oseb pristala na ulici, saj brezdomni delavci niso bili vključeni v socialno zavarovanje, ki je v letih 1935–36 nadomestilo FTS (Kusmer, *Down and out*, str. 218–220).

nas dovolj, bi se izvrševala, oni pa, ki pohajkujejo okrog in dobivajo razne brezposelne podpore, za brezdelje, bi delali in si ta denar z delom zaslužili. V teh taboriščih bi bili tudi pod stalnim nadzorstvom in bi tako marsikateri kriminalni zločin izostal. Tuja lastnina bi bila varna in naši preiskovalni in drugi zapori bi imeli manj gostov. Obenem pa bi tudi moralni efekt takega prisilnega dela teh ljudi bil večji in ugodnejši, ker bi se sčasoma ti ljudje tudi navadili delati. Naše podeželje in podeželsko prebivalstvo pa bi si oddahnilo, ker bi imelo mir pred raznimi nadležnimi gosti,⁸⁶¹ so zapisali v *Slovenskemu narodu* leta 1938.

Na konferenci predstavnikov organizacije emigrantov in izseljencev, ki je bila v Ljubljani 18. marca 1935,⁸⁶² je bil podan direkten predlog, da naj bi se takšno delovno taborišče oziroma kolonijo ustanovilo na veleposestvu in v gradu Krupa v Beli krajini, kjer naj bi brezposelni dobili hrano, stanovanje, obleko in skromno plačilo, v zameno pa bi obdelovali zemljo, delali v mlinu, žagi, opekarni in kamnolomu, ki so se prav tako nahajali na posestvu. V obdobju, ko ne bi bilo možno kmetovati, pa bi bili zaposleni pri javnih delih.

Vsaka oseba, ki bi želela bivati in delati v delovni koloniji, bi se za to odločila na lastno željo, prav tako pa bi lahko kolonijo tudi zapustila. Postopek sprejema bi potekal tako, da bi se vsaka oseba, ki bi se na občini zglasila zaradi podpore, informirala o možnosti sprejema v delovno kolonijo in bi bila, če bi sprejela vse pogoje, sprejeta. Podobno bi potekala tudi zapustitev kolonije, pri čemer bi bila svobodna odločitev pogojena z obrazložitvijo, da je dotična oseba dobila zaposlitev oziroma si je zagotovila existenco izven kolonije. V nadaljevanju se pod vprašaj postavlja svobodna izbira in ne prisilen značaj kolonije zaradi zahteve, da naj bi bili tisti, ki ne bi zadovoljivo utemeljili, zakaj želijo biti

861 *Slovenski narod*, 71, št. 273a, 5. 12. 1938, str. 2, Beraška nadloga po kmetih Vse delomr-zneže bi morali poloviti in odpraviti v posebna delavska taborišča.

862 *Slovenec*, 63, št. 66a, 21. 3. 1935, str. 5, Naselbina za narodne priseljence.

sprejeti v kolonijo oziroma bi jo brez utemeljitve zapustili, primerno kaznovani. Kazen naj bi bila predvsem vzgojna, saj naj bi takšni posamezniki izgubili pravico do podpore oziroma vsake oblike pomoči, hkrati pa bi bili umeščeni na »indeks delomrznežev«, kar naj bi po mnenju predlagateljev zagotovilo, da bi bili kaznovani po sodni poti. Koristnost ustanovitve delovne kolonije so predlagatelji utemeljevali z netransparentno porabo socialnih podpor, podpiranjem oseb, ki so denar porabile »za vse drugo kot za preživljanje in vzdrževanje eksistenčnega minimuma«, poleg tega pa naj bi denarne podpore slabo vplivale na brezposelne, »ker se ti ob njih odvadijo delu in koncentrirajo vso svojo tvorno silo v pošteno, a še večkrat v nepošteno nadaljnje pridobivanje podpor.«⁸⁶³

Do leta 1940 se je že odprto govorilo o prisilnih delovnih taboriščih. Mestno poglavarstvo v Ljubljani je leta 1940 s posebno okrožnico povprašalo večje občine v Sloveniji, kakšno je njihovo mnenje o uvedbi prisilnega dela »za vse delomrzneže pod posebnim nadzorstvom«. Z uvedbo prisilnih delovnih taborišč za delomrzneže se je strinjalo kar 36 od 42 vprašanih občin, ki so podale svoje mnenje. Še bolj pomenljivi pa so bili odgovori občin na zastavljeno vprašanje, kolikšen je po njihovi oceni delež delomrznežev med berači v njihovi občini, saj so odgovorile z zelo strogimi ocenami. Občina Vuzenica je na primer ocenila odstotek delomrznežev v svoji občini na kar 90%. »Delomrznost je posledica zadnje gospodarske krize, ko so bili mnogi primorani beračiti, s tem pa so se odvadili dela in postali delomrznosti. /.../ Pri vsem tem pa je potrebno upoštevati moralno stran teh ljudi in jih skušati dvigniti v vredne člane človeške družbe, če pa je to že nemogoče, jih je izolirati, da ne okužijo drugih,«⁸⁶⁴ je bilo sporočilo uradnega poročila socialnopolitičnega oddelka. S takojšnjim ukrepanjem so se strinjali tudi pri Slovenskem gospodarju: »Nekaj bo oblast morala storiti. Najbolje bo, da po vzorcu drugih držav brezposelne zbere občina ali

863 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.202, 14. 2. 1941.

864 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.201, 14. 2. 1941.

banovina v posebne delavske kompanije, katere naj zaposli pri cestah, regulacijah, pri sekanju in spravljanju drv na planinah itd. Naj bodo tam pod strogim nadzorstvom in naj se jim da tudi primerna prehrana ter nekaj plače. Na drug način se ta nadloga ne bo mogla odpraviti.«⁸⁶⁵

Banska uprava je že leta 1936 predlagala uvedbo prisilnega dela za delomrzne osebe in v skladu s tem uredbo, ki se je glasila:

»Osebe moškega spola, ki nimajo zaposlenja ali sredstev za preživljanje in se udajajo vsled delomrznosti nerednemu življenju, potepanju ali prosjačenju, ali ogrožajo javni red in mir, kakor tudi v obče brezposelne osebe moškega spola, ki v roku, odrejenem po oblastvu, ne sprejmejo dela, ki ga jim po njihovi sposobnosti nudi oblastvo, se morejo z odredbo prvostopnega upravnega ali policijskega oblastva oddati za odrejen ali neodrejen čas v prisilna bivališča in uporabiti za javna dela. Če taka oseba brez odobrenja istega oblastva zapusti prisilno bivališče ali ne vrši odrejenega dela, ga imenovano oblastvo kaznuje z zaporom do 30 dni.«

Toda do realizacije prisilnih delovnih kolonij ni prišlo, ker zakonodaja ni predvidevala možnosti prisilnega dela, ki ne bi temeljilo na sodbi sodišča.⁸⁶⁶ Tudi v sosednji Avstriji je prišlo do zamisli, da bi ustanovili delovna taborišča, a je bilo delovno taborišče, namenjeno beračem in potepuhom, ustanovljeno le v Zgornji Avstriji leta 1935, saj so ostale dežele temu načrtu zaradi pomanjkljivih finančnih sredstev nasprotovale,⁸⁶⁷ problematično

865 *Slovenski gospodar*, 74, št. 42, 16. 10. 1940, str. 5, Potepuhov in delomrznežev je vedno več. 866 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.200, 5. 3. 1941.

867 Prisilno delo ni bilo priznано kot dokaz nedavne zaposlitve, prav tako naj se delomrzneži ne bi ukvarjali s »pravim delom«, saj so bila delovna mesta prihranjena za »poštene« brezposelne. Pojavljalo se je tudi vprašanje, ali naj ima prisilno delo ekonomski namen, kar bi posledično ogrožalo trg dela (Wadauer, Welfare, str. 7). Zakon pa je omogočal ustanovitev taborišč (*Haftlager*) za delomrzneže in izkoriščevalce občinskih podpor, ki naj bi delovala hkrati kot ubožne ustanove in bi zagotavljala notranjo varnost (Wadauer, The usual suspects, str. 129–130).

pa je bilo tudi ločevanje delomrznežev od za delo pripravljenih brezposelnih, ki bi bili lahko zajeti med berači in potepuhi.⁸⁶⁸

Tudi če so bili načrti za ustanovitev delovnih taborišč nekoliko ambiciozni, ideje o prisilni zaposlitvi brezposelnih delomrznih oseb pri javnih delih niso zamrle. Po enem takšnem načrtu iz leta 1940 naj bi bile osebe, ki ustrezajo definiciji delomrznosti in bi po predhodnem zdravniškem pregledu bile spoznane za psihično in fizično sposobne za delo, na predlog občine bivališča pri pristojnem okrajnem sodišču proglašene za delomrzne. Kot delomrzne bi lahko bile označene le polnoletne osebe, samo v izjemnih primerih pa bi to veljalo tudi za mladoletnike. Definicija delomrznih oseb je izključevala tudi brezposelne kvalificirane delavce, ki niso pripravljeni sprejeti dela izven svoje stroke medtem, ko prejemajo podporo. Osebe, ki bi bile zaposlene pri javnih delih, bi dobile minimalno plačilo. V primerih, ko bi bilo ugotovljeno, da ne znajo ustrezno razpolagati s svojimi prejemki, bi njihov delodajalec poskrbel za njihovo oskrbo in jim izplačal le razliko plačila. Enako bi se postopalo tudi v primerih, ko bi prisilni delavec moral preživljati družino oziroma nezakonske otroke. Prisilno delo bi bilo po preteku enega leta zaključeno ob pogoju, da oseba spoštuje vsa pravila in redno opravlja delo. Dotični predlog je vključeval tudi ustanovitev posebnih zavodov, kjer bi bile delomrzne osebe ves čas pod nadzorom, vendar pa so predlagatelji spoznali, da tedanje finančno stanje uresničitev takšnih načrtov ni omogočalo.⁸⁶⁹

868 Haupt, *Armut zwischen Ideologie und Ökonomie*, str. 2. (http://www.ifsoz.org/content/lesenswert/bettler/gh_armut.pdf).

869 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.214, 28. 2. 1941.

MESTNA KUHINJA, PRENOČEVALNICA IN OGREVALNICA V STARI CUKRARNI

Ljubljanska mestna občina je za vse mestne reveže 9. decembra 1938 v prostorih nekdanje rafinerije sladkorja, bolj poznane kot stara Cukrarna, odprla novo mestno kuhinjo, prenočevalnico in dnevno ogrevalnico, dogodek pa je bil pospremljen z besedami: »Zavod bo v veliki meri mogel omiliti bedo brezposelnih in onemoglih ter odpraviti beračenje.«⁸⁷⁰ Še bolj optimistično je bil do odprtja novega zavetišča v stari Cukrarni naravnani časopis *Slovenec*: »Njena vrata so odprta vsem lačnim in vsem brez dela in brez strehe ter brez denarja!«⁸⁷¹ *Slovenski dom* je k temu dodal: »Lačni, sestradani ljudje, ki so brez kosila in brez večerje hodili spat v šupe in na kozolce, kjer so dvakrat prezebali, povrh še v strahu pred preganjanjem plašni kakor živali-ti ljudje bodo zdaj nasičeni, in tudi prenočili bodo lahko na suhem in na toplem, v popolnem miru in varnosti!«⁸⁷² Vendar pa v praksi ni bilo povsem tako. Vsak, ki je želel dobiti obrok v mestni kuhinji ali prenočišče v prenočevalnici, je moral pri socialnopolitičnem uradu zaprositi za nakaznico, ki so jo dobili le tisti brezposelni, za katere je bilo ugotovljeno, da si resnično prizadevajo dobiti delo, in da niso sposobni za delo. Izjemoma

870 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.164, 1938.

871 *Slovenec*, 66, št. 282a, 8. 12. 1938, str. 6, Mestna kuhinja in prenočišče za reveže.

872 *Slovenski dom*, 3, št. 278, 9. 12. 1938, str. 3, Mestna kuhinja in prenočišče za reveže.

Cukrarna na Poljanskem nasipu
(ZAL, Zbirka fotografij, B10-024)

so hrano lahko dobili tudi tisti brez nakaznice, če je tisti dan niso mogli pridobiti. Tako moški kot ženske so morali za tridnevno prehrano delati en dan, za celotedensko pa dva dneva. Kdor se je delu izmikal, je avtomatično izgubil pravico tako do prehrane kot do prenočišča. Enako pa se je zgodilo tudi v primeru nespoštovanja hišnega reda: »Prav tako izgubi to pravico tudi oni, ki zabavlja čez mestno kuhinjo in prenočišče, trosi neresnične vesti, ščuva druge, dela nered, prihaja vinjen v zavod in se sploh s takimi dejanji izkaže nevrednega podpore.« Brez dovoljenja in posebnih omejitev je bilo dovoljeno le zadrževanje v ogrevalnici, kamor so se lahko zatekli vsi tisti, ki niso imeli dnevnega bivališča. Izjema so bile vinjene osebe in ženske. Prenočevalnica je bila odprta od 20. do 8. ure, vsi, ki so želeli v njej prenočiti, pa so se morali zglasiti do 21. ure. Obdobje bivanja v prenočevalnici je bilo omejeno na en mesec, le izjemoma pa je bilo odobreno še za dodaten mesec. Kdor ni imel nakaznice, je lahko izjemoma enkrat prenočil, pred nedeljami in prazniki pa do prvega delovnika. Prav tako so lahko le izjemoma prenočili zaposleni, dokler niso prejeli prvega plačila.⁸⁷³ V mestni preno-

873 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.190.

čevalnici tudi niso smeli prenočevati mladoletniki in družine z otroki. Za mladoletne osebe je bilo prenočevanje urejeno v Delavskem domu, družine, ki si niso mogle privoščiti strehe nad glavo, pa so v obdobju od 1. decembra do 31. marca dobile druge oblike pomoči.⁸⁷⁴ Prenočevalci so morali paziti tako na čistočo spalnice kot sebe. Umiti so se morali pred spanjem in po spanju, enkrat tedensko pa so se morali »po celem telesu umiti v kopalnici s toplo vodo«. Za kogar je bilo ob prihodu ugotovljeno, da je okužen z mrčesom, je bil pred sprejemom podvržen dezinfekciji in očiščen. Moške in ženske spalnice so bile ločene, skupaj niso smeli prenočevati niti poročeni pari. Kdor tega ni spoštoval, je bil takoj izključen.⁸⁷⁵ Da vsi tega pravila niso spoštovali, je razvidno iz pritožbe Marije Korbar, ki je v stari Cukrarni bivala oktobra 1940:

»Ker bivam že dalj časa v Mestni prenočevalnici in stalno iz dneva v dan opazujem v ženski spalnici dogodke, ki niso v skladu z hišnim redom. Navsezgodaj zjutraj, ko večina žensk še leži, pridejo v žensko spalnico moški, in sicer Sautner, Bonča in vsi Odarjevi, pri tem govorijo nespodobne besede, preklinjajo, kadijo cigarete, ne ozirajoč se na ostale, še ležeče ženske. Sautner po cele popoldneve preleži z ženo na postelji, kar vzbuja pri ostalih zgražanje. Nedavno je na stopnjicah zagrabil za spodnji del telesa nedoletno, šolo-obiskajočo Adam Majdo, ponujal Radovanovi denar za občevanje in sploh nadleguje ženske, kjer le more. Ker sem ga večkrat opozarjala, naj ne počenja take reči, me zmerja in zasmehuje kjerkoli me dobi, bodisi na ulici ali v prenočišču. Nedavno se me je celo dejansko lotil, kakor tudi Bonča in Odarjeva (mati), tako da je moral intervenirati stražnik. Zgoraj navedeni moški se običajno po cele dneve držijo v ženski spalnici in se obnašajo najbolj prostaško.«⁸⁷⁶

874 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.193, 5. 2. 1941.

875 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.175.

876 ZAL, LJU 503, Reg I., t.e.168, 26. 10. 1940.

Po besedah *Slovenskega naroda* naj bi bilo zavetišče v Cukrarni urejeno po ameriškem vzoru, vendar ameriška zavetišča niso imela zgolj spalnih in prehranjevalnih prostorov (vsaj tista srednja in večja v večjih urbanih središčih ne), temveč tudi skupne prostore za rekreacijo, opremljeno čitalnico in prostor za druženje, pa tudi organizirana predavanja⁸⁷⁷ in izobraževanja na delovnem mestu, saj je bil primarni namen zavetišč prevzgoja ali izobraževanje za dolgoročno zaposlitev. Brezdomci so v zavetišču lahko ostali tako dolgo, kot so želeli oziroma potrebovali.⁸⁷⁸ Kljub temu je bilo novo ljubljansko zavetišče korak v pravo smer, saj se s pridobitvijo novega mestnega zavetišča niso le povečale kapacitete, ki jih je imelo mesto na voljo za oskrbo najranlivejših skupin, in so bile v stari ogrevalnici skromne, temveč so streho nad glavo dobile tudi ženske, ki so bile do takrat prepuščene svoji iznajdljivosti.

Velik del obubožanih delavcev, ki so še imeli streho nad glavo, je prihajal v mestno kuhinjo v Cukrarni po hrano. Med temi so bile samske osebe obeh spolov, največji del pa so predstavljale obubožane družine, katerim naj bi bilo razdeljeno od 50 do 75 % vseh obrokov.⁸⁷⁹ Do konca leta 1939 so v mestni kuhinji razdelili 100.000 obrokov,⁸⁸⁰ na začetku leta 1940 so razdelili že blizu 140.000 obrokov, torej sedemsto obrokov dnevno.⁸⁸¹ Oskrbovanci mestne kuhinje so dobili dva obroka dnevno, in sicer kosilo in večerjo. Hrana, ki so jo kuhali, je bila precej preprosta. Za kosilo je bilo mogoče dobiti na primer ješprenj, ajdove žgance s kislim zeljem, ričet z mesom ali krompirjev golaž z mesom, za večerjo pa prežganko s polento, pražen močnik ali riž s krompirjem. Ob praznikih so tudi najrevnejši dobili majhen priboljšek, na primer za veliko noč kos potice in jajca.⁸⁸²

877 Brezdomci so lahko poslušali predavanja iz matematike, knjigovodstva, jezika (Kusmer, *Down and out*, str. 213–214).

878 Kusmer, *Down and out*, str. 213–214.

879 ZAL, LJU 503, Reg I., a.e. 191, 29. 1. 1941.

880 ZAL, LJU 488, COD III./96, str. 290, 23. 12. 1939.

881 ZAL, LJU 488, COD III./97, str. 4, 9. 2. 1940.

882 ZAL, LJU 503, Reg I., a.e. 164, 1938.

Delitev hrane v Cukrarni
(ZAL, Zbirka fotografij, A5-079-073)

4. maja 1939 so v mestnem zavetišču odprli nov oddelek, Prehodni otroški dom »za male berače«, ⁸⁸³ ki je bil namenjen oskrbi zanemarjene mladine. ⁸⁸⁴ »Otroci, ki so prej nadlegovali prebivalstvo z beračenjem in prodajanjem podnevi in ponoči ter zanemarjeni tavalj po cesti v pogubo,« ⁸⁸⁵ so bili tako preskrbljeni, dokler ni bilo ugotovljeno, kdo so njihovi starši oziroma dokler se ni kako drugače ukrepalo. Prostori so bili urejeni v prvem nadstropju in so obsegali dnevno sobo, kapelico, spalnici za dečke in za deklice, manjšo dnevno sobo za dečke, sobo za nadzor in dve sobi za vzgojiteljice. ⁸⁸⁶ Bolni otroci so bili ločeni od drugih. ⁸⁸⁷

V obdobju brezposelnosti in splošnega pomanjkanja je javnost sicer najbolj šokirala brezposelnost pripadnikov srednjega sloja. »V mestno ubožnico je prihajal večinoma samo proletarec. Danes so prišli na to pot obrtniki, trgovci in ljudje s sončnimi

883 *Slovenski dom*, 4, št. 57, 10. 3. 1939, str. 2, Kako je v stari cukrarni.

884 ZAL, LJU 488, COD III./96, str. 153, 2. 3. 1942; *Slovenec*, 67, št. 102a, 5. 5. 1939, str. 9, Novo zavetišče za zapuščene otroke.

885 ZAL, LJU 488, COD III./96, str. 290, 28. 12. 1939.

886 *Slovenski narod*, 72, št. 102, 5. 5. 1939, str. 2, Prehodni dom »brezprizornih« ustanovljen.

887 *Slovenski dom*, 4, št. 57, 10. 3. 1939, str. 2, Kako je v stari cukrarni.

življenjskimi dnevi,«⁸⁸⁸ je na občinski seji ugotavljal občinski odbornik Dragotin Kosem. Brezposelni delavci in obubožani ter razcapani berači in potepuhi so bili del vsakdana, brezposelni meščani pa so bili novost. Da ti niso bili deležni enakega odnosa in obravnave kot vsi ostali, ki so prihajali na občino po pomoč, je razvidno iz poročila o brezposelnosti v Ljubljani:

»Posebno poglavje v zaposlitvi brezposelnih tvorijo inteligenti, pol inteligenti oziroma sploh ljudje, ki po socialnem položaju spadajo, če se hočemo tako izraziti, med srednje sloje ali meščanske kroge. Za te ljudi ni primerne zaposlitve pri mestu. /.../ Tako so bili ti inteligenti brezposelni navezani na malenkostno enkratno podporo ali kvečjemu še na hrano v cukrarni. Podpore niso nikdar zadostovale niti za najskromnejše življenje. Hrano v cukrarni pa so sprejeli le v resnično največji sili in potrebi, ko so odpovedali že vsi znanci, prijatelji in sorodniki.«

Za vse te je občina želela poskrbeti na primernejši način, vsaj pri razdeljevanju hrane, saj naj bi jih prehranjevanje v mestni kuhinji v Cukrarni še dodatno poniževalo in demoraliziralo. Zato so za brezposelne izobražence organizirali ločeno kuhinjo s primernejšo hrano v Delavskem domu: »Če pošiljamo te ljudi na hrano v cukrarno, jim občutek bede še povečamo z občutkom ponižanja in žaljenja osebnega dostojanstva. /.../ Mislilo naj bi se na to, da bi se tudi za brezposelne šolane ljudi urenila kuhinja s primerno brezplačno hrano, za kar bi bil najbolj primeren delavski dom.«⁸⁸⁹ Posebna obravnava brezposelnih

888 ZAL, LJU 488, COD III./91, str. 337, 14. 3. 1934.

889 ZAL, LJU 503, Reg I., a.e. 191, 29. 1. 1941; Posebno obravnavo izobraženih brezdomnih brezposelnih je zaslediti tudi v drugih državah. Tako so na primer v ZDA ustanavljali ločena zavetišča za izobražene brezdomce, kadar so to finančna sredstva omogočala (v Chicagu, New Yorku), nastanjeni pa so bili tudi v manjših skupinah. Posebne obravnave so bile deležne tudi ženske, ki niso bile nastanjene v zbirnih zavetiščih, temveč so dobile oskrbo pri raznih organizacijah, v penzionih, in družine, ki so dobile lastno nastanitev. Bolj individualna obravnava je bila možna zaradi relativno majhnega odstotka brezdomnih žensk (Kusmer, *Down and out*, str. 209, 217).

Javna kuhinja v Delavski zbornici
(ZAL, Zbirka fotografij, A5-079-013)

izobražencev jasno kaže na dejstvo, da vsi brezposelni in potrebni pomoči niso bili enaki in enakopravni ter da se je tudi v tej situaciji potegnila jasna ločnica med enimi in drugimi. Določeno razlikovanje je mogoče zaznati tudi med samimi delavci: »V takem azilu bi prenočevali predvsem obrtniški in tovarniški delavci oziroma tudi oni nekvalificirani delavci, katerim glede snage ni prigovarjati.«⁸⁹⁰

Občina si je z ustanovitvijo zavetišča za reveže, ki niso imeli strehe nad glavo, obetala izboljšati socialne razmere v mestu, odpraviti beračenje in preprečiti delomrznost, pri tem pa je računala na pomoč in podporo Ljubljčanov:

»Zdrava stanovanja, skrb za mladino, delo in pa boj proti postopanju in beračenju so glavno naše orožje proti socialnim boleznim. Prej so berače preganjali s tablicami, sedaj bomo berače zajezili s kruhom, toplo sobo in snažno posteljo. /.../ Uspeh zavoda v stari cukrarni pa zavisi od Ljubljčanov samih. Izbero naj si, ali hočejo še nadalje dajati beračem dan na

890 ZAL, LJU 488, COD III./88, str. 586–587, 27. 11. 1931.

Mati z dojenčkom in otrokoma pri mizi v Cukrarni
(ZAL, Zbirka fotografij, A5-079-092)

dan miloščino in z njo dajati tudi potuho delomržnim postopacem ali pa bodo rajši podpirali to mestno ustanovo, da se popolnoma odpravi beračenje, ki stane več kot vzdrževanje tega novega zavoda v cukrarni.«⁸⁹¹

Kakšna je bila stiska brezposelnih, obubožanih in brezdomnih oseb ter kako zelo je bila potrebna ustanova, kot je bilo ljubljansko mestno zavetišče, je najbolj razvidno iz časopisnega članka v časopisu *Slovenec* o deseterici brezdomcev, ki so živeli v kanalu ljubljanske kanalizacije.⁸⁹² Čeprav je bila ta zgodba morda nevsakdanja, kljub temu dobro ponazori stisko in bedo, v kateri so živeli brezposelni, obubožani in brezdomni reveži, ki so bili kljub bolj ali manj dostopnim oblikam pomoči prepuščeni predvsem lastni iznajdljivosti.

891 ZAL, LJU 488, COD III./95, str. 310, 22. 12. 1938.

892 *Slovenec*, 59, št. 58, 12. 3. 1931, str. 3, »Naš dom je v kanalu« Obisk pri ljubljanskih brezdomcih - pretresljiva socialna slika; Lazarevič, Prebivalstvo, str. 39; Lazarevič, Velika gospodarska kriza, str. 479.

POVZETEK

NA DNU

**Položaj beračev in
brezdomcev
od konca 19. stoletja
do leta 1940**

Leta 1852, natančneje 27. maja, je bil v habsburški monarhiji sprejet *Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih*, ki je stopil v veljavo 1. septembra 1852. Na Slovenskem je ta zakon, seveda s spremembami, veljal vse do 1. januarja 1930, ko je stopil v veljavo *Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Samo področje definiranja in sankcioniranja beračenja, potepanja in delomrznosti je natančneje sicer urejal zakon z dne 24. maja 1885 št. 89, zakon izdan istega dne, št. 90, pa je urejal ustanovitev, ureditev in vzdrževanje prisilnih delavnic ter popoljševalnic. V prvem obdobju po razpadu habsburške monarhije, torej po letu 1918 in novi državni ureditvi, v kateri je zaživel večji del slovenskega prostora, je kaznovanje potepanja urejal *Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi* z dne 1. avgusta 1921. Glede beračenja in splošno zatiranja delomrznosti pa so ostajali še naprej v veljavi avstrijski predpisi, vse do leta 1930, ko je v veljavo stopil *Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*.

Tako avstrijska kot kasnejša zakonodaja kraljevine sta se omejevali na represivne ukrepe, ki so bili usmerjeni na kazensko pravno zatiranje beraštva in potepuštva. Zaporne kazni, ki so grozile vsem, ujetim pri beračenju ali potepanju brez sredstev, sta dopolnjevala še odgon in oddaja v prisilno delavnico. Vsi ti ukrepi bi morali delovati zastraševalno in svarilno ter posledično odvrniti obubožane posameznike od izkoriščevalskega in neproduktivnega načina življenja. Kljub vsemu zakonodaja ni bila učinkovita.

Odgon oziroma pregon nezaželenih posameznikov v upravnem in zakonskem smislu ni bil mišljen kot kazen, temveč kot socialnovarstven ukrep, kar je izhajalo iz povezave med domovinsko pravico in ubožnim skrbstvom. Posamezniki, ki so bili zaradi revščine napoteni v svojo domovinsko občino, niso bili pregnani, ker bi se jih želelo na ta način kaznovati, temveč zato, ker so bili v občini, kjer so imeli domovinsko pravico, upravičeni do ustrezne pomoči. Seveda pa je bilo drugo vprašanje, ali so je bili tam dejansko tudi deležni. Poleg tega, da odgon ni bil

učinkovit, je bil v določenih primerih tudi krivičen. Tako so bile iz kraja bivanja odpravljene tudi osebe, ki so sicer opravljale občasno delo, a niso zaslužile dovolj, da bi se preživljale brez dodatne pomoči, ter brezposelne osebe, pri čemer je bila presoja, kdo je brezposeln in kdo brezdelen delomrznež, prepuščena oblastnim organom. V obdobju od konca 19. stoletja, v katerem se je vedno več ljudi selilo »s trebuhom za kruhom«, ki v primeru brezposelnosti niso bili deležni podpor oziroma so bile te v obdobju po 1. svetovni vojni skromne in nezadostne, je bila takšna ureditev problematična in odvečna, a se je kljub temu ohranila skozi celotno obravnavano obdobje. Pregnani posamezniki so prisilno odstranitev doživljali kot kazen, saj so bili pregnani iz kraja in okolja, v katerem so si ustvarili življenje, v okolje, v katerem so bili pogosto neznanci. Obenem so bili osramočeni in stigmatizirani, kar je posledično oteževalo njihove možnosti za zaposlitev. Poleg tega izgnanim beračem in potepuhom nič ni preprečevalo, da so se ponovno odpravili na pot ali se celo vrnili v kraj, od koder so sicer že bili pregnani, pri čemer se je zgolj ponovil celoten proces.

Prisilne delavnice naj bi imele večplastne učinke. Bile so ustanove, ki so kaznovale in prevzgajale ter hkrati ščitile javnost pred nevarnimi osebami, same prisilne delavce pa pred popolnim moralnim propadom. Prisilni delavci naj bi tam pridobili delovno etiko, delovne navade in se predvsem moralno izboljšali ter se tako lahko ponovno vključili v družbo in postali njen produktivni del. Tako so želeli izkoreniniti beračenje in brezdavno postopanje, kot podaljšek tega pa tudi revščino, ki naj bi bila posledica slabih navad, nedelavnosti, lenosti, razsipnosti, pijančevanja in ostalih grehov, ki so jih pripisovali najnižjim slojem, kar naj bi prevzgoja v prisilni delavnici odpravila. Že na prvi pogled je jasno, da to vsaj v večini primerov ni bilo mogoče, sploh pa je bil to neprimeren in neučinkovit način spopadanja z revščino, ki je bila posledica tudi številnih drugih družbenih dejavnikov. Družba s preloma 20. stoletja je lahko verjela v pozitivne učinke prisilne delavnice le na podlagi prepričanja, da je bila večina beračev in potepuhov

brezdelnih delomrznežev, ki so se zavestno izogibali delu. Poglaviti učinek zaprtja v prisilno delavnico je bil zastraševalen, saj naj bi bilo bivanje v prisilni delavnici tako grenka izkušnja za vse, ki so bili označeni kot delomrzni, da jim ne bi več prišlo na misel biti v breme javnosti in občinam. Da prisilne delavnice v praksi niso uresničevale cilja resocializacije, ki jim je bil pripisan, je razvidno tudi iz povratništva in odnosa do prisiljencev, ki so bili stigmatizirani. V prisilne delavnice so bili v določenih primerih oddani tudi alkoholiki in motene osebe, na katere prisilna delavnica ni mogla imeti pozitivnega učinka.

Dejanski učinek prisilne delavnice je bil ta, da so vsaj začasno odstranili družbi potencialno nevarne posameznike in ločili berače ter potepuhe od spodobnih revežev in da navedeni niso bili več nadležni javnosti. Četudi je bilo vsaj do neke mere prisotno zavedanje, da je revščina posledica ekonomske ureditve in s tem povezanega neučinkovitega preprečevanja obubožanja najšibkejših slojev družbe ter nezadostne pomoči, je bilo toliko bolj prisotno tudi zavedanje o šibkosti človeškega značaja (delomrznost, zapravljivost, nemoralnost, alkoholizem) in s tem o krivdi posameznika za svoje neugodno finančno ter socialno stanje.

Tudi v obdobju Kraljevine je namen prisilne delavnice ostajal enak. Definirali so ga kot zaščito družbe pred socialno nevarnimi osebami oziroma pred zločinskimi dejanji socialno nevarnih oseb. Samim prisilnim delavnicam pa so pripisovali celo značaj humanitarnih ustanov.

Namen prestajanja kazni v prisilni delavnici naj ne bi bil toliko izločitev osebe iz družbe, kar je bil pogosto edini učinek, temveč potencialna pridobitev družbi koristnega člana, kar je ostajalo nespremenjeno v celotnem obravnavanem obdobju.

Kazenska zakonodaja, od katere se je dejansko pričakovalo korekcijsko delovanje na socialnem področju, seveda ni dosegala zelenih učinkov, saj so bili vzroki, zaradi katerih so bili posamezniki primorani v beračenje in življenje na poti, pogojeni z dejavniki, na katere ni imela vpliva, vpliv na posameznike, ki so bili zakrknjeni potepuhi ali berači in so bili vajeni občasnega bivanja v

zaporih in prisilni delavnici ter drugih represivnih ukrepov, pa je bil tudi omejen in je deloval zastraševalno le v izjemnih primerih. Potepuški zakoni so lahko do neke mere začasno omejili potepanje in beračenje, dolgoročno pa ga niso mogli preprečiti.

Da je bila zakonodaja na tem področju neučinkovita, potrjuje tudi nenehno zaostrovanje kazni, tako v zakonih, sprejetih leta 1885, kot v tistih, sprejetih v obdobju Kraljevine. Samo prestajanje kazni v prisili delavnici se je z dveh oziroma treh let povzpelo na kar tri do pet let pri povratnikih, pri čemer se je starostna meja za mladoletne osebe spustila z 18 na 16 let, kar je naletelo na kritike s strani pravnika Metoda Dolenca, ker ni bilo v skladu z modernim kriminalnim pravom, po katerem naj bi se mladoletne osebe do osemnajstega leta prisilno vzgajale in ne kaznovale. V avstrijski kazenski zakonodaji je bila določena kazen za beračenje od osem dni do treh mesecev, za potepanje pa od enega do treh mesecev, kar je bilo v zakonodaji kraljevine Jugoslavije zaostreno, saj se je zagrožena kazen dvignila na kar eno leto (najmanjša kazen je bila sedem dni). Samo napeljevanje ali izkoriščanje otrok v namene beračenja pa se je z največ treh mesecev hudega zapora dvignilo na pol leta.

Namen zakonodaje je bil ustvariti nadzor nad brezdelnimi posamezniki, ki so se s svojim načinom življenja bolj ali manj uspešno izmikali vsem tradicionalnim oblikam povezanosti in nadzora. Hkrati je bil to pripraven način obračunavanja z motečimi elementi, občine pa so se na ta način lahko odkrižale nadležnih beračev, potepuhov in na splošno revežev, ki bi posledično bremenili občinski proračun. Berači in potepuhi niso izginili zgolj zato, ker sta bila beračenje in potepanje prepovedana. Je pa zakonodaja nudila temelje preganjanja in sankcioniranja obojih, zgolj na podlagi ekonomskega pomanjkanja. Ne brezdomstvo in ne revščina nista bila kazniva vse do trenutka, ko je posameznik obremenil družbo.

Sama zakonodaja ni razlikovala med profesionalnimi berači oziroma tistimi, ki so beračili iz navade, in tistimi, ki so beračili občasno, bodisi zaradi trenutne brezposelnosti ali težke

ekonomske situacije. Kdor ni delal, je bil označen kot delomrzen, razen v primerih, ko je šlo za resnično onemogle in obolele posameznike, saj je obstajalo prepričanje, da vsakdo, ki resnično želi delati, delo lahko tudi dobi. Delo namreč ni bilo opredeljeno kot pravica, temveč kot dolžnost vsakega za delo sposobnega posameznika, ki ni imel drugega vira preživljanja. Interpretacija zakonodaje je bila v teh primerih pogosto zelo ozkogledna, saj so se med delomrzneži znašli tudi brezposelni, za delo sposobni iskalci zaposlitve, ki so bili v obdobju, ko ni bilo zavarovanja za primer brezposelnosti, pa tudi pozneje, ko je bilo le-to skromno, in niso bili deležni nobene omembe vredne pomoči, prepuščeni ulici.

Beračenje teoretično ni bilo kaznivo, kadar je bilo storjeno zaradi stiske, ki je temeljila na nezmožnosti za delo oziroma je nastala zaradi pomanjkanja priložnosti za delo. Vendar je bila opredelitev priložnosti za delo oziroma odsotnosti le-te zelo izmuzljiva, saj je bila v obravnavanem obdobju sposobnost za delo enačena s priložnostjo za delo. Iz tega je izhajalo, da je brezposelnost v takšnem primeru razumljena kot prostovoljno izbrana in zavestna odločitev. Takšna obravnava je bila krivična, imela pa je tudi škodljive posledice tako za družbo kot za posameznike same, ki so bili stigmatizirani in ujetniki v začaranem krogu revščine ter preganjanja.

Izraz 'potepuh' označuje posameznike, ki se niso preživljali z lastnim delom in ki niso imeli stalnega bivališča. Izraza 'berač' in 'potepuh' se včasih tudi izključujeta, saj niso bili vsi, ki so beračili, nujno brezdomci, spet drugič se prepletata, saj je bilo veliko beračev brezdomnih oziroma so se potepuhi preživljali tudi z beračenjem, čeprav ne nujno izključno s tem. Obe kategoriji je zato težko ločiti, včasih je slednje tudi nemogoče, saj se prakse obojih pogosto ne razlikujejo, obojim pa je skupno življenje v skrajnem pomanjkanju in na robu družbe. Tudi policijska statistika je obravnavala prestopke beračenja in potepanja skupaj zaradi podobnosti v načinu preživljanja. Sama sem kot berače obravnavala pretežno brezdomce in ostale reveže v mestu, ki so se preživljali z zbiranjem miloščin, kot potepuhe pa tiste, ki so

se gibali med kraji in zadrževali predvsem na podežlju, saj je to ustrezalo takratni definiciji potepuštva, ki naj bi trajalo daljši čas in potekalo iz kraja v kraj.

Obema družbenima skupinama je skupno preživljanje z miloščinami in ne z lastnim delom, čeprav so bile prisotne tudi izjeme, ko so opravljali sezonsko ali občasno delo, nekateri berači pa so z beračenjem dopolnjevali prihodke, ki jim niso omogočali preživetja.

Ker je bila revščina zelo pretočen pojav, so posamezniki pogosto prehajali iz situacije, ko so bili preskrbljeni, v situacijo, ko zaradi različnih razlogov niso zmogli več skrbeti zase in so postali odvisni od miloščin in beračenja, na ta način pa so prehajali iz položaja, ko so bili označeni kot vredni, v položaj, ko so bili obravnavani kot nevredni in obratno.

Posamezniki, ki se niso bili sposobni preživljati z delom in niso želeli biti v popolno breme družbi, so lahko zaprosili za dovoljenje za izvajanje glasbe na ulici ali od hiše do hiše; največkrat je šlo za igranje na harmoniko ali lajno. Pri tem je v večini primerov prošnja, ki sem jih odkrila, šlo za Rome, ki so bili poklicni glasbeniki, medtem ko so bili ostali, ki so zaprosili za dovoljenje, reveži, ki so se v življenju preživljali z drugimi poklici in z igranjem glasbe šele, ko so postali nesposobni za opravljanje drugega dela. Romi, v nasprotju z ostalimi prosilci, prošnje niso vlagali le individualno temveč tudi skupinsko. Največkrat so bili zavrtni na podlagi predkaznovanosti oziroma ker jim je bilo očitano izkoriščanje dovoljenj za potepanje.

Glavni cilj beračev in potepuhov je bil spodbuditi in izkoristiti občutek usmiljenja pri ljudeh, kar so poskušali na različne načine: z igranjem glasbil, zanemarjenim videzom, s simuliranjem boleznin in z razkazovanjem poškodb, tudi resničnih, s tragičnimi zgodbami, z beračenjem otrok in različnimi goljufijami, med katerimi so bile najbolj razširjene pisanje beraških pisem in zbiranje dobrodelnih sredstev z lažnimi dokumenti. V vseh primerih se kaže iznajdljivost posameznikov, ki so poskušali preživeti v okolju, ki jim ni bilo naklonjeno.

Čeprav je bila javnost pripravljena dodeliti miloščino naključnemu beraču, je bil pogosto prisoten dvom v resnično stisko tega berača, saj je bilo razširjeno prepričanje, da je večina beračev sleparjev ali da so na kakršen koli način sami krivi za svojo nesrečo, zaradi moralnih pomanjkljivosti ali nesposobnosti vključitve v družbo. Razlogi, zakaj so nekateri nasprotovali naključnemu dajanju miloščin, so bili različni, predvsem pa je obstajal strah, da se na ta način spodbuja ljudi, ki se ne želijo preživljati z delom in se jim tako omogoča izkoriščevalski način življenja, tiste, ki so resnično ubogi, pa ponižuje in demoralizira. Poleg tega naj se reveži zaradi prejetih miloščin ne bi nikoli naučili varčnega načina življenja in se tudi ne bi naučili delati. Tudi berači, ki so prodajali drobnarije ali igrali glasbilo, so bili pogosto označeni kot prevaranti, ki so se izogibali resničnemu delu. Med berači, ki so izkoriščali lažne poškodbe in invalidnosti, so bili tudi resnično hendikepirani berači, ki so bili včasih obravnavani kot nevredni pomoči (na primer alkoholiki, saj alkoholizem v obravnavanem obdobju ni bil obravnavan kot bolezen). Nadalje naj tako dane miloščine ne bi pomagale reševati problema revščine, saj naj ne bi bile namenjene tistim, ki so jih resnično potrebovali in so bili do njih upravičeni. V ta namen je bilo spodbujano darovanje sredstev organiziranim oblikam dobrotelnosti, kar naj bi bilo bolj produktivno, ker naj bi vsaj do neke mere omogočalo nadzor nad razdeljenimi podporami, hkrati pa omogočalo tudi nadzor in moralni vpliv na posameznike v šibkejšem položaju. To se je zdelo še toliko pomembnejše v tridesetih letih 20. stoletja, ko je kronično primanjkovalo javnih sredstev za podpore. Navkljub temu tudi dobrodelnost dobrodelnih organizacij ni reševala problema v širšem smislu, saj je bila občasna, začasna in omejena ter namenjena izrednim primerom.

Skupini beračev in brezdomcev oziroma potepuhov sta bili heterogeni, saj je bila pomanjkanju izpostavljena široka množica prebivalcev, ki se je ločila glede na spol, starost, poklic, zdravstveno stanje in življenjske okoliščine, ki so posameznike potisnile v skrajno revščino. Tako sem med potepuhi in berači

zasledila tako otroke kot odrasle osebe obeh spolov, tako mlajše kot starejše. Nekateri med njimi so beračili v kraju bivanja ali pa so z namenom beračenja odšli v bližnji kraj, med njimi pa so bili tudi posamezniki, ki so prepotovali večje razdalje. Med berači in potepuhi, ki so bili aretirani v Ljubljani med letoma 1911 in 1913, so prevladovali samski moški in mlajše osebe. Da je temu tako, ni presenetljivo, saj je bila naloga policije prestreči vse za delo sposobne delomrzne osebe, čemur so ustrezali mladi in zdravi ljudje. Da je bilo med temi manj žensk, gre pripisati dejstvu, da so se revne ženske pogosto vdajale prostituciji in so bile zato najpogosteje tudi obravnavane temu ustrezno. Tudi med aretiranimi prostitutkami so namreč bile beračice, v še večjem številu pa ženske, ki so bile brez sredstev in stalnega bivališča. Istočasno so za ženske in njihove otroke poskrbele različne ustanove in društva, pogosto so dobile stanovanje in hrano pri delodajalcih. Največ aretiranih oseb je bilo v starosti med šestnajstim in sedemintridesetim letom, se pravi v najbolj produktivnih letih, med njimi je bilo tudi sedem otrok, starih od enajst do petnajst let. Iz zbranih podatkov je razvidno, da so obubožane in brezdomne osebe beračile pretežno v domačem okolju ter v bližnjih krajih, saj je bila večina pristojna v mesto oziroma okraj Ljubljana oziroma je prišla v Ljubljano iz bližnjih okrajev Kamnik in Kranj. Med tistimi, ki so prepotovali večje razdalje, so bili posamezniki iz Češke, Nemčije, Poljske. Med aretiranimi osebami so sicer prevladovale osebe, ki so opravljale slabše plačana dela, zlasti razni pomočniki in vajenci, vendar pa so med njimi različni profili poklicev. Šlo je za slabše izobražene posameznike, čeprav glede izobraženosti niso izstopali od takratnega povprečja. Na žalost podatki, zbrani ob aretacijah, ne omogočajo vpogleda v življenjske zgodbe aretiranih posameznikov oziroma ne poročajo o njihovem socialnem izvoru.

Tako beračenje kot potepanje nista bili kriminalni dejanji, a sta bili povezovani s kriminalnimi praksami zaradi nenehne eksistenčne ogroženosti posameznikov, ki so živeli na robu družbe, zaradi česar so prehajali med legalnimi in nelegalnimi

načini preživljanja ter so zato predstavljali potencialno nevarnost v očeh oblasti in tudi prebivalstva. Zlasti potepuhi so veljali za nevarne zaradi svoje anonimnosti, oteženega sledenja in nadzorovanja. Če je v primeru beračev še obstajal dvom, da so zašli v slab položaj zaradi okoliščin, nad katerimi niso imeli vpliva, so bili potepuhi pogosteje označeni kot delomrzneži, brezdelneži in na splošno moralno propadli ljudje, ki so si sami izbrali parazitski način življenja. Za aretacijo potepuhov je zadostoval že sumljiv videz. Še bolj osovražena pa je bila družbena skupina Romov, ki so bili hkrati obravnavani kot berači, potepuhi, delomrzneži in kriminalci, popolnoma neprilagojeni družbi in okolju, v katerem so živeli, ter zato venomer preganjani. Odnos do romskega prebivalstva se tudi v Kraljevini ni spremenil; če že kaj, je prihajalo do novih prepovedi in omejitev. Nekoliko specifičen pa je bil odnos družbe do žensk z družbenega roba, ki so bile obsojane predvsem z moralnega vidika. Revne ženske, ki so beračile ali se potepale, so bile ocenjevane strožje kot moški v enakem položaju, predvsem pa se jim je pripisoval moralni propad, ki je vodil v prostitucijo. Da bi se jih pred tem zaščitilo, so zanje poskrbeli v ustanovah, zavodih in z različnimi podporami. Ker brezdomnih žensk družba ni doživljala kot nevarnih, so lažje dobile začasno bivališče, obenem pa niso bile cilj policijskih pregonov in racij.

V celotnem obravnavanem obdobju se odnos do marginalne populacije ni bistveno spreminjal. Kljub določenim spremembam glede dojetja revežev in revščine, do katerih je prišlo v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju, ko se je pojavilo zavedanje o vplivu ekonomskega sistema in družbenega okolja, je do sprememb prihajalo počasi. Zakonodaja se je celo zaostrovala, marginalna populacija ni bila deležna oblik pomoči, ki bi bile ciljno namenjene izboljšanju njihovega položaja, pri ocenjevanju prosilcev za pomoč pa je imel še vedno največjo vlogo njihov moralni značaj.

V obdobju od konca 19. stoletja pa do leta 1940 je opaziti tri značilnosti, ki se niso spreminjale. Delitev revežev na vredne

in nevredne oziroma upravičene in neupravičene do pomoči, ki je temeljila na ocenjevanju moralnosti značaja tako pri dodeljevanju občinskih podpor kot miloščin, pa tudi pri obravnavi prijatih oseb, je bila močno prisotna kljub zavedanju, da je revščina več kot moralen problem. Temu je sledilo prepričanje, da je večina beračev in potepuhov prevarantov, ki se okoriščajo z javno pomočjo in prejeto pomoč ter miloščine zapravijo in zapijejo. Stalno je bil tudi prisoten strah, da se bodo ljudje, če bodo dobili več kot minimalno pomoč, polenili, postali delomrzni in neproduktivni ter bodo tako pomoč izkoriščali, jo pričakovali in se preveč zanašali nanjo. Takšen odnos je razviden tako pri podporah za reveže kot pri podporah v primeru brezposelnosti.

Odnos do ljudi na robu se je sicer gibal in potenciral od usmiljena do zgražanja in izločevanja zaradi nevarnosti, ki so jih predstavljali za družbo. Nihal je med represivnim (preganjanje, prepovedi, zapiranje, odgon) in dobrodelnim (miloščine, podpore, ustanove), vendar je bil pretežno represiven (obravnavana je posamična in individualna, kar se kaže v individualni presoji vsakega posameznika, odnos je odvisen od tega, ali je posameznik spoznan za vrednega oziroma nevrednega). Prevladovalo je prepričanje, da se zdravi, normalni, za delo sposobni ljudje ne bi zatekli k beračenju niti v skrajni sili, iz česar je izhajalo, da so berači psihično manjvredni in celo duševno moteni posamezniki, kar je bilo tudi znanstveno utemeljevano. Pri odnosu do beračev in potepuhov ni šlo za zanikanje njihove revščine, temveč za nerazumevanje in prepričanje, da obstajajo druge možnosti in poti, ki omogočajo rešitev njihove stiske. Pri tem sta bili poudarjeni varčnost in zmernost ter različne oblike javne pomoči.

Čeprav so bili berači stalno prisotni, je število beračev v času 1. svetovne vojne naraslo, naraščalo pa je tudi po njej. Razlog za to je bilo povečano število revnih oseb, invalidov, sirot, vdov, brezposelnih, ki so se jim pridružili še begunci, ki s skromnimi podporami niso mogli preživeti v gospodarsko in socialno turbulentnih časih. Izčrpane so bile tudi mnoge ubožne ustanove, predvsem dobrodelne organizacije, katerih glavni vir

so bili prostovoljni prispevki meščanov, ki so bili v obdobju po vojni tudi sami v finančnih težavah. Poleg prestopkov beračenja in potepanja je zaradi finančne stiske revnega prebivalstva prihajalo tudi do porasta premoženjskih deliktov, tatvin in vlomov. Število beračev in brezdomcev se je ponovno povečalo v času gospodarske krize zaradi naraščajoče brezposelnosti in upada dohodkov prebivalstva. Sicer pa je bilo v obdobju med vojnama, zaradi neučinkovitega socialnega sistema, tako beračenje kot potepanje posameznikov z roba družbe vsakdanji pojav, ubožno skrbstvo pa je še vedno igralo zelo pomembno vlogo.

Zaradi posledic gospodarske krize se je po pomoč tako na občine kot na dobrodelna društva obračalo vedno večje število obubožanih revežev, ampak občine zaradi omejenih sredstev in kapacitet niso mogle oskrbeti vseh prosilcev. Tako so bile v tridesetih letih pozimi organizirane pomožne akcije, katerih namen je bilo zbirati sredstva za brezposelne in mestne reveže. Leta 1938 sta bila ustanovljena mestna kuhinja in zavetišče za vse mestne reveže v stari Cukrarni, v kateri so prvič dobile zavetje tudi ženske. Zdi pa se, da je bila bolj kot skrb za reveže prisotna skrb glede izkoriščanja podpor in podpiranja domnevnih delomrznežev. V ta namen so se pričele pojavljati ideje reševanja vprašanja delomrznosti, pa tudi brezposelnosti, z ustanavljanjem delovnih taborišč, ki pa so ostale le to.

Nemogoče je ugotoviti, koliko izmed teh ljudi se je okoriščalo z javno dobrodelnostjo in kolikim je življenje brez vseh obveznosti ustrezalo ter kakšne okoliščine so posameznike pripeljale v nezavidljiv položaj. Sami marginalci niso zapustili avtobiografij, uradni viri so pogosto pristranski, večina beračev in potepuhov pa je v njih označena kot delomrznih. Če arhivsko gradivo odraža rabo zakonodaje in postopanje z marginalno populacijo v praksi, časopisje odraža odnos družbe do le-teh. Zgodbo o ljudeh z družbenega roba je možno sestaviti le s kombinacijo arhivskega gradiva, časopisnih člankov in strokovne literature, saj le združeni omogočajo vpogled tudi v tisto, kar vsak izmed njih zamolči.

SUMMARY

AT THE BOTTOM

**The Position of Beggars
and the Homeless from
the End of the
19th Century until 1940**

In the Habsburg Monarchy, the Penal Law on Crimes, Offences and Misdemeanours was adopted on 27 May 1852 and entered into force on 1 September 1852. In Slovenia, this law – with amendments, of course – was in force until as late as 1 January 1930, when it was replaced with the Criminal Code for the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The matter of defining and sanctioning begging, vagrancy, and idleness was governed more precisely by the Law No. 89 of 24 May 1885, while the Law No. 90, issued on the same day, governed the establishment, management, and maintenance of workhouses and houses of correction. In the first period after the dissolution of the Habsburg Monarchy in 1918 and in the context of the new state regime, which encompassed the majority of the Slovenian space, the punishment of vagrancy was governed by the Law on the Protection of Public Safety and Order in the State of 1 August 1921. Begging and suppression of idleness, in general, were still regulated by the Austrian rules for as long as until 1930, when the Criminal Code for the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes entered into force.

Both the Austrian legislation and the subsequent legislation of the Kingdom of Yugoslavia were limited to repressive measures, aimed at suppressing begging and vagrancy by means of criminal law. Apart from being jailed, people caught begging or loitering without any resources could also be forcibly banished or referred to a workhouse. All these measures were supposed to serve as a dissuasion and deterrent, in order to avert the impoverished people from an exploitative and unproductive way of life. However, the legislation was not effective.

In the administrative and legal sense, the forcible banishment or expulsion of unwanted individuals as such was not intended as a punishment, but rather as a social protection measure, stemming from the connection between the right to domicile and the welfare of the impoverished. The relocation of people to their original municipality due to their poverty was not meant to be a punishment: they were returned to the municipality where they

had the right to domicile because they were entitled to receive the appropriate aid there. Of course, it was another question whether they would in fact receive it. The forcible removal was not only ineffective but in some cases also unjust. Thus jobless people as well as those who occasionally worked but were not able to earn enough money to survive without additional aid were expelled from their place of residence, while the decision who was simply unemployed and who a shirker was left to the authorities. After the end of the 19th century, more and more people migrated to other places looking for ways to earn a living. Before World War I, they did not receive any unemployment benefits, while afterwards the support was modest and insufficient. Such a system was problematic and redundant, yet it persevered throughout the period under consideration. The banished individuals experienced their expulsion as a punishment: they were cast out from the place and the environment where they had made a life for themselves and sent somewhere where they were often strangers. They were simultaneously disgraced and stigmatised, which, in turn, worsened their chances of employment. Furthermore, nothing really prevented the banished beggars and vagrants to set out on the road again or even return to the place from where they had already been expelled, thus merely repeating the whole process.

Workhouses were supposed to have manifold effects. They were seen as institutions, whose aim was to punish and reform while protecting the community from dangerous individuals and saving the forced workers from total moral decay. The forced workers were supposed to acquire a work ethic, working habits, and morally improve themselves there in order to reintegrate themselves into the society and become its productive members. The aim was to eradicate begging and vagrancy and as a result also poverty, which was supposedly a consequence of bad habits, idleness, laziness, wastefulness, drunkenness, and other sins, attributed to the lowest strata. The re-education in the workhouse was supposed to do away with all of this. It is immediately obvious that this was most often impossible. Besides,

such an approach was an inadequate and ineffective way of dealing with poverty, which was caused by many other social factors as well. The only way the society at the turn of the 20th century could believe in the positive effects of workhouses was based on the conviction that the majority of beggars and vagrants were idle sloths who deliberately avoided work. The primary effect of sending people to workhouses was to intimidate them because staying in the workhouse was intended to be such a bitter experience for everyone who was labelled as work-shy that it would never again cross their mind to become a burden for the community and municipalities. The fact that, in practice, workhouses failed to re-socialise people as they were supposed to is also evident from recidivism and the attitude towards the stigmatised forced workers. In certain cases, alcoholics and mentally disturbed people were also sent to workhouses, which could not have had a positive effect on them.

Workhouses had an actual effect of at least temporarily removing those who were deemed as potentially dangerous to the society, as well as separating beggars and vagrants from the decent poor people and preventing them from being a further nuisance to the society. The society was indeed aware, at least to a certain point, that poverty was caused by the economic system and the related inefficient prevention of pauperisation of the weakest social strata as well as by the insufficient aid. However, the awareness of the weaknesses of human character (idleness, wastefulness, immorality, alcoholism) and therefore the conviction of people's own responsibility for their unfavourable financial and social situation took precedence.

In the Kingdom of Yugoslavia, the purpose of workhouses remained the same. It was defined as protecting the society from socially dangerous people or from their criminal offences. The workhouses themselves were even ascribed with a humanitarian character.

The aim of serving a sentence in a workhouse was actually not to remove a person from the society (which was often the

only real effect), but rather to potentially acquire a productive member of society. This purpose remained unchanged during the entire period under consideration.

The criminal law was expected to have a correctional impact in the social field but obviously failed to achieve the desired effect, because the reasons that forced people to resort to begging and living on the road depended on factors beyond the scope of criminal law. The legislation's impact on obstinate vagrants or beggars, who were accustomed to an occasional stay in jail or workhouse as well as to other repressive measures, was also limited and it functioned as a deterrent only exceptionally. Vagrancy laws could temporarily limit vagrancy and begging to a certain degree, but were not able to prevent either in the long-term.

The inefficiency of the legislation in this field was also attested to by the constant intensification of penalties in the laws adopted in 1885 as well as in those implemented in the Kingdom of Yugoslavia. Workhouse sentences increased from two or three years to as much as three to five years for repeat offenders, while the age limit for minors decreased from eighteen to sixteen years of age – a fact that was criticised by the lawyer Metod Dolenc for not being in conformity with the modern criminal law, according to which minors under eighteen were supposed to undergo forcible education rather than punishment. The Austrian criminal law prescribed a sentence of eight days to three months for begging and one to three months for vagrancy. The legislation of the Kingdom of Yugoslavia, on the other hand, aggravated the stipulated sentence to as much as one year (the minimum sentence was set at seven days). The maximum sentence for inducing children to beg or exploiting them for such purposes was extended from three months of severe imprisonment to half a year.

The purpose of the legislation was to impose control over the idle individuals who managed to avoid all the traditional forms of integration and supervision with their way of life. It

was also a convenient way to eliminate disruptive elements, as the municipalities were able to get rid of irritating beggars, vagrants, and poor people in general, who could consequently burden the municipal budget. Beggars and vagrants would not disappear merely because begging and vagrancy were forbidden. Nonetheless, the legislation provided the grounds for prosecuting and sanctioning these people based merely on the scarcity of their economic means. Neither homelessness nor poverty was punishable until the moment when a person became a burden to the society.

The legislation did not differentiate between professional or habitual beggars and those who begged only occasionally, because they were momentarily without a job or in a difficult economic situation. Everyone who did not work was labelled as an idler – except if they were truly enfeebled or ill – because of the conviction that anyone who truly wanted work could also find it. Meanwhile, work was not deemed as a right, but rather as an obligation of anybody who was capable of working but lacked other means of livelihood. The interpretation of the legislation in these cases was often very narrow-minded, considering that the unemployed who were capable of working and were looking for a job were also included among idlers. In the period where unemployment insurance did not yet exist (as well as later, when it was very modest), these people would not receive any meaningful support and were therefore condemned to the street.

Theoretically, begging was not considered an offence when it was done out of hardship caused by the inability or the lack of opportunity to work. However, the definition of the opportunity to work or lack thereof was extremely elusive in the period under consideration, because the ability to work was considered to be the same as the opportunity to work. Consequently, in such cases, unemployment was understood as a voluntary and intentional decision. Such treatment was unjust and had detrimental consequences for the society as well as for the individuals who

were stigmatised and caught in the vicious cycle of poverty and persecution.

The expression “vagrants” indicated people who did not work to support themselves and had no permanent residence. The expressions beggar and vagrant sometimes excluded one another, because not every person who begged was necessarily homeless. Sometimes, though, they could also be intertwined, as many beggars were homeless, while vagrants also resorted to begging to survive, though not necessarily exclusively. It is thus difficult and sometimes even impossible to make a distinction between these two categories because the habits of either are often indistinguishable and both share a life of extreme poverty at the fringes of the society. Even the police statistics recorded begging and vagrancy offences jointly, because of the similarities in the means of survival. In the present research, beggars are predominantly considered as the homeless and other poor people in the city who survived by collecting alms; while vagrants are those who travelled between places and stayed mostly in the countryside – in line with the definition of vagrancy in the period under consideration, according to which the act of vagrancy had to persist for a lengthy period of time and involve travelling from place to place.

It was common to both of these social groups that they made a living by collecting alms and not by working. There were also exceptions: people who had seasonal or occasional jobs; and certain beggars who resorted to begging in order to supplement their income that was too meagre on its own.

Because poverty was a very fluid phenomenon, people often transitioned from a situation of well-being to a point where they were no longer able to earn a living on their own. There were various reasons why they came to depend on alms and begging and thus passed from a position of being considered worthy to a position where they were considered unworthy and vice versa.

People who were not able to work for a living but did not want to be a complete burden for the society could request permission to play music in the street or from door to door – mostly an accordion or a barrel organ. As it is evident from the discovered applications, most of the applicants were Romani professional musicians. The rest of the requests were made by the poor who had worked in other professions and only resorted to playing music once they had become unfit for any other work. Unlike other applicants, the Romani did not apply for the permission only individually, but also collectively. Their applications were most often denied due to previous convictions or because they were accused of abusing the permits for vagrancy.

The main goal of beggars and vagrants was to elicit compassion in people and take advantage of it. They used many different approaches: playing an instrument, looking neglected, simulating a disease and showing off injuries (also real ones), telling tragic stories, child begging, and resorting to all kinds of frauds – like writing begging letters and collecting charity with false documents. In all cases, the ingenuity of people who tried to survive in an unfavourable environment is evident.

Even though the public was willing to provide charity to a random beggar, the doubt in the true nature of the beggar's distress was often present, as the conviction was widespread that the majority of beggars were either frauds or that they were responsible for their own misfortune in some way – either because of their moral deficiencies or due to their incapacity to fit in the society. The reasons why certain people opposed the granting of charity to random people differed, but they were most often related to the concern that in this way people who did not want to work for a living were encouraged and allowed to maintain an exploitative way of life; while those who were truly poor were supposedly humiliated and demoralised. At the same time, doling out charity allegedly prevented the poor from learning how to live economically or work at all. Even those beggars who sold trinkets or played an instrument were often regarded as

tricksters who preferred to avoid actual work. Among those beggars who took advantage of fake injuries and disabilities, some were truly handicapped, yet nevertheless deemed as unworthy of receiving assistance – for example alcoholics, even though alcoholism was not treated as a disease in the period under consideration. Furthermore, charity provided in such a manner supposedly failed to address the problem of poverty, as it did not reach those that truly needed it or were justified to it. To this end, the donation of resources to the organised forms of charity was encouraged. Supposedly that was more productive, as it – at least to a certain degree – allowed for the monitoring of the distributed support while simultaneously enabling the supervision and moral influence on the disadvantaged. This seemed all the more important in the 1930s when the public resources for the provision of support were constantly in short supply. However, not even the efforts of charity organisations succeeded in solving the problem in the wider sense, because their activities were periodical, temporary, limited, and intended for extraordinary cases.

The groups of beggars and homeless people or vagrants were heterogeneous, as a very diverse population – consisting of both genders and various ages, occupations, medical conditions, and circumstances that pushed the individuals into extreme poverty – was exposed to shortage. Thus children as well as adults, male and female, younger as well as older, can be found among vagrants and beggars. Some of them begged where they lived; others begged in the nearby towns; while certain individuals would also travel further away. Single men and younger people were most often among the beggars and vagrants, arrested in Ljubljana between 1911 and 1913. This is not surprising, as the police were tasked with intercepting all of the work-capable idle individuals – and the youth and healthy people fit the description. Women were not as often a part of this group. This should be ascribed to the fact that impoverished women would often succumb to prostitution and were most often also

treated accordingly. Consequently, female beggars and numerous women without any resources or permanent residence were among the apprehended prostitutes as well. At the same time, various institutions and societies took care of women and their children. Their employers would also frequently provide them with food and accommodation. The largest group of the arrested consisted of people between 16 and 37 years of age – which is to say, individuals in their most productive years. Seven children aged between eleven and fifteen were also among them. The gathered data reveals that the poor and homeless people mostly begged in their hometown or in the vicinity, as the majority of them were from the city or district of Ljubljana, or arrived to Ljubljana from the neighbouring districts of Kamnik and Kranj. Among those who had travelled from further away were individuals from the Czech lands, Germany, and Poland. People with badly paid jobs, like assistants or apprentices, represented the majority of the detainees, although we can find various professional profiles among them as well. They were mostly poorly educated individuals, but their education did not deviate from the average in that period. Unfortunately, the information gathered during the arrests does not allow for any insight into the life stories of the arrested individuals or their social origins.

Neither begging nor vagrancy was a criminal offence, yet both were associated with criminal practices due to the constant existential peril of the individuals who lived at the fringes of the society. Consequently, these people oscillated between legal and illegal means of survival and thus represented a potential danger in the eyes of the authorities as well as the population. Vagrants in particular were regarded as dangerous due to their anonymity and because it was difficult to monitor and supervise them. In case of beggars, there may still have been room for doubt whether they had ended up in a miserable situation due to circumstances beyond their control or not. On the other hand, vagrants were most often characterised as slackers,

idlers, and morally destitute people who had opted for a parasitic way of life of their own free will. Suspicious appearance in itself was enough to arrest vagrants. The social group of the Roma was even more detested: the Romani were simultaneously regarded as beggars, vagrants, slackers, and criminals, completely maladapted to the society and environment they lived in and therefore always persecuted. In the Kingdom of Yugoslavia, the attitude towards the Romani population did not change – if anything, new prohibitions and restrictions were put in place. Meanwhile, the society's attitude towards the women from the brink of the society was somewhat specific: they were especially judged from the moral point of view. The poor women who might have begged or loitered were judged more harshly than men in the same position, and they were in particular reproached with moral decay that allegedly led to prostitution. Therefore – in order to prevent this – they were taken care of in the context of institutions and institutes as well as received various forms of support. Since the society did not regard homeless women as dangerous, it was easier for them to find provisional shelters, and they were also not the target of police persecution and raids.

Throughout the period under consideration, the attitude towards the marginal population did not change significantly, despite certain changes in the perception of poor people and poverty that occurred in the late 19th and early 20th century. At that time, the awareness of the influence of the economic system and social environment started forming, but changes were slow. The legislation became even stricter; the marginal population did not receive any forms of assistance aimed at improving their situation; and the evaluation of the applicants for aid still mostly depended on their moral character.

In the period between the end of the 19th century and until 1940, three characteristics that remained constant can be noted. For the purposes of allocating the municipal support and alms as well as during the processing of the arrested, the poor were divided into worthy and unworthy or those who were entitled

to assistance and those who were not. Such a division persisted despite the awareness that poverty was more than just a moral problem and resulted in the conviction that the majority of beggars and vagrants were swindlers who took advantage of the public aid, which they simply squandered away and spent on drink. The constant fear was also present that people would become lazy, work-shy and unproductive in case they received any more than the minimum aid, and that they might take advantage of this aid, come to expect it, as well as overly rely on it. Such an attitude was evident in case of the support for the poor as well as in the case of unemployment benefits.

Otherwise, the attitude towards the people on the fringes of society ranged from compassion to disgust, culminating in these people's exclusion due to the danger that they represented. It oscillated between repression (persecution, prohibitions, incarceration, banishment) and charity (alms, assistance, institutions), but mostly leaned towards repression (the treatment was separate and individual, which was evident from the specific assessment of every person; and the attitude depended on whether the individual in question was deemed as worthy or unworthy). The dominant conviction was that healthy and normal people, capable of work, would not resort to begging – not even in extreme situations. This implied that beggars were psychologically inferior and even mentally disturbed individuals, and attempts were also made to prove this scientifically. The attitude towards beggars and vagrants had nothing to do with the denial of their poverty but was related to the lack of understanding and the conviction that other ways and paths existed that allowed for the solution of their distress. In this regard, austerity, moderation, and various forms of public assistance were emphasised.

Even though beggars had always been present, their number increased during World War I and kept increasing even after it ended. This was caused by the increasing number of poor and disabled people, orphans, widows, and the unemployed, who were also joined by the refugees, unable to survive with

their modest benefits in those economically and socially turbulent times. Many benevolent institutions were exhausted as well – particularly those charitable organisations whose main source of financing were the voluntary contributions of the bourgeoisie, which had to face financial problems of their own in the post-war period. Apart from the offences involved in begging and vagrancy, the financial distress of the poor also resulted in the increase of property-related offences, for example theft and burglary. Due to the increasing unemployment and the declining income of the population, the number of beggars and homeless people once again soared during the Great Depression. Otherwise begging as well as vagrancy of the individuals from the fringes of society was, due to the inefficient social system, an everyday phenomenon in the period between both world wars, while the welfare of the impoverished still kept playing a very important role.

The consequences of the economic crisis compelled an increasing number of destitute people to turn to the municipalities as well as charitable societies for assistance. However, due to their limited resources and capacities, the municipalities were unable to take care of all the applicants. Throughout the 1930s, auxiliary actions would thus be organised during the winters with the aim of collecting resources for the unemployed and destitute inhabitants of the cities. In 1938, a soup kitchen and shelter for all of the city's poor was established in the old *Cukrarna* sugar factory, where, for the first time, women could seek shelter as well. It seems, however, that the concern for the impoverished was more often than not outmatched by the concern about the supposed slackers taking advantage of the support. In order to address this issue, ideas about the eradication of idleness and unemployment started appearing, including the possibility of establishing work camps, but these were not in fact implemented.

It is impossible to ascertain how many of these people took advantage of public charity and preferred to live lives without

any obligations, and what sorts of circumstances caused people to end up in an unenviable position. The marginal groups themselves have not left any autobiographies; while the official sources are often biased, characterising beggars and vagrants as work-shy. If the archive materials describe the use of the legislation and the treatment of the marginal population in practice, the press reflects the attitude of the society to this people. The story of the people from the fringes of the society can only be put together by combining the archive materials, newspaper articles, and expert literature, as exploring all of these sources together is the only way to gain any insight into whatever each of them may omit on its own.

**VIRI IN
LITERATURA**

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani

AS 64 – Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za socialno skrbstvo

AS 134 – Okrajno glavarstvo Logatec

AS 137 – Okrajno glavarstvo Radovljica

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

LJU 10 – Občina Moste

LJU 15 – Občina Zgornja Šiška

LJU 488 – Mesto Ljubljana, Splošna mestna registratura

LJU 489 – Mesto Ljubljana, Splošna mestna registratura

LJU 503 – Mesto Ljubljana, Socialno politični urad

LJU 506 – Mesto Ljubljana, Komisija za pregled poslovanja socialno političnega urada

Periodični tisk

Delavski list: Glasilo slovenskih socialistov na Primorskem

Dolenjske novice

Domoljub

Domovina

Gorenjec

Jutro

Kmetijske in rokodelske novice

Ljubljanski list

Narodni dnevnik

*Občinska uprava: poučni stanovski list županom, občinskim tajnikom,
občinskim svetovalcem in drugim javnim organom*

Slovenec

Slovenka

Slovenski dom

Slovenski gospodar

Slovenski meščan

Slovenski narod

Službeni list kraljeve banske uprave Dravske banovine

Štajerc

Tedenske slike: priloga Domovini

Trgovski list
Učiteljski tovariš
Uradni list kraljevske banske uprave dravske banovine
Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti
Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo
Vrtec

Literatura

- Alešovec, Jakob. *Ljubljanske slike*. Ljubljana : tisk J. Blaznikov, 1879.
- Anžič, Sonja. Postlana je postelja kranjskim lenuhom in potepuhom! Prislilna delavnica v Ljubljani. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 50, 2002, št. 3, str. 313–326.
- Anžič, Sonja. *Skrb za uboge v deželi Kranjski : socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2002.
- Aškerc, Anton. Socialni pregled. *Ljubljanski zvon*, 20, 1900, št. 2, str. 157–165.
- Ayaß, Wolfgang. *Das Arbeitshaus Breitenau, Bettler, Landstreicher, Prostituirte, Zuhälter und Fürsorgeempfänger in der Korrektions- und Landarmenanstalt Breitenau (1874-1949)*. Kassel : 1992. (<https://kobra.bibliothek.uni-kassel.de/bitstream/urn:nbn:de:he-bis:34-2008101524505/1/AyassArbeitshausBreitenau.pdf>).
- Barany, Zoltan. *The East European Gypsies : Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.
- Becker, Peter. Governance of migration in the Habsburg monarchy and the republic of Austria. V: Arnold E. Peri (ed.). *National approaches to the administration of international migration*. Amsterdam : Ios press, 2010, str. 32–53.
- Beier, A.L.- Ocobock, Paul. *Cast out : Vagrancy and Homelessness in Global and Historical Perspective*. Ohio : Ohio University, 2008.
- Borisov. Berač. *Zvonček*, 30, 1. 10. 1928, št. 2, str. 51–52.
- Cigan in velikani. Bosenjska pravljica. *Zvonček*, 10, 1. 4. 1909, št. 4, str. 84–87.
- Cigan in kmet. Ruska narodna pripovedka. *Zvonček*, 4, 1. 12. 1903, št. 12.
- Conrad J., Elster L., Lexis W., Loening Edg. *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Erster band. Jena : Verlag von Gustav Fischer, 1909.

- Cresswell, Tim. Embodiment, Power and the Politics of Mobility: The Case of Female Tramps and Hobos. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24, 1999, št. 2, str. 175–192.
- Cresswell, Tim. *The Tramp in America*. London : Reaktion Books, 2001.
- Cresswell, Tim. *On the move mobility in the modern western world*. New York : Routledge, 2006.
- Česnik, Ivo. Berač. *Vrtec*, 41, 1. 5. 1911, št. 5, str. 81–83.
- Čubinski, Mihail P. *Naučni i praktički komentar krivičnog zakonika kraljevine Jugoslavije od 27. januara 1929. god. (Posebni deo.)*. Ljubljana : Tiskovna zadruga, 1929.
- Davis, Jennifer. Urban policing and its objects: comparative themes in England and France in the second half of the nineteenth century. V: Emsley Clive, Weinberger Barbara (ed.). *Policing western Europe : Politics, professionalism, and public order, 1850-1940*. Westport : Greenwood Press, 1991, str. 1–17.
- Davorinov. Zgodba o beraču Damjanu. *Zvonček*, 14, 1913, št. 11, str. 252–253.
- DePastino, Todd. *Citizen hobo : How a Century of Homelessness Shaped America*. Chicago : The University of Chicago Press, 2003.
- Devenport, Charles B. *The feebly inhibited nomadism, or the wandering impulse, with special reference to Heredity, Inheritance of temperament*. Washington D.C. : Carnegie Institution of Washinton, 1915.
- Dolenc, Metod. »Usoda« ljubljanske prisilne delavnice. *Kronika slovenskih mest*, IV., 1937, št. 2, str. 72–76.
- Dolenc, Metod. Kazenskopravno zakonodajstvo po prevratu in Slovenci. *Slovenski pravnik*, 35, 1921, št. 5–8, str. 114–127.
- Dolenc, Metod. Prisilna vzgoja k delu po našem kazenskem pravu. *Slovenski pravnik*, 37, 1923, št. 9–10, str. 230–245.
- Dolenc, Metod. *Tolmač k kazenskemu zakoniku kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana : Tiskovna zadruga, 1929.
- Dragaš, Bogo. Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji. *Kronika slovenskih mest*, III., 1936, št. 2, str. 115–123.
- Elster Ludwig, Weber Adolf, Wieser Friedrich, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Erster band, Jena : Verlag von Gustav Fischer, 1923.
- Ferdo, V. Cigani. *Vrtec*, 5, 1. 8. 1875, št. 8, str. 118–126.
- Frohman, Larry. *Poor Relief and Welfare in Germany from the Reformation to World War I*. New York : Cambridge University Press, 2008.
- Fuchs, Rachel G. *Gender and Poverty in Nineteenth-Century Europe*. New York : Cambridge University Press, 2005.

- Globočnik, Anton. *Nauk slovenskim županom kako jim je delati, kadar opravljajo domačega in izročnega področja dolžnosti*. Ljubljana : Klein in Kovač, 1880.
- Gorenjko, Bogumil. Berač Golob. *Angeljček*, XVII., 1909, št. 9, str. 133–135.
- Griša. Berač. *Angeljček*, 38, 1929/1930, št. 8, str. 123.
- Gros, P. Pošten berač. *Vrtec*, 3, 1. 3. 1873, št. 3, str. 49.
- Grošelj, Branka. *Prostitucija v Ljubljani v letih 1900 in 1930*, diplomska naloga. Ljubljana : 2005.
- Gumpłowicz, Ludwig. *Das österreichische staatsrecht (verfassung-und verwaltungrecht) : Ein Lehr und Handbuch*. Wien : Manz k. u. k. Hofverlags und Universitäts Buchhandlung, 1891. (https://archive.org/details/bub_gb_c19AAAAAYAAJ).
- Hahn, Sylvia. Inclusion and Exclusion of Migrants in the Multicultural Realm of the Habsburg »State of Many Peoples«. *Historie Sociale-Social History*, XXXII, 2001, 66, str. 307–324.
- Harbutt Dawson, William. *The Vagrancy Problem-The Case for measures of restraint for Tramps, Loafers and Unemployables : With the study of continental detention colonies and labour Houses*. London : P.S. King & Son, 1910. (<https://archive.org/details/vagrancyproblemc00dawsrich>).
- Haupt, Gernot. Armut zwischen Ideologie und Ökonomie. Über die (Un)-Wirksamkeit wirtschaftlicher Argumentation gegenüber Verelendung am Beispiel der Diskussion über Bettlerlager 1935/36. (http://www.ifsoz.org/content/lesenswert/bettler/gh_armut.pdf).
- Henock, E.P. *The Origin of the Welfare State in England and Germany 1850-1914*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007.
- Herz, Hugo. Die Vagabundage in Österreich in ihren Beziehungen zur Volkswirtschaft un zum Verbrechertume. V: *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*. Wien und Leibzig: k. u. k. hofunduniversitäts Buchhändler, 1905, str. 571–625.
- Jankovič, Telemah K. *Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije sa praktičnim komentarom i posebnim objašnjenjem za izvođenje nastave u žandarmeriji*. Novi Sad : Štamparsko i izdavačko d.d.
- Jarc, Evgen. Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji. *Kronika slovenskih mest*, III., 1936, št. 1, str. 1–18.
- Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Ljubljana : Tiskovna zadruga, 1929.
- Keršič, Irena. Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf*, 33/34, 1988–1990, str. 329–388.

- Klasinc, Peter Pavel. Kresal, France. Pegan, Vladimir. Repe, Božo. *Vojni invalidi, pravna zaščita in organiziranost vojnih invalidov na Slovenskem*. Ljubljana : Zveza društev vojnih invalidov Slovenije, 2005.
- Klopčič, Vera. Zgodovinski viri o Romih v Sloveniji. *Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja*, 2006, št. 48–49, str. 38–53.
- Kosmak, Vaclav-Gruden, Jožef. Berači. *Vertec*, 45, 1. 7. 1915, št. 7, str. 116–118.
- Krajevni leksikon dravske banovine*. Ljubljana : Tiskarna »Slovenija«, 1937.
- Kresal, France. Gospodarska kriza 1929-33. V : Borak, Neven. Lazarevič, Žarko (ur.). *Gospodarske krize in Slovenci*. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino/Zveza ekonomistov Slovenije, 1998, str. 77–95.
- Kresal, France. Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, VIII–IX, 1968, št. 1–2, str. 103–190.
- Kresal, France. Socialna politika : zavarovanje, mezdni in plačilni sistemi, zaslužki. V: Fischer Jasna ... (et al). *Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992*. Ljubljana : Mladinska knjiga : Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 484–488.
- Kresal, France. *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1998.
- Kusmer, Kenneth L. *Down and out on the road : The homeless in american history*. New York : Oxford University press, 2002.
- Laubach, Frank Charles. *Why there are Vagrants. A Study based upon a Examination of One Hundred Man*. New York : 1916. (<https://archive.org/details/whytherearevagra00laub>).
- Lawrence, Paul. Images of poverly and crime. Police memoires in England and France at the end of the nineteenth century. *Crime, history & societies*, 4, 2000, št. 1, str. 63–82. (<http://journals.openedition.org/chs/849>).
- Lawrence, Paul. Policing the poor in England and France. V : Emsley, Clive, Johnson, Eric, Spierenburg, Pieter (ed.). *Social control in Europe, vol. 2, 1800-2000*. Ohio : The Ohio state university press, 2004, str. 210–225.
- Lazarevič, Žarko. Prebivalstvo, družba, gospodarstvo pri Slovencih v tridesetih letih. V : Vodopivec, Peter in Mahnič, Joža (ur.). *Slovenska trideseta leta : simpozij 1995*. Ljubljana : Slovenska matica, 1997, str. 33–42.

- Lazarevič, Žarko. *Kmečki dolgovi na Slovenskem*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Lazarevič, Žarko. Ubožna preskrba v Ljubljani na prelomu iz 19. v 20. stoletje. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 35, 1987, št. 1, str. 38–48.
- Lazarevič, Žarko. Velika gospodarska kriza. V: Fischer Jasna ... (et al). *Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992*. Ljubljana : Mladinska knjiga : Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 473–479.
- Lerche, Eva-Maria. *Alltag und Lebenswelt von heimatlosen Armen. Eine Mikrostudie über die Insassinnen und Insassen des westfälischen Landarmenhauses Benninghausen (1844-1891)*. Münster : Waxmann Verlag, 2009.
- Lentner, Ferdinand. *Bettelunfug und Bettelbetrug, auf Grund des geltenden und des im Entwurfe vorliegenden österreichischen Strafgesetzes*. Innsbruck : Wagnerischen Universitäts Buchhandlung, 1892. (<https://archive.org/stream/bettelunfugundb00lentgoog#page/n7/mode/2up>).
- Leonards, Chris G. T. M. Priceless children? Penitentiary congresses debating childhood : a quest for social order in Europe, 1846-1895. V : Emsley, Clive, Johnson, Eric, Spierenburg, Pieter (ed.). *Social control in Europe, vol. 2, 1800-2000*. Ohio : The Ohio state university press, 2004, str. 125–149.
- Leskošek, Vesna. Žensko gibanje in socialno delo. V : *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana : Fakulteta za socialno delo, 2006, str. 39–60.
- Levinson, David. *Encyclopedia of Homelessness*. London : Sage Publications, 2004.
- Ljubljana 1895 – 1910*. Ljubljana : Tiskarna Dragotin Hribar, 1910.
- Ločniškar Fr. Cigani. *Zvonček*, 30, junij 1929, št. 10, str. 256.
- Ločniškar Fr. Berači. *Vertec*, 65, april 1935, št. 8, str. 121–122.
- Lucassen, Leo. Harmful tramps, Police professionalization and gypsies in Germany, 1700-1945. *Crime, history&societies*, 1, 1997, št. 1, str. 29–50. (<http://journals.openedition.org/chs/1029>).
- Lucassen, Leo, Willems, Wim. The weaknes of well order societies. Gypsies in western Europe, the Ottoman Empire and India 1400–1914. (<http://exclusion.pep.uoi.gr/ROMA/synedria/3/Lucassen.pdf>).

- Maklecov, Aleksander. Novo kazensko pravo Kraljevine SHS. *Slovenski pravnik*, 43, 1929, št. 7-8, str. 177-190.
- Maklecov, Aleksander. Očuvalne odredbe v sistemu modernega prava. *Slovenski pravnik*, 46, 1932, št. 1-2, str. 22-44.
- Maklecov, Aleksander. Očuvalne odredbe v sistemu modernega prava, *Slovenski pravnik*, 46, 1932, št. 3-4, str. 6-96.
- Maklecov, Aleksander. Očuvalne odredbe, *Slovenski pravnik*, 46, 1932, št. 5-6, str. 10-151.
- May, Christina. Poverty in Transnational Discourses : Social Reformers Debates in Germany and the Netherlands around 1900. V : Althammer, Beate, Gestrich, Andreas, Gründler, Jens (ed.). *The welfare state and the »deviant poor« in Europe, 1870-1933*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014, str. 21-41.
- Mayall, David. *Gypsy travelers in Nineteenth century Society*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988.
- Meglič, Hočevar L. Mestno zavetišče za onemogle na Japljevi cesti v Ljubljani, *Kronika slovenskih mest*, II., 1935, št. 3, str. 240-241.
- Melik, Jelka. *Kazensko sodstvo na slovenskem 1919-1929 s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani*. Ljubljana : Arhiv republike Slovenije, 1994.
- Melik, Jelka. *V imenu njegovega veličanstva kralja! Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930-1941*. Ljubljana : Arhiv republike Slovenije, 2000.
- Milčinski, Fran. *Iz delovanja mladinskega sodnika*. Ljubljana : Domače ognjišče, 1910.
- Milčinski, Fran. *Naša zanemarjena mladina in Kranjska, oblastna ji mačeha*. Ljubljana : 1907.
- Milčinski, Fran. Stik ljudske šole z varstvenim sodiščem v brigi za zanemarjeno mladino. *Popotnik časopis za sodobno pedagogiko*, 33, 1912, št. 11, str. 335-339.
- Mills, Frederick C. *Contemporary theories of unemployment and of unemployment relief*. New York : Columbia University, 1917. (<https://archive.org/details/unemploymentrelief00millrich>).
- Mindler, Ursula. Die kriminalisierung und Verfolgung von Randgruppen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhundert am Beispiel der österreichischen Zigeuner. (http://www.academia.edu/954601/Die_Kriminalisierung_und_Verfolgung_von_Randgruppen_in_der_ersten_H%C3%A4lfte_des_20._Jahrhunderts_am_Beispiel_der_%C3%B6sterreichischen_Zigeuner_)

- Mirković, Mijo. *Ekonomska historija Jugoslavije*. Zagreb : Ekonomski pregled, 1958.
- Mischler, Ernst, Ulbricht, Josef. *Österreichisches Staatswörterbuch handbuch des gesamten österreichisches öffentlichen Rechtes, erster band A – E*. Wien : k. u. k. hofunduniversitäts Buchhändler, 1905.
- Mischler, Ernst, Ulbricht, Josef. *Österreichisches Staatswörterbuch handbuch des gesamten österreichisches öffentlichen Rechtes, dritter band K – Q*. Wien : k. u. k. hofunduniversitäts Buchhändler, 1907.
- Mokriški. Cigani. *Angeljček*, 17, 1. 10. 1909, št. 10, str. 149–151.
- Noble, C. W. The Border land of Trampdom. *Popular Science Monthly*, 50, 1896. (http://www.popflock.com/source?s=Popular_Science_Monthly/Volume_50/December_1896/The_Border_Land_of_Trampdom).
- Ogrin, Fran. Cigansko vprašanje. *Slovenski pravnik*, 33, 1917, št. 5/12, str. 111–116.
- Orwell, George. *Down and out in Paris and London*. London : Victor Gollancz ltd, 1933.
- Pančur, Andrej. Boj obrtnikov proti konkurenčnemu prisilnemu delu. *Zgodovina za vse*, IX, 2002, št. 2, str. 40–56.
- Pančur, Andrej. Problem samoodgovornosti beračev, potepuhov in brezposelnih na Slovenskem pred drugo svetovno vojno. V: Studen, Andrej (ur.). *Pomisli na jutri: O zgodovini (samo)odgovornosti*. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, str. 135–168.
- Perič, Ilija. *Jugoslavensko socialno zakonodavstvo priručnik za socialnu službu*. Beograd : Vreme, 1931.
- Perott, Michelle. The Homeless. V: Perrot, Michelle (ed.). *A History of Private Life 4 From the Fires of Revolution to the Great War*. Cambridge : The Belknap Press of Harvard University Press, 1990, str. 258–259.
- Postelberg Emil, Modern Max. *Das reformierte österreichische heimatrecht Eine theoretische und praktische darstellung unter berücksichtigung der strittigen fragen, nebst einer formulariensammlung*. Wien : Verlag von Moritz Parles, 1901. (<https://archive.org/details/dasreformirtest00unkngoog>).
- Probst, Friedrich. Die Naturalverpflegsstationen in Öesterreich. *Statische Monatsschrift*, XX, 1894, str. 65–76.
- Radics, Peter. *Die Wohltätigkeit in Krain unter den Herrschen aus dem*

- Hause Habsburg: eine culturgeschichtliche Studie.* Wien : Österreichisch-Ungarischen Revue, 1898.
- Ramšak, Mojca. Berači in odnos do njih na avstrijskem Koroškem v prvi polovici 20. stoletja. *Etnolog*, 12, 2002, str. 81–89.
- Reckless, Walter C. Why Women become hoboos. *The American Mercury*, februar 1934, str. 175–180. (<http://www.unz.org/Pub/AmMercury-1934feb-00175>).
- Reiter Ilse. Die Freizügigkeit auf dem Schubkarren-Zum Spannungsverhältnis von Ausweisungsrecht und Bewegungsfreiheit in der Habsburgermonarchie im ausgehenden 19. Jahrhundert. (<http://www.forhistiur.de/2001-04-reiter/?l=de>).
- Ribton-Turner, C.J. *A History of Vagrants and Vagrancy, and Beggars and Begging.* London : Chapman and Hall, 1887.
- Robida, Ivan. *Boj alkoholu!* Ljubljana : Učiteljska tiskarna, 1922.
- Rogelj, Monika. Skrb za revne v Kranju v drugi polovici 19. stoletja. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 46, 1998, št. 3, str. 55–76.
- Rose, Lionel. *The erosion of childhood, Child oppression in Britain 1860-1918.* London : Routledge, 1991.
- Saša. Kako je godel oče Jazbec bosenskemu ciganu. *Zvonček*, 23, december 1922, št. 12, str. 289–290.
- Schrover, Marlou, van der Lenn, Joanne, Lucassen, Leo, Quispel, Chris. *Illegal migration and gender in a global and historical perspective.* Amsterdam : Amsterdam Universitiy press, 2008.
- Schweik, Susan M. *The Ugly Laws Disability in Public.* New York and London: New York University Press, 2009.
- Segrave, Kerry. *Begging in America 1850-1940 : The needy, the frauds, the charities and the law.* Jefferson : McFarland, 2011.
- Seljan. Cigani so tu. *Vrtec*, 36, 1. 8. 1906, št. 8, str. 138–141.
- Sensenig-Dabbous, Eugene Richard. Von Metternich bis EU beitrirt Reichsfremde, Staatsfremde und Drittausländer Immigration und Einwanderungspolitik in Österreich. Salzburg : Ludwig Boltzmann Institut für Gesellschafts und Kulturgeschichte, 1998. (<https://www.scribd.com/document/356463030/150-Years-of-Austrian-Migration-Policy-VON-METTERNICH-BIS-EU-BEITRITT-REICHSFREMDE-STAATSFREMDE-UND-DRITTAUSLANDER>).
- Skala, Anton A. *Zavodi za vaspitanje dece in mladih maloletnika*, Beograd : Dom mladoletnika, 1934.

- Stariha, Gorazd. »Z nobenim delom se ne pečajo le z lažnivo beračijo«: odgon kot institucija odvrčanja nezaželenih. *Zgodovina za vse*, 14, 2007, št. 1, str. 37–76.
- Stekl, Hannes. *Österreichs Zucht-und Arbeitshäuser 1671-1920*. München : R. Oldenbourg verlag, 1978.
- Stiplovšek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine 1930-1935*. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- Studen, Andrej. »Hudiči! Le naglejte se me, da boste vsaj siti.« O zločinu in justifikaciji cigana Simona Helda v Novem mestu. *Zgodovina za vse*, IX, 2002, št. 1, str. 26–39.
- Studen, Andrej. *Neprilagojeni in nevarni Podoba in status Ciganov v preteklosti*. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.
- Studen, Andrej. Neprilagojeni in nevarni cigani. Izsek iz zgodovine kontaminacije, gnusa in prezira v 18. in 19. stoletju. *Acta Histriae*, 23, 2015, št. 1, str. 97–112.
- Sunčič, Mitja. K zgodovini ustanavljanja prisilne delavnice v Ljubljani. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 47, 2007, št. 1, str. 7–22.
- Špoljar, M. Berač. *Vrtec*, 6, 1. 10. 1876, št. 10, str. 154.
- Štivanska. Cigani. *Angeljček*, 8, 1. 3. 1900, št. 3, str. 42–46.
- Štrukelj, Pavla. *Romi na Slovenskem*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1980.
- Terlep Omrzel, Mira. Od lire do lajne: razvoj glasbila od staroveške oblike aktivnega tipa do inštrumentalnega predhodnika sodobnega računalnika. *Etnolog*, letnik 7 (58), 1997, št. 1, str. 197–240.
- Trošt, Ivo. Med cigani. *Zvonček*, 2, 1. 3. 1901, št. 3, str. 58–61.
- Urh, Špela. Anticiganizem v Evropi. *Časopis za kritiko znanosti*, 31, 2003, št. 213–214, str. 160–176.
- Vodopivec Katja s sodelavci. *Postava in hudodelstvo kriminaliteta na slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1990.
- Vučkovič, Miloš. Uticaj svetske privredne krize 1929-1932 na privredu stare Jugoslavije. V: Čubrilovič, Vasa (ur.). *Svetska ekonomska kriza 1929-1934 i njen odraz u zemljama jugoistočne Evrope*. Beograd : Balkanološki institut srbske akademije nauke i umjetnosti, 1976, str. 197–227.
- Wadauer, Sigrid. Asking for the privilege to work : Applications for a peddling licence. V: *Poverty and Sickness in modern Europe : Narratives of the Sick Poor, 1780-1938*. London : Bloomsbury Publishing, 2012, str. 225–246.

- Wadauer, Sigrid. Establishing Distinctions : Unemployment versus Vagrancy in Avstria from the late nineteenth Century to 1938. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, 2011, str. 31–70. (<https://usolar.univie.ac.at/get/o:263814>).
- Wadauer, Sigrid. The produktion of work. Welfare, labour-market and the disputed boundaries of labour (1880-1938), Production of work, University of Wiena, 2008. (http://pow.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/proj_pow/Projekt/Production_of_work_-_k_-_e.pdf).
- Wadauer, Sigrid. The usual suspects : Begging and law enforcement in interwar Austria. V: Althammer, Beate, Gestrich, Andreas, Gründler, Jens (ed.). *The welfare state and the »deviant poor« in Europe, 1870-1933*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014, str. 126–149.
- Wadauer, Sigrid. Trajectories and representations : How to make a living between wage labour, unemployment and self employment in interwar Avstria. Production of work-working paper nr.3/2012 (<http://homepage.univie.ac.at/Sigrid.Wadauer/S%20Wadauer%20Trajectories%20and%20Representations.pdf>).
- Wadauer, Sigrid. Vazierende Gesellen und Wandernde Arbeitslose (Österreich, ca. 1880-1938). V: Steidl, Annemarie, Buchner, Thomas, Lausecker, Werner, Pinwinkler, Alexander, Wadauer, Sigrid, Zeitlhofer, Hermann (ed.). *Übergänge und Schnittmengen. Arbeit, Migration, Bevölkerung und Wissenschaftsgeschichte in Diskussion*. Wien, Köln, Weimar : Böhlau Verlag, 2008, str. 101–132.
- Wadauer, Sigrid. Without purpose and destination? Vagrancy and the itinerant unemployed. Production of work-working paper nr.1/2008. (http://pow.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/proj_pow/Texte/Working_Paper_Vagrancy.pdf)
- Wadauer, Sigrid, Buchner, Thomas, Mejsatrik Alexander. Finding work and organizing placement in the nineteenth and twentieth centuries. V: Wadauer, Sigrid, Buchner, Thomas, Mejsatrik Alexander, (ur.). *The history of labour intermediation : Institutions and finding employem in nineteenth and early twentieth centuries*. New York : Berghahn books, 2015, str. 1–22.
- Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku*. Ljubljana : narodna tiskarna, 1889–1910.
- Zdenčan, Angelar. Cigan je cigan. *Angeljček*, 5, 1897, št. 16, str. 154–156.

Židov, Nena. Časopisi o beračih na Slovenskem v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. *Etnolog*, 22, 2012, št.1, str. 45–64.

Internetni viri

Dunklin County Citizen, 6. 6. 1900 (<http://archiver.rootsweb.ancestry.com/th/read/NEWSPAPER-ABSTRACTS/2000-11/0973323754>).

Historische Rechts- und Gesetzestexte online (<http://alex.onb.ac.at/>).
Paradise for Beggars, Sausalito News, št. 4, 20. 1. 1912 (<http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=SN19120120.2.64>).

Queer Men, Los Angeles Herald, št. 359, 24. 9. 1899. (<http://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=LAH18990924.2.231>).

IMENSKO KAZALO

A

Adam, Majda 244
Alešovec, Jakob 103
Anderson, Nels 121
Anžič, Sonja 58, 213, 221
Arčan, Marija 108
Aškerc, Anton 126
Ayaß, Wolfgang 121

B

Banič, J. 145
Barany, Zoltan 162, 163
Becker, Peter 51
Beier, A.L. 38, 39
Bonča 244
Borisov 204
Boštjančič, Janez 87
Boue, Pierre 199
Buchner, Thomas 229

C

Chanteau, Fernand 201
Conrad J. 61, 63, 217
Cresswell, Tim 38, 122, 133,
150, 151, 153, 201, 202
Cvetal, Franc 65

Č

Čeč, K. 163
Česnik, Ivo 204
Čubinski, Mihail P. 46, 47

D

Davis, Jennifer 38, 202
Davorinov 99

Debeljko, Milko 145
DePastino, Todd 127, 151, 152,
197, 198, 201
Devenport, Charles B. 37, 122
Dillmann, Alfred 120
Dolenc, Metod 44, 46, 64, 66,
73, 204, 255, 267
Dolinšek, Ela 52
Dornik, Jos. 102
Dragaš, Bogo 75, 76

E

Elster L. 13, 61, 63, 80, 131, 217

F

Ferdo, V. 175
Fink, Leopold 206, 207
Frohman, Larry 18, 61, 63, 73,
99, 104, 105, 128, 197, 198,
201, 203, 214
Fuchs, Rachel G. 13, 148, 149,
199

G

Globočnik, Anton 116
Goda, Ana 173
Gorenjko, Bogumil 99
Grellmann, Johann Gottlieb
121
Griša 204
Gros, P. 204
Grošelj, Branka 26, 41, 149
Gruden, Jožef 204
Gumplowicz, Ludwig 54
Gustinčič 207

H

Hahn, Sylvia 51
Harbutt Dawson, William 200
Haupt, Gernot 241
Hennock, E.P. 19
Held, Jakob 157
Held, Simon 174
Herz, Hugo 127, 131, 136, 139,
150, 154, 176, 177, 212

J

Jankovič, Telemah K. 42, 43, 46
Joly, Henry 198
Jarc, Evgen 73, 74, 75, 78
Jožef II. 158
Jurtin, Marija 173

K

Kain, Anton 101
Kapler, Josip 143
Keršič, Irena 135
Klasinc, Peter Pavel 116
Klopčič, Vera 157
Kmet, Rudolf 111
Kodelja, Viljem 192
Kolombar, Julijka 173
Korbar, Marija 244
Kos, Julijana 216
Kosem, Dragotin 247
Kosmak, Vaclav 204
Kovač, Anton 216
Kozjak 141
Kresal, France 19, 20, 21, 116,
225, 226, 227, 228
Kusmer, Kenneth L. 110, 121,

126, 127, 132, 135, 140, 148,
149, 150, 151, 152, 153, 196,
198, 200, 230, 237, 245, 247

L

Laubach, Frank Charles 151,
197
Lawrence, Paul 39, 101, 126,
162, 176, 198, 199, 201, 202
Lazarevič, Žarko 13, 216, 225,
249
Lerche, Eva-Maria 64
Lentner, Ferdinand 36, 63, 122,
214
Leonards, Chris G. T. M. 71,
72, 73
Leskošek, Vesna 228
Levinson, David 98, 200
Lexis W. 61, 63, 217
Ločniškar, Fr. 175, 204
Loening Edg. 61, 63, 217
Lucassen, Leo 38, 50, 121, 161

M

Mace, Gustav 202
Maklecov, Aleksander 63, 69,
70
Marija Terezija 158
Marucelj, A. 145
May, Christina 199
Mayall, David 156
Meglič, Hočevar L. 216
Mejstrik Alexander 229
Melik, Jelka 23, 41, 43
Merčun, Anton 136

Milčinski, Fran 72, 73, 74, 78,
79, 80, 112

Mills, Frederick C. 121

Mindler, Ursula 157

Mirković, Mijo 227

Mischler, Ernst 27, 29, 30, 31,
32, 33, 36, 37, 72, 105, 122,
125, 127

Modern, Max 213

Mokriški 175

N

Naglič, Peter 86, 88, 162, 169,
172

Neuhofer, Lorenc 131

Noble, C.W. 152

O

Ocobock, Paul 38, 39

Ogrin, Fran 159

Ojstršek, Josip 111

Orwell, George 140

P

P., Alojzij 108

Pančur, Andrej 58, 214

Pegan, Vladimir 116

Perič, Ilija 20, 215

Perott, Michelle 12

Pirnat, Niko 123

Podgoršek 125

Postelberg, Emil 213

Preglj, Josip 51

Probst, Friedrich 27

Q

Quispel, Chris 38, 50

R

Radics, Peter 149

Ramšak, Mojca 135, 138, 153

Reckless, Walter C. 151

Reichard, Kat. 173

Reiter, Ilse 51

Repe, Božo 116

Ribton-Turner, C.J. 108, 127,
131, 200

Rivier, Louis 201

Robida, Ivan 104

Roch, Franc 113

Rogelj, Monika 216

Rom, Filibert 110

Rose, Lionel 30, 74, 107

Rovšek, Davorin 11

Rozman, Jakob 189

S

Saša 175

Sautner 244

Schrover, Marlou 38, 50

Schweik, Susan M. 107, 152

Segrave, Kerry 29, 105, 106,
107, 110, 117, 140, 206

Seljan 175

Sensenig-Dabbous, Eugene
Richard 48, 49, 158, 159, 160,
212

Skala, Anton A. 76

Srebot, Šimen 138

Stariha, Gorazd 48

Stekl, Hannes 52, 59, 61, 63, 125
Stiplovšek, Miroslav 226
Stock, Vekoslav 191
Strnad, Marija 153
Studen, Andrej 156, 159, 174,
176
Sunčič, Mitja 58
Sušnik, Fric 192

Š

Šavpal, Jurij 136
Škriba, Valentin 117
Špoljar, M. 204
Štivanska 175
Štrukelj, Pavla 12, 158, 160,
161, 163, 164, 165, 166, 172
Šubic 140, 141

T

Terlep Omrzel, Mira 118, 216
Trošt, Ivo 175

U

van der Lenn, Joanne 38, 50
Ulbricht, Josef 27, 29, 30, 31,
32, 33, 36, 37, 72, 105, 122,
125, 127
Urh, Špela 120

V

Vacher, Joseph 201
Vodopivec Katja 23, 24, 25, 26
Vranković, Špiro 159
Vučkovič, Miloš 225

W

Wadauer, Sigrid 36, 51, 118,
120, 124, 125, 126, 148, 220,
226, 229, 230, 231, 240
Wayland, Francis 198
Weber, Adolf 13, 80, 131
Wichern, Johann Hindrich 104
Wieser Friedrich 13, 80, 131
Willems, Wim 161

Z

Zdenčan, Angelar 175
Zdešar 190

Ž

Židov, Nena 135, 138, 216, 217

BESEDA O AVTORICI

Branka Grošel se je rodila 17. junija 1975 v Zagrebu. Po končani srednji šoli se je vpisala na Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer je leta 2005 diplomirala z diplomsko nalogo z naslovom Prostitucija v Ljubljani v letih 1900–1930. Na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je nadaljevala s podiplomskim študijem in aprila 2016 uspešno zagovarjala doktorsko disertacijo z naslovom Položaj beračev in brezdomcev od konca 19. stoletja do leta 1930.

Cena: 22 EUR

9 789616 386951

Inštitut za novejšo zgodovino